

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Exc. A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1955:45

Handelsdepartementet

KONKURRENS OCH PRISER

BETÄNKANDE AVGIVET AV
1954 ÅRS PRISKONTROLLUTREDNING

Stockholm 1955

Statens offentliga utredningar 1955

Kronologisk förteckning

1. Lag om jordbrukskasserörelsen m. m. Kihlström. 160 s. Jo.
2. Stöd åt ten mindre och medelstora skeppsfarten. Idun. 280 s. H.
- 3 o. 4. Nordiska post- och teletaxor. Idun. 37 s. U.
5. Prissättningen på jordbruksprodukter. Bilaga 1. Marcus. 101 s. Jo.
6. Vattenvärlden. Heggström. 133 s. Jo.
7. Det mindre jordbrukets möjligheter att uppnå bättre lönsamhet Berlingska Boktryckeriet, Lund. 402 s. Jo.
8. Tvått. Kihlström. 368 s. S.
9. Frågan om statslösen av stamaktierna i LKAB. Marcus. 131 s. Fi.
10. Vldlyftiga rättgångar. Norstedt. 72 s. Ju.
11. Psykologisk utbildning och forskning. Idun. 324 s. E.
12. Rationalisering av sjukhusdriften. Kihlström. 283 s. I.
13. Utlandstransaktionerna och den svenska ekonomin. Av B. Metellus. Idun. 245 s. Fi.
14. Yrkeskolnras handelsundervisning m. m. Marcus. 489 s. E.
15. Detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Kopparbergs och Gävleborgs län. Kihlström. 47 s. K.
16. Pris och prestation i handeln. Idun. 478 s. H.
17. Sekretessen vid förundersökning i brottmål. Kihlström. 92 s. I.
18. Undersökningar rörande små avloppsreningsanläggningar. Victor Petterson. 105 s. I.
19. Administrativt rättsskydd. Kihlström. 104 s. Ju.
20. Det döva barnets språk- och talutveckling. Idun. 88 s., 2 pl. E.
21. Tekniska skolutbildningen. Idun. 592 s. E.
22. Detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Västerorrlands, Jämtlands och Västerbottens län. Kihlström. 60 s. K.
23. Busslinjeutredningen. 2. Betänkande rörande översyn av visa bestämmelser i 1940 års förordning angående yrkesmässig automobiltrafik m. m. jämte förslag till lag angående företag, som driva yrkesmässig trafik med omnibus. Katalog och Tidskriftstryck. 142 s. K.
24. Ny bagerlag. Arbetstidsutredningens betänkande. 6. Beckman. 98 s. S.
25. Finanspolitikens ekonomiska teori. Av B. Hansen. Almqvist & Wiksell, Uppsala. 403 s. Fi.
26. Flygfotoametrisk verksamhet. Gummesson. 216 s., 5 kartor. Jo.
27. Förslag till ny förordning om erkända arbetslöshetskassor m. n. Norstedt. 264 s. S.
28. Samlingslokaler. Beckman. 190 s., 14 s. pl. S.
29. Samhället och barnfamiljerna. Idun. 294 s. S.
30. Tjänstebotäder. Idun. 266 s. C.
31. Skolväsenets lokala och regionala ledning samt lärartillsättningen. Kihlström. 582 s., 3 kartor. E.
32. Allmän personsförsäkring. Norstedt. VIII, 476 s. H.
33. Nordiska vägtrafikbestämmelser m. m. Idun. 155 s., 3 s. pl. U.
34. Arbetskraftsbehovet inom offentlig verksamhet. Idun. 266 s. S.
35. Hyresregleringens avveckling m. m. Gummesson. 165 s. Ju.
36. Lag angående jordfästning och gravsättning m. m. Idun. 32 s. Ju.
37. Utredningshem. Beckman. 126 s. S.
38. Tobakshandelsregleringen. Katalog och Tidskriftstryck. 194 s. Fi.
39. Statsstöd för samlingslokaler. Idun. 128 s. S.
40. Rådjongplanens fullföljande. Kihlström. 112 s. Jfu.
41. Arbetarskyddsstyrelsen och yrkesinspektionen. Kihlström. 172 s. S.
42. Luftfartslag. Norstedt. 238 s. Ju.
43. Om riksbankens sedelutgivningsrätt och därmed sammanhängande penningpolitiska frågor. Idun. 160 s. Fi.
44. Betänkande med förslag till läkemedelsförordning. Victor Petterson. 496 s. I.
45. Konkurrens och priser. Marcus. 219 s. H.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1955:45

Handelsdepartementet

KONKURRENS OCH PRISER

BETÄNKANDE AVGIVET AV

1954 ÅRS PRISKONTROLLUTREDNING

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1955

STATENS DEPARTMENT FÖR VÄRDEPÅRÄDNING

Handelsdepartementet

KONKURRENS OCH PRISER

BEVÄRANDE AV

1954 ÅRS PRISKONTROLLFÖRNING

IS-LAG NÅRDE & NOR TRYCKERI AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1954

Innehåll

<i>Skrivelse till departementschefen</i>	5
<i>Lagförslag</i>	7
Förslag till allmän prisregleringslag	7
Förslag till lag angående ändring av lagen den 25 september 1953 (nr 603) om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet	12
Förslag till lag om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden	14
Förslag till lag angående ändrad lydelse av 20 § lagen den 28 maj 1937 (nr 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar	17
<i>Kap. 1. Offentlig prisreglerande verksamhet</i>	18
Gällande speciallagstiftning och dess föregångare. Organisationsförhållanden	18
Prispolitikens inriktning under olika perioder efter år 1939	26
Nuvarande prisövervaknings funktionssätt	28
<i>Kap. 2. Offentliga åtgärder mot sådana blockbildningar inom näringslivet, som påverkar prisbildningen</i>	31
Utvecklingen t. o. m. andra världskrigets slut	31
1946 och 1953 års lagstiftning	34
Verksamheten enligt 1946 och 1953 års lagar	37
Hittills uppnådda resultat. Självsaneringen	41
<i>Kap. 3. Krav på ändrad lagstiftning</i>	44
Riksdagsuttalanden m. m.	44
Direktiven för utredningen	46
Varudistributionsutredningens betänkande jämte kort redogörelse för inkomna yttranden beträffande prisövervakning och oligopolfall	48
<i>Kap. 4. Utredningsuppdragets olika problemställningar och utgångspunkter för en bedömning av dessa</i>	56
Utredningsuppdragets innebörd	56
Avvikelser från effektiv konkurrens	59
<i>Kap. 5. Fördelar av priskontroll</i>	63
Översikt över tänkbara fördelar	63
Priskontrollens penningvärdevårdande betydelse	64
Krigsfallet	64
Koreakrisfallet	67
Inflation av inhemska orsaker	74
Priskontrollens effekt på priskänedom och prismedvetande	77
Priskontroll såsom strukturrationaliseringsinstrument	79
Priskontroll för att befrämja utvecklingstakten	81
Priskontroll såsom medel att förhindra oskäligen priser	83
<i>Kap. 6. Olägenheter av priskontroll</i>	85
Begreppet olägenhet	85
Översikt över tänkbara olägenheter	87
Utredningens företagsenkät	89
Priskontrollens verkan på konkurrensen	90
Priskontrollens prisuppehållande verkan	91

Snedvridning genom företagens strävan att inrikta sitt sortiment mot lönsamma artiklar	93
Priskontrollens verkan på kvaliteten	99
Svenska företags konkurrenskraft gentemot utländska företag	100
Priskontrollens verkan på strävanden till prisdifferentiering	101
Priskontrollens verkan på distributionens struktur	102
<i>Kap. 7. Utredningens principiella ställningstagande. Översikt av utredningens förslag</i>	<i>105</i>
<i>Kap. 8. Utformningen av en beredskapslagstiftning</i>	<i>110</i>
Förutsättningarna för tillämpning av beredskapslagstiftningen	110
Beredskapslagstiftningens omfattning	113
Formerna för direkta prisingripanden	114
Kontrollbestämmelser m. m.	116
Prisocker	119
Straffbestämmelser m. m.	121
<i>Kap. 9. Vidgad lagstiftning angående konkurrensbegränsningar</i>	<i>122</i>
Utvidgning av 1953 års lag	122
Ändringar i lagstiftningen om uppgiftsskyldighet för näringsidkare m. m.	135
<i>Kap. 10. Organisatoriska frågor</i>	<i>139</i>
Allmänt ställningstagande till den organisatoriska uppbyggnaden	139
Statens pris- och kartellbyrå	142
Arbetsuppgifter	142
Allmänna krav på organet	147
Personalens kompetens	148
Allmän utformning av organet	149
Detaljerad utformning av organet	153
Kostnadsberäkning	158
Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor	159
Näringsfrihetsrådet	162
Organisationen i beredskapsfall	164
<i>Kap. 11. Specialmotivering till lagförslagen</i>	<i>166</i>
Förslaget till allmän prisregleringslag	166
Förslaget till lag angående ändring av 1953 års lag	173
Förslaget till lag om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden	175
Förslaget till lag angående ändrad lydelse av 20 § lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar	178
<i>Särskilda yttranden av</i>	
ledamoten Nygren	179
ledamöterna Hagnell och Nilstein	180
Bil. A. Prisreglerande verksamhet i utlandet	181
Bil. B. Redogörelse för en undersökning rörande riktprisernas normerande verkan på detaljhandelns prissättning	199
Bil. C. Frågeformuläret vid företagsenkäten om olägenheter av priskontroll..	217

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet

Genom beslut den 17 december 1954 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst elva sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag i fråga om behovet av en fortsatt statlig priskontroll och grunderna för den prisreglerande verksamhet, som kan finnas erforderlig.

Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet John Ericsson, den 21 december samma år såsom utredningsmän ordföranden i näringsfrihetsrådet, f. d. lagmannen Alfred Bexelius, ordförande, byråchefen Gustav Cederwall, ekonomen i Svenska metallindustriarbetareförbundet fil. lic. Hans Hagnell, ledamoten av riksdagens andra kammare hemmansägaren Fridolf Jansson, sekreteraren i Tjänstemännens centralorganisation fil. lic. Arne Nilstein, ledamoten av riksdagens andra kammare direktören Erik Nygren, direktören Holger Ohlin, ledamoten av riksdagens första kammare distriktsöverläraren Dagmar Ranmark, direktören Ragnar Sachs, ordföranden och chefen för statens priskontrollnämnd ledamoten av riksdagens andra kammare Erik Severin samt ledamoten av riksdagens andra kammare revisorn Erik Strandh.

Att såsom experter biträda utredningen har sedermera utsetts byråchefen i statens priskontrollnämnd Hans Fridolin, hovrättsrådet Voldemar Körlof och professorn Ulf af Trolle. Härjämte har ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor, hovrättsrådet Åke Martenius, deltagit i utredningens arbete och medverkat vid utarbetandet av utredningens förslag. Vidare har hovrättsassessor Åke Sundquist biträtt vid utarbetandet av vissa lagförslag. Slutligen har byråchefen i riksräkenskapsverket Arvid Stenström utfört vissa undersökningar rörande personalsammansättningen m. m. inom de av utredningen föreslagna organen. Utredningens sekreterare har varit amanuensen i konjunkturinstitutet Birger Hellström.

Utredningen, som antagit benämningen 1954 års priskontrollutredning, har vid fullgörandet av sitt uppdrag berett tillfälle åt olika organisationer med direkt eller nära anknytning till samhällsekonomiska intressen att inför utredningen framföra sina synpunkter på de spörsmål, utredningen haft att taga ställning till. Vid överläggningar i detta syfte har närvarit företrädare för Kooperativa förbundet, Landsorganisationen i Sverige, Riksför-

bundet landsbygdens folk, Sveriges automobilindustriförening, Sveriges grossistförbund, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, Sveriges industriförbund, Sveriges köpmannaförbund, Sveriges lantbruksförbund samt Tjänstemännens centralorganisation.

På uppdrag av utredningen har Institutet för distributionsekonomisk och administrativ forskning vid Handelshögskolan i Göteborg utfört en undersökning beträffande tänkbara olägenheter av en priskontroll (se kap. 6 och bil. C).

Efter slutfört uppdrag får utredningen härmed vördsamt överlämna sitt betänkande »Konkurrens och priser» jämte därtill hörande lagförslag.

Utredningens betänkande är enhälligt. Vid detsamma har dock fogats särskilda yttranden dels av ledamoten Nygren, dels ock av ledamöterna Hagnell och Nilstein, i vilka yttranden dessa tre ledamöter närmare angivit skälen för sitt biträdande av utredningens förslag.

Stockholm den 3 december 1955.

ALFRED BEXELIUS

GUSTAV CEDERWALL	HANS HAGNELL	FRIDOLF JANSSON
ARNE NILSTEIN	ERIK NYGREN	HOLGER OHLIN
DAGMAR RANMARK	RAGNAR SACHS	ERIK SEVERIN
	ERIK STRANDH	

/ Birger Hellström

Förslag

till

Allmän prisregleringslag

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 2—6 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla, i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra eller tredje stycket.

Vid krigsfara, vari riket befinner sig, äger Konungen förordna, att nämnda bestämmelser skola tillämpas. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan, huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, är detsamma förfallet. Upphör krigsfaran, varder förordnandet av Konungen upphävt.

Har av annan orsak uppkommit betydande fara för allvarlig stegring av allmänna prisläget inom riket, äger Konungen förordna att vad i 2—6 §§ stadgas, helt eller delvis, skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning. Förordnandet skall inom en månad eller, om riksdagen icke är samlad, inom en månad från början av nästkommande riksdagssession underställas riksdagen. Vad i andra stycket sägs om påföljden därest underställning ej sker eller riksdagen ej inom två månader gillar förordnandet skall äga motsvarande tillämpning i fall som nu avses.

Under tid, då bestämmelse i 2—6 §§ äger tillämpning, skola även däremot svarande stadganden i 7—21 §§ tillämpas.

Om prisreglering

2 §.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger föreskriva visst pris, som prövas skäligt, att gälla såsom *högstpris* vid frivillig försäljning av viss förnödenhet eller frivilligt utförande av viss tjänst.

Högstpriset må icke överskridas med mindre säljaren eller den som utför tjänsten erhållit tillstånd därtill. Den som fastställt högstpriset äger bestämma på vilken myndighet det skall ankomma att bevilja sådant tillstånd.

3 §.

1 mom. Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger föreskriva att den som frivilligt säljer viss förnödenhet eller frivilligt utför viss tjänst icke må utan tillstånd överskrida det pris å förnödenheten eller tjänsten, som han tillämpade å dag som i föreskriften angives eller, om han då icke sålde förnödenhet eller utförde tjänst varom fråga är, det pris som den angivna dagen var att anse som gängse pris eller som han före nämnda dag senast tilläpmat (*stoppris*). Sker efter den i föreskriften angivna dagen överlåtelse av rörelse, i vilken försäljes förnödenhet eller utföres tjänst som i föreskriften avses, skall dock såsom stoppris för den nye innehavaren av rörelsen gälla det pris, som den föregående innehavaren högst ägt uttaga.

Föreskrift om stoppris meddelas att gälla för viss tid, högst sex månader. När skäl äro därtill, må tiden förlängas, varje gång med högst sex månader. Den som meddelat föreskrift om stoppris äger bestämma på vilken myndighet det skall ankomma att bevilja tillstånd till prishöjning.

2 mom. Gäller stoppris beträffande viss förnödenhet eller tjänst och finnes därefter priset vara högre än som kan anses skäligt, äger Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer föreskriva skälig sänkning av priset. Sådan föreskrift må jämväl meddelas beträffande allenast viss person som säljer förnödenhet eller utför tjänst.

Föreskrift som i första stycket sägs gäller under den tid stoppriset är gällande. Det fastställda priset må icke överskridas utan tillstånd av myndighet som Konungen bestämmer.

4 §.

Konungen äger föreskriva, att rätt att yrkesmässigt köpa eller sälja viss förnödenhet eller yrkesmässigt utföra viss tjänst skall tillkomma endast

- 1) den som är medlem av viss sammanslutning;
- 2) den som före viss dag yrkesmässigt köpt eller sålt sådan förnödenhet eller yrkesmässigt utfört sådan tjänst.

Meddelas föreskrift, som i första stycket under 1) avses, skall, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, rätt att yrkesmässigt köpa eller sälja förnödenheten eller utföra tjänsten medgivnas jämväl den, som förbinder sig att ställa sig till efterrättelse de villkor som i anledning av denna lag uppställts för medlem av sammanslutningen beträffande rätten att köpa eller sälja förnödenheten eller utföra tjänsten. Föreskrift, som i första stycket under 2) avses, må meddelas endast när särskilda skäl äro därtill.

I den mån så finnes erforderligt för att hindra onödig fördyring av handeln med viss förnödenhet eller eljest för att undanröja missförhållanden inom näringslivet, vilka uppkommit i följd av de i 1 § angivna förhål-

landena och medföra onödig stegring av priset å viss förnödenhet eller tjänst, äger Konungen meddela föreskrift om begränsning på annat sätt än förut i denna paragraf är sagt av rätten att yrkesmässigt köpa eller sälja förnödenheten eller yrkesmässigt utföra tjänsten.

5 §.

Ej må någon vid tillhandahållande av förnödenhet eller tjänst betinga sig eller mottaga vederlag, som i märklig mån överstiger det i allmänhet tillämpade priset eller som eljest är att anse såsom oskäligt med hänsyn till självkostnaden och de grunder i övrigt, som allmänt tillämpas vid pris-sättning å liknande slag av förnödenheter eller tjänster.

6 §.

Får enligt denna lag visst pris för förnödenhet eller tjänst icke överskridas, må ej, i vidare mån än som överensstämmer med offentlig myndighets anordning, såsom villkor för förnödenhetens försäljning eller tjänstens utförande fordras att jämväl annan förnödenhet inköpes eller annan tjänst tages i anspråk, ej heller att eljest avtal slutes eller förbindelse avgives rörande annat än det parti av förnödenheten eller den tjänst varom fråga är.

Om ordnings- och kontrollföreskrifter

7 §.

Myndighet som Konungen bestämmer äger beträffande yrkesmässig försäljning av viss förnödenhet meddela särskilda bestämmelser angående skyldighet att å försäljningsställe hava anslag med prisuppgifter av viss beskaffenhet samt angående skyldighet att sälja förnödenheten efter vikt eller mått eller, där förnödenheten saluföres förpackad, i förpackningar märkta på visst sätt, så ock annan dylik bestämmelse, som må vara ägnad att motverka oskälig prisstegring eller att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av förnödenheten.

Vad i första stycket är stadgat skall i tillämpliga delar gälla även i fråga om yrkesmässigt utförande av viss tjänst.

8 §.

Erfordras för genomförande av prisreglering föreskrift utöver vad i 7 § sägs, såsom att förnödenhet må tillhandahållas endast i visst utförande, till viss myckenhet, i viss förpackning eller dylikt, ankommer på Konungen att förordna därom.

Om straff m. m.

9 §.

Var som vid tillhandahållande av förnödenhet eller tjänst uppsåtligen betingar sig eller mottager högre pris än som är medgivet i föreskrift eller tillstånd, varom i 2 eller 3 § sägs, eller som i återförsäljningssyfte förvär-

var eller erbjuder sig att förvärva förnödenhet eller mottaga tjänst till sådant högre pris, dömes till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

Till enahanda straff dömes den, som uppsåtligen bryter mot föreskrift eller villkor som avses i 4 §, så ock den som uppsåtligen bryter mot 5 eller 6 §.

10 §.

Har brott varom förmäles i 9 § icke förövats i yrkesmässig förvärvsverksamhet eller eljest i vinningssyfte och är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som ringa, dömes till dagsböter.

11 §.

Är brott som i 9 § sägs med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall dömas till fängelse eller till straffarbete i högst två år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningsmannen avsett att bereda sig otillbörlig vinst av betydande storlek, om gärningsmannen begagnat vilseledande bokföring eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig art.

12 §.

Förövas gärning som i 9 § sägs av oaktsamhet och är ej oaktsamheten med hänsyn till omständigheterna att anse som ringa, straffes med dagsböter.

Är brottet grovt, dömes till fängelse i högst ett år eller dagsböter.

13 §.

Åsidosätter någon uppsåtligen eller av oaktsamhet bestämmelse, som meddelats jämlikt 7 eller 8 §, straffes med dagsböter.

14 §.

Husbonde ansvarar för brott varom förmäles i 9—13 §§, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, där brottet skett med hans vetskap och vilja.

15 §.

Köpare av förnödenhet eller mottagare av tjänst må ej straffas för delaktighet i sådant brott mot 9—12 §§, som förövats av säljaren eller den som tillhandahållit tjänsten, med mindre han uppsåtligen förlett denne till brottet. Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning å säljare och den som tillhandahållit tjänst i fråga om sådant brott mot 9—12 §§, som begåtts av köparen eller mottagaren av tjänsten.

16 §.

Har någon förövat gärning, som enligt 9—12 §§ är belagd med straff, skall han, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, förpliktas att till kronan utgiva värdet av avtalat eller uppburet vederlag eller, om synnerliga skäl giva anledning därtill, viss del av vederlaget.

17 §.

Brott varom förmåles i 9—12 §§ må av allmän åklagare åtalas allenast efter anmälan eller medgivande av myndighet som Konungen bestämmer.

Särskilda bestämmelser

18 §.

Med tjänst avses i denna lag verksamhet, som någon, yrkesmässigt eller eljest, självständigt utför för annans räkning. Lika med utförande av tjänst anses utövande av sådan hotell- eller pensionatrörelse, för vilken fordras myndighets tillstånd, så ock upplåtelse av rätt att nyttja förnödenhet.

Lika med försäljning av förnödenhet anses överlåtelse eller upplåtelse av förmögenhetsrättighet av immateriell art så ock upplåtelse av rätt att å fastighet avverka skog eller där taga torv, ler, grus, sten eller annat, som icke är att hänföra till fastighetens vanliga avkastning.

Vad i denna lag sägs om försäljning och utförande av tjänst skall gälla även där vederlaget skall utgå i annat än penningar.

19 §.

Beslut som myndighet meddelat jämlikt 2, 3 eller 7 § skall utan hinder av förd klagan lända till efterrättelse, intill dess annorlunda kan varda förordnat.

20 §.

Vad i denna lag stadgas om brott, som begåtts under tid då 2—6 §§ skola tillämpas, skall gälla även efter det nämnda bestämmelser upphört att äga tillämpning.

21 §.

Konungen äger meddela bestämmelser om delgivning, genom kungörelse eller annorledes, av föreskrift varom stadgas i 2—4 och 7 §§ så ock i övrigt meddela de närmare bestämmelser som erfordras för tillämpning av denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1956.

Där i lag eller författning hänvisas till prisregleringslagen den 30 juni 1947 (nr 303) skall hänvisningen i stället avse motsvarande stadgande i denna lag.

Förslag

till

Lag

angående ändring av lagen den 25 september 1953 (nr 603) om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet

Härigenom förordnas, att 1, 5, 6, 21, 25, 26 och 29 §§ lagen den 25 september 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

1 §.

I syfte att främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet skall, på sätt nedan stadgas, dels gälla förbud mot vissa arter av konkurrensbegränsning, dels ankomma på näringsfrihetsrådet att genom förhandling söka undanröja skadlig verkan av konkurrensbegränsning.

5 §.

Förhandling, varom i 1 § stadgas, må äga rum då konkurrensbegränsning, som ej är hänförlig under 2 eller 3 §, medför skadlig verkan därutinnan, att den på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt påverkar prispbildningen, hämmar verkningförmågan inom näringslivet eller försvårar eller hindrar annans näringsutövning.

6 §.

Förhandling må ej, med mindre Konungen lämnat tillstånd, gälla verkan utom riket av konkurrensbegränsning. Tillstånd må meddelas endast i den mån det påkallas av hänsyn till överenskommelse med främmande makt.

21 §.

Har förhandling — — — — till Konungen.

Innebär den skadliga verkningen av konkurrensbegränsningen att visst pris står i uppenbart missförhållande till kostnaderna, må Konungen, där saken är av allmän betydelse, på hemställan av rådet förordna om visst högsta pris, vilket icke må av företagare överskridas utan tillstånd av rådet. Förordnandet skall avse viss tid, högst ett år.

25 §.

Ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor liksom ock näringsfrihetsrådet äger av myndighet, som avses i lagen den . . . om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden, påkalla biträde för utredning i fråga, som kan vara av betydelse för förhandling enligt denna lag.

26 §.

Med företagare förstås i denna lag envar som yrkesmässigt tillverkar, köper eller säljer viss förnödenhet, driver rörelse för utförande av viss tjänst åt annan, utövar försäkringsrörelse eller rörelse, avseende in- eller utlåning av penningar eller handel med in- eller utländskt mynt eller med värdepapper, överlåter eller upplåter förmögenhetsrättighet av immateriell art, upplåter nyttjanderätt till viss förnödenhet eller utövar sådan hotell- eller pensionatrörelse, för vilken fordras myndighets tillstånd.

Med företagare — — — — av företagare.

29 §.

Den som uppsåtligen bryter mot vad i 2 eller 3 § är stadgat, straffes med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårade, med fängelse i högst ett år.

Till samma straff dömes den, som i fall då förordnande enligt 21 § andra stycket gäller i fråga om priset på förnödenhet eller annat, vid tillhållande därav uppsåtligen betingar sig eller mottager högre pris än som anges i förordnandet eller särskilt av näringsfrihetsrådet meddelat tillstånd. Sker gärningen av oaktsamhet och är ej oaktsamheten med hänsyn till omständigheterna att anse som ringa, straffes med dagsböter.

Har någon förövat gärning, som är belagd med straff enligt andra stycket, skall han, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, förpliktas att till kronan utgiva värdet av avtalat eller uppburet vederlag eller, om synnerliga skäl giva anledning därtill, viss del av vederlaget.

Om husbondes ansvar för sådant i andra stycket omförmålt brott, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, samt om delaktighet i brott, som där avses, skall i tillämpliga delar gälla vad i 14 och 15 §§ allmänna prisregleringslagen är stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1956.

Förslag

till

Lag**om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden**

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser**1 §.**

För att främja en allmän kännedom om pris- och konkurrensförhållanden inom näringslivet skall företagare vara skyldig att till statens pris- och kartellbyrå eller annan myndighet, som Konungen bestämmer, lämna uppgifter i nedan angivna hänseenden.

2 §.

Med företagare förstås i denna lag envar som yrkesmässigt tillverkar, köper eller säljer viss förnödenhet, driver rörelse för utförande av viss tjänst åt annan, utövar försäkringsrörelse eller rörelse, avseende in- eller utlåning av penningar eller handel med in- eller utländskt mynt eller med värdepapper, överlåter eller upplåter förmögenhetsrättighet av immateriell art, upplåter nyttjanderätt till viss förnödenhet eller utövar sådan hotell- eller pensionatrörelse, för vilken fordras myndighets tillstånd.

Med företagare likställes sammanslutning av företagare.

Om uppgiftsskyldighet m. m.**3 §.**

Det åligger företagare att lämna uppgifter om priser, intäkter, kostnader, vinster och förhållanden i övrigt av beskaffenhet att inverka på prisbildningen samt att anmäla av honom ingånget eller biträdd kartellavtal eller annan överenskommelse eller åtgärd, som är ägnad att begränsa konkurrensen och berör pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållanden här i riket.

Närmare föreskrifter om uppgiftsskyldighetens omfattning och sättet för dess fullgörande meddelas av myndighet, som i 1 § avses. Härvid skall iakttagas, att företagare icke onödigt betungas.

4 §.

Finnes anledning att verkställa särskild undersökning av pris- eller konkurrensförhållanden, äger myndighet, som i 1 § avses, förelägga vederbörande företagare ävensom annan, vars hörande anses erforderligt, att lämna för undersökningens utförande nödiga uppgifter samt att enligt meddelade anvisningar tillhandahålla handelsböcker, korrespondens och övriga handlingar, vilka kunna vara av betydelse för undersökningen.

Uppgiftsskyldig må kallas att personligen inställa sig inför myndigheten.

5 §.

Vad i 3 och 4 §§ stadgats innebär icke skyldighet att röja yrkeshemlighet av teknisk natur.

6 §.

Över konkurrensbegränsande överenskommelser skall föras särskilt register (*kartellregister*).

Ansvarsbestämmelser m. m.

7 §.

Vid meddelande av föreläggande eller kallelse enligt 4 § må vite utsättas.

8 §.

Underlåter någon att inom föreskriven tid fullgöra vad honom åligger enligt 3 § eller lämnar någon i fall, som i 3 eller 4 § avses, uppsåtligen eller av oaktsamhet oriktig uppgift, straffes med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårande, med fängelse i högst sex månader.

9 §.

Yppar någon, som har eller haft att taga befattning med i denna lag avsett pris- eller konkurrensärende, i vidare mån än som kan anses erforderligt för uppdragets fullgörande, uppsåtligen eller av oaktsamhet affärs- eller driftförhållande, varom han under sin verksamhet erhållit kännedom, eller begagnar sig någon av sådan kännedom för att bereda sig eller annan fördel eller för att göra skada, dömes, där han ej för brottet är underkastad ansvar enligt allmän strafflag, till dagsböter eller fängelse i högst ett år.

Brott, som här sägs, må ej åtalas av allmän åklagare utan att målsägande angivit det till åtal. Skall brottet straffas efter allmän strafflag, gäller vad där stadgas i fråga om rätt till åtal.

10 §.

Förekommer vid domstol mål om utdömande av vite, som utsatts enligt 7 §, eller om brott, varom förmåles i 8 eller 9 §, och finnes målets offentliga handläggning kunna för någon medföra skada genom yppande av af-

färs- eller driftförhållande, må domstolen förordna, att målet skall handläggas inom stängda dörrar.

11 §.

Den, som efter kallelse enligt 4 § inställer sig inför myndigheten, äger att därför uppbära ersättning i den utsträckning och enligt de grunder som Konungen bestämmer.

12 §.

Över beslut av myndighet, som i 1 § avses, må klagan föras hos Konungen.

13 §.

Konungen äger meddela de närmare bestämmelser, som erfordras för tillämpning av denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1956.

Genom denna lag upphäves lagen den 29 juni 1946 (nr 448) om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet. Där i lag eller författning hänvisas till sistnämnda lag, skall hänvisningen i stället avse motsvarande stadgande i den nya lagen.

Förslag

till

Lag

angående ändrad lydelse av 20 § lagen den 28 maj 1937 (nr 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar

Härigenom förordnas, att 20 § lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar¹ skall erhålla följande ändrade lydelse.

20 §.

Handling, som inkommit till eller upprättats hos statens pris- och kartellbyrå eller annan myndighet, som avses i lagen den om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden, eller näringsfrihetsrådet eller ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor, må, i vad handlingen innehåller upplysningar om företagares affärs- eller driftförhållanden, vilkas offentliggörande kan lända honom till men, icke utlämnas förrän tjugo år förflutit från handlingens datum i vidare mån än som erfordras för fullgörande av vad Konungen föreskrivit om skyldighet för myndigheten att bedriva upplysningsverksamhet med avseende å pris- och konkurrensförhållanden.

Vad i första stycket sägs om att handling icke må utlämnas skall ej gälla kartellregister.

På framställning av vederbörande företagare eller myndighet, som i nysnämnda lag avses, äger Konungen, om särskilda skäl därtill äro, förordna att kartellregister, såvitt angår däri intagna uppgifter rörande viss överenskommelse, icke må utlämnas tidigare än tjugo år efter det anteckning om överenskommelsen gjorts i registret. Har framställning om sådant förordnande gjorts, må, innan ärendet blivit av Konungen avgjort, kartellregister i den del framställningen avser icke utlämnas. Vad nu sagts gälle ock handlingarna i ärendet; om utlämnande av sådan handling efter ärendets avgörande äge vad i första stycket stadgats motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1956.

¹ Senaste lydelse av 20 §, se SFS 1953:604

KAPITEL 1

Offentlig prisreglerande verksamhet

Krig och därmed jämförbara extraordinära förhållanden får ofta en inflationsartad prisutveckling till följd. Det är självfallet, att statsmakterna städe eftersträvat att undvika en dylik utveckling. I och för sig utgör varje åtgärd av allmän-ekonomisk natur ett medel att påverka prispbildningen. Erfarenheten har emellertid visat, att generella åtgärder i fall av mera omfattande varuknapphet icke alltid är tillräckliga för att leda prisutvecklingen i önskad riktning, utan att det vid vissa tillfällen även fordras en direkt kontroll över prissättningen på olika varor. I vårt land har statsmakterna både under och efter de två världskrigen sett sig föranlättna att tillgripa åtgärder med direkt syfte att reglera prispbildningen. En redogörelse lämnas i de närmast följande avsnitten för den lagstiftning, som utgjort grundvalen för dessa åtgärder, samt för organisationen och omfattningen av den verksamhet, som förekommit i nämnda syfte.

I avsikt att påverka prispbildningen har även andra medel än den direkta prisregleringen visat sig nödvändiga. Av särskilt intresse i detta sammanhang är de åtgärder, som från statsmakternas sida vidtagits för att motverka sådana konkurrensbegränsningar, vilka på ett ur samhällets synpunkt otillbörligt sätt påverkar prispbildningen. För dessa åtgärder redogöres i kapitel 2.

Gällande speciallagstiftning och dess föregångare
Organisationsförhållanden

Strax efter det första världskrigets utbrott antogs i oktober 1914 en *lag om förfogande över vissa varor vid krig eller krigsfara*. Denna lag innehöll — utöver vissa stadganden om skyldighet att mot lösen avstå varor till kronan — bestämmelser om rätt för Kungl. Maj:t att fastställa maximipriser för de viktigaste förnödenheterna. År 1916 utbröts dessa bestämmelser ur förfogandelagstiftningen och ombildades med vissa kompletteringar till en särskild *lag om fastställande av högsta pris å vissa varor vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden m. m.* Denna lag ersattes år 1918 av en ny lag i samma ämne, vilken — med viss revision år 1920 — kom att förlängas t. o. m. februari 1921. Enligt en särskild författning av år 1921 gällde dock maximipris på socker ända t. o. m. maj

1923. De varuområden, som berördes av 1916 och 1918 års lagar, var enligt lagtexten »livsmedel, foder för kreatur, vara som är avsedd att genom sin förbränning alstra värme, ljus eller kraft, beklädnadsvara eller annan dylik förnödenhet». Om för någon av dessa varor priset stegrades väsentligt mera än förhållandena påkallade, kunde för varan fastställas ett visst skäligt pris, som ej fick överskridas vid frivillig försäljning. Förordnande härom skulle i allmänhet lämnas av Konungen, men även länsstyrelserna hade i någon omfattning befogenhet att förordna om maximipriser vid detaljhandel med livsmedel m. m. inom viss kommun. — En central prisövervakande verksamhet bedrevs under och efter första världskriget främst inom folkhushållningskommissionen och industrikommissionen; något samarbete dem emellan förekom dock knappast före år 1918. I praktiken kom rätten att åsätta maximipriser att tillämpas huvudsakligen för livsmedel och andra lantbruksprodukter, under det att erforderliga prisfixeringar för industriprodukter i regel åstadkoms på frivillighetens väg.

De principer, som följts vid utformningen av prisregleringslagarna under första världskriget, kom i väsentliga delar att ligga till grund även för den lagstiftning av beredskapsnatur, som inför hotet av ett nytt stormaktskrig antogs våren 1939. Enligt *maximiprislagen den 22 juni 1939 (nr 349)* gavs åt Konungen befogenhet att fastställa maximipris under vissa närmare angivna förutsättningar, nämligen dels att fråga vore om krig, krigsfara eller eljest om utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, och dels att priset å förnödenhet av vikt för befolkningen eller produktionen kunde förväntas visa en stegring, vilken, ensam eller i förening med prisstegring å andra förnödenheter, kunde medföra en fortgående försämring av den svenska kronans inhemska köpkraft eller en avsevärd nedsättning av befolkningens levnadsstandard.

Den efter krigsutbrottet tillkomna *lagen den 8 december 1939 (nr 838) med vissa bestämmelser rörande reglering av den inhemska prisbildningen* inrymde icke några avsevärt utökade befogenheter för Kungl. Maj:t utöver de redan befintliga utan tillkom främst i syfte att möjliggöra en smidig övergång till en prisreglerande verksamhet av mera allmän omfattning. Kungl. Maj:t kunde enligt denna lag fastställa visst, som skäligt befunnet pris (normalpris) att gälla vid frivillig försäljning eller transport av förnödenhet. Normalpriserna fick visserligen överskridas, men den som så gjorde hade efter anmodan att avgiva förklaring, varför så skett, och kunde, om giltig anledning till överskridandet ej förelåg, av domstol förpliktas att till kronan inbetala högst det belopp, varmed normalpriset överskridits. Lagen gav vidare befogenhet åt Kungl. Maj:t att föreskriva att rätt att yrkesmässigt köpa eller sälja viss förnödenhet skulle tillkomma endast den, som tillhörde viss sammanslutning (tvångskartellering) eller före viss dag yrkesmässigt köpt eller sålt sådan förnödenhet (nyetableringsspär). —

1939 års maximiprislag och prisregleringslag kom att gälla jämsides t. o. m. juni 1941, då de ersattes av en ny lag, *prisregleringslagen den 13*

juni 1941 (nr 370). Med avseende på lagens tillämpningsområde företogs den utvidgningen jämfört med de tidigare lagarna, att även andra transporter än sådana som avsåg förnödenheter kom att falla under lagen. Förändringarna beträffande formerna för prisregleringen var betydande. Normalpriser fick sålunda enligt den nya lagen icke överskridas utan tillstånd. Särskilda bestämmelser infördes om straff för s. k. prisocker. Vidare förbjöds s. k. kombinationsavtal, d. v. s. förbud stadgades mot att någon såsom villkor för försäljning av en prisreglerad förnödenhet krävde köp även av annan förnödenhet. Därjämte gavs Kungl. Maj:t eller av Kungl. Maj:t utsedd myndighet befogenhet att föreskriva anmälningsskyldighet för företagare vad beträffade planerad prishöjning samt förbud att utan särskilt tillstånd genomföra prishöjningen inom en vecka efter det att anmälan om densamma ingivits; tiden kunde i vissa fall förlängas till en månad. Denna bestämmelse kan med visst fog betraktas som en föregångare till de senare mera genomarbetade prisstoppsbestämmelserna. Den tidigare bestämmelsen om åsättande av maximipriser i vissa fall inarbetades också i den nya lagen, och vidare bibehölls föreskrifterna om tvångskartellering och nyetableringsspärr.

Redan följande år företogs en ny utvidgning av prisregleringsverksamhetens tillämpningsområde i samband med att 1941 års lag ersattes med *prisregleringslagen den 30 juni 1942 (nr 459)*. Enligt den nya lagen kunde prisreglering nämligen införas icke blott i fråga om förnödenheter och transporter utan även beträffande vissa tjänster.

Även formerna för prisregleringen utbyggdes genom 1942 års lag. Sålunda kompletterades de tidigare bestämmelserna om tvångskartellering och nyetableringsspärr med bestämmelser om vissa ytterligare åtgärder för att hindra onödig, fördyrande mellanhandel och andra missförhållanden inom näringslivet, vilka uppkommit till följd av krigsförhållandena och medfört onödiga prisstegringar. Vidare må nämnas, att maximipriset försvann som särskild regleringsform och att överskridanden av s. k. utfästelsepris — varmed avsågs pris, som någon utfäst sig att högst tillämpa för förnödenhet eller tjänst — straffbelades.

Ytterligare skärpningar i priskontrollen vidtogs år 1943. Genom *lag den 26 februari 1943 (nr 70)* förlängdes den tid, under vilken företagare efter anmälan om tillämnad prishöjning var förhindrad att låta denna gå i verkställighet. Genom *lag den 4 juni 1943 (nr 308)* gjordes omfattande ändringar i 1942 års prisregleringslag. Bl. a. utvidgades lagens tillämpningsområde att avse alla tjänster, vilka någon såsom företagare yrkesmässigt utförde åt annan, samt hotell- och pensionatrvärelse. Vidare infördes en ny typ av prisreglering, nämligen prisstopp, varmed avsågs förbud för företagare att utan tillstånd överskrida det pris, som han tillämpat viss dag, eller det pris som då var att anse som gängse eller som företagaren senast tillämpat. Prisstopp kunde enligt 1943 års lagstiftning föreskrivas för högst tre månader med möjlighet till förlängning högst tre månader varje gång. I samband med införandet av bestämmelsen om prisstopp upphävdes de äldre bestämmelserna om förbud att låta prishöjning gå i verkställighet, innan viss tid

förflutit efter gjord anmälan. Såsom komplettering till bestämmelserna om normalpris och prisstopp infördes möjlighet att förbjuda saluförande av nya förnödenheter, innan priset godkänts av prismyndigheten.

1942 års prisregleringslag undergick ytterligare förändringar genom *lag den 18 maj 1945 (nr 203)*, enligt vilken flertalet paragrafer i lagen erhöi ny gestaltning. I sakligt hänseende var ändringarna dock föga betydande. Nämnas bör emellertid, att under lagens tillämpningsområde fördes bl. a. upplåtelse av rätt att nyttja förnödenhet, överlåtelse och upplåtelse av immateriell förmögenhetsrättighet samt upplåtelse av rättighet att å fastighet avverka skog eller taga torv, ler, grus, sten m. m., varjämte det sedan 1942 gällande förbudet mot överträdelse av utfästelsepris utvidgades att avse även förbud att frångå utfästelse, som rörde annat än priset, t. ex. utfästelse att tillämpa viss ordning vid försäljningen.

Nu gällande lagstiftning om prisreglering tillkom genom *prisregleringslagen den 30 juni 1947 (nr 303)*, som efter hand förlängts med ett år åt gången. Lagen överensstämmer i stora drag med den tidigare. Nämnas må dock, att en viss utvidgning företagits av bestämmelserna om sänkning av stoppris; medan en sådan sänkning tidigare kunnat företagas endast om kostnadsutvecklingen gjorde en prissänkning skälig eller om det för viss företagare gällande stoppriset väsentligt översteg det gängse priset, innehåller den gällande lagen bestämmelse om att stoppris kan sänkas i alla de fall, där priset är högre än vad som kan anses skäligt. Även spärrprisbestämmelserna har skärpts. Bland övriga förändringar bör nämnas, att längsta prisstoppperioden förlängts från tre till sex månader.

Genom *lag den 30 juni 1948 (nr 408)* företogs en mindre lagändring berörande tillämpligheten av 1947 års lag i fråga om hotell- och pensionatörrelse.

1947 års lagstiftning med den däri år 1948 vidtagna ändringen är sålunda av i huvudsak följande innehåll.

För att lagen skall träda i tillämpning fordras ett särskilt förordnande. Dylikt förordnande kan meddelas vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Förordnandet meddelas av Kungl. Maj:t efter riksdagens samtycke. Om riksdagen ej är samlad, kan under vissa villkor provisoriskt förordnande meddelas av Kungl. Maj:t (1 §).

Vid frivillig försäljning av viss förnödenhet eller frivilligt utförande av tjänst skall, om Kungl. Maj:t eller av Kungl. Maj:t utsedd myndighet så bestämt, gälla visst normalpris, som ej får överskridas utan tillstånd av myndigheten (3 §). Med tjänst avses i lagen sådan tjänst, som någon yrkesmässigt eller eljest som företagare utför åt annan. Med utförande av tjänst jämställes dels utövande av sådan hotell- eller pensionatörrelse, som omfattar minst nio för gästers härbärgerande avsedda rum, dels upplåtelse av rätt att nyttja förnödenhet. Med försäljning av förnödenhet jämställes dels överlåtelse och upplåtelse av immateriell förmögenhetsrättighet, dels

upplåtelse av rättighet att å fastighet avverka skog eller att där taga torv, ler, grus, sten eller annat, som icke är att hänföra till fastighetens vanliga avkastning (2 §).

Sådana priser, som någon till offentlig myndighet utfäst sig att högst tillämpa vid försäljning av förnödenhet eller utövande av tjänst, får icke överskridas utan myndighetens tillstånd. Detsamma gäller beträffande utfästelse om den ordning, i vilken försäljning skall ske eller tjänsten utföras (4 §).

Kungl. Maj:t kan besluta om tvångskartellering och nyetableringsspärr eller annan begränsning av rätten att yrkesmässigt köpa eller sälja förnödenhet eller utföra tjänst (5 §).

Kungl. Maj:t eller av Kungl. Maj:t utsedd myndighet kan införa prisstopp för högst sex månader och kan därefter förlänga detta med högst sex månader åt gången. Skulle ett sålunda uppkommet stoppris befinnas vara högre än som kan anses skäligt, kan stoppriset sänkas antingen för en viss grupp av säljare eller företagare eller för en enskild dylik. Tillstånd kan också meddelas att i vissa fall eller generellt överskrida stoppriset (6 §).

Föreskrift kan meddelas om att viss förnödenhet eller viss tjänst icke får tillhandahållas, innan priset för densamma godkänts av prismyndigheten. Sådant godkänt pris får icke utan tillstånd överskridas och kan under vissa förutsättningar bli föremål för sänkning (7 §).

Lagen innehåller vidare ett allmänt förbud mot prisocker (8 §) och vissa bestämmelser om kombinationsavtal (9 §).

Prismyndigheten äger infordra de uppgifter, som erfordras för den pris-kontrollerande verksamheten, samt äger för kontroll av lämnade uppgifter tillgång till företagares handelsböcker och affärshandlingar (10 §).

Prismyndigheten äger meddela föreskrifter om skyldighet för företagare dels att på försäljningsställe anslå prisuppgifter av viss beskaffenhet, dels att sälja förnödenhet efter vikt eller mått eller i förpackningar märkta på visst sätt m. m. (11 §).

Lagen innehåller slutligen straffbestämmelser (12—14 §§) samt processuella föreskrifter (15—18 §§), varjämte ett allmänt bemyndigande givits Kungl. Maj:t att utfärda erforderliga tillämpningsföreskrifter (19 §).

Nämnas må i detta sammanhang, att statlig maximiprissättning förekommer även inom andra områden än de i prisregleringslagen angivna, dels till följd av annan lagstiftning i prisreglerande syfte, t. ex. beträffande hyres-sättningen, dels till följd av statliga monopol, t. ex. för sprit och tobak, dels ock på annat sätt. Utredningen har dock icke ansett sig böra närmare behandla dessa förhållanden.

Den statliga prisregleringsverksamheten under andra världskriget anförtroddes till en början åt en i augusti 1939 tillsatt nämnd med sju representanter för bl. a. producent- och konsumentintressen, kallad *prissakkunniga*. Denna nämnd hade till uppgift att följa prisutvecklingen, att låta verkställa utredningar samt att inkomma med förslag till åtgärder, som kunde anses

nödvändiga på grund av den ekonomiska utvecklingen. För fullgörandet av sitt uppdrag sökte de sakkunniga tidigt kontakt med de ledande organisationerna inom industri och handel. Dessa inrättade för samarbetet med pris-sakkunniga särskilda organ, nämligen industriförbundets prisbyrå, gross-handels prisnämnd och detaljhandels prisnämnd, vilka bl. a. hade till uppgift att inom sina olika områden utöva rådgivande och övervakande verksamhet i prishänseende.

Prissakkunnigas uppgifter överfördes i april 1940 på en fastare organiserad myndighet, kallad *statens priskontrollnämnd* (PKN). Den nya myndigheten skulle enligt sin första instruktion bl. a. följa prisutvecklingen inom landet, föranstalta om härför erforderliga anmälningar från näringsorganisationer och företag angående planerade och vidtagna prishöjningar samt verkställa utredningar om anledningen till planerade eller vidtagna prishöjningar. I den utsträckning så befanns lämpligt skulle PKN förhandla och träffa överenskommelser med näringsorganisationer och företag i prissättningsfrågor samt till Kungl. Maj:t anmäla prishöjningar av betydelse för den allmänna prisutvecklingen eller eljest för folkhushållningen. Därjämte skulle PKN handha åtskilliga ärenden rörande tillämpningen av 1939 års prisregleringslag. — 1940 års instruktion avlöstes redan år 1941 av en ny sådan. Denna undergick sedan efter hand ett flertal ändringar, avsedda att anpassa verksamheten efter de ändrade förhållandena och den nytillkomna lagstiftningen, samt ersattes slutligen med en helt ny instruktion av den 21 maj 1948 (nr 282), vilken alltjämt är gällande med vissa ändringar av den 11 december 1953 (nr 735).

Bland PKN:s åligganden enligt gällande instruktion må här nämnas följande. Nämnden skall under Kungl. Maj:t handha ledningen av den under rådande förhållanden erforderliga övervakningen av den allmänna prisutvecklingen inom landet samt vidta eller hos Kungl. Maj:t föreslå de åtgärder, vilka nämnden inom sitt verksamhetsområde finner påkallade. Nämnden skall tillhandagå verk och myndigheter med av dem äskade upplysningar och i övrigt — om så är möjligt — lämna dem det biträde, som erfordras för deras verksamhet. Det åligger priskontrollnämnden särskilt att, i den mån sådant ej förbehållits Kungl. Maj:t eller annan myndighet, förhandla och träffa överenskommelser med näringsorganisationer och företag angående prissättningen å förnödenheter eller tjänster samt att i fall av prishöjning av betydelse för den allmänna prisutvecklingen eller eljest för folkhushållningen anmäla ärendet till Kungl. Maj:t. Med avseende å tillämpningen av de särskilda stadgandena i prisregleringslagen har nämnden ett flertal åligganden, som uppräknas i instruktionen. Om nämnden i sin verksamhet får kännedom om konkurrensbegränsning, som finnes böra bringas under näringsfrihetsrådets bedömning, har nämnden att anmäla förhållandet till ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor.

Beträffande PKN:s sammansättning bestämdes ursprungligen, att nämnden skulle bestå av minst tre ledamöter, vilka utsågs av Kungl. Maj:t. Därjämte skulle vid nämndens sida finnas ett rådgivande organ, som var avsett

att medverka vid diskussion av principiella spörsmål men som inte hade någon beslutande befogenhet. Nämnden kunde för sin verksamhet tillkalla särskild branschexpertis för granskning av priskalkyler o. dyl.

PKN har under sin verksamhetstid undergått betydande organisatoriska förändringar såväl till sin sammansättning som till sin storlek. Nämnden består således numera av ordförande och tolv ledamöter jämte två suppleanter, vilka utsetts så att de kan anses representera olika producent- eller konsumentintressen. Det rådgivande organet avskaffades den 1 juli 1953. Den utredande verksamheten kom ganska snart efter nämndens tillkomst att uppdelas på olika sektioner eller byråer, vilkas antal och storlek växlat efter behovet med hänsyn till konjunkturförhållandena.¹ Under de sista krigsåren uppgick antalet tjänstemän till ca 140, och därefter skedde en successiv uppbyggnad fram till hösten 1948, då personalen uppgick till ca 270 personer. Vid detta tillfälle fanns fjorton byråer. Sedermera har verksamhetens omfattning minskats, och för närvarande är omkring 80 personer anställda vid nämnden. Förutom ett kansli finns för närvarande fem byråer, nämligen järn- och metallbyrån, beklädnadsbyrån, livsmedels- och kemisk-tekniska byrån, allmänna byrån (för samtliga andra branscher) samt utrednings- och planläggningsbyrån. Kansliet, vilket är indelat i kanslisektion, juridisk sektion, kameralsektion och prisövervakningssektion, handlägger för nämnden gemensamma administrativa, juridiska och kamerala ärenden. Varje fackbyrå följer prisutvecklingen inom sitt område och föreslår de prisreglerande åtgärder, som befinner önskvärda. Utrednings- och planläggningsbyrån utför i anslutning till prisärendena pris- och räntabilitetsundersökningar samt intäkts- och kostnadsanalyser. Vidare åligger det denna byrå att utföra statistiska undersökningar av allmänekonomiskt intresse och att regelbundet utarbeta redogörelser för prisläget såväl inom som utom landet.

År 1941 inrättades vid varje kristidsstyrelse (28 stycken i landet) ett s. k. priskontor med uppgift att biträda PKN vid dess övervakning av prisutvecklingen inom landet. Genom prisombud på olika orter — sammanlagt ca 1800 — insamlade priskontoren prisuppgifter, biträdde vid utredningar och övervakade, att meddelade prislestskrift efterlevdes. Även »flygande» kontrollanter har tidvis varit knutna till priskontoren för att effektivisera övervakningen. Numera är priskontoren knutna till de olika länsstyrelserna; priskontoret för Stockholms stad och län är dock direkt anslutet till PKN. Prisombuden har avskaffats, och antalet anställda (exklusive skrivbiträden) vid priskontoren uppgår för närvarande (sept. 1955) endast till ca 30 personer.

¹ En utförlig beskrivning av förändringarna i nämndens organisation återfinnes på s. 25.

Prispolitikens inriktning under olika perioder efter år 1939

De prissakkunnigas verksamhet (under åren 1939—1940) kom främst att inriktas på att begränsa de prishöjningar, som hotade till följd av att kostnaderna för importerade råvaror och bränsle vid krigets början steg hastigt. Vid förhandlingar med företag och branschorganisationer hävdade de sakkunniga, att en prishöjning kunde anses befogad endast om den ej överstege ökningen i materialkostnader. För distributionsleden innebar detta, att man eftersträvade att prishöjningarna i producentledet ej förstörades på vägen till konsumenten. I flertalet fall kunde också överenskommelser nås på frivillighetens väg, i många fall enbart genom förhandlingar mellan företagen och näringslivets egna prisorgan.

Överförandet av de prissakkunnigas verksamhet till PKN innebar fram till hösten 1942 icke någon mera markant omläggning av prispolitiken. Principen var även under denna tid att godtaga sådana prishöjningar, som kunde hänföras till ökade rörliga kostnader, under det att kostnadsökningar till följd av varuknapphet eller minskad omsättning icke ansågs utgöra godtagbara skäl för en prishöjning. Frivilliga överenskommelser var även under denna tid regel. Efter ikraftträdandet av 1941 års prisregleringslag började man fastställa normalpriser i allt större omfattning men huvudsakligen blott på sådana områden, där marknadens art omöjliggjorde normerande avtal.

Införandet av ett allmänt prisstopp den 31 oktober 1942 inledde en period av skärpt prisreglering. Orsaken härtill torde i första hand ha varit, att den fortskridande försämringen av försörjningsmöjligheterna och ökningen av importpriserna höll på att leda till en inflatorisk växelverkan mellan priser och löner. Denna hotade sålunda att omintetgöra förhoppningarna om den stabilisering, som vid detta tillfälle låg inom möjligheternas ram på grund av att man fortsättningsvis kunde räkna med en förbättrad varuförsörjning och en stabilisering av importprisnivån, det senare till följd av prisbindningar i handelsavtal med Tyskland. För nämndens verksamhet gavs nya direktiv, som innebar, att prishöjningar skulle medges endast i rena undantagsfall, varjämte alla möjligheter att genomföra prissänkningar borde beaktas. Genom avtal på arbetsmarknaden indexreglerades lönerna för år 1943, och inträffade löneökningar godtogs därefter icke längre som skäl för prishöjningar.

Den allmänna strävan att undvika inflation underlättades av att försörjningsläget förbättrades på många områden. Bl. a. möjliggjorde ett förbättrat skördeutfall vissa prissänkningar på livsmedel, och vidare stabiliserades prisläget för viktiga importvaror — som ovan nämnts — genom avtal med olika länder. De stränga direktiven för den priskontrollerande verksamheten kom emellertid att gälla även under år 1944. Först under år 1945 medgavs efter hand en viss uppmjukning såtillvida, att man i regel godtog avtalsmässigt höjda lönekostnader såsom motiv för prishöjningar. Den

allmänna penningpolitiken inriktades under denna tid på stabilisering av penningvärdet i avvaktan på den prisnedgång, som allmänt väntades inträda efter hand som varutillgången förbättrades. Spänningen mellan de internationella och de inhemska priserna föranledde under år 1946 en uppskrivning av kronans värde, vilken åtgärd kompletterades med införandet av prisutjämningsavgifter för vissa exportvaror och subventioner för vissa viktigare förnödenheter. En viss reglering av importvarupriser genomfördes i samband med den importkvotering, som infördes år 1947. Genom dessa åtgärder i förening med andra, mera generella medel lyckades man i stort sett bevara penningvärdets stabilitet under flera år; levnads-kostnadsindex (utan direkta skatter och sociala förmåner) uppvisade sålunda i september 1946 samma tal som i juni 1942.

Under år 1947 började priserna på nytt röra sig uppåt under trycket av en ökande konsumtionsbenägenhet till följd av bl. a. lönestegringar under detta år, fortsatta prisstegringar i utlandet och vissa av landets valuta-knapphet föranledda omläggningar av importen från s. k. hårdvalutaländer till s. k. mjukvalutaländer. Strävandena att nå en samhällsekonomisk balans måste därför i hög grad inriktas på att hejda de växelvis stigande priserna och lönerna. I samband med att nya indexavtal för lönesättningen antagits, utfärdades i juli 1948 nya direktiv för den prisreglerande verksamheten, vilka innebar en ny skärpning. Enligt dessa direktiv, som avsågs bli provisoriska, fick prishöjning medges endast i »sällsynta undantagsfall». Eventuellt uppkommande kostnadsökningar skulle i regel bäras inom tidigare tillämpade marginaler; endast om kostnadsökningen var så avsevärd, att den vid oförändrad prisnivå skulle medföra orimligt låg avkastning eller förlust för vederbörande bransch eller företag, kunde höjning medges. Höjda arbetslöner godtogs ej som skäl för en prishöjning. Vid bedömning av kostnadsutvecklingen skulle hänsyn tagas endast till förhållandena hos de effektiva företagen inom en bransch. Vidare skulle verksamheten inriktas på att i största möjliga utsträckning få till stånd prissänkningar; om möjligt borde därvid generella prissänkningssaktioner eftersträvas.

1948 års direktiv kom trots stark opposition från näringslivets sida att gälla ända fram till mars 1950. Under denna tid medgavs de första mera betydande frisläppningarna från prisstoppet; bl. a. blev så fallet för åtskilliga livsmedel, på vilka knapphet icke längre rådde. De nya direktiv, som meddelades i mars 1950, angav som förutsättning för upphävandet av prisstoppet å viss vara, att åtgärden inte kunde väntas medföra några prisstegringar. Under 1950 blev dylika upphävanden ganska vanliga.

De internationella händelserna i samband med Koreakrigets utbrott i juni 1950 och de därmed sammanhängande starka prisstegringarna, speciellt för råvaror, ledde till att pris- och lönestoppspolitikerna övergavs vid årskiftet 1950—51. I samband härmed utgick i januari 1951 de bestämmelser, som hade anknytning till pris- och lönestoppet, ur direktiven för den prisreglerande verksamheten. Denna skulle därefter inriktas på att i största

möjliga utsträckning förhindra eller begränsa sådana prishöjningar, som kunde väntas bli en följd av den internationella prisutvecklingen, och därjämte främja prissänkningar.

De internationella prisstegringarna medförde betydande prishöjningar i vårt land under år 1951. Även under början av år 1952 förekom en viss prisstegring, som dock främst betingades av höjda lönekostnader. Den internationella prisnivån hade emellertid redan under våren 1951 vänt nedåt, och från våren 1952 till våren 1955 rådde en betydande prisstabilitet inom landet. Därefter har vissa prishöjningar inträffat, främst för livsmedel. Efter hand har prisregleringen hävts för allt flera varor, och i de nu gällande direktiven — från juni 1953 — anges, att prisstoppet för viss vara kan hävas även i sådana fall, då en prisstegring kan väntas inträda, dock endast om särskilda skäl föreligger. Främjandet av prissänkningar skall vara en central punkt i verksamheten. Prisutvecklingen på områden, vilka undantagits från prisstoppet, skall enligt direktiven följas. I vissa fall har följderna härav blivit, att prisstopp återinförts. Numera faller dock endast en mindre del av samtliga varor och tjänster under den direkta prisregleringen. Om man utgår från att de i levnadskostnadsindex beaktade varugrupperna återspeglar den totala privata konsumtionen — vilket i stort sett torde vara fallet — skulle i början av år 1954 endast ca 30 procent av denna ha varit föremål för direkt prisreglering (inräknas hyresposten, som regleras genom särskild lagstiftning, blir siffran ca 37 procent), och vid slutet av året endast ca 12 procent (inklusive hyresposten ca 21 procent). Utgår man från det nya konsumentprisindex — som genom att det i princip baseras på den totala konsumtionen inom hela landet får en bättre anknytning till denna än vad som var fallet med levnadskostnadsindex — finner man, att den prisreglerade andelen vid slutet av år 1954 skulle ha uppgått till ca 15 procent (ca 24 procent, om hyresposten medräknas). Utvecklingen av den direkta prisregleringen har därefter fortsatt, och motsvarande tal var den 1 november 1955 ca 9 och 18 procent.¹

Nuvarande prisövervaknings funktionssätt

— Som tidigare nämnts, är PKN:s verksamhet numera huvudsakligen inriktad på att övervaka prisutvecklingen för sådana varor och tjänster, som ej är föremål för direkt prisreglerande åtgärder. Påträffas vid dessa undersökningar prishöjningar, som icke kan anses kostnadsmässigt motiverade, upptager fackbyråerna i regel förhandlingar med vederbörande företag eller organisation för att söka få till stånd prissänkningar. Skulle dessa för-

¹ Bland de förnödenheter och tjänster, som för närvarande är föremål för prisreglering i en eller annan form, kan nämnas: mjukt bröd, bak- och jästpulver, vissa kemisk-tekniska preparat (inkl. apoteksvaror, vitaminpreparat och sprängmedel), radioapparater, grammofonskivor, brännved, tapeter, linoleum- och pappmattor, vissa slag av taktegel ävensom begravningsentreprenader, frisörarbeten, kemigrafarbeten, bilskoleverksamhet, biografavgifter, viss person- och godsbefordran med bil samt slutligen viss rumsuthyrning inom hotell och pensionat.

handlingar icke leda till önskat resultat, har nämnden möjlighet att återinföra prisstopp.

Ett av sätten att bedriva prisövervakningen är, att nämnden efter överenskommelse med olika företag och organisationer erhåller uppgifter från dessa beträffande pris- och marginalförändringar på olika varor och tjänster. Inom järn- och metallbyråns område får nämnden för närvarande uppgifter från ca 150 företag om prisförändringar på alla viktigare konsumtionsvaror eller konsumtionsvarugrupper av standardbetonad karaktär samt på sådana råvaror och halvfabrikat, som påverkar kostnaderna vid produktion av dessa konsumtionsvaror. På samma sätt kan denna byrå följa prisutvecklingen för vissa byggnadsvaror och lantbruksmaskiner. Liknande överenskommelser har i viss utsträckning träffats även inom andra branscher. Det kan också erinras om, att nämnden har möjlighet påbjuda skyldighet för företagare att anmäla vidtagna eller planerade prishöjningar, vilken möjlighet bl. a. utnyttjades under första halvåret 1955.

Inom vissa branscher utföres prisövervakningen — där så är lämpligt — i form av säsongvis återkommande undersökningar. Detta gäller t. ex. beklädnadsområdet. I samband med att prisregleringen hävdades inom dessa branscher, träffades överenskommelse i åtskilliga fall med producenterna om att PKN skulle erhålla de uppgifter, som erfordrades för dessa undersökningar. För varje säsong upprättas internt inom PKN för olika varuområden vissa kalkyler, vilka grundas på de normer, som gällde, då varorna var föremål för direkt prisreglering, varjämte därefter inträffade förändringar i råvarupriser, löner och andra kostnader beaktas. Genom att jämföra de härigenom framkomna resultaten med fabrikanternas kalkyler får man stickprovsmässigt en uppfattning om förhållandet mellan priserna enligt fabrikanternas fria prissättning och de priser, som skulle ha accepterats enligt vid prisregleringens hävande gällande normer.

De ovan berörda prisövervakningsmetoderna gäller främst fabrikantledet. Övervakningen av distributionsleden sker främst genom insamling av prisuppgifter, bl. a. genom priskontorens försorg. Ibland förekommer även provköp. Prisinsamlingen sker i regel i form av stickprovsundersökningar. För att i största möjliga utsträckning göra dessa representativa och samtidigt underlätta och förbilliga undersökningsverksamheten på fältet har under 1955 upplagts ett register över samtliga detaljhandels- och hantverksföretag inom ett av statistiska centralbyrån konstruerat basurval, omfattande ett 80-tal städer, köpingar och landskommuner. Sammanlagt inkommer varje månad mellan 50 000 och 100 000 prisuppgifter till nämnden, vilka blir föremål för olika slags bearbetningar och sammanställningar i syfte att ge en grundval för nämndens bedömningar av pris- och marginalutveckling m. m. för olika förnödenheter och tjänster.

Såsom ett led i prisövervakningen utföres också ingående räntabilitetsundersökningar och analyser av kostnader, intäkter m. m. Dessa utföres inom planläggnings- och utredningsbyrån. Räntabilitetsberäkningarna sker enligt särskilda riktlinjer, som utarbetats på uppdrag av en av Kungl. Maj:t

år 1949 tillkallad förhandlingsdelegation för översyn av direktiven för priskontrollen.¹

Slutligen må beträffande planläggningen av den prisövervakande verksamheten framhållas, att plötsliga prisökningar eller önskemål från konsumenthåll ibland kan ge upphov till att pris- och marginalutvecklingen inom viss bransch blir närmare undersökt.

¹ Se PKN:s meddelande nr 1251.

KAPITEL 2

Åtgärder mot sådana blockbildningar inom näringslivet, som påverkar prispbildningen

Konkurrensbetingelserna i det moderna industrialiserade samhället avviker i många avseenden från det i den klassiska nationalekonomiska teorin skisserade frikonkurrens-samhället. Den tekniska utvecklingen har på många områden lett till uppkomsten av stora företag, vilka i vissa fall uppnått en ren monopolställning. I andra fall har företag genom kartellsammanslutningar kommit i en liknande position. Det ligger i sakens natur, att en dylik koncentration av verksamheten inom en bransch kan medföra verkningar, som ur samhällets synpunkt är mindre önskvärda, och att staten därför bör ha möjlighet att motverka eventuella samhällsskadliga konkurrensbegränsningar. I vårt land har vid flera tillfällen företagits statliga utredningar rörande förekomsten av konkurrensbegränsningar inom näringslivet och deras samhällsekonomiska verkningar, framför allt med avseende på prispbildningen. Dessa utredningar har föranlett särskild lagstiftning. I det följande lämnas en redogörelse för de utredningar och lagstiftningsåtgärder, som hittills förekommit, samt för den verksamhet, som för närvarande bedrivs inom ramen för gällande lagstiftning i dessa frågor.

Utvecklingen t. o. m. andra världskrigets slut

Den första statliga utredningen om enskilda konkurrensbegränsningar inom näringslivet och deras verkningar på samhällsekonomin tillsattes år 1911 och resulterade i ett år 1913 avgivet delbetänkande om sockerindustrin och sockerbeskattningen i Sverige, Danmark och Tyskland (Kartell- och Trustutredningen I). Utredningen avstannade vid första världskrigets utbrott och återupptogs ej.

De starka prisökningarna under och närmast efter första världskriget ledde till att frågan om lagstiftning mot monopoliseringstendenser snart åter blev aktuell. Till följd av motioner i riksdagen tillsattes år 1920 en ny utredning, kallad trustlagstiftningskommittén, med uppgift att skyndsamt utarbeta förslag till provisorisk lagstiftning rörande statlig kontroll över truster och monopolistiska sammanslutningar inom olika delar av näringslivet. I sitt år 1921 framlagda betänkande fann kommittén, att omfattningen

och verkningarna av de monopolistiska företeelserna var av sådan art, att statliga åtgärder syntes påkallade. Kommittén förordade dock ej någon definitiv lagstiftning, eftersom kännedomen om hithörande förhållanden ej kunde anses vara tillräcklig. Enligt kommitténs förslag skulle man till en början begränsa sig till att inrätta en särskild myndighet — en trustkommission — med uppgift att verkställa undersökningar rörande monopolistiska företeelser. Trustkommissionen skulle med ledning av dessa undersökningar bedöma behovet av en särskild lagstiftning på detta område och — om sådant behov ansågs föreligga — inkomma till Kungl. Maj:t med förslag till lagstiftning. Vid sidan av denna huvuduppgift skulle kommissionen även verka som kontrollerande organ, dock utan självständig befogenhet att motverka oskäligen prisförhållanden.

Den första lagen i hithörande ämnen — *lagen den 18 juni 1925 om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar* — kom i viktiga avseenden att skilja sig från trustlagstiftningskommitténs betänkande. Dels blev lagen permanent, dels inrättades ej någon speciell övervakningsmyndighet; Kungl. Maj:t bemyndigades i stället att under vissa närmare angivna förhållanden uppdraga åt någon redan förefintlig ämbetsmyndighet eller för ändamålet tillsatt kommitté att undersöka sådana företeelser, som kunde antagas vara av monopolistisk natur. Undersökningar kunde enligt lagen göras beträffande företag eller sammanslutning, som avsåg produktion eller bearbetning av varor eller andra förnödenheter, handel, bankrörelse, försäkringsrörelse eller transportverksamhet. Övriga tjänster föll däremot utanför lagen. Den utredande myndigheten fick vidsträckt befogenheter att insamla material men hade i gengäld att iakttaga viss tystnadsplikt. I lagen nämndes intet om några exekutiva befogenheter för Kungl. Maj:t eller det utredande organet. För det fall att ingripanden ansågs nödvändiga, förutsattes att man i första hand skulle vidtaga andra åtgärder, såsom direkta hänvändelser till företaget eller sammanslutningen i fråga, offentliggörande av undersökningsresultatet m. m. Om dylika åtgärder skulle visa sig otillräckliga, torde man ha tänkt sig, att nya lagstiftningsåtgärder skulle vidtagas.

1925 års lag kom att tillämpas endast i några få fall. Undersökningar gjordes rörande kvarnföretagen, jästtillverkningen, sockertillverkningen, porslinstillverkningen samt bränn- och smörjoljeföretagen.

I ett år 1935 av särskilda sakkunniga avgivet betänkande, kallat »Folkförsörjning och arbetsfred», förekom vissa uttalanden om den monopolistiska utvecklingen i samhället. De sakkunniga ansåg, att det kunde ifrågasättas, om det icke vore lämpligt att få till stånd sammanslutningar, som på ett effektivt sätt kunde ingripa i produktions- och avsättningsförhållandena för att åstadkomma en rationalisering av produktionen. I så fall torde emellertid av hänsyn till konsumenterna också en viss kontroll av prisbildningen bli nödvändig på grund av att varje monopolistisk sammanslutning inneslöte fara för en oskäligen prisförhöjning. En sådan kontroll

skulle troligen ej behöva göras fortlöpande och behövde enligt kommitténs mening icke få några hämmande verkningar för företagsamheten.

År 1936 tillsattes en ny statlig kommitté — 1936 års näringsorganisations-sakkunniga — med uppdrag att klarlägga utbredningen inom näringslivet av organiserad samverkan mellan företagarna samt den pris-, produktions- och distributionspolitik, som kommit till stånd på grund av dylik samverkan, och att inkomma med de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. I kommitténs år 1940 avgivna betänkande (SOU 1940: 35) lämnas en redogörelse för de inom det svenska näringslivet förekommande organisationsföreteelserna. De sakkunniga ansåg sig dock på grund av rådande förhållanden icke kunna framlägga något förslag till permanent lagstiftning utan inskränkte sig till att i stora drag ange de riktlinjer, vilka eventuella statliga åtgärder enligt deras uppfattning borde följa.

Beträffande frågan om behovet av offentliga åtgärder uttalade 1936 års näringsorganisationssakkunniga, att samhället borde ha möjligheter att ingripa mot organiserad samverkan i de fall, då denna försvårade ekonomiskt framåtskridande, otillbörligt inskränkte näringsfriheten eller medförde monopolvinster på förbrukarnas bekostnad. Utredningen hade dock ej gjort någon utförlig studie av förhållandet mellan priser och produktionskostnader och kunde därför ej avge något allmänt omdöme om förekomsten av missbruk. Av gjorda undersökningar syntes framgå, att prissättningen i regel var moderat men att vissa fall av missbruk förekommit. För att något detaljerat förslag om samhällliga åtgärder skulle kunna framläggas, syntes en ökad kännedom om de faktiska förhållandena med avseende på priser, kostnader, omsättning, räntabilitet och organisationsförhållanden nödvändig. Denna kunde bl. a. tänkas erhållas genom införande av en registrering av kartellavtal m. m.

Vad beträffade organisationen av en kontrollerande verksamhet övervägde de sakkunniga inrättandet av ett organ, som, stött på erforderlig lagstiftning, skulle ägna sig åt att övervaka prisutvecklingen och affärsmetoderna inom näringsgrenar, där konkurrensen var ofullständig. Detta organs uppgifter föreslogs närmare bestämt bestå i att mottaga klagomål över prispolitik och konkurrensåtgärder, att utföra undersökningar rörande förhållanden inom områden av näringslivet med ofullständig konkurrens, att förhandla med sammanslutningar och ensamtillverkare rörande deras pris- och konkurrenspolitik, att publicera delar av undersökningsresultaten, att föreslå offentliga åtgärder i det enskilda fallet eller ändringar i gällande lagstiftning samt att avge sakkunnigutlåtanden rörande de till dess arbetsområden hörande spörsmålen. Med ledning av resultaten av utförda undersökningar skulle sedan Kungl. Maj:t vidtaga erforderliga åtgärder, beträffande vilka det ovan skisserade organet skulle ha förslagsrätt. Skulle det i fråga om behovet att motverka alltför höga priser visa sig, att varken Kungl. Maj:ts befogenheter eller det ifrågavarande organets verksamhet vore tillräckliga, borde frågan om en direkt prisregleringslagstiftning tagas upp till behandling.

1946 och 1953 års lagstiftning

Som förut nämnts, innehöll näringsorganisationssakkunnigas betänkande icke några direkta förslag till åtgärder mot organiserad samverkan inom näringslivet. Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering tog emellertid upp problemen på nytt och avgav år 1945 ett betänkande angående konkurrensbegränsande åtgärder inom näringslivet jämte förslag till lagstiftningsåtgärder (SOU 1945: 42). Detta förslag kom att ligga till grund för *lagen den 29 juni 1946 (nr 448) om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet*.

1946 års lag anger inledningsvis såsom sitt syfte att förebygga skadlig verkan av konkurrensbegränsning inom näringslivet samt stadgar, att för detta ändamål övervakning skall ske genom registrering av konkurrensbegränsande överenskommelser och genom särskild undersökning. Denna verksamhet skall utövas genom en av Kungl. Maj:t utsedd myndighet. Den som yrkesmässigt säljer förnödenhet eller driver annan rörelse av vissa i lagen uppräknade slag, är — dock först efter anmaning av övervakningsmyndigheten — skyldig att anmäla av honom ingånget eller eljest biträtt kartellavtal eller annan liknande konkurrensbegränsande åtgärd, som berör pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållanden inom riket. I ett särskilt register, det s. k. kartellregistret, skall uppföras sådana överenskommelser, som kommit till myndighetens kännedom. Om något fall av konkurrensbegränsning befaras medföra skadlig verkan, kan myndigheten utföra särskild undersökning av konkurrensbegränsningen och dess inverkan på pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållandena inom riket. Vid undersökningen har myndigheten rätt att granska interna handlingar utom i vad de avser yrkeshemlighet av teknisk natur.

De i lagen angivna åtgärderna har kommit att åvila en inom kommerskollegium inrättad byrå, benämnd *monopolutredningsbyrån*, utom vad beträffar bank- och fondväsendet samt försäkringsväsendet, för vilka övervakningen utövas av respektive bank- och fondinspektionen och försäkringsinspektionen. Verksamheten inom monopolutredningsbyrån skall förutom de i lagen direkt angivna arbetsuppgifterna även omfatta en allmän, fortlöpande analys av marknadsförhållandena i syfte att klarlägga de strukturella förändringarna inom näringslivet och den ofullständiga konkurrensens roll härvidlag.

Övervakningen av konkurrensbegränsningar kom sålunda enligt 1946 års lag att omfatta endast kartellregistreringar och vissa särskilda undersökningar. Detta får ses mot bakgrunden av den betydelse, som efterkrigsplaneringskommissionen tillmätte offentligheten kring konkurrensbegränsande åtgärder. Enligt dess mening borde i de flesta fall ett offentliggörande av konkurrensbegränsningen göra andra statliga åtgärder överflödiga. Genom offentliggörandet kunde den allmänna diskussionen i hithörande frågor väntas vinna i saklighet, varjämte enbart möjligheten därtill kunde verka återhållande på eventuella tendenser till missbruk. I de fall där staten ändå ansåg sig behöva ingripa, kunde en särskild kommission

tillsättas, eller också kunde staten genom tullsänkningar eller genom förstättligande helt eller delvis av näringsgrenen i fråga undanröja förekommande missbruk.

Anledningen till att övervakningsmyndigheten ej erhöi några exekutiva befogenheter torde i hög grad ha varit, att efterkrigsplaneringskommissionen bestämt hävdadt, att den utredande verksamheten strängt borde särskiljas från den exekutiva verksamheten. Om så ej skedde, kunde nämligen utvecklingen lätt leda över arbetet inom detta organ till en allmän priskontroll, vilket kommissionen ej ansåg önskvärt, främst därför att ett av en statlig myndighet sanktionerat pris ansågs verka pris- och kostnadsuppehållande. Ytterligare ett skäl för ett särskiljande var — enligt vad departementschefen anförde i propositionen — att härigenom bättre garanti kunde vinnas för att resultatet av utredningsorganets verksamhet i största möjliga utsträckning bleve publicerat.

Under år 1946 tillsattes en ny utredning — nyetableringssakkunniga — med uppgift att utreda behovet av att undanröja enskild nyetableringskontroll inom näringslivet och vissa olämpliga konkurrensmetoder, såsom bojkott, exklusivavtal och prisdifferentiering. Utredningens uppdrag kom sedermera att avse även frågan om behovet av lagstiftning för att motverka ur samhällets synpunkt skadliga kartellavtal m. m.

Nyetableringssakkunniga avgav sitt betänkande år 1951 (SOU 1951: 27—28) och redovisade i detta ett omfattande material i syfte att belysa olika slag av konkurrensbegränsningar inom det svenska samhället. Kommitténs majoritet ansåg, att det förefintliga materialet motiverade offentliga åtgärder utöver vad som kunde ske inom ramen för 1946 års lag, och övervägde därvid först möjligheten att inrätta en särskild myndighet med uppgift att i förekommande fall bedöma, huruvida en konkurrensbegränsning kunde anses ha samhällsskadliga verkningar. Där så befanns vara fallet, skulle myndigheten genom förhandlingar söka förmå vederbörande företagare att avstå från åtgärden. Även om flertalet av de fall, som togs upp till behandling, troligen skulle kunna lösas på denna väg, ansåg kommittémajoriteten detta icke tillräckligt och förordade därför, att den nämnda myndigheten — som föreslogs bli kallad näringsfrihetsnämnden — också skulle få befogenhet att i de fall, då önskat resultat ej kunde uppnås på frivillighetens väg, genom föreläggande tvinga vederbörande att häva eller så omforma en konkurrensbegränsning eller att eljest förfara på sådant sätt, att skadlig verkan icke längre vållades. Näringsfrihetsnämnden borde dock icke ha någon befogenhet att fastställa priser utom i monopolfallet, där den enda möjliga utvägen torde vara att tillämpa denna princip. För att få sätta ett högsta pris skulle nämnden emellertid i varje särskilt fall inhämta Kungl. Maj:ts bemyndigande härtill. Därjämte borde prifixeringen ske i form av ett ett-årsföreläggande och borde sedan icke få förnyas, såvida ej samhällsskadlig verkan konstaterats även efter periodens utgång. — En minoritet inom kommittén hävdade, att ytterligare lagstiftning i dåvarande läge ej vore erforderlig. Som skäl mot en dylik lagstiftning anfördes bl. a., att många konkurrensbegränsningar vore långt ifrån skadliga och att man borde avvakta, om icke, bl. a. genom självsaneringsverksamheten inom näringslivet, samma

resultat kunde nås utan att lagförslaget genomfördes. Skulle det visa sig, att ett dylikt tillvägagångssätt icke ledde till önskat resultat, borde eventuella ytterligare åtgärder i första hand syfta till att undanröja skadliga konkurrensbegränsningar genom förhandlingsförfarande utan exekutiva befogenheter för det förhandlande organet.

Nyetableringssakkunnigas betänkande föranledde en ny lagstiftning i ämnet i och med antagandet av *lagen den 25 september 1953 (nr 606) om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet*. Enligt lagen stadgas dels att förbud skall gälla mot vissa arter av konkurrensbegränsning, dels att det skall ankomma på en särskilt inrättad myndighet, *näringsfrihetsrådet*, att i fråga om konkurrensbegränsning, som bringas under dess bedömning, genom förhandling söka undanröja skadlig verkan därav. Avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare angående löner och andra arbetsvillkor har dock uttryckligen undantagits från lagens tillämpningsområde.

De i lagen stadgade förbuden mot vissa arter av konkurrensbegränsning avser förbud mot fasta bruttopriser och mot vissa slag av anbudskarteller. Näringsfrihetsrådet äger meddela dispens från dessa bestämmelser, dock endast under förutsättning att konkurrensbegränsningen kan antagas främja kostnadsbesparingar, vilka till väsentlig del kommer konsumenterna till godo, eller i övrigt bidrager till ur en allmän synpunkt ändamålsenlig ordning eller att eljest särskilda skäl är därtill.

Enligt lagens definition skall skadlig verkan av konkurrensbegränsning anses föreligga, då konkurrensbegränsningen på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt påverkar prisbildningen, hämmar verkningsförmågan inom näringslivet eller försvårar eller hindrar annans näringsutövning. Endast om något av dessa fall föreligger, kan förhandling för undanröjande av den skadliga verknings äga rum. Härutöver fordras, att konkurrensbegränsningen består däri, att

mellan företagare slutits kartellavtal eller annan liknande överenskommelse eller eljest i samförstånd tillämpas gemensamt förfarande, som berör pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållanden (kartellfallet) eller

inom viss näringsgren en företagare eller en grupp av företagare, vilken sammanhålles av gemensamma ägarintressen i företagen, svarar för en väsentlig del av företagsamheten i landet eller del av landet (monopolfallet).

Om skadlig verkan föreligger och denna är förorsakad av kartell- eller monopolförhållanden, ankommer det på *ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor* att taga initiativ till förhandling inför näringsfrihetsrådet. Skulle ombudsmannen besluta att icke upptaga ett ärende till behandling inför rådet, kan förhandling påkallas av enskild part. Näringsfrihetsrådets uppgift är i första hand att avgöra, om konkurrensbegränsningen är skadlig eller ej. Därest rådet finner, att skadlig verkan föreligger, skall rådet genom förhandling söka få konkurrensbegränsningen hävd eller modifierad.

Om detta misslyckas, har rådet icke några exekutiva befogenheter men skall i fall av större vikt anmäla saken för Kungl. Maj:t.

Tillkomsten av 1953 års lag föranledde vederbörande departementschef att i propositionen till samma års riksdag om förlängning av prisregleringslagens giltighetstid (prop. 192/1953) uttala vissa synpunkter på fördelningen av hithörande frågor mellan å ena sidan den med 1953 års lag förenade verksamheten och å andra sidan den prisreglerande verksamheten. Bl. a. framhölls därvid, att områden, som vid den nya lagens ikraftträdande vore fria från direkt priskontroll, icke borde på den prisreglerande myndighetens eget initiativ ånyo läggas under sådan kontroll på den grund att konkurrensbegränsning vore för handen. I dylika fall borde anmälan i stället ske till ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor och tillgängligt material för bedömande av konkurrensbegränsningens verkningar ställas till dennes förfogande. Efter den nya lagens ikraftträdande borde priskontrollen vidare icke i första hand användas som instrument för att undanröja eller åstadkomma ändring i en konkurrensbegränsning även om denna av den prisreglerande myndigheten ansåges orsaka övernormala vinster och marginaler. Ej heller borde i samband med beslut om hävande av priskontroll uppställas villkor, som innebure, att ett företag eller företagen inom en särskild bransch skulle förbinda sig att avstå från visst konkurrensbegränsande förfarande. Vad särskilt anginge sådana fall, där priskontrollen bibehållits huvudsakligen därför att konkurrensbegränsning med ty åtföljande återverkan på prisbildningen föreläge, finge det förutsättas, att ett samarbete komme till stånd mellan den prisreglerande myndigheten å ena sidan samt näringsfrihetsrådet och ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor å andra sidan.

Slutligen må beträffande 1953 års lag anföras, att det i förarbetena till lagen angivits, att den är att betrakta som ett försök att huvudsakligen genom förhandlingar komma till rätta med missförhållanden till följd av konkurrensbegränsningar och att andra åtgärder i framtiden kan komma att visa sig erforderliga.

Verksamheten enligt 1946 och 1953 års lagar

Som framgått av föregående avsnitt har för tillämpning av 1946 och 1953 års lagar tillskapats tre nya organ, nämligen kommerskollegii monopolutredningsbyrå, ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet.

Verksamheten inom *monopolutredningsbyrån* består — som förut nämnts — enligt 1946 års lag i att registrera konkurrensbegränsande avtal och utföra olika specialundersökningar i anslutning härtill. Därjämte skall inom byrån ske en kartläggning av de strukturella förändringarna inom näringslivet med speciell hänsyn tagen till den ofullständiga konkurrensens roll.

Resultaten av dylika undersökningar publiceras i en löpande skriftserie, fram till år 1955 kallad Kartellregistret. Fr. o. m. år 1955 ingår meddelanden från monopolutredningsbyrån tillsammans med meddelanden från ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor samt från näringsfrihetsrådet i en ny tidskrift, kallad Näringsfrihetsfrågor. — Tillkomsten av 1953 års lag har icke medfört någon principiell förändring i verksamhetens inriktning men har inneburit, att monopolutredningsbyrån även fått till uppgift att företaga sådana speciella utredningar, som ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor eller näringsfrihetsrådet finner nödvändiga för sin verksamhet.

Monopolutredningsbyrån är numera organiserad i två utredningsavdelningar och ett kansli. Personalen uppgår f. n. till ca 25 personer. Varje utredningsavdelning består av chef och två arbetsgrupper om vardera tre personer — en jurist, en statistiker och en ekonom (vanligen civilekonom). Inom dessa avdelningar utföres de i lagstiftningen omnämnda specialundersökningarna, vilka i regel är arbetskrävande, bl. a. därför att de oftast föranleder fältundersökningar. Därjämte medverkar avdelningarna vid insamlingen av uppgifter om konkurrensbegränsande avtal.

Monopolutredningsbyråns kansli har till främsta arbetsuppgifter att handha registreringen av konkurrensbegränsande avtal (det s. k. kartellregistret) och att omhändera kontakten med press och allmänhet. Vid kanslit är numera anställda två högre tjänstemän och fyra—fem skrivbiträden, av vilka de senare är gemensamma för hela byrån.

I detta sammanhang bör även nämnas, att en avdelning för analys av pris- och marknadsförhållanden upprättats inom kommerskollegii statistiska byrå under hösten 1953. Personalen på denna byrå har på grund av andra uppgifter hittills knappast alls kunnat tagas i anspråk för ändamål, som sammanhänger med monopolutredningsbyråns arbetsuppgifter; dock har en första undersökning — beträffande prissättningen på vissa fotografiska artiklar inom detaljhandeln i Stor-Stockholm — utförts under våren 1955.

Beträffande den hittillsvarande verksamheten inom monopolutredningsbyrån kan följande anföras.

I kartellregistret hade fram till slutet av juni 1955 införts uppgifter om sammanlagt 1 344 konkurrensbegränsande avtal inom näringslivet. Av dessa avtal hade vid samma tidpunkt 526 upphört att gälla. I följande tablå redovisas dels det totala antalet registrerade avtal vid olika tidpunkter, dels det antal avtal, som varit upphävda vid motsvarande tidpunkter. I de fortfarande gällande avtalen har i många fall ändringar företagits efter registreringen; av de vid årsskiftet 1953/54 gällande 730 avtalen hade 119 (= 16 %) ändrats.

Uppgifterna om konkurrensbegränsande avtal har — särskilt under senare år — i regel insamlats i samband med branschvis verkställda undersökningar. De flesta branscher har numera berörts av dylika undersökningar. Dessutom har byrån vid två tillfällen, nämligen i början av 1950

Tidpunkt	Antal registrerade avtal	Därav upphävda avtal		Antal gällande avtal
		Antal	%	
Årsskiftet 1947/48	169	17	10	152
» 1948/49	238	48	20	190
» 1949/50	341	94	28	247
» 1950/51	510	185	36	325
» 1951/52	621	248	40	373
» 1952/53	823	323	39	500
» 1953/54	1 132	402	36	730
» 1954/55	1 247	470	38	777
Halvårsskiftet 1955.....	1 344	526	39	818

och omkring årsskiftet 1953/54, gjort en inventering av de vid dessa tidpunkter registrerade avtalen. En viss successiv revidering av registret sker därjämte genom att avtalsparterna ofta självmant lämnar uppgifter om upphörda eller förändrade avtal m. m.

Av särskilda undersökningar rörande konkurrensförhållandena inom olika branscher m. m. har hittills publicerats tio, nämligen beträffande jordbruksmaskinbranschen (Kartellregistret nr 4—5/1950), radiatorkonventionen (Kartellregistret nr 7—8/1951), planglasgrosshandeln (Kartellregistret nr 3—4/1952), möbelbranschen (Kartellregistret nr 3/1953), diskbänksfabrikantföreningen (Kartellregistret nr 5—6/1953), elinstallationsbranschen (Kartellregistret nr 5/1954), blomsterlöksbranschen (Kartellregistret nr 6/1954), cykel- och mopedbranschen (Näringsfrihetsfrågor nr 3/1955), Svenska rörgrossistföreningen (Näringsfrihetsfrågor nr 4/1955) samt nyetableringsavtalet inom speceri- och lanthandelsbranschen (Näringsfrihetsfrågor nr 5/1955). Därjämte har en del mindre undersökningar utförts, bl. a. beträffande vissa fall av selektiv försäljning och nyetableringskontroll.

Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor har, såsom nämnts, till uppgift att inför näringsfrihetsrådet föra talan beträffande sådana fall av konkurrensbegränsning, som kan antagas medföra samhällsskadlig verkan i lagens mening och härrör av kartell- eller monopolförhållanden. Det har i förarbetena till 1953 års lag förutsatts, att ämbetet i samband med ärendenas förberedande även självständigt skall förhandla med parterna och att rättelse av missförhållanden därigenom i mångt fall kan komma till stånd utan att ärendet i fråga behöver bringas under näringsfrihetsrådets prövning. På ämbetet ankommer ytterligare att övervaka tillämpningen av förbuden mot bruttoprissystem och anbudskarteller samt att avgiva yttranden till näringsfrihetsrådet över ansökningar om dispens från förbuden. Ämbetet har slutligen att, i den mån uppgiften icke inkräktar på övriga göromål, på ansökan av företagare meddela förhandsbesked om sin inställning till planerade konkurrensbegränsande åtgärder.

Ombudsmannen har vid sin sida en biträdande ombudsman, varjämte vid ämbetet är anställda två amanuenser och två—tre skrivbiträden.

Ombudsmannaämbetets verksamhet har hittills på grund av personalens fåtalighet och monopolutredningsbyråns knappa resurser måst begränsas. Under år 1954 — ämbetets första verksamhetsår — upptog ämbetet på grundval av kartellregistret självant 46 kartellavtal eller grupper av sådana till granskning. Av dessa ärenden hade i maj 1955 25 avskrivits på grund av att avtalen helt upphävts eller i väsentliga delar uppmjukats; vidare hade 6 ärenden avskrivits på grund av att någon åtgärd vid tidpunkten i fråga ej ansetts nödvändig eller därför att saken ansetts böra upptagas i annat sammanhang. I 2 fall hade framställning gjorts till näringsfrihetsrådet om förhandling, och 13 fall hade ej slutbehandlats. — Från enskilda parter inkom under år 1954 till ämbetet 69 framställningar om åtgärder enligt 1953 års lag. Fram till maj 1955 hade 16 av dessa ärenden avskrivits, enär påtalade missförhållanden undanröjts; i 20 fall hade ärendet avskrivits av andra skäl. Framställning om förhandling inför näringsfrihetsrådet hade gjorts i 11 fall, varjämte 19 ärenden ej slutbehandlats av ämbetet. I 3 fall slutligen hade vederbörande part avstått från att fullfölja sin framställning. — Intill maj 1955 hade ämbetet dessutom på grundval av uppgifter i pressen inlett undersökningar rörande påstådda bojkottåtgärder i 2 fall, som dock ej slutbehandlats vid nämnda tidpunkt.

Till belysning av ämbetets verksamhet kan vidare nämnas, att förhandlingar under sommaren 1955 begärts angående bl. a. förekomsten av s. k. horisontella riktpriiser, d. v. s. inom främst detaljhandelns branschorganisationer kalkylerade vägledande priser, samt angående enskild nyetableringskontroll.

Näringsfrihetsrådet skall enligt 1953 års lag bestå av ordförande och åtta ledamöter. Av dessa — vilka samtliga förordnas av Kungl. Maj:t — skall ordföranden och två ledamöter utses bland personer, som ej kan anses företräda vare sig företagarentressen eller konsument- och löntagarentressen. Av övriga ledamöter skall hälften representera företagarentressen och hälften konsument- eller löntagarentressen.

Rådets verksamhet har hittills främst bestått i att handlägga ärenden rörande dispens från förbudet mot bruttopriser och anbudskarteller. Av inkomna ansökningar om dispens har hittills fyra bifallits för begränsad tid. På framställning av statens jordbruksnämnd har rådet givit dispens t. o. m. den 30 juni 1956 från bruttoprisförbudet med avseende å partihandeln med strömming. Vidare har fyra lanthandlare för en tid av tre år fått tillstånd till visst samarbete vid avgivande av gemensamma anbud å leveranser av livsmedel till kommunala inrättningar i Nordingrå kommun. Slutligen har Svenska bokförläggareföreningen och Svenska musikerförläggareföreningen erhållit dispens från förbudet mot bruttoprissättning i fråga om böcker respektive noter i avvaktan på viss företagsekonomisk utredning om verkningarna av ett slopande av bruttoprissättningen inom bokhandeln. Samtliga övriga dispensansökningar har avslagits.

Av ombudsmannaämbetets framställningar om förhandlingar har hittills en avslagits. Vissa andra framställningar har avskrivits utan åtgärd, sedan de påtalade konkurrensbegränsningarna under tiden för rådets handläggning upphävts eller uppmjukats. För närvarande är ett flertal framställningar om förhandlingar beroende på rådets prövning.

Av rådets övriga arbetsuppgifter må nämnas, att rådet utnyttjas såsom remissinstans i näringsfrihetsfrågor.

Hittills uppnådda resultat. Självsaneringen

Det är självfallet, att verkningarna av 1946 och 1953 års lagstiftning samt av den verksamhet, som till följd därav bedrivs inom kommerskollegii monopolutredningsbyrå, ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet, ännu ej kan bedömas med någon större säkerhet. Därtill är de föreliggande erfarenheterna alltför begränsade. Vissa synpunkter skall dock anföras.

Av de fram till halvårsskiftet 1955 i kartellregistret införda avtalen om konkurrensbegränsningar hade vid samma tidpunkt ca 39 procent upphävts, varjämte ett flertal modifierats (se s. 38). Ett betydligt större antal av de under de första verksamhetsåren registrerade avtalen har nu hävts än av de under senare år registrerade. Förhållandet framgår av följande tablå.

Registreringsår	Antal under resp. år registrerade avtal	Därav upphävda avtal per den 30/6 1955	
		Antal	%
1947.....	169	132	78
1948.....	69	53	77
1949.....	103	58	56
1950.....	169	69	41
1951.....	111	72	65
1952.....	202	54	27
1953.....	309	33	11
1954.....	115	22	19
1:a halvåret 1955.....	97	33	34

Tablåen visar, att mer än 3/4 av de under åren 1947 och 1948 registrerade avtalen hävts fram till mitten av år 1955. Även de under de närmast därefter följande åren registrerade avtalen har i ganska stor utsträckning upphävts. Det förefaller sannolikt, att detta till stor del berott på monopolutredningsbyråns verksamhet. Dock torde även andra faktorer ha spelat in, t. ex. den livliga debatten om konkurrensfrågor i samband med nyetableringssakkunnigas betänkande och näringslivets bedömningar rörande eventuella framtida skärpningar av lagstiftningen. Framhållas må även den självsanerande verksamhet, som äger rum inom näringslivet. Inom Sveriges industriförbund tillsattes år 1950 en kartellkommitté, och en särskild kar-

tellbyrå inrättades. Dessa organ — liksom liknande organ inom de stora handels- och hantverksorganisationerna — strävar efter att på frivillighetens väg avveckla olika konkurrensbegränsande avtal, varvid man speciellt inriktat sig på sådana, som innehållit bestämmelser om marknadsuppdelning, om missgynnande av viss eller vissa företagare eller om sådan gemensam prissättning, som kan anses ha ett avgörande inflytande på marknadspriset. I dessa frågor förekommer även samarbete mellan industri, handel, hantverk och jordbrukets föreningsrörelse genom Näringslivets konkurrensnämnd, som tillkom år 1951 och har till uppgift bl. a. att verka för ökad insikt om konkurrensens grundläggande betydelse såsom en marknadsreglerande faktor.

Beträffande utvecklingen efter det att ett konkurrensbegränsande avtal formellt upphävts är ännu ganska litet känt. Vissa specialundersökningar har emellertid verkställts inom monopolutredningsbyrån, nämligen beträffande elinstallations- och möbelbranscherna, vilka undersökningar främst haft till syfte just att kartlägga utvecklingen inom dessa branscher efter det att de registrerade kartellavtalen upphävts. I det följande lämnas en kort redogörelse för resultaten av dessa undersökningar.

Inom elinstallationsbranschen fanns en typisk form av anbudskartell, som upphörde vid årsskiftet 1950/51. Efter denna tidpunkt ansåg sig monopolutredningsbyrån kunna konstatera en klart nedåtgående tendens vad beträffade pålägget för allmänna omkostnader och handelsvinst. Detta intryck av en alltmer hårdnande konkurrens inom branschen förstärktes av att såväl beställare av installationsarbeten på olika orter som representanter för elverken på de platser, där ringbildningar tidigare förekommit, på särskilda förfrågningar samfällt uttalade, att de för sin del icke kunnat förmärka några tendenser till fortsatt kartellsamverkan efter avtalets hävande.

Det sista exklusivavtalet inom möbelbranschen försvann vid utgången av år 1945. På grund av klagomål från nyetablerade handlare över svårigheten att få leveranser från fabrikanterna gjorde monopolutredningsbyrån en utredning om förhållandena inom branschen. Det visade sig härvid, att samarbete förekommit mellan fabrikant- och handelsleden även efter avtalets slopande, om än i minskad omfattning. Ett visst motsatsförhållande förelåg dock mellan de båda leden. Medan fabrikanterna ansåg, att de hade full frihet att sälja till vilken återförsäljare som helst, ansåg vissa kretsar inom möbelhandeln, att tidigare förhållanden i princip borde bestå även sedan avtalet formellt upphävts. Inom en lokalförening förekom t. o. m. »svartlistning» av fabrikanter, som sålt till återförsäljare utom organisationen. I rådande marknadsläge torde dessa aktioner dock ha varit av mindre betydelse, men de kunde under andra förhållanden ha medfört svårare konsekvenser för de »svartlistade» fabrikanterna och för outsiders inom detaljhandeln. Ett nytt avtal mellan fabrikant- och handelsorganisationerna undertecknades 1951 men fastslog endast, att parterna skulle samarbeta för att åstadkomma och bevara sunda affärsförhållanden inom branschen.

Detta avtal har för övrigt upphört att gälla i och med utgången av år 1954.

De hittills utförda undersökningarna tyder snarast på att det formella hävandet av en registrerad konkurrensbegränsande överenskommelse även i praktiken leder till friare konkurrensförhållanden. Något mera generellt omdöme kan dock helt naturligt inte ges, förrän ett större antal utredningar av här anförd art företagits.

Av redogörelsen för verksamheten inom näringsfrihetsrådet har framgått, att rådets verksamhet hittills ej varit av någon större omfattning. Redan de nu vunna begränsade erfarenheterna tyder dock på att enbart det förhållandet, att en konkurrensbegränsning ifrågasättes skola upptagas till behandling i rådet, kan få till följd, att densamma upphäves. I flera fall har konkurrensbegränsande avtal hävts redan i samband med att ombudsman-
nen för näringsfrihetsfrågor börjat överväga ansökan till rådet om förhandling, och i några fall efter det att dylik ansökan inkommit till rådet. Givetvis berättigar dylika enstaka exempel inte till något mera generellt omdöme, men de torde dock påvisa den effekt, som den på offentlighetsprincipen byggda lagstiftningen kan medföra.

Verkningarna av de i 1953 års lag stadgade förbuden mot bruttopriser och anbudskarteller låter sig ännu svårigen bedömas, särskilt som lagen i denna del trädde i kraft först den 1 juli 1954. Bruttopriserna har i stor omfattning ersatts av s. k. riktpriser, vilken beteckning anses innebära, att priset både får över- och underskridas. Vissa undersökningar (se bilaga B) tyder på att de åsatta riktpiserna i stor utsträckning följes i detaljhandeln. Om så sker, medför riktprissystemet givetvis liknande verkningar som det förbjudna bruttoprissystemet. Å andra sidan har även åtskilliga fall kunnat konstateras, då riktpiserna underskridits. Likaså torde vissa prissänkningar ha tillkommit i samband med bruttoprissystemets slopande.

KAPITEL 3

Krav på ändrad lagstiftning**Riksdagsuttalanden m. m.**

Såsom framgått av redogörelsen i kapitel 1 om prisregleringslagstiftningens utformning, tillkom denna lagstiftning i syfte att »vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden» medge befogenheter till offentliga ingrepp i prisreglerande syfte. Allmän enighet torde också råda om vikten av att samhället under nämnda förhållanden har möjlighet att som ett led i den allmänna inflationsbekämpande politiken kunna direkt ingripa i prisbildningen. Prisregleringslagstiftningen uppfattades också från början som en ren krislagstiftning, vars tillämpning skulle kunna avvecklas, så snart det till följd av kristiden inträdda knapphetsläget kunde hävas. Som exempel må nämnas, att kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering i yttrande av den 26 september 1944 över ett av priskontrollnämnden framlagt förslag till ny prisregleringslag enhälligt uttalade sig för priskontrollens avskaffande, så snart normala förhållanden inträdde, dock under förutsättning, att priserna anpassade sig efter de — som man väntade — sjunkande kostnaderna. Även i annat sammanhang¹ uttalade sig kommissionen för att priskontrollen i sin dåvarande form icke bibehölls längre än som vore oundgängligen nödvändigt, samt att bevakningen av de områden, på vilka konkurrensen vore begränsad, övertoges av ett nytt samhälleligt organ med speciell uppgift att följa utvecklingen på dessa begränsade områden.

Under efterkrigsåren har frågan om priskontrollens bibehållande tid efter annan varit föremål för starka meningsmotsättningar. År 1946 framfördes motioner i riksdagen om att den statliga priskontrollen skulle bestå även sedan mera normala förhållanden inträtt och därvid framför allt inriktas på monopolistiskt betingad prissättning. Dessa motioner avlogs dock av riksdagen, liksom fallet blev med motioner vid följande års riksdag om utredning av den statliga priskontrollens framtid och fortsatta organisation. I sitt remissyttrande över de senare motionerna sade sig priskontrollnämnden vara av den bestämda övertygelsen, att konkurrensen under normala förhållanden verkade som hårdare prisregulator och gäve effektivare resultat än vad som vore möjligt för statlig priskontroll. Nämnden hävdade sålunda, att priskontrollen borde avvecklas i den mån en rikligare varuförsörjning skapade förutsättningar för en sådan konkurrens, att avvecklingen kunde

¹ SOU 1945: 42, s. 11.

ske utan risk för prisutvecklingen. Vidare ifrågasatte nämnden, huruvida icke permanent priskontroll för att kunna effektivt genomföras även krävde viss reglering av produktion och konsumtion. Andra lagutskottet uttalade i anslutning till samma motioner, att priskontrollen under rådande akuta inflationsfara borde bestå och att frågan om priskontrollens eventuella framtida uppgifter därför vore alltför tidigt väckt. — Nämnas må även ett uttalande av vederbörande departementschef i propositionen om införande av en särskild lag¹ i syfte att möjliggöra offentlig övervakning av konkurrensbegränsande företeelser inom näringslivet (prop. 1946:264). Departementschefen framhöll bl. a., att en förutsättning för priskontrollens avskaffande syntes vara, att de områden inom näringslivet, på vilka konkurrensen vore begränsad, bleve föremål för övervakning av annat samhällsorgan än den priskontrollerande myndigheten.

Vid 1949 års riksdag förekom motioner om avskaffande av den prisreglerande verksamheten, varvid såsom motiv för yrkandet angavs, att något behov av en dylik verksamhet icke längre förelåge. Å andra sidan hade vederbörande departementschef i den för samma års riksdag framlagda propositionen om förlängning av prisregleringslagen uttalat att en av förutsättningarna för återvinnande av den samhällsekonomiska balansen vore en fortsatt stabilisering av priserna och att en förutsättning härför vore, att den statliga priskontrollen alltjämt upprätthölls. Vederbörande riksdagsutskott avstyrkte motionerna under hänvisning till vad departementschefen sålunda anfört, och motionerna avlogs av riksdagen. Även senare motioner med samma yrkande har avslagits av riksdagen.

I en för 1954 års riksdag framlagd proposition angående förlängning av prisregleringslagens giltighetstid t. o. m. den 30 juni 1955 framhöll vederbörande departementschef, att en beredskap på priskontrollområdet fortfarande måste bibehållas, så att statsmakterna icke förtoges möjligheten till snabbt och effektivt ingripande, därest omständigheterna skulle nödvändiggöra detta. Samtidigt framhölls, att den nytillkomna lagen om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet kunde tänkas onödiggöra prisreglerande verksamhet, men att detta inte kunde bedömas förrän efter en tids erfarenhet, varför en avveckling av priskontrollnämndens verksamhet borde anstå tills vidare.² Vid utskottsbehandlingen framhöll andra lagutskottet bl. a., att den gällande prisregleringslagstiftningen icke vore avsedd att utgöra grundval för en under normala förhållanden verkande statlig priskontroll. Därjämte hade bl. a. den ekonomiska utvecklingen och antagandet av den nya lagen om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet ändrat betingelserna för den prisreglerande verksamheten. Utskottet förordade därför, att frågan om behovet av en fortsatt statlig priskontroll samt grunderna för den priskontrollerande verksamhet, som kunde finnas erforderlig, förutsättningslöst utreddes. Riksdag-

¹ Se härom närmare i kap. 2, avsnittet om 1946 års lag.

² Liknande synpunkter framfördes i propositionen 103/1953 med förslag till lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet.

gen beslöt att hemställa till Kungl. Maj:t om en dylik utredning. Härmed bifölls även en vid detta års riksdag framlagd motion om utredning av ovan nämnda förhållanden.

Direktiven för utredningen

I det yttrande till statsrådsprotokollet den 17 december 1954, varmed dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet Ericsson, motiverade förslaget om tillkallande av särskilda sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag i fråga om behovet av en fortsatt statlig priskontroll och grunderna för den prisreglerande verksamhet, som kunde finnas erforderlig, anfördes följande:

Offentlig priskontroll har tillämpats alltsedan slutet av år 1939 och utövas för närvarande med stöd av prisregleringslagen den 30 juni 1947. Lagen gällde ursprungligen endast för ett år men har därefter successivt förlängts, senast till och med den 30 juni 1955.

För att prisreglering enligt lagens bestämmelser skall få utövas erfordras att särskilt förordnande därom meddelas. Detta kan ske »vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden». Förordnande om tillämpning av lagen meddelades av Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke i samband med lagens tillkomst år 1947. Förordnandet är alljämt i kraft.

Enligt prisregleringslagen kan statlig kontroll av prissättningen på varor och tjänster utövas på olika sätt. Den ojämförligt vanligaste formen för priskontroll är tillämpning av stoppriser. Särskilda bestämmelser därom har utfärdats senast genom kungörelsen den 30 juni 1947 om allmänt prisstopp. Denna kungörelse har för närvarande giltighet till och med den 30 juni 1955. Vid sidan härav utövas beträffande vissa varor prisreglering genom s. k. normalpriser.

För att närmare fixera riktlinjerna för den prisreglerande verksamheten — som utövas huvudsakligen av statens priskontrollnämnd — har Kungl. Maj:t utfärdat särskilda direktiv. Enligt nu gällande direktiv, som tillkom den 5 juni 1953 och som gäller tills vidare, skall målet för verksamheten vara att främja prissänkningar och att förhindra eller eljest i största möjliga utsträckning begränsa prisstegringar. Ett annat grundläggande drag i de senaste direktiven är att den prisreglerande verksamheten i ökad omfattning inriktats på prisövervakning.

I detta sammanhang bör erinras om att den nya lagen om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet trätt i kraft den 1 januari 1954. Ansvar för åtgärder mot missbruk och skadliga verkningar av konkurrensbegränsningar vad beträffar bl. a. prisbildningen har därigenom väsentligen överflyttats på de med stöd av den nya lagstiftningen inrättade organen, näringsfrihetsrådet och ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor. Den befattning, som priskontrollnämnden tidigare haft med frågor av detta slag, har i motsvarande mån kommit att inskränkas.

Som inledningsvis framhållits kan förordnande om tillämpning av prisregleringslagens bestämmelser meddelas endast under vissa i lagen närmare angivna utomordentliga förhållanden. Sedan förordnandet om tillämpning av lagen meddelades år 1947 har emellertid den ekonomiska situationen undergått betydande förändringar. Tillgången på varor har på såväl den internationella som den inhemska marknaden efter hand ökat och täcker för närvarande efterfrågan. Den knapphet på vissa råvaror, som uppkom under Koreakrisen, har numera upphört. Den för-

bättrade varutillgången har lett till ökad priskonkurrens både utomlands och i Sverige. Under de två senaste åren har prisläget i allmänhet utmärkts av stabilitet och prissänkningar har på vissa varuområden kunnat genomföras. Till följd av denna utveckling har den direkta priskontrollen fortlöpande minskat i omfattning och den utövas numera endast på ett relativt begränsat område. Den prisreglerande verksamheten har i samband därmed enligt direktiven kommit att alltmer inriktas på prisövervakning och förhandlingsmässig verksamhet till främjande av prissänkningar.

Genom de senaste årens utveckling har förutsättningarna för en statlig prisreglering sålunda undergått betydande förskjutningar. De bestämmelser på vilka denna verksamhet grundas är i allt väsentligt utformade med tanke på prisutvecklingen under en utpräglad krissituation. Främst åsyftar bestämmelserna att hindra och kontrollera prisstegringar samt att motverka oskäligen priser och vinster under tider av varuknapphet. Däremot saknas exempelvis föreskrifter som tar sikte på förhållandena vid en återgång till friare prisbildning. Genom att man anordnat prisövervakning eller vidtagit andra liknande åtgärder, åtminstone under en övergångstid, har den direkta priskontrollen i många fall kunnat avvecklas tidigare än som eljest varit möjligt. De nuvarande bestämmelserna i lagen är inte heller särskilt väl lämpade för att i ett fallande prisläge skapa garanti för att skäliga prissänkningar kommer konsumenterna till godo. I någon mån har man sökt motverka dessa brister genom att prisregleringsdirektiven så långt möjligt anpassats efter den faktiska prissituationen. Genom tillkomsten av den nya lagstiftningen mot konkurrensbegränsningar har betingelserna för fortsatt statlig prisreglering ytterligare förändrats. Den nuvarande prisregleringslagen utgör med hänsyn till dessa förhållanden i dagens läge knappast någon tillfredsställande grundval för den verksamhet, som för närvarande bedrivs på detta område.

Årets riksdag har vid behandlingen av frågan om fortsatt giltighet av prisregleringslagen erinrat om de nu nämnda förhållandena. Andra lagutskottet har i sitt utlåtande nr 21 framhållit bl. a. att lagen inte är avsedd att utgöra grund för en under mera normala tider verkande statlig priskontroll. En revision av prisregleringslagstiftningen har därför ansetts påkallad. Riksdagen har också hemställt om en förutsättningslös utredning angående behovet av en fortsatt statlig priskontroll och grunderna för den priskontrollerande verksamhet, som kan befinnas erforderlig.

Med hänvisning till vad jag tidigare anfört om de förändrade betingelserna för den prisreglerande verksamheten synes det påkallat att en allsidig och förutsättningslös utredning av det slag riksdagen begärt nu verkställs. Denna torde lämpligen böra anförtros åt särskilda sakkunniga.

Till ledning för de sakkunnigas arbete kan bl. a. framhållas att det ur allmän synpunkt måste vara angeläget att i en krissituation kunna snabbt ingripa med erforderliga åtgärder även på prisområdet. På grund härav bör vid utredningen övervägas huruvida detta intresse lämpligen kan tillgodoses genom en lagstiftning av beredskapsnatur. De sakkunniga bör emellertid också utreda behovet av att under mera normala förhållanden utöva en viss statlig verksamhet av priskontrollerande natur. Även om behovet av en sådan verksamhet för närvarande inte gör sig gällande i samma omfattning som tidigare kan en viss prisövervakning vara påkallad för att motverka tendenser till oskäligen prisstegringar, som kan orsakas exempelvis av tillfälliga rubbningar i den samhällsekonomiska balansen. Prisövervakning och utredningsverksamhet från det allmännas sida kan vidare visa sig vara ändamålsenliga för att tillgodose konsumenternas intresse av en viss insyn i prissättningen. Frågan härom överväges f. n. inom 1953 års varudistributionsutredning, med vilken de sakkunniga bör taga kontakt vid sin behandling av detta spörsmål. Vid utformningen av ett förslag om prisövervakning bör bl. a.

beaktas, att möjlighet skapas till överläggningar med berörda parter samt över huvud till en nära kontakt med näringslivet och dess organisationer. På de sakkunniga torde även böra ankomma att bedöma huruvida en verksamhet av detta slag kan ges större effekt genom någon form för offentliggörande av utredningsresultat som framkommer. Vidare bör övervägas om verksamheten bör förenas med möjligheter att i särskilda undantagsfall ingripa med prisreglering. Av naturliga skäl bör tillsas att en samordning sker med den statliga verksamheten för motverkande av konkurrensbegränsningar.

En viktig uppgift för de sakkunniga blir att undersöka hur en prisövervakande verksamhet skulle kunna handhavas rent administrativt. Detta aktualiserar frågan om priskontrollnämndens framtid. Vid övervägande av hithörande spörsmål bör de sakkunniga ta ställning till om en sådan verksamhet liksom hittills bör handhas av ett fristående organ — priskontrollnämnden eller eventuellt en ny myndighet — eller om den lämpligen bör bedrivas i annan ordning. Därest någon fristående myndighet icke skulle anses behövlig, bör övervägas att anknyta verksamheten till något redan befintligt utredningsorgan såsom kommerskollegii monopolutredningsbyrå eller ombudsmannaämbetet för näringsfrågor.

Varudistributionsutredningens betänkande jämte kort redogörelse för inkomna yttranden beträffande prisövervakning och oligopolfall

Av direktiven för utredningen framgår bl. a., att en annan statlig utredning — 1953 års varudistributionsutredning — haft i uppdrag att överväga, huruvida prisövervakning och utredningsverksamhet från det allmännas sida kan visa sig vara ändamålsenliga för att tillgodose konsumenternas intresse av en viss insyn i prissättningen. I det följande kommer därför att beröras de huvudsynpunkter, som varudistributionsutredningen i detta avseende framförde i sitt i maj 1955 avgivna betänkande,¹ samt lämnas en kort redogörelse för inkomna remissyttranden beträffande prisövervakning och oligopolfall.

Varudistributionsutredningens (VDU) huvuduppgift var att studera prissättningspraxis och därmed sammanhängande frågor samt dess inverkan på distributionens struktur. I samband härmed har VDU helt naturligt även berört sådana förhållanden som t. ex. distributionens uppgifter, konsumtionens storlek och inriktning, konkurrenssituationen och handelsinstitutionella utformning. Vissa begränsningar av utredningens omfattning blev dock nödvändiga. VDU har sålunda ej alls behandlat den rent tekniska rationaliseringen, har vidare bortsett från alla producentvaror och i fråga om konsumentvarorna medtagit endast vissa branscher (livsmedel, kemisk-tekniska varor, textil-, konfektions- och skoartiklar samt vissa varaktiga konsumtionsvaror), vilka tillsammans innefattar ca 2/3 av den privata konsumtionen. Dessutom har VDU främst behandlat handels rationalisering ur ett relativt långsiktigt perspektiv (15—20 år).

VDU har även utfört vissa studier av sådana företeelser i producentledet, som återverkar på försäljningsmetoder, prissättning o. d. Anledningen till

¹ *Pris och prestation i handeln* (SOU 1955: 16).

dessa studier var, att en målsättning, som går ut på att öka samhällets rationaliseringstakt, självfallet innebär, att en rationalisering i ett led inte är att anse som en besparing ur samhällets synpunkt, om följden blir en motsvarande eller större fördyring i ett annat led. VDU:s undersökningar härvidlag har bl. a. utmynnat i ett förslag om utförande av särskilda punktundersökningar inom sådana varuområden, där olika former av exklusiv och selektiv försäljning är vanliga, ävensom beträffande general-agentursystemet.

VDU har funnit det svårt att finna en måttstock på effektiviteten inom handeln. En grov uppfattning härom kan visserligen nås med hjälp av om-sättningen per sysselsatt, men detta gäller nästan endast vid jämförelser mellan olika företag inom samma bransch och samma land, medan jämförelser med denna måttstock olika branscher eller olika länder emellan blir av ringa värde. Samma otillförlitlighet vidlåder jämförelser, grundade på beräkningar av handelsmarginalens höjd i procent av omsättningen, eftersom kostnadsolikheter ofta är att hänföra till varierande lönenivåer och hyreskostnader. Ej heller har jämförelser mellan handels nettovinst-er kunnat utföras på grund av brist på material.

Till följd av svårigheterna att mäta handels effektivitet har VDU måst inskränka sig till mera allmänna bedömningar av denna. Enligt VDU:s uppfattning kan man härvid otvivelaktigt konstatera en jämförelsevis god utveckling av den svenska handeln i olika avseenden. Betydande rationaliseringsmöjligheter torde dock fortfarande finnas; även om det i och för sig är omöjligt att fastslå en viss företagsstorlek som optimal, tyder enligt VDU:s åsikt bl. a. 1951 års företagsräknings uppgifter om omsättningen under år 1950 per affär i detaljhandeln på att så skulle vara fallet. Mer än 30 procent av dessa affärer hade mindre än 50 000 kronor i årsomsättning och mer än 55 procent mindre än 100 000 kronor.

När VDU framhåller besparingar som ett önskemål, har VDU utgått från att konsumenten bör fritt kunna välja dels det urval, dels den service, som han önskar. VDU uttalar sig dock för en begränsning av antalet varuvarianter på sådana områden, där ansvällningen av varianter blivit alltför dyrbar ur produktions- eller konsumentensynpunkt. En viss sorteringsrätt härvidlag från handels sida framstår som önskvärd och behöver inte betyda någon otillbörlig minskning av konsumentens valfrihet. Vidare bör en vidgad konsumentupplysning verka rationaliseringsbefrämjande. Den högsta rationaliseringstakten anser VDU är att finna i ett samhälle, där pris- och kvalitetsmedvetna konsumenter kan välja den i deras åsikt effektivaste distributionsformen. Detta förutsätter dock, att alternativa distributionsformer har både vilja och möjlighet att konkurrera på lika villkor och får utvecklas fritt. Som en naturlig följd härav vill VDU stödja sådana krafter, som verkar konkurrensfrämjande. Rent allmänt sägs om dagens läge, att den fria konkurrensen har alltför litet spelrum, och VDU vill därför bl. a. ha bort all konkurrenshämmande nyetableringskontroll. Därjämte anser VDU, att nya distributionsformer och företag bör uppmuntras att etablera sig

genom vidgade lånemöjligheter och genom en framsynt region- och stadsplanering. Finns butikslägen och startkapital att tillgå på lika villkor och är inköpsvillkoren likartade för olika företag, bör dessa ha möjlighet att visa sin effektivitet i en fri konkurrens.

Att VDU anser ett lika utgångsläge i berörda avseenden för olika företag som eftersträvansvärt, innebär givetvis inte, att man också bör sträva efter samma konsumentpriser hos olika företag. Tvärtom är en rörlig prisbildning enligt VDU:s uppfattning det bästa medlet både för konkurrens och för rationalisering. VDU ställer sig därför avvisande till förhandlingsbundna riktpriiser och normalpriser i den utsträckning dessa medför en stel prisbildning. Detta faktum innebär inget underkännande av krigstidens och efterkrigstidens regleringar på prisområdet, eftersom en viss jämvikt måste föreligga mellan tillgång och efterfrågan för att prismekanismen skall kunna fungera i önskvärd riktning.

En annan viktig förutsättning för att samhället skall vara villigt att satsa på en fri prisbildning anser VDU vara, att företagarna själva accepterar priskonkurrensen som alternativ till statlig priskontroll. För att utröna i vilken utsträckning så sker, förordar VDU en kontinuerlig insyn i prisutvecklingen från det allmännas sida för att kunna spåra eventuella skadliga utvecklingstendenser eller fall av stagnerande konkurrens, men VDU anser samtidigt, att man under normala förhållanden inte bör tänka sig några statliga befogenheter till ingrepp i prissättningen utom på sådana varuområden, där konkurrensbegränsningar förekommer.

Till följd av att handelns kostnader numera utgör mellan en tredjedel och hälften av konsumentpriserna, anser VDU vidare, att det ur rationaliseringssynpunkt är mycket viktigt att studera handelns prestationer. Ingående kännedom om det egna företagets kostnader är i själva verket en grundläggande förutsättning för att ett företag skall kunna nå bästa tänkbara anslutning mellan pris och prestation. Endast på detta sätt har ett företag möjlighet att genomföra en aktiv priskonkurrens. VDU har dock funnit, att det i många fall brister i förmågan till självständig kalkylering och att man i dessa fall ofta påträffar ett prislistetänkande. Inom t. ex. textilhandeln förekommer dock en relativt fri prisbildning, medan inom andra branscher stora delar av varugrupperna är riktpriissatta. Den prisstelhet, som VDU således anser sig ha funnit i många fall, säges vara ett uttryck för den trygghetsmentalitet, som lätt kan tänkas leda till att effektivitetssträvanden stannar vid den gräns, där tryggheten för en organisations medlemmar börjar komma i fara, såvida inte konkurrensen driver utvecklingen vidare. Trygghetsinstinkten kan sålunda vara en fara för den aktiva konkurrensen och därmed innebära en minskad rationaliseringstakt. Eftersom VDU anser prISRörlighet och konkurrens som eftersträvansvärda, ställer VDU sig som nämnts avvisande mot all prispundenhet, antingen denna förekommer i form av bruttopriissättning — denna form är numera i princip förbjuden men tillåts i vissa fall efter dispens — eller i form av riktpriiser eller normalpriser, som i praktiken följes utan avvikelser. VDU vän-

der sig dock inte mot själva systemet med privata riktpriiser eller officiella normalpriser, eftersom dessa inte är avsedda som bruttopriiser, utan mot det sätt på vilket dylika prisrekommendationer uppfattas och tillämpas. Ett förbud mot rekommenderade priser anses dock vara ogenomförbart, främst av praktiska skäl, varför man i stället bör inrikta sig på att söka eliminera vissa verkningar av riktprissystemet, nämligen dels en sådan prisstelhet, som medför att en överdimensionering av handeln blir bestående, dels en uppåtgående prisutveckling, som är förorsakad av konkurrensbegränsningar. Eftersom en dylik prisutveckling är troligast i en högkonjunktur med ett inflationstryck och ett sådant läge ofta är för handen i ett samhälle med full sysselsättning, anses det av beredskapsskäl vara motiverat, att man från det allmännas sida kontinuerligt följer prisutvecklingen. Som ett minimum för samhällets aktivitet betecknar VDU en prisinsyn via fortlöpande prisstatistik och prisanalys inom konsumtionsvarubranscher-na. Ett offentliggörande av dessa undersökningars resultat kan ge goda upplysningar både för den ekonomisk-politiska planläggningen och för debatten inom företagar- och konsumentkretsar. Skulle undersökningar ge vid handen, att det i något fall förekommer ur samhällsekonomisk synpunkt mindre önskvärda förhållanden, bör möjlighet till aktivare ingrepp förefinnas, antingen detta bör ske genom en särskild myndighet eller genom Kungl. Maj:t. Näringsfrihetsrådet har redan vissa befogenheter härvidlag, men dessa gäller endast i de fall, där monopolföretag eller karteller förekommer. VDU anser det angeläget, att även oligopol — varmed avses att ett fåtal ledande företag dominerar en viss varumarknad, dock utan att ha ingått några prisöverenskommelser — kommer att falla under 1953 års lagstiftning om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning i näringslivet. Förekomsten av oligopol leder nämligen gärna dels till en anpassning mellan de dominerande företagens prissättning, dels till ett prisledarskap gentemot de mindre företagen inom branschen i fråga.

I detta sammanhang har även problemet om verkningarna av de horisontella riktpriislistorna tagits upp. VDU har emellertid ansett tiden efter slopandet av bruttoprissystemet alltför kort för att kunna ge något omdöme om eventuella samhällsskadliga verkningar av dessa. Riktpriiserna är dock föremål för registrering i kartellregistret och VDU förutsätter, att de kommer att tas upp till behandling i näringsfrihetsrådet, om de visar sig medföra samma prisstelhet som de avskaffade bruttopriiserna.

Vidare kan sägas, att VDU — utifrån sina rent distributionsekonomiska synpunkter — inte rekommenderar en priskontrollerande verksamhet med punktvisa aktioner, d. v. s. i stil med PKN:s verksamhet under kriget. Under normala tider torde en punkt kontroll på enstaka varor i ett blandat varusortiment vara meningslös, eftersom handeln kan kompensera inkomstminskningen för dessa varor med marginalhöjningar på andra varor. Dessutom är dylika punktaktioner oförenliga med en strävan efter en rörligare prissättning. Detta gäller dock icke konsumentkapitalvarorna, som enligt VDU:s förslag kommer att falla under 1953 års lag och för vilka försälj-

ningsmetoderna ofta är ganska dyrbara. För dessa varor har dessutom de selektiva och exklusiva försäljningsmetoderna lett till att konkurrensen inom ett visst märke beskrivits.

Sammanfattningsvis kan VDU:s överväganden beträffande den önskvärda offentliga aktiviteten i syfte att befrämja varudistributionens rationaliseringstakt främst sägas innebära förslag om:

1) inrättandet av ett permanent organ, som kan följa och studera prisutveckling och prisstruktur, publicera rapporter om prisutvecklingen och vid konstaterande av en prisstelhet eller prisutveckling, som bedömes vara av samhällsskadlig natur och är förorsakad av konkurrensbegränsning, anmäla förhållandet till agerande myndighet (t. ex. näringsfrihetsrådet) i och för åtgärder eller till Kungl. Maj:t;

2) en utvidgning av näringsfrihetsrådets lagenliga befogenheter att ingripa mot otillbörliga prisbindningar utöver vad som f. n. medges i 5 § i 1953 års lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning i näringslivet till att omfatta — förutom konkurrensbegränsningar förorsakade av karteller och monopol — även motsvarande förhållanden under s. k. oligopol (= ett fåtal tillverkningsföretag och/eller importörer, som dominerar marknaden);

3) »punktundersökningar» med anslag från det allmänna rörande a) generalagentursystemet och b) selektiva och exklusiva försäljningsmetoders inverkan på bl. a. transaktionens storlek och tillkomsten av nya distributionsformer exempelvis av typ »rabattaffärer» och »mässor».

De ovan nämnda förslagen från VDU:s sida om punktundersökningar av exklusiv och selektiv försäljning, om inrättande av ett prisövervakande organ och om en utvidgning av 1953 års kartellagstiftning att även innefatta oligopolföreteelser har givit uttryck för kommittémajoritetens inställning till distributionsproblemen. Tre ledamöter (av de sammanlagt tio) har inte ansett sig kunna biträda dessa förslag, vilka de ansåg grunda sig på en felaktig uppfattning om styrkan i näringslivets dynamik, om konkurrensituationen och om konsumenternas inflytande på utvecklingen. Vidare har två ledamöter av dem, som biträtt majoritetsförslaget, i ett särskilt yttrande framfört åtskilliga preciseringar av betänkandets innehåll.

Det av VDU framlagda betänkandet har för yttrande varit utsänt på remiss till olika myndigheter och organisationer. I det följande lämnas en redogörelse för vissa synpunkter, som framförts i en del av dessa yttranden och som har anknytning till sådana problem, som priskontrollutredningen haft att närmare behandla.

VDU:s förslag om en permanent prisövervakning har av ett stort antal remissinstanser icke behandlats, enär man ej velat föregripa priskontrollutredningens betänkande. Även de remissinstanser, som till- eller avstyrkt förslaget, har avböjt att närmare ingå på problemet under liknande moti-

vering. I en del fall har dock vissa principiella synpunkter anförts, under det att de organisatoriska spörsmålen nästan helt lämnats åt sidan.

Priskontrollnämnden förklarar sig dela utredningens uppfattning om att en samhällelig prisövervakning är nödvändig samt anser, att behov föreligger av ett permanent organ för detta ändamål. Med hänsyn till priskontrollutredningens arbete har nämnden dock icke velat närmare ingå på frågan eller på spörsmålet om ett prisövervakande organs befogheter och organisation.

Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor framhåller, att det är av väsentlig betydelse för att 1953 års lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet skall komma att få avsedd verkan, att den av utredningen åsyftade allmänna undersökningsverksamheten rörande prissättningen kommer till stånd så snart ske kan.

Riksförbundet landsbygdens folk delar utredningens uppfattning, att en priskontroll av den typ, som utövades under krigets varuknapphet, icke synes ägnad att befordra effektivitetsutvecklingen inom handeln i en situation av god varutillgång. Förbundet beklagar, att förutsättningarna för en pris- och marginalkontroll som medel till rationalisering och kostnadsbesparingar inom varudistributionen inte blivit föremål för en mera ingående teoretisk analys genom utredningen. Förbundet har dock ansett sig böra tillstyrka förslaget om en analys- och upplysningsverksamhet i pris- och marginalfrågor.

Tjänstemännens centralorganisation ansluter sig till synpunkterna om behovet av ett fortlöpande studium av prisutveckling och prisstruktur och understryker behovet av aktivitet från det allmännas sida på detta område.

Landsorganisationen delar utredningens uppfattning, att en generell priskontroll i tider med riklig varutillgång i alltför hög grad kan leda till prisstelhet och en snedvriden produktionsinriktning. En sådan möjlighet till ingrepp i prispbildningen, som utredningen förordat, är enligt LO:s mening av betydelse bl. a. vid tendenser till en inflationistisk prisutveckling och kan i vissa fall vara effektiv för att åstadkomma en strukturrationalisering. Priskontrollen bör tjäna som ett viktigt komplement till näringsfrihetsrådets verksamhet. Det är av vikt, att tillräckliga medel anslås för verksamheten, så att man fortlöpande kan följa prisutvecklingen inom olika branscher och genom närmare studium av kostnader och priser på områden, där konkurrensbegränsningar kan misstänkas, får möjlighet att snabbt skaffa fram underlag för lämpliga åtgärder.

Sveriges lantbruksförbund har — i likhet med *Riksförbundet landsbygdens folk* och *lantbruksstyrelsen* — påpekat, att prissättningen på jordbrukets produkter framdeles, om Kungl. Maj:ts proposition nr 198/1955 bifalles, skulle ske under friare former än som nu är fallet. En förutsättning för att detta system skall kunna fungera synes enligt nämnda instanser vara, att prissättningen får variera inom i propositionen närmare angivna gränser utan ingripanden från statliga myndigheter.

Länsstyrelsen i Norrbottens län är liksom VDU av den uppfattningen, att det inom vissa branscher uppstått en »prisstelhet» med ur konsumenternas synpunkt ofta ogynnsamma verkningar. Länsstyrelsen tillstyrker därför fortlöpande prisstudier inom samtliga distributionsled men vill ifrågasätta, om icke enbart vetskapen om att kontinuerliga iakttagelser göres och vid behov kan offentliggöras i vissa fall är ett verksamt korrektiv mot avarter inom handeln. Ett för ändamålet inrättat organ skulle därför kunna göras relativt litet och ej behöva utrustas med några långtgående befogenheter.

Köpmannaförbundet framhåller, att en prisövervakning som den av utredningen förordade säkerligen kommer att medföra verkningar av i stort sett samma slag som den statliga priskontrollen under kristiden. Priskontrollen skulle visserligen medföra vissa prissänkningar men i minst lika hög grad verka kostnadsuppehållande. En rörlig prissättning samt fri och hård konkurrens uppammas i högre grad utan priskontroll, enligt vad erfarenheten har visat. Däremot finner förbundet en fortlöpande prisstatistik vara av stort värde för konsumenterna.

Folkpartiets kvinnoförbund ställer sig tveksamt till nyttan av en statlig priskontroll under rådande förhållanden och konstaterar med tillfredsställelse, att utredningen i princip ger uttryck för en likartad uppfattning. Det är i hög grad påkallat, att en statlig institution följer prisutvecklingen i landet och även ställer sitt material till allmänhetens förfogande, men detta kan enligt förbundets mening förverkligas utan nya ämbetsverk och utan att priskontrollen, låt vara i ny utstyrelse, permanentas.

Skånes handelskammare framhåller bl. a., att en statlig priskontroll enligt all erfarenhet försvårar en snabb anpassning av varupriserna efter skiftande kostnads- och konkurrensbetingelser, medverkar till en fastlåsnings av prisutvecklingen och till en snedvridning av produktionen samt över huvud taget minskar de enskilda näringsidkarnas benägenhet att låta konkurrensen vara avgörande för prissättningen. Statliga ingripanden i syfte att genom priskontroll rensa ut orationella företag torde därjämte knappast låta sig förenas med principen om ett fritt konsumtionsval.

Också vad angår förslaget om en utvidgning av näringsfrihetsrådets behörighet att omfatta även oligopol har ett stort antal remissorgan under hänvisning till priskontrollutredningens arbete icke ansett sig böra närmare ingå på spörsmålet. Bland framförda synpunkter må här anföras följande.

Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor vitsordar, att gränsen ofta är flytande mellan å ena sidan en monopolist eller en gruppbildning, sammanhållen av gemensamma ägareintressen eller konkurrensbegränsande överenskommelser, samt å andra sidan de s. k. oligopolen. Ämbetet framhåller, att när dylika företeelser medför skadliga verkningar, torde det ofta föreligga ett sådant samförstånd mellan oligopolföretagen, som gör 1953 års lag tillämplig. Någon från ett praktiskt fall inhämtad erfarenhet om möjligheten att på grundval av ett förefintligt samförstånd ingripa mot missförhållanden, som sammanhänger med oligopol, finnes emellertid ännu icke.

Även om missförhållanden i många fall torde kunna bringas under näringsfrihetsrådets prövning redan med nuvarande avfattning av lagen, synes det dock ofrånkomligt, att detta icke låter sig göra i åtskilliga andra fall. Det är därför enligt ämbetets mening väl värt att taga under allvarligt övervägande att vidga näringsfrihetsrådets behörighet enligt utredningens förslag. De avgränsningssvårigheter, som uppstår, torde ej vara oöverkomliga. Ämbetet har dock med hänsyn till priskontrollutredningens arbete ej velat närmare beröra detta spörsmål.

Landsorganisationen, som delar utredningens uppfattning om önskvärdheten av en utvidgning av näringsfrihetsrådets behörighet, ifrågasätter lämpligheten i att begränsa denna utvidgning så snävt, som utredningen föreslagit. Det finns enligt LO:s uppfattning konkurrensbegränsande företeelser inom handeln, som kommer att bli svåråtkomliga för näringsfrihetsrådet, även om oligopolfallet inrymmer i dess befogenheter. Detta gäller bl. a. vissa former av selektiv försäljning. Enligt LO:s mening bör rådets behörighet inte formellt begränsas utan lagen utformas så generellt, att även nya former av konkurrensbegränsning kan behandlas av rådet och därvid bli föremål för förhandlingar med berörda parter. Med hänsyn till priskontrollutredningen anser sig dock LO sakna anledning att närmare precisera sin uppfattning i denna fråga.

Länsstyrelsen i Norrbottens län ställer sig tveksam till förslaget. Oligopolen bör i första hand bli föremål för särskilda undersökningar och resultaten av dessa bör läggas till grund för övervägandena om behovet av lagstiftning. Länsstyrelsen framhåller, att det är angeläget att begreppet oligopol definieras så otvetydigt som möjligt för att eliminera risken för rättsosäkerhet och missförstånd.

Industriförbundet framhåller, att varudistributionsutredningen ej har kunnat ådagalägga oligopolens skadliga verkningar. Icke heller har utredningen belyst räckvidden av sitt förslag. Förbundet erinrar vidare om de lagstiftningstekniska svårigheter, som möter på detta rättsområde och som utredningen helt förbigått. Skall 1953 års lag ändras eller kompletteras, bör sådana åtgärder föregås av en allmän översyn, som kan företagas först sedan man vunnit en någorlunda omfattande erfarenhet av lagens verkningar och eventuella brister.

Kemisk-tekniska och livsmedelsfabrikanternas förening framhåller, att utredningens förslag är svagt underbyggt. Sålunda saknas en tillfyllestgörande definition av begreppet oligopol. Vidare har någon bevisning inte kunnat förebringas, att konkurrensen mellan ett fåtal stora företag är mindre effektiv än mellan ett större antal mindre företag. Dessutom har det inte klarlagts, vilka åtgärder som såsom en följd av näringsfrihetsrådets ingripande skall tillgripas i en oligopolsituation. Det har ej påvisats, framhåller föreningen avslutningsvis, att 1953 års lag icke inrymmer möjligheter att ingripa mot prisbindningar och »motsvarande förhållanden under oligopol».

KAPITEL 4

**Utredningsuppdragets olika problemställningar och utgångspunkter
för en bedömning av dessa****Utredningsuppdragets innebörd**

Såsom framgår av de i kapitel 3 återgivna direktiven har utredningen ställts inför problemet att genom en »allsidig och förutsättningslös» undersökning klarlägga, huruvida behov föreligger av fortsatt statlig priskontroll och hur denna i så fall bör vara utformad. Utredningen kommer i detta och de följande kapitlen att framlägga resultatet av sina undersökningar samt de därpå grundade förslagen.

Utredningen har därvid utgått från att frågan om behovet av en statlig priskontroll främst bör bedömas ur samhällsekonomisk synpunkt med hänsyn tagen till både kortsiktiga och långsiktiga verkningar av en dylik. Utredningens uppgift blir följaktligen att undersöka, huruvida man genom priskontroll kan uppnå ur samhällsekonomisk synpunkt önskvärda verkningar, vilka då främst skulle ta sig uttryck i större nationalinkomst på längre sikt och i bättre samhällsekonomisk balans. Utredningen har därför såsom första fråga ställt, vilka fördelar som man kan tänkas uppnå med hjälp av statlig priskontroll, vilken betydelse dessa fördelar har och under vilka förutsättningar de gör sig gällande.

En statlig priskontroll kan emellertid förutom de åsyftade gynnsamma verkningarna även tänkas medföra vissa icke åsyftade olägenheter. Utredningen har därför även ställt frågan, huruvida en statlig priskontroll medför några olägenheter, vilken betydelse dessa har och under vilka förutsättningar de uppstår.

Utredningens huvudproblem kan sägas vara att väga fördelar och nackdelar mot varandra. Härvid måste utredningen emellertid även beakta alternativa vägar att uppnå samma eller större fördelar med mindre olägenheter. Man kan sålunda tänkas komma till slutsatsen, att fördelarna med en statlig priskontroll överväger olägenheterna men att ett ännu bättre resultat skulle kunna uppnås med en annan ordning för förhållandet mellan samhälle och näringsliv i förevarande avseende.

I direktiven för utredningen har angivits, att den ekonomiska situationen har undergått betydande förändringar efter tillkomsten år 1947 av nuvarande prisregleringslag. Bl. a. har tillgången på varor ökat och lett till en ökad priskonkurrens både utomlands och i Sverige, vilket möjliggjort en

fortlöpande minskning av den direkta priskontrollens omfattning till ett numera relativt begränsat område.¹

Det är uppenbart, att vägningen mellan fördelar och nackdelar av en statlig priskontroll kan ge olika resultat beroende på konjunkturförhållandena. Bedömningen blir en annan under krigsförhållanden än t. ex. under en lugn fredskonjunktur med samhällsekonomisk balans. Bedömningarna måste därför göras under olika förutsättningar, och utredningens förslag bör, såsom angivits i direktiven, utformas med syfte att nå en sådan anpassning efter de skiftande förutsättningarna, att man i varje situation uppnår det bästa resultatet.

Att det är nödvändigt att göra bedömningarna angående behovet av en statlig priskontroll med utgångspunkt från olika förutsättningar rörande konjunkturförhållandena framgår enligt utredningens uppfattning bl. a. av resultatet av den i bilaga A redovisade undersökningen om förekomsten av statlig priskontroll i ett antal främmande länder. Undersökningen, som avser förhållandena i flertalet västeuropeiska länder samt i Förenta staterna och Canada, ger vid handen, att samtliga stater åtminstone vid något tillfälle under och efter andra världskriget tillgripit någon form av priskontroll. Däremot kan betydande olikheter i inriktningen och omfattningen av priskontrollen påvisas länderna emellan. Även inom enskilda länder har förskjutningar i nämnda avseenden förekommit från tid till annan. De konstaterade olikheterna kan givetvis delvis förklaras med olikartade institutionella förhållanden eller olikartad strukturell uppbyggnad av näringslivet i de olika länderna men visar även, att varuförsörjningen och därmed konjunkturförhållandena i hög grad inverkat på användandet av statlig priskontroll som ett medel för den ekonomiska politiken. Utredningen vill särskilt fästa uppmärksamheten på att vissa av de länder, i vilka befogenheterna till priskontroll nu är begränsade, har utarbetat särskild lagstiftning med tanke på eventuella krisförhållanden, och att det beträffande andra av dessa länder framhållits, att en dylik lagstiftning snabbt kan genomföras, när omständigheterna så kräver.

Av främmande länder intresserar i detta sammanhang särskilt de nordiska grannländerna Danmark och Norge. I båda dessa länder förefinnes en lagstiftning om konkurrensbegränsningar, som i viss utsträckning möjliggör priskontroll. Efter långvariga utredningar pågår för närvarande förberedelser för att successivt åstadkomma en gemensam varumarknad i Danmark, Norge och Sverige på stora områden. Utredningen har sig bekant, att under detta arbete upptagits olika förhållanden, som påverkar konkurrensförmågan för företag i de tre länderna. Bland dessa är även lagstiftningens och myndigheternas inställning till olika former av konkurrensbegränsningar. I den mån en gemensam marknad kommer till stånd, uppkommer önskemål om en så långt möjligt likartad utformning av lagstiftning och praxis också i fråga om konkurrensbegränsningar och priskontroll. Utredningen har visserligen i och för sig förståelse för detta önskemål. Med hän-

¹ Avvecklingen av den direkta prisregleringen har siffermässigt belysts på s. 28.

syn till de i viss mån olikartade förhållandena i de berörda länderna har utredningen dock ansett sig böra utgå enbart från inom vårt land rådande förhållanden och de principer, som av de svenska statsmakterna godtagits så sent som vid 1946 och 1953 års lagstiftning i fråga om konkurrensbegränsningar. Därest en nordisk enhetlighet på området skulle visa sig önskvärd, torde frågan få bli föremål för särskilda överväganden.

Det skulle givetvis vara mest tillfredsställande, om alla bedömningar rörande behovet av priskontroll kunde göras på grundval av en siffermässig mätning av de olika verkningarnas betydelse, så att man t. ex. kunde sammanfatta sina slutsatser i en beräkning av nationalinkomstens storlek under olika förutsättningar. Valet skulle då kunna ske på enbart objektiva grunder och utan någon subjektivt färgad bedömning. Sådana beräkningar är emellertid omöjliga att verkställa. Man skulle visserligen ibland kunna mäta en fördel eller olägenhet i ett visst begränsat avseende, om man verkställde synnerligen ingående utredningar, men den sammanfattande slutsatsen skulle ändå i så hög grad få baseras på subjektiva bedömningar, att de gjorda mätningarna måste tillmätas ringa betydelse. I de flesta avseenden är det sålunda icke möjligt att komma till en slutsats annat än genom logiskt resonemang, något som endast kan ge en ledning beträffande den förmodade effektens riktning och en ren uppskattning av dennas betydelse; ofta är det icke ens möjligt att ange, huruvida en tendens verkar i den ena eller andra riktningen.

Det sagda innebär, att oavsett vilken tid som hade stått till utredningens förfogande för undersökningar, man till slut ändå skulle ha tvingats att grunda sina sammanfattande slutsatser på ett mycket betydande mått av subjektiva bedömningar. Med hänsyn härtill har utredningen ansett det vara viktigare att snabbt slutföra sitt uppdrag än att ägna ytterligare något eller några år åt att öka tillgången på fakta genom empiriska undersökningar. Utredningen har sålunda i sin planläggning av arbetet utgått från önskvärdheten av att dess betänkande framlägges i sådan tid, att därpå grundade förslag kan underställas 1956 års riksdag, och inom denna tidsram verkställt så ingående utredningar som möjligt.

Det material, som utredningen haft som underlag för sin bedömning och som kommer att redovisas i det följande, har till en del varit av en sådan art, att det av hänsyn till de enskilda uppgiftslämnande företagen icke kan återges i betänkandet. Denna bristande redovisning har emellertid enligt utredningens uppfattning föga betydelse vid en bedömning av utredningens förslag, sådant det framlägges, enär avgörandet huvudsakligen måste grundas på principiella överväganden.

Vid sin bedömning av förevarande spørsmål har utredningen utgått från den uppfattningen, att en effektiv konkurrens utgör den ur samhällsekonomisk synpunkt bästa prisregulatorn. Med denna grundinställning till priskontrollfrågan har utredningen sett som sin uppgift att

dels söka ange när konkurrensen är så effektiv, att en statlig priskontroll är överflödig.

dels utforma reglerna för förhållandet mellan samhälle och näringsliv på ett sådant sätt, att en effektiv konkurrens befrämjas, och slutligen

dels framlägga förslag till de statliga åtgärder, som kan erfordras i de fall, då konkurrensen av en eller annan anledning icke uppfyller de ställda kraven på effektivitet.

Den följande framställningen är disponerad på följande sätt:

I detta kapitel återges fortsättningsvis en sammanfattning av vissa synpunkter på begreppet effektiv konkurrens såsom prisregulator. Därvid anges i vilka avseenden konkurrensförhållandena i det svenska näringslivet icke uppfyller kraven på effektiv konkurrens.

I kapitel 5 behandlas de fördelar, som man vanligen anser sig kunna uppnå genom statlig priskontroll, medan olägenheterna behandlas i kapitel 6. I några fall är det diskutabelt, huruvida statlig priskontroll ur en viss synpunkt medför en fördel eller tvärtom innebär en olägenhet. I dylika fall blir en viss dubbelredovisning av synpunkterna för och emot ofrånkomlig.

I kapitel 7 göres en sammanfattning av utredningens bedömningar och anges huvuddragen i utredningens förslag. Dessa kommer att motiveras mera i detalj i kapitlen 8—11.

Avvikelser från effektiv konkurrens

Utredningen har redan deklarerat sin principiella inställning, att konkurrens, om den är effektiv, är en bättre prisregulator ur samhällsekonomisk synpunkt än varje form av statlig priskontroll. Konkurrensen medför visserligen vissa kostnader i form av ett »slöseri med resurserna», men dessa uppväges av att man genom konkurrensen får en snabbare utvecklingstakt och framför allt en utveckling i en riktning, som kan förmodas överensstämma med konsumenternas önskemål.

Många försök har gjorts att siffermässigt utreda, vilken form av ekonomiskt system som ger det bästa samhällsekonomiska resultatet, men alla sådana mätningförsök är dömda att misslyckas. Då man numera på alla håll i princip synes vara enig om att konkurrens kan utgöra den effektivaste prisregulatorn, har utredningen icke ansett det nödvändigt att i utförlig form återge de resonemang, som ligger bakom slutsatserna, utan nöjer sig med följande korta sammanfattning:

Med utgångspunkt från sina inkomstförhållanden, prisrelationerna mellan olika nyttigheter och sin privata värderingsskala bestämmer varje konsument vad och hur mycket han skall köpa. Alla de enskilda uppfattningarna sammansmältes till en total efterfrågan. Om denna vid rådande pris visar sig vara större än utbudet, stiger priset, vilket stimulerar produktionen. Redan förefintliga producenter finner det då lönande att producera mera, och nya producenter lockas fram av vinstmöjligheterna. Om efterfrågan vid gällande pris blir mindre än utbudet, uppkommer motsatt reaktion.

Den fria konkurrensens teori kan alltså sägas vara en teori för produk-

tionens automatiska anpassning efter efterfrågan. Systemet uppnår aldrig jämvikt, men genom pris- och produktionsanpassningar synes det föreligga en ständig strävan mot en dylik.

Om priserna, såsom teorin förutsätter, anpassas efter kostnaderna, kommer alla val av producenter, distributörer och konsumenter att kunna ske på mest ekonomiska sätt. Med priser och kostnader som ledning kan producenten välja de mest ekonomiska produktionsmetoderna och de lämpligaste distributionsvägarna. Alla inköps- och försäljningstransaktioner kan ske på det mest ekonomiska sättet med hänsyn tagen till de sammanlagda kostnaderna för säljare och köpare etc.

När produktionen måste minskas på ett område, faller vidare enligt teorin först den minst effektiva produktionen bort. Detta frambringar en strävan hos företagen att pressa ned kostnaderna för att därmed öka chanserna att motstå konkurrensen från andra företag.

För att resonemangen i det föregående skall vara tillämpliga, fordras emellertid, att vissa förutsättningar är uppfyllda. Dessa kan sammanfattas på följande sätt:

Konkurrensen måste gälla en enhetlig vara, så att en köpare lätt kan skifta från en säljare till en annan i syfte att erhålla ett lägre pris på samma vara.

Företagarna måste vara fullt informerade om alla kostnadssammanhang, och köparna måste känna marknaden så väl, att deras övergång från den ene säljaren till den andre medför, att varje enhet, som utbjudes vid en viss tidpunkt på en viss marknad, säljes till ett och samma pris.

Antalet säljare och köpare måste vara så stort, att varje enskild individs inverkan på utbud och efterfrågan saknar betydelse. Priset måste kunna betraktas som givet ur både säljarens och köparens synpunkt, så att ingen hänsyn behöver tagas till den inverkan på detta, som det enskilda företagens utbud och efterfrågan kan få.

Några konkurrensbegränsande överenskommelser får icke finnas.

Ej heller får något hindra ett överförande av produktionsfaktorerna från industri till industri, från företag till företag eller från produkt till produkt. Lika litet får någonting hindra uppkomsten av nya företag. En konsekvens av teorin är också, att företag, vars kostnader blir högre än marknadspriset, försvinner ur marknaden.

Till de återgivna förutsättningarna för att fri-konkurrensteorin skall äga giltighet kommer ett absolut krav på samhällsekonomisk balans. Om denna rubbas, t. ex. vid en avspärrning under krig med stark varubrist som följd, gäller icke teorin, eftersom den däri förutsatta pressen på företagen till ständig utveckling minskar i sådana fall.

Uppräkningen av förutsättningar visar, att man icke utan vidare kan acceptera konkurrensteorin såsom en grund för att helt avstå från samhällelig kontroll över näringslivet. Det moderna ekonomiska livet är betydligt mera komplicerat än det, som uppfyller denna teorins förutsättningar,

detta även om man bortser från de våldsamma rubbningar i den samhälls-ekonomiska balansen, som kan hänföras till förhållanden, som det enskilda landet ej har möjlighet att påverka. I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för förekommande avvikelser från fri konkurrens.

Till en första stor huvudgrupp av avvikelser hör sådana, som icke är beroende av några överenskommelser mellan företagare utan som blivit en automatisk följd av den ekonomiska utvecklingen.

Konkurrensen mellan olika företagare gäller sålunda endast i mycket begränsad omfattning en enhetlig vara. Tvärtom saluföres de flesta varuslag i olika utföranden, typer och kvaliteter. Icke minst genom märkesvarusystemet har konkurrensen fått en betydligt mer differentierad utformning än den rena priskonkurrens, som teorin förutsätter. Den innesluter sålunda reklam, försäljningsbearbetning, kvalitets-, närhets- och servicekonkurrens m. m. Detta innebär, att det uppstår påtagliga »konkurrenskostnader», men å andra sidan kan det förmodas, att konkurrensen samtidigt därigenom blivit en starkare pådrivande kraft, t. ex. genom att snabbare sprida nya varor. Det kommer aldrig att bli möjligt att mäta, huruvida den ena eller andra effekten har den största ekonomiska betydelsen.

Den stora differentieringen på varuområdet medför, att köparna icke får den överblick, som är nödvändig för att de skall finna vägen till den säljare, som erbjuder dem de fördelaktigaste villkoren, och därmed skapa den press på leverantörerna, som konkurrensen förutsätter. Detta är otvivelaktigt ett förhållande, som minskar konkurrensens effektivitet.

Detsamma gäller även vissa andra företeelser i det moderna näringslivet. Kunskaperna om kostnadssammanhången är t. ex. ofullständiga såväl på köpar- som på säljarsidan, vilket kan medföra, att produktion och försäljning icke automatiskt dirigeras i mest ekonomiska riktning, såsom teorin förutsätter. Läget kompliceras ytterligare genom att de fasta kostnaderna för anläggningar o. d., som en rationell produktion och distribution i vår tid kräver, blivit av en sådan storleksordning, att anpassningen av tillverknings- och distributionsapparaten icke kan bli så smidig som önskvärt vore.

De fasta kostnadernas allt större tyngd försvårar vidare uppkomsten av nya företag. I stället för de många säljarna har på flera områden ett fåtal företag fått en dominerande ställning. Detta förhållande beror till väsentlig del på den snabba tekniska utvecklingen, som möjliggjort en betydlig effektivisering och rationalisering av produktionen, under förutsättning att den kan ske i stora serier och med anlitande av moderna, ofta mycket kapitalkrävande tekniska produktionsmedel.

Den andra stora huvudgruppen av avvikelser omfattar sådana, som är en följd av överenskommelser eller samförstånd inom näringslivet. Både hos företagare och arbetstagare kan dessa föras tillbaka till samma grund, strävan efter trygghet.

Den med rationaliseringen sammanhängande stegringen av de fasta kostnaderna har gjort företagen mera känsliga för den ökade labilitet i efterfrågan, som följer med den höjda levnadsstandarden. Denna medför, att

konsumenterna fått en köpkraft, som icke behöver inriktas på livets nöd-
torft utan kan disponeras på olika områden efter vars och ens tycke och
smak. Därvid uppstår lätt hastiga omkastningar i efterfrågans inriktning,
som i betydlig grad ökar företagarriskerna.

Under sådana förhållanden har företagarna i sin strävan bl. a. efter trygg-
het ofta inriktat sig på att minska sina risker genom konkurrensbegräns-
ningar i olika former. Härvidlag bör även beaktas, att förhållandena under
krigsåren med varuknapphet, nödvändiga regleringar, clearingsystem och
ransoneringar skapade en atmosfär, som uppammade konkurrensbegrän-
sande åtgärder. Såsom utredningen tidigare anfört, har en viss omsvängning
i detta näringslivets beteende kunnat konstateras. Genom den av företa-
garna bedrivna självsaneringen samt genom monopolutredningsbyråns och
näringsfrihetsrådets verksamhet har konkurrensbegränsningarna i viss ut-
sträckning hävts.

Redan denna korta översikt visar, att det finns betydelsefulla förhållan-
den, som tenderar att minska konkurrensens effektivitet — samtidigt som
det även finns motverkande tendenser. Utredningen behöver emellertid icke
ta ställning till de olika tendensernas styrka, eftersom den icke har till
uppgift att välja mellan olika ekonomiska system utan endast att på grund-
val av föreliggande konkurrensförhållanden söka avgöra, huruvida en stat-
lig priskontroll kan medföra en samhällsekonomisk förbättring eller om en
sådan bättre kan uppnås på annat sätt. De konstaterade bristerna är näm-
ligen icke alltid av absolut karaktär utan synes kunna undanröjas eller få
minskad betydelse genom lämpliga åtgärder.

KAPITEL 5

Fördelar av priskontroll**Översikt över tänkbara fördelar**

Utredningen övergår nu till att mot bakgrunden av framställningen i föregående kapitel granska de fördelar, som man kan uppnå med priskontroll, medan olägenheterna behandlas i följande kapitel.

De fördelar, som man kan tänkas uppnå, synes i första hand vara att hänföra till *penningvärdevårdande* syften. Den väsentliga frågan är därvid, i vilken utsträckning priskontroll under olika förhållanden kan bidra till en samhällsekonomisk balans med stabilt penningvärde. I detta sammanhang behöver ej närmare utvecklas, vilka samhällsskadliga verkningar som en penningvärdeförsämring kan medföra. För att man skall förstå det berättigade och nödvändiga i att staten med olika medel motverkar en inflationistisk utveckling, synes det tillräckligt att erinra om dels dess snedvridande verkningar för produktionen och den därmed minskade ökningstakten i levnadsstandarden, dels dess vanligen olyckliga följder för sparandet och dels slutligen de svårigheter, som ett sjunkande penningvärde medför för sådana befolkningsgrupper, främst pensionärer, vilka för sin existens är beroende av oföränderliga inkomster i form av t. ex. livräntor eller avkastning på kapital. Den samhällsekonomiska balansen kan sålunda sägas ha ett egenvärde, helt oavsett sin betydelse för nationalinkomstens storlek. I den mån priskontroll kan bidra till en dylik balans, kan den även skapa bättre förutsättningar för att en effektiv konkurrens skall kunna göra sig gällande.

Det har vidare konstaterats i föregående kapitel, att ett av hindren för en effektiv konkurrens är konsumenternas bristande priskännedom och prismedvetande. En statlig priskontroll kan tänkas *öka priskännedomen och prismedvetandet* och därmed även skapa ökade förutsättningar för en effektiv konkurrens.

Om konkurrensen mellan företagarna är svag eller inriktas enbart på andra konkurrensmedel än priset, föreligger risk för att näringslivets struktur blir snedvriden och för att utvecklingstakten dämpas. Det kan tänkas, att man i sådana fall genom statlig priskontroll kan *förbättra näringslivets struktur och öka utvecklingstakten*.

I händelse konkurrensen är svag, föreligger vidare risk för att det uppstår oskäligt stora vinster jämfört med dem, som skulle uppkomma vid effektiv konkurrens. Det kan tänkas vara en uppgift för statlig priskontroll att åstadkomma en utjämning i detta hänseende och *hindra oskäliga priser*.

I det följande granskas de tänkbara fördelarna. Härvid blir det nödvändigt att i vissa sammanhang även beröra motsvarande tendenser i form av olägenheter, som hänför sig till samma områden. Övriga olägenheter behandlas såsom förut nämnts först i kapitel 6.

Priskontrollens penningvärdevårdande betydelse

Vid en diskussion av priskontrollens penningvärdevårdande betydelse kan man inte se den prisreglerande verksamheten såsom ett från andra ekonomisk-politiska åtgärder fristående medel utan måste se den som en integrerande del av dessa. Huruvida en priskontroll kan anses bidra till ett stabilt penningvärde måste med andra ord ses mot bakgrunden av penning- och finanspolitikens möjligheter att motverka den uppåtriktade löne- och prisspiral, som alltid hotar att inställa sig under förhållanden med köpkraftsöverskott.

Utredningen har valt att i det följande genomföra sin analys av priskontrollen som ett penningvärdevårdande medel med utgångspunkt från tre olika fall. I det första belyses de faktorer, som under krigstider erfarenhetsmässigt leder till knapphet, och vilka åtgärder som i dylika fall är påkallade för att motverka prisstegringstendenser. I det andra diskuteras priskontrollen i en situation med rådande internationell varuknapphet på vissa viktiga produkter, som genom en därav betingad markant prisstegring via utrikeshandeln hotar att undergräva penningvärdet. Såsom exempel på en sådan situation kan nämnas förhållandena under Koreakrisen. I det tredje fallet slutligen behandlas en situation med en av främst inhemska förhållanden betingad markant uppåtgående löne- och prisspiral.

För korthetens skull har utredningen i det följande betecknat de tre fallen som »krigsfallet», »Koreakrisfallet» och »inflation av inhemska orsaker».

Krigsfallet

Utredningen har vid sin bedömning av frågan om möjligheten att hindra en penningvärdeförsämring under krig eller krigsfara valt att utgå från ett studium av de förändringar i den samhällsekonomiska balansen, som kan väntas uppträda i samband med att en dylik utomordentlig situation uppkommer. Av betydelse är därvid främst att belysa de förändringar i den totala tillgången och efterfrågan på varor och tjänster, som i det nämnda läget kan väntas ha en prishöjande effekt.

På *tillgångssidan* måste främst beaktas de produktionsomläggningar, som blir en följd av att en ökad andel av produktionen måste inriktas på att tillgodose det stegrade behovet för direkt militära ändamål. Härigenom minskas tillgången på råvaror och material för den mera normala produktionen. Vidare kan omläggningar av utrikeshandeln förväntas, vilka främst genom en minskad import men i vissa fall även genom en relativt sett mindre nedgång

i exporten minskar tillförseln på olika varor. Den härav följande prisstegrande effekten förstärkes ofta av den internationella prisstegring, särskilt för vissa strategiska råvaror, som erfarenhetsmässigt snabbt inträder i krigslägen.

Till ovan berörda, av förändringarna i marknadsläget orsakade prisstegringstendenser kommer även, att näringslivets sätt att reagera inför den troliga utvecklingen kan verka i prishöjande riktning. Man har i ett dylikt läge att räkna med dels en benägenhet att hålla tillbaka utbudet i avvaktan på en prisstegring, dels en tendens att föregripa en förutsedd allmän prisstegring genom icke kostnadsmissigt betingade prishöjningar. Sådana tendenser förstoras i vissa fall genom att förväntningarna om höjda priser lockar fram nya, spekulativt inriktade företag inom distributionsleden. Även om de inträffade prishöjningarna i och för sig skulle kunna medföra ett nytt jämviktsläge mellan den totala tillgången och efterfrågan på varor och tjänster, är det sannolikt, att övriga prisstegrande tendenser samverkar till att föra prisutvecklingen ytterligare uppåt.

Även på *efterfrågesidan* infinner sig erfarenhetsmässigt snabbt vissa prisstegrande faktorer. Främst kan här nämnas den köpkraftsökning, som blir en följd av de kraftigt ökade statliga utgifterna för försvarsändamål. I och för sig kan finansieringen av dessa utgifter visserligen tänkas ske genom ökad beskattning, men en dylik åtgärd torde åtminstone i ett inledningskede ej vara praktiskt genomförbar. Ej heller torde man kunna räkna med att den uppkomna köpkraftsökningen skall kunna kompenseras av ökat sparande hos konsumenterna eller en tillräckligt omfattande nedgång i den privata investeringsverksamheten. Snarare torde man kunna antaga, att farhågorna för en knappare tillgång på varor från konsumenternas sida tar sig uttryck i en benägenhet att överföra tillgängliga likvida tillgångar i sakvärden. Sker detta i större utsträckning — vilket är troligt — blir följden, att den totala efterfrågans storlek ej kan tillgodoses med tillgängliga resurser utan att prisnivån pressas uppåt.

Efterfrågan kan efter hand som prisstegringarna infinner sig väntas undergå en fortsatt stegring genom en höjd inkomstnivå, vilken medför en ytterligare press uppåt på prisnivån. Förekomsten av starka löntagarorganisationer ger stora möjligheter för löntagarna att genomdriva sina lönekrav, särskilt om företagsrepresentanterna tror, att dessa kostnadsökningar kan kompenseras genom höjda priser.

I det föregående omnämnda faktorer, som på tillgångs- respektive efterfrågesidan kan väntas leda till prisstegringar under krigstider, kan givetvis inte ses som av varandra oberoende faktorer. Tvärtom är det angeläget att betona, att det främst är en växelverkan dem emellan, som medför en fortgående stegring av priser och löner utan att något nytt jämviktsläge uppstår.

Bekämpandet av den inflationistiska prisutvecklingen kan i stort tänkas ske på två sätt; dels kan samhället vidtaga åtgärder i syfte att påverka de för prisbildningen betydelsefulla faktorerna, dels kan samhället direkt

påverka prisbildningen. De förra åtgärderna innefattar främst användandet av penning- och finanspolitiska medel men kan också innebära reglering av investeringsverksamheten, arbetsmarknaden samt förbrukningen av råvaror och viktiga konsumtionsvaror. Även subventioner kan i vissa fall visa sig ändamålsenliga. Priskontrollen kan knappast tänkas annat än som ett komplement — om än i vissa lägen ett viktigt sådant — till de övriga åtgärderna.

Även om man accepterar de generellt verkande medlens grundläggande betydelse, måste man konstatera, att de icke räcker till för att skapa samhällsekonomisk balans under krig eller krigsfara. De prisstegrande tendenserna är för starka. Frågan ställes därvid, huruvida en priskontroll i detta fall kan bidra till en lugnare utveckling. Att detta är fallet, kan bestyrkas redan med en hänvisning till den redan vunna erfarenheten av priskontroll under krigsförhållanden. Utredningen nöjer sig därför med att anknyta några synpunkter till dessa erfarenheter.

Av redogörelsen för de från efterfråge- respektive tillgångssidan prisstegrande faktorerna har framgått, att prisutvecklingen under krigsförhållanden i stor utsträckning kommer att sammanfalla med de förväntningar om den, vilka hyses av såväl säljare som köpare. Genom att tillgripa en effektiv prisreglerande verksamhet är det möjligt att dämpa förväntningarna om höjda priser. Eftersom den psykologiska verkan av de prisreglerande ingreppen är av största betydelse för att motverka föregripande prishöjningar och överflyttningar av likvida medel till sakvärden, är det nödvändigt, att de prisreglerande ingreppen sker, *innan* några nämnvärda prisökningstendenser gjort sig märkbara. Om köparnas tilltro till priskontrollen är fast, angriper priskontrollen nämligen ej enbart själva symptomen på inflationen, d. v. s. prisnivåns utveckling, utan i hög grad även en av dess grundorsaker, förväntningarna om höjda priser.

För att en prisreglerande verksamhet skall bidra till en stabil prisnivå, synes det icke nödvändigt, att samtliga varor och tjänster infogas i ett allmänt prisstopp. I de flesta fall torde tillräckliga garantier för en lugn prisutveckling kunna uppnås genom frivilliga överenskommelser mellan en priskontrollerande myndighet och vederbörande företag eller branschorganisation. Det väsentliga är, att möjlighet finns att snabbt göra prisreglerande ingrepp i sådana fall, där kostnadsmissigt icke motiverade prishöjningar inträffar.

Vad som hittills anförts om verkan av en prisreglerande verksamhet på prisnivån, kan i stort anses vara tillämpligt även på den situation, som uppkommer i övergången från krigs- till fredshushållning. Den köpkraft, som under kriget uppdämts genom bl. a. statlig upplåning för försvarsändamål, kan i förening med de till följd av kriget eftersatta behoven mycket lätt leda till ett markant efterfrågeöverskott, om prishöjningar väntas. Så länge de genom krigsförhållandena uppkomna allvarliga rubbningarna i den samhällsekonomiska balansen ej kunnat elimineras, kan en prisreglerande verksamhet därför aktivt bidra till en stabilisering av prisnivån.

Koreakrisfallet

Den svenska utrikeshandeln är numera av allra största vikt för den ekonomiska utvecklingen i vårt land. Detta torde klart framgå av att såväl importen som exporten under de senaste åren varit av storleksordningen en femtedel av landets bruttonationalprodukt. Samtidigt som detta medför, att landet kan tillgodogöra sig den internationella arbetsfördelningens goda sidor, medför förhållandet även tid efter annan stora problem för den allmänna ekonomiska politiken i vårt land som en följd av starka internationella prisstegringar, såsom under Koreakrisen. Möjligheterna att begränsa dessas verkningar på den svenska prisnivån beror givetvis i viss utsträckning på de inom riket rådande ekonomiska förhållandena vid krisens inträdande. För att begränsa framställningen har utredningen valt att utgå från ett konjunkturläge med rådande full sysselsättning och stabilt penningvärde såsom varande det mest relevanta fallet. Med utgångspunkt från detta läge studeras i det följande de verkningar på den inhemska prisnivån, som en uppkommande stegring i import- eller exportpriserna eller i bådadera kan väntas få. Till en början förutsättes vidare, att någon förändring i den förda ekonomiska politiken ej vidtages.

Den omedelbara effekten av en *uppgång i importprisnivån* yttrar sig under givna förutsättningar i en höjd kostnadsnivå för sådana näringsgrenar, som i sin tillverkning eller distribution har att göra med importerade varor. Förutsatt att importvolymen förblir oförändrad, kan de av de inträdda kostnadsökningarna betingade prishöjningarna så småningom väntas uppgå till ungefär en femtedel av importprisnivåns ökning i överensstämmelse med importens andel av bruttonationalprodukten. Helt naturligt kommer dessa prisstegringar att göra sig märkbara i detaljhandelsledet först med en viss eftersläpning, ty dels skall en stor del av importen vidareförädlas, innan den når hushållen, och dels är det knappast troligt, att den totala efterfrågan är tillräckligt stor för att omedelbart möta hela den värdemässigt ökade tillgången. Å andra sidan är det på något längre sikt sannolikt, att den av importprisstegringen betingade inhemska prisuppgången kommer att förstärkas av en uppgång i priserna för inom landet tillverkade varor av samma eller liknande art som de importerade. Fördyringen av levnadskostnaderna kan i sin tur med stor sannolikhet väntas medföra krav på löneökningar vid följande avtalsuppgörelse. I den utsträckning sådana beviljas, tillkommer ytterligare kostnadsökningar för företagen. Vad slutresultatet av en dylik utveckling kan väntas bli, låter sig svåriligen överblickas, eftersom detta i hög grad kommer att bero bl. a. på den ursprungliga importprisstegringens storlek och på förväntningarna om den framtida prisutvecklingen. Skulle den ursprungliga stegringen i importpriserna ha varit relativt liten, kommer dess verkningar på den inhemska ekonomin troligen att kunna bemästras relativt lätt, särskilt som följdverkningarna i form av en horisontell prisstegringseffekt och i form av krav på lönekomensation

i dylika fall bör bli ganska ringa. Om däremot den ursprungliga stegringen av importprisnivån är mera markant — som fallet var t. ex. under Korea-krigets första år — föreligger stor risk för att en inflationistisk pris- och lönespiral utbildas, som kan bli svår att hejda även vid ett senare internationellt prisfall, om inte åtgärder vidtages i tid.

Följderna av en *uppgång i exportprisnivån* kommer delvis att sammanfalla med vad som ovan anförts om följderna av en importprisstegring. Man kan förvänta, att stegringen av exportpriserna följs av en liknande prisuppgång å samma eller liknande varor även på hemmamarknaden. Man skulle visserligen kunna tänka sig, att de stegrade vinsterna på exportförsäljningen skulle kunna möjliggöra, att de av exporten berörda företagen sålde sin för hemmamarknaden avsedda produktion till oförändrade eller sänkta priser, men detta är i praktiken icke troligt. Om spänningen mellan export- och hemmamarknadspriser blir alltför stor, blir följderna otvivelaktigt en ökning av exporten på bekostnad av utbudet på hemmamarknaden, varefter den uppkomna knappheten driver upp hemmamarknadspriset i nivå med exportpriset. Även i detta fall har man dock säkerligen att räkna med en viss eftersläpning i höjningen av hemmamarknadspriserna; bl. a. inverkar härvid redan ingångna kontrakt och hänsyn till gamla kundförbindelser. I första hand blir effekten av en exportprishöjning en inkomstökning för enbart företagssektorn. Denna inkomstökning kommer emellertid efter hand att sprida sig även till övriga sektorer av samhället genom ökade löner och ökade investeringar. Vad lönerna beträffar, kan ökningen väntas ske dels genom en viss glidning uppåt under avtalsperiodens lopp i samband med att exportindustrierna söker draga till sig arbetskraft från andra näringsgrenar, dels genom generella lönetillägg i samband med de årliga avtalsuppgörelserna, eftersom löntagarna till följd av den rådande konjunkturen befinner sig i en gynnsam förhandlingsposition. Emedan en exportprishöjning i motsats till en importprishöjning gör landet »rikare», finns i detta fall även ett utrymme för reallöneförbättringar. Även inom de andra näringsgrenarna kommer löntagarnas förhandlingsposition att vara gynnsam, eftersom exportindustrierna vid den rådande fulla sysselsättningen inom samhället som helhet kan få sin arbetskraft utökad endast genom minskningar inom andra branscher. Till följd av de ökade lönekostnaderna kommer dessa branscher troligen att tvingas vidtaga vissa prishöjningar i kompensrande syfte, vilket kan medföra nya kompensationskrav från löntagarnas sida o. s. v. Att faran för en inflationistisk prisutveckling även i detta fall är stor, torde klart framgå av det sagda.

Den hittillsvarande framställningen har behandlat de fall, där en import- eller en exportprisstegring inträffat och de troliga verkningarna därav. Erfarenheten tyder emellertid på att det vanligaste fallet är det, att en *samtidig uppgång i import- och exportpriserna* inträffar. När så sker, uppkommer en kombinerad effekt av i de båda föregående fallen angiven karaktär.

Den företagna analysen av den troliga utvecklingen i samband med en mera markant höjning av import- eller exportprisnivån har enligt utred-

ningens åsikt klart påvisat behovet av åtgärder för att i största möjliga utsträckning bekämpa hotet av en inflationistisk prisutveckling. Utredningen vill härvid betona inte bara de allmänt samhällsskadliga verkningarna, som en dylik utveckling kan väntas få för bl. a. produktion, sparande och vissa befolkningsgruppers försörjning, utan också risken för att kostnadsnivån inom landet förskjutes så mycket jämfört med andra länders, att det egna landets konkurrenskraft gentemot utlandet allvarligt försämras med risk för att den fulla sysselsättningen går förlorad, när prisutvecklingen — såsom erfarenhetsmässigt händer efter en tid — stabiliseras eller vänder nedåt.

De ekonomisk-politiska medel, som i första hand bör komma till användning för att motverka de genom utrikeshandelns prisförändringar uppkomna störningarna, har utförligt belysts av 1951 års penningvärdeundersökning i ett nyligen avlämnat betänkande.¹ Utredningen har därför inte ansett sig ha anledning gå närmare in på de åtgärder i form av valutakursförändringar, exportavgifter och importsubventioner samt penning- och finanspolitik, som kan tillgripas. Dyliga åtgärder kan givetvis i viss utsträckning dämpa de utländska prisimpulserna, särskilt om dessa är av mindre storleksordning. Ju större prisförändringarna i utrikeshandeln är, desto större krav kommer helt naturligt att ställas på utformningen av den ekonomiska politiken. Att en statlig prisreglerande verksamhet i sådant fall kan verksamt bidra till samhällsekonomisk stabilitet, framgår enligt utredningens uppfattning klart av främst följande omständigheter.

1. Det är synnerligen svårt att uppnå en gynnsam effekt med allmänna ekonomisk-politiska åtgärder i en inflatorisk press av typ Koreakris. För att dessa skall verka dämpande, måste de sättas mycket snabbt och med en våldsamt kraft. I inledningsskedet av en sådan kris är emellertid prisstegringarna begränsade till vissa varugrupper, vilka, även om de har stor betydelse i det senare förloppet, endast berör en ringa del av näringslivet. De allmänna ekonomisk-politiska åtgärderna drabbar emellertid hela näringslivet, och man löper därför risken att åstadkomma icke avsedda svårigheter i andra sektorer av näringslivet. Även om de generellt verkande medlen måste övervägas och användas vid lämpliga tidpunkter, förefaller det därför icke troligt, att man enbart med dyliga medel — även med hänsyn tagen till alla deras verkningar — kan hindra de internationella prisstegringarna att slå igenom.

2. I de flesta fall kan efter en tids prishöjningar en tendens till prisfall väntas. Har man under prisstegringsperioden genom priskontroll kunnat dämpa den horisontella prisstegringseffekten, d. v. s. de prisstegringar, som åtminstone till en början är en konsekvens av en stegring i import- eller exportpriserna på samma eller liknande varor, finns gott hopp om att de inflationistiska dragen i utvecklingen inte bara fördröjs utan även förhindras att slå igenom. En fördröjning av prisstegringarna kan nämligen väntas medföra, att löntagarnas krav på ökade löner som kompensation

¹ Bengt Metelius: Utlandstransaktionerna och den svenska ekonomin (SOU 1955: 13).

för fördyrade levnadskostnader blir mindre än vad som skulle ha varit fallet, om den horisontella prisstegringseffekten fritt fått göra sig gällande. Av detta följer, att även den allmänna kostnadsnivån för produktion och konsumtion får en lugnare utveckling, vilket kan vara av största betydelse för bevarandet av landets konkurrenskraft gentemot utlandet, särskilt om priserna där senare börjar falla.

3. En begränsning av prisstegringarna är enligt utredningens åsikt av största betydelse med hänsyn även till faran för att den kumulativt uppåtgående pris- och lönespiralen fortsätter även efter det att uppgången i export- och importpriserna upphört. Som tidigare framhållits, kan det förväntas, att en återgång till de före den ursprungliga prishöjningen gällande inkomstrelationerna för olika bransch- och löntagarkategorier kommer att eftersträvas. Eftersom lönerna är mycket trögrörliga nedåt, kan en dylik strävan väntas medföra svåra inflationspåfrestningar, om inkomstutvecklingen under prisstegringsperioden varit olikartad för skilda kategorier.

Utredningen vill illustrera de återgivna tankegångarna med en beskrivning av priskontrollens användning i två fall under Koreakrisen. Av dessa exempel vill det ena belysa utvecklingen inom järnvaruområdet, medan det andra avser utvecklingen inom textilområdet.

I mars månad 1950 hävdades prisregleringarna på järnvaruområdet. Åtgärden fick ingen omedelbar verkan på prisnivån och följaktligen icke heller på relationen mellan priserna för de importerade och de inom landet tillverkade varorna. I och med Koreakrigets utbrott i juni 1950 uppkom emellertid en hastigt uppåtgående

Diagram 1

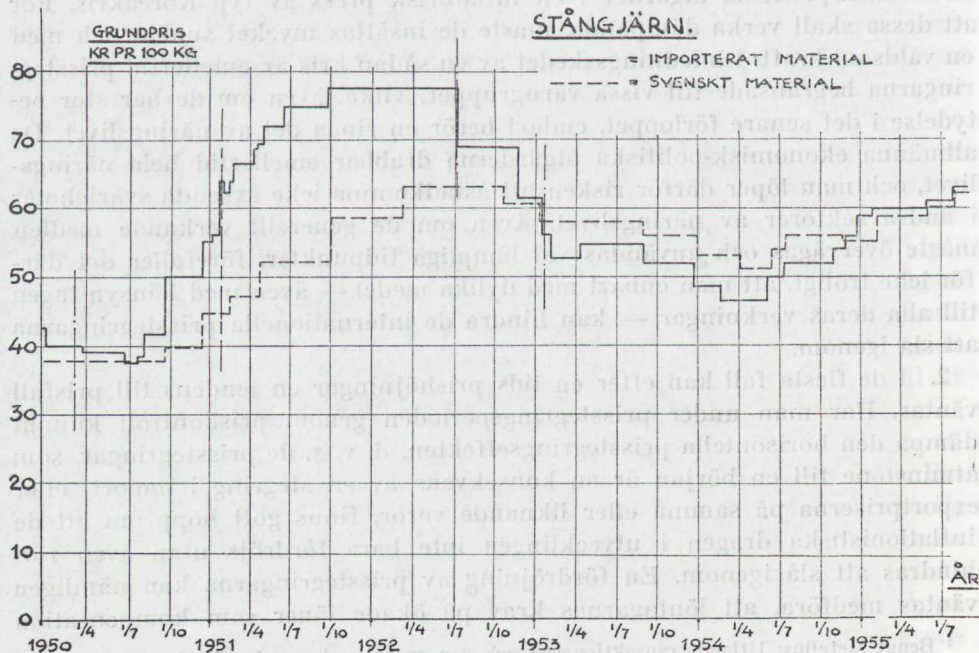
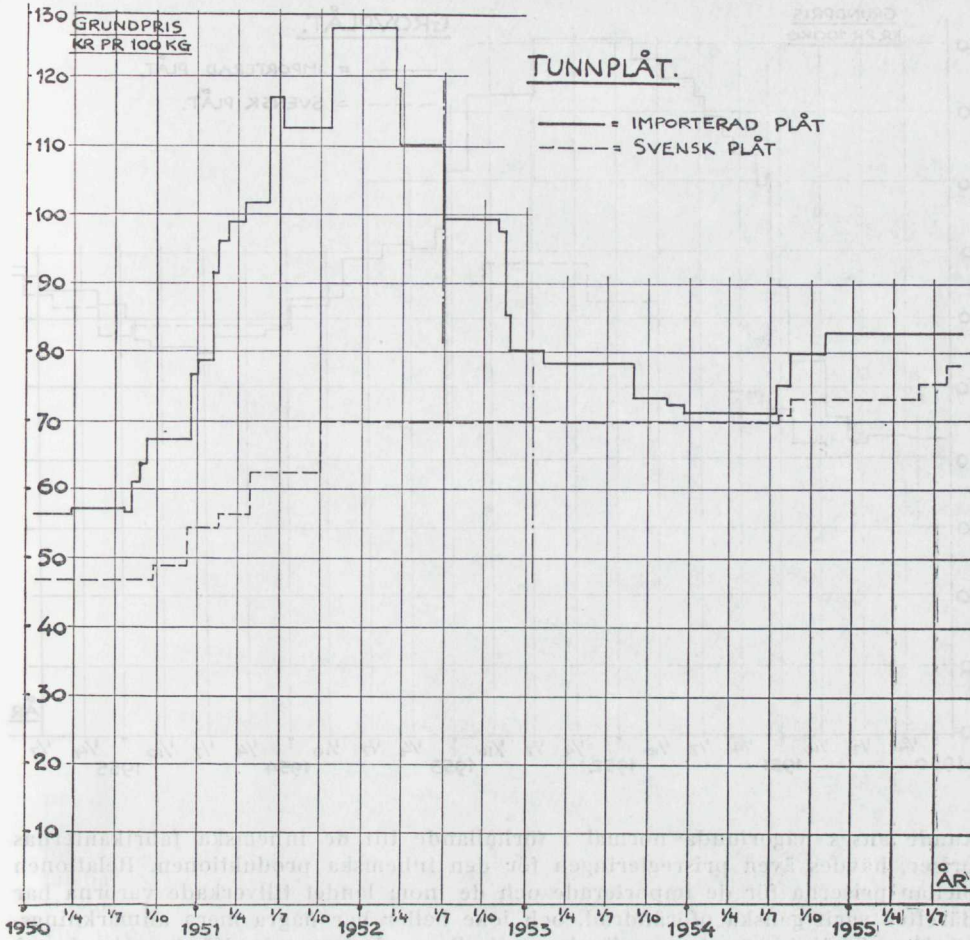

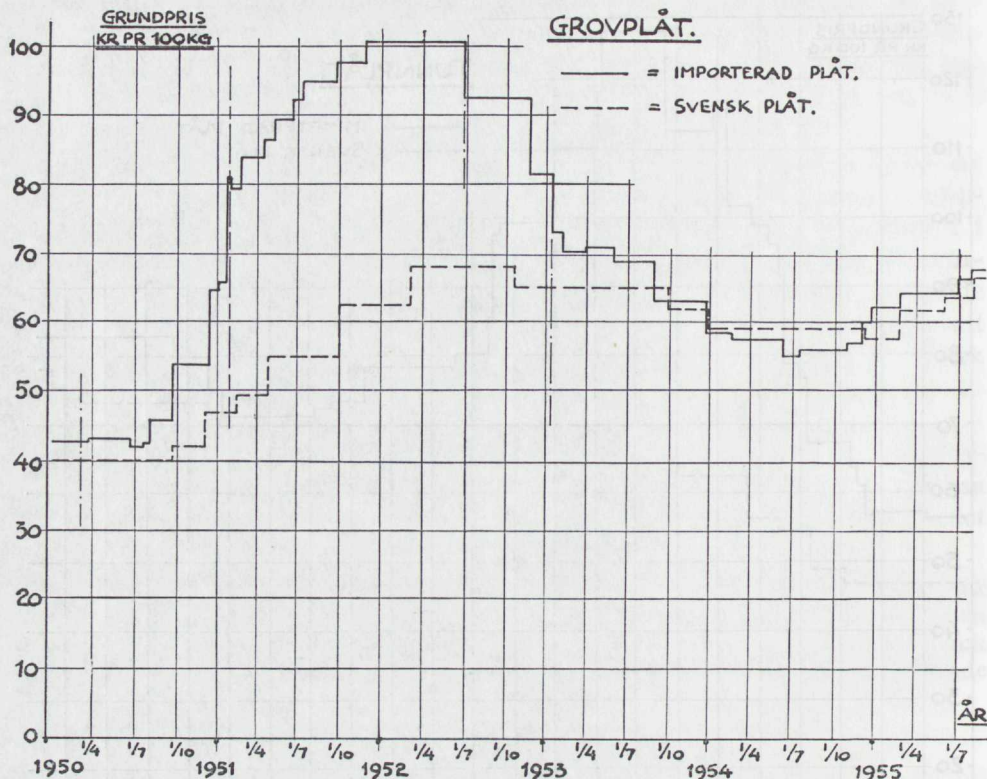
Diagram 2

pristrend på världsmarknaden, vilken återspeglades i en avsevärd uppgång i importpriserna. Även de inhemska fabrikanterna höjde sina priser men i mindre omfattning. Risken för ytterligare prishöjningar från dessas sida ansågs dock stor, varför prisreglering återinfördes för detta varuområde i januari 1951. De prishöjningar, som därefter medgavs av PKN, kom därför att i stort sett begränsas till vad som med hänsyn till kostnadsutvecklingen ansågs vara skäligt. Såsom framgår av diagrammen 1—3, vilka belyser prisutvecklingen för stångjärn, tunnplåt och grovplåt, kom de inhemska fabrikanternas inlandspriser att väsentligt understiga importpriserna. Från juni 1950 till mars 1952 steg importpriserna för dessa varor med ca 105, ca 120 och ca 140 procent, medan den samtida höjningen av de inhemska fabrikanternas inlandspriser för samma varor begränsades till ca 70, ca 50 och ca 70 procent.

I början av andra kvartalet 1952 upphörde prisstegringarna på världsmarknaden för här ifrågakommande varor, och strax därefter började priserna falla. PKN ansåg sig därför vid halvårsskifte 1952 kunna häva prisregleringen för de importerade varorna. Sedan importpriserna ett halvår senare kommit ned på en nivå, som

Diagram 3

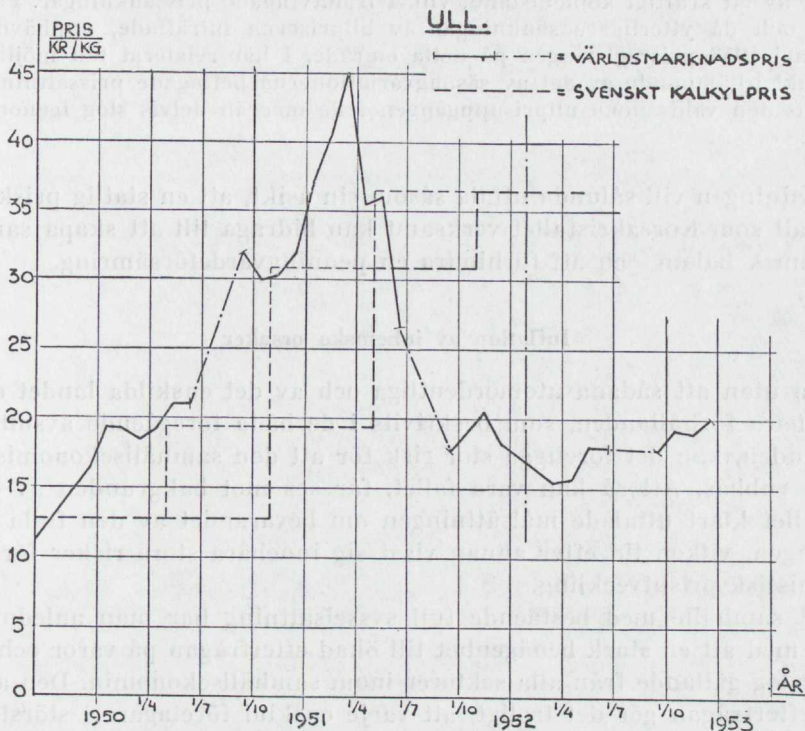

kunde anses någorlunda normal i förhållande till de inhemska fabrikanternas priser, hävdades även prisregleringen för den inhemska produktionen. Relationen mellan priserna för de importerade och de inom landet tillverkade varorna har därefter varit ganska oförändrad, och icke heller har några mera anmärkningsvärda prishöjningstendenser förekommit. Prisregleringen medförde sålunda på detta varuumråde, att de från utlandet kommande prisstegringsimpulserna endast delvis kom att slå igenom i de inhemska fabrikanternas priser.

I diagram 4 belyses en annan situation från samma period, där priskontrollen verkat dämpande på en inflatorisk utveckling. Exemplet, som är hämtat från *textilområdet*, ger en bild av förhållandet mellan råvarupriser och priser på färdigprodukter för väveriindustrin och därmed också för den tunga konfektionsindustrin. Innan förhållandena under den här aktuella perioden närmare redovisas, skall såsom en bakgrund lämnas vissa synpunkter på verksamheten inom denna industrigen.

Konfektionsindustrin är i hög grad säsongbetonad med tillverkningen koncentrerad till två säsonger per år — en höst- och en vårsäsong. Sortimenten för dessa säsonger är av naturliga skäl helt olika, vilket nödvändiggör en genomgripande produktionsomställning två gånger per år. Tillverkningen för höstsäsongen planlägges och startas i anslutning till vårsäsongens början, så snart kollektionen för vårsäsongen färdigställts och leveranserna därav väsentligen avslutats. Nämn

Diagram 4

produktionsförhållanden kräver i sin tur, att de för en säsong erforderliga tygerna måste beställas i så god tid, att leverans därav från väverierna kan ske ca sex månader innan färdigvarorna kommer ut i marknaden. Orderupptagning hos detaljhandeln sker under mellansäsongerna, vilket kräver, att priserna då är fastställda. Prisfixeringarna måste ske på grundval av de kalkyler, som upprättats vid planeringen och utformningen av säsongens kollektion. Dessa kalkyler måste därför baseras på bl. a. de tygpriser, som då gällde. Tygpriserna i sin tur baseras på aktuella råvarukostnader, varför man kan säga, att priset för en färdigvara vid leveranstillfället är baserat på råvarupriserna ca sex månader tidigare.

Under perioden september 1949—mars 1951, som omfattade tre säsonger, steg ullpriserna mycket kraftigt. För en av de mest använda ullkvaliteterna, nämligen 64's kamgarn, uppgick prishöjningen till i runt tal 250 procent. Genom att priserna å färdiga konfektionsvaror måste fastställas, då tillverkningen för varje säsong skulle ingångsättas, och därvid baseras på de då aktuella ullpriserna, kom färdigvarorna vid tidpunkten för saluförandet i handeln att återspegla icke det då rådande råvaruprisläget utan råvaruprisläget ett halvår tidigare — en eftersläpning som i den uppåtgående perioden medförde jämförelsevis låga faktiska priser.

Under mars månad 1951 inträffade ett markant omslag och på mindre än ett halvår sjönk råvarupriserna med mer än 50 procent eller till samma nivå som vid årsskiftet 1949/1950. Konsekvensmässigt medgav PKN för höstsäsongen 1951 en prissättning, baserad på ullpriserna vid april månads nivå. Detta innebar, att priserna på höstkollektionen, då den fördes i marknaden, var baserade på ull-

priser, som låg 100 procent över de aktuella. De höga priserna på färdigvaror möttes av ett kraftigt köpmotstånd, vilket framtvängde prissänkningar. På grund härav och då ytterligare sänkningar av ullpriserna inträffade, upphävde PKN i januari 1953 prisregleringen på detta område. I här relaterat fall möjliggjorde ett strikt tillämpande av det av säsongvariationerna betingade prissättningssystemet, att den våldsamma ullprisuppgången icke mer än delvis slog igenom här i landet.

Utredningen vill sålunda uttala såsom sin åsikt, att en statlig priskontroll i ett fall som Koreakrisfallet verksamt kan bidra till att skapa samhälls-ekonomisk balans och att förhindra en penningvärdeförsämring.

Inflation av inhemska orsaker

Även utan att sådana utomordentliga och av det enskilda landet ej kontrollerbara förhållanden, som beskrivits i de båda föregående avsnitten, är för handen, kan det föreligga stor risk för att den samhälls-ekonomiska balansen rubbas. Att så kan vara fallet, får ses mot bakgrunden av den av samhället klart uttalade målsättningen om bevarandet av den fulla sysselsättningen, vilken tid efter annan visat sig innebära stora risker för en inflationistisk prisutveckling.

I ett samhälle med bestående full sysselsättning har man anledning att räkna med att en stark benägenhet till ökad efterfrågan på varor och tjänster gör sig gällande från alla sektorer inom samhälls-ekonomin. Den allmänt höga efterfrågan gör det troligt, att varje enskild företagare i största möjliga utsträckning strävar efter att öka sitt företags produktion, eftersom han under rådande förhållanden i regel icke behöver riskera att ej finna avsättning för sina varor. Denna strävan till ökad produktion medför en hög investeringsbenägenhet och en ökad efterfrågan på material och arbetskraft. Om en viss arbetslöshet och någon outnyttjad produktionskapacitet finnes, är det möjligt att till en tid täcka företagets ökade efterfrågan genom att taga dessa produktionsreserver i anspråk. Redan innan den fulla sysselsättningen av arbetskraft och produktionskapacitet nåtts, kan dock på vissa områden »flaskhalsar» väntas uppkomma i form av brist på bl. a. yrkesutbildad arbetskraft och visst material. Ökningen av tillgången på varor och tjänster sker nämligen i regel betydligt saktare än efterfrågeökningen. Härav följer en viss risk för prishöjningar, samtidigt som de anställda kommer i ett mycket gott förhandlingsläge vid lönediskussionerna. I det rådande goda avsättningsläget kommer företagarna helt naturligt att ogärna gå till kostsamma konflikter i lönefrågor, eftersom de har goda möjligheter att kompensera kostnadsökningarna genom prishöjningar. Dessa prishöjningar, vilka kan väntas bli allmänna, då full sysselsättning uppnåtts, leder till ytterligare lönekrav. På sådant sätt utbildas en inflationistisk löne- och prisspiral.

En löne- och prisspiral av den nämnda typen behöver i och för sig icke medföra, att den fulla sysselsättningen går förlorad. Såsom tidigare nämnts

(se s. 63), kan en inflationistisk prisutveckling emellertid väntas medföra andra, ur samhällets synpunkt olyckliga följder. Härav följer, att bevarandet av ett stabilt penningvärde under full sysselsättning blir en viktig uppgift för den ekonomiska politiken.

Det har av det föregående framgått, att en grundläggande orsak till hotet om en inflationistisk prisutveckling är att söka i det uppkommande efterfrågeöverskottet. Eftersom tillgången på varor och tjänster i regel ej kan ökas utöver vad produktivetsförbättringarna medger, måste de ekonomisk-politiska åtgärderna inriktas på att hålla efterfrågeökningen inom ramen för produktivetsförbättringen. Generellt verkande åtgärder i form av främst penning- och finanspolitik måste därvid med nödvändighet komma att spela den dominerande rollen i efterfrågedämpande syfte. Samhället torde numera behärska användningen av dessa allmänna medel på ett sådant sätt, att man i de flesta fall bör kunna åstadkomma en ur penningvärdesynpunkt tillfredsställande utveckling genom dessa medel. Det gäller härvid att åstadkomma en samhällsekonomisk balans vid fullt utnyttjande av resurserna. Det är en avvägningsfråga, huruvida efterfrågetrycket skall hållas tillbaka så att prisstegringsriskerna försvinner, även med risk att i stället en viss arbetslöshet uppkommer, eller huruvida kravet på full sysselsättning skall drivas så långt, att prisstegringsriskerna ständigt kommer att vara betydande. Detta är givetvis i sista hand ett politiskt avvägningsproblem, som utredningen ej ansett sig ha anledning att gå in på. En särskild kommitté har nyligen tillsatts för att behandla olika aspekter av den fulla sysselsättningen och därmed fullfölja den sedan några år pågående mera teoretiskt inriktade penningvärdeundersökningen. Ej heller har utredningen funnit anledning att närmare ingå på en diskussion av de olika medel, som den ekonomiska politiken kan arbeta med för att bevara den önskvärda samhällsekonomiska balansen. För utredningen är det tillräckligt att konstatera, vad det senaste årtiondets erfarenhet bestyrker, nämligen att den fulla sysselsättningen uppenbarligen medför en permanent, tidvis kanske latent och tidvis akut prisstegringsrisk.

De inflationistiska krafterna kan i vissa situationer bli så starka, att de allmänna ekonomisk-politiska medlen ej blir tillräckliga för att säkra penningvärdet. Särskilt gäller detta, om den samhällsekonomiska balansen redan rubbats och ett efterfrågeöverskott utbildat sig. Den inflationistiska tendensen uppstår då genom att den starka efterfrågan medger höga priser i förhållande till kostnaderna och därmed övervinster. Kommer prisstegringen igång, sprider den sig sedan lätt av sig själv. I ett sådant läge uppkommer också långt gående lönekrav, och löntagarorganisationerna kan genomdriva större löneökningar än vad produktivitetstegringen medger. Effekten härav förstärks oftast av löneglidningar vid sidan av kollektivavtalen.

Även utan att den allmänna balansen mera påtagligt rubbats, innebär den fulla sysselsättningen, att löntagarorganisationerna får en stark ställning och möjlighet att genomdriva lönekrav, som kanske går utöver det förefintliga utrymmet. Arbetsgivarnas motstånd är svagare, då kostnaderna för en

konflikt på arbetsmarknaden ter sig avskräckande för företagen jämfört med de vinster, de skulle uppnå i ett läge, där man räknar med att kunna ta utlöneökningarna i form av prisstegringar. Visserligen har man anledning att räkna med att insikten om de ogynnsamma verkningarna av alltför långtgående lönestegringar är utbredd och att löntagarorganisationerna är medvetna om de samhällsekonomiska samband, i vilka lönefrågorna utgör ett viktigt led. Utvecklingen är emellertid ofta splittrad. Särskilt goda vinster och betydande lönestegringar på vissa områden tenderar att åstadkomma krav på lönehöjningar också på andra områden. Även det förhållandet, att en löntagargrupp anser sig vara en låglönegrupp, kan framkalla betydande krav på löneökningar. Den dynamik, som därigenom utlöses, kan medföra sammanlagda lönehöjningar, som måste föranleda prisstegringar, vilka ånyo leder till krav på höjda löner.

Utredningen har ställt frågan, huruvida priskontroll i sådana fall kan verksamt bidra till att återställa den samhällsekonomiska balansen, om denna rubbats, eller eljest förhindra uppkomsten av en uppdrivning växelvis av löner och priser på angivet sätt. I och för sig kan härvid sägas, att löneökningarna i vissa fall måste slå igenom i högre priser. Åtgärder måste också i första hand insättas för att återställa balansen i samhällsekonomi. Utredningen är emellertid av den uppfattningen att, om det nämnda läget inträffat och en inflationistisk löne- och prisspiral är under full utveckling, en priskontroll kan verksamt bidra till att stabilisera prisnivån. Detta sker enligt utredningens uppfattning dels genom priskontrollens direkta verkan på prisnivån, dels genom den psykologiska effekt som priskontrollen får på förväntningarna om den framtida prisutvecklingen och därmed både på löntagarnas och företagens handlande.

Det har visserligen konstaterats, att man genom en priskontroll icke kan hindra lönehöjningarna att slå igenom i form av höjda priser, men däremot kan man hindra en därutöver på kort sikt ej kostnadsmässigt betingad ytterligare höjning orsakad av en förväntan om att de höjda lönerna även skall medge en ökad efterfrågan. Det bör dock betonas, att man här icke kan göra något generellt uttalande. På många områden har företagen icke ens möjlighet att kompensera löneökningarna genom ökade priser, på andra anser man sig kunna kompensera löneökningarna men ej mera. Det kan även förekomma, att man ökar sin vinstnivå i samband med de nödvändiga prishöjningarna.

Den främsta verkan av priskontroll — vilken verkan enligt utredningens åsikt mycket väl kan tänkas uppnås redan genom att *möjlighet* finns att ingripa med priskontroll — torde dock vara av psykologisk art. Förekomsten av priskontroll dämpar fruktan för och förväntningarna om fortsatt prisuppgång. Detta verkar i sin tur dämpande på löntagarorganisationernas krav, konsumenternas konsumtionsbenägenhet och företagens investeringslust. Vad beträffar löntagarna måste särskilt beaktas, att löneförhandlingarna sker branschvis och därför ofta under en längre tidrymd, och att kraven undan för undan kan ökas som följd av verkningarna på prisnivån av redan tillfredsställda krav.

Priskontrollens effekt på priskänedom och prismedvetande

Det har i föregående kapitel konstaterats, att konkurrensen för att vara en effektiv prisregulator fordrar, att köparna har överblick över marknaden och förmår bedöma ett visst pris både i förhållande till andra priser och i förhållande till den kvantitet och service, som erbjudes. Det har även konstaterats, att brister föreligger i dessa avseenden. Utredningen har ställt sig frågan, huruvida de kan minskas genom en statlig priskontroll.

För att besvara denna fråga är det nödvändigt att först klargöra arten av de konstaterade bristerna. Dessa kan hänföras till två förhållanden.

Den fortgående ökningen av produktionen och levnadsstandarden har medfört en ständigt ökad differentiering av varumarknaden med avseende på såväl antalet varuslag som antalet varianter av samma varuslag. Samtidigt härmed har utvecklingen gått mot alltmer tekniskt betonade produkter, vilkas egenskaper är svåra att bedöma för den som icke är expert. De varaktiga konsumentvarorna har genom det ökade välståndet kommit att spela en allt större roll i den privata konsumtionen. Vidare har t. ex. textilvarorna undergått stora förändringar, bl. a. genom tillkomsten av olika syntetiska material. Endast en mindre del av konsumenterna torde i dagens läge ha möjlighet att självständigt bedöma sambandet mellan pris och kvalitet på dylika varor.

De nämnda förhållandena har undan för undan minskat köparnas — främst konsumenternas — möjlighet att skapa sig en översikt över varumarknaden och därigenom även minskat dessas möjligheter att uppträda som »the economic man», såsom teorin för fri konkurrens fordrar. Då problemet främst berör konsumenterna, som icke är specialister på samma sätt som inköpare inom industri, grosshandel och detaljhandel, begränsas den följande framställningen till de förra.

Den svårighet, som den tekniska utvecklingen skapar för konsumenterna, får icke överdrivas. Problemet att åstadkomma en effektiv övervakning genom konsumenternas försorg och därmed en effektiv konkurrens skulle vara helt olösligt, om det fordrades av varje konsument, att han kunde överblicka hela varuområdet. Detta är dock icke fallet, utan konsumenternas övervakning måste bedömas som en samlad effekt av alla de enskilda konsumenternas bidrag i form av jämförelser på mycket små områden. Genom det intima sambandet mellan olika varor i ett sortiment är det också tillräckligt, att övervakningen är effektiv för de viktigaste varugrupperna i sortimentet, medan den utan skada för konkurrensens effektivitet kan vara mindre fullkomlig på andra områden. Även om hänsyn tages härtill, kvarstår, att man för att åstadkomma en effektivare konkurrens måste göra allt för att öka konsumenternas möjligheter att överblicka marknaden med ökad pris- och varukänedom.

Frågan berör uppenbarligen hela det vidsträckta området för konsumentuppllysning, sålunda både kvalitet m. m. och priser. Eftersom kommitténs

uppgift är begränsad till att undersöka priskontrollens effekt i förhållande till ett läge utan priskontroll, saknar kommittén anledning att gå in på problemet om konsumentupplysning i dess helhet utan kan inskränka sig till att hänvisa till den utförliga redogörelse härför, som lämnats i 1953 års varudistributionsutrednings betänkande i avsnittet om marknads- och varukännedom (SOU 1955: 16, kapitel 3).

Om konsumentupplysningsproblemet begränsas till att gälla endast priser, kan alltså den första svårigheten konstateras ligga i konsumenternas bristande kännedom om prisförhållandena. Det räcker emellertid icke med att konsumenterna har kännedom om prisförhållandena. Denna måste även utnyttjas genom ett effektivt prismedvetande, som dirigerar efterfrågan mot de under i övrigt lika förhållanden lägsta priserna och som därigenom medför en priskonkurrens mellan säljarna. Även i detta avseende kan konstateras brister, som sammanhänger med svårigheter för konsumenterna att hinna genomföra inköpen under noggrann kontroll av priser, samt med de goda konjunkturerna, som erfarenhetsmässigt alltid minskar prismedvetandet.

Utredningen ställer sålunda här frågan, huruvida priskännedom och prismedvetande kan ökas genom statlig priskontroll.

Såsom första svar härpå kan konstateras, att priskontrollen i ett avseende har en tendens till att öka både priskännedomen och prismedvetandet. Det är emellertid icke här kontrollen såsom sådan, som verkar, utan den insyn i prisbildningen, som skapas och som genom tillkännagivanden och diskussioner i pressen sprides vidare till konsumenterna. Både priskännedom och prismedvetande skulle förmodligen ligga på en lägre nivå, om sådana upplysningar icke kunde lämnas.

Å andra sidan har priskontrollen uppenbarligen även en rakt motsatt effekt genom att de av ett statligt organ fastställda priserna dels tenderar att åstadkomma en enhetlig prissättning, dels ger denna en auktoritativ prägel. Det är visserligen sant, att de reglerade priserna endast är att betrakta såsom maximipriser, men det är å andra sidan uppenbart, att i ett läge, där priskontroll överhuvud taget fordras, priserna gärna får karaktären även av minimipriser. Det är detta läge, som måste beaktas, eftersom priskontroll av andra skäl blir betydelselös i andra lägen.

Det ligger i sakens natur, att enhetliga priser medför, att konsumenten automatiskt kopplar bort prisjämförelserna mellan olika inköpskällor ur sin övervakning. Priskontrollen har ur denna synpunkt samma principiella effekt som försök från företagarnas sida att skapa en enhetlig prissättning, men den kan väntas vara reellt starkare med hänsyn till att den sträcker sig till olika konkurrerande företagsformer, något som företagarnas centraliserade prissättning icke gör annat än vid det numera i princip förbjudna bruttoprissystemet. Därtill kommer, att den statliga auktorisationen av priserna i och för sig kan medföra, att konsumenterna blir mera villiga att acceptera fastställda priser.

Den statliga priskontrollens totala verkan på konsumenternas priskänne-

dom och prismedvetande och därmed på förutsättningarna för en effektiv konkurrens synes utredningen därför vara tveksam. Samtidigt som man konstaterar, att priskännedomen uppenbarligen kan ökas genom den insyn i priskbildningen, som priskontroll medför, måste man såsom framgått även konstatera, att priskontrollen kan ha en rakt motsatt effekt vad beträffar utnyttjandet av kännedomen. Såsom senare kommer att framgå, anser utredningen det emellertid vara möjligt att bibehålla den fördel, som man kan uppnå genom insyn i priskbildningen och publiceringsverksamhet i samband härmed, utan att man fördenskull behöver få den nackdel, som själva fastställandet av priserna innebär.

Priskontroll såsom strukturrationaliseringsinstrument

För att konkurrensen skall kunna anses vara effektiv, måste den medföra en rationell struktur inom näringslivet. Denna innebär dels att arbetsuppgifterna inom de enskilda företagen utföres rationellt, dels att samordningen mellan de olika företagens sätt att utföra arbetsuppgifterna är rationell, dels att de uppgifter utföres, som konsumenterna önskar. Huruvida en struktur fyller dessa krav, kan icke utrönas utan en serie mycket komplicerade bedömningar, där den största svårigheten icke ligger i att jämföra olika uppoffringar för en och samma prestation utan att väga uppoffringar och prestationer mot varandra.

Om konkurrensen är hård och obunden, kan det förutsättas, att dessa resultat uppnås i längden. Det är ofrånkomligt, att man i varje ögonblick finner ineffektiva företag på alla områden liksom även att prestationerna icke alltid stämmer med konsumenternas önskemål. Det kan dock förmodas föreligga en tendens till en ständig förbättring. Förhållandet är annorlunda, om konkurrensen av någon anledning är begränsad, antingen genom åtgärder av företagare — ensamma eller i förening — eller genom större efterfrågan än tillgång inom ett visst område, något som minskar konkurrensstrycket. Om ett köpkraftsöverskott består endast under en kortare tidrymd, saknar det betydelse vid en bedömning av konkurrensens effekt, eftersom det ligger i sakens natur, att hårdare och mildare konkurrens måste förekomma omväxlande. Det är otänkbart att föreställa sig, att konkurrensförhållandena inom någon bransch ständigt är så hårda, att endast en mindre del av företagen inom branschen kan bära sig — förlusterna under »dåliga» tider måste kompenseras av större vinstmöjligheter under »goda» tider. Konkurrensen kan ur denna synpunkt endast bedömas som mindre effektiv, i händelse den av något skäl ständigt medger höga priser i förhållande till kostnaderna. Detta medför givetvis en minskad benägenhet för kostnadsänkande åtgärder.

Utredningen har diskuterat frågan, huruvida man i nämnda fall kan åstadkomma en strukturell rationalisering genom en statlig priskontroll. Den tankegång, varpå en sådan slutsats skulle grundas, är, att man ersätter den

bristande priskonkurrensen med en prisnedpressande priskontroll, som åstadkommer samma resultat, som en priskonkurrens skulle ha gjort.

Utredningen anser det otvivelaktigt, att en sådan effekt kan uppnås, och vill exemplifiera detta med ett fall, där priskontroll haft de nämnda verkningarna.

Vid upprepade tillfällen under början av 1940-talet behandlade PKN frågan om en reglering av priserna å radiomottagningsapparater. Anledningen härtill var, att avsevärda prisstegringar ägt rum. Någon ändring av prissättningen kunde dock icke åstadkommas på frivillighetens väg. I början av år 1946 tog PKN åter upp frågan. Av då utförda undersökningar kunde konstateras, att det samtidigt som antalet försålda radioapparater under perioden 1938—1945 nedgått från ca 200 000 till ca 125 000 per år, skett en markant, kontinuerlig förskjutning av försäljningen från billigare till dyrare apparattyper. Under nämnda period steg sålunda medelpriset per apparat med i runt tal 40 procent, varigenom den värdemässiga omsättningsminskningen begränsades till ca 15 procent. Under perioden tillämpades i stort sett oförändrade rabattvillkor för återförsäljarna. Vidare kunde påvisas, dels att antalet återförsäljare av radioapparater trots minskningen av antalet försålda enheter med ca 35 procent i det närmaste fördubblats under perioden 1938—1945, dels ock att över hälften av radiohandlarna åtnjöt högsta rabatt å listpriserna — 40 procent exkl. dåvarande omsättningskatt — och att endast ca 14 procent åtnjöt en rabatt av 30 procent eller därunder. Ansvällningen av radiohandeln var enligt nämndens mening betingad av att alltför höga återförsäljarerabatter tillämpades.

Då man kunde förvänta ökad nyanskaffning av radioapparater till ett antal av minst 200 000 per år och någon återgång till billigare apparattyper syntes föga trolig, skulle den rådande prisbildningen komma att medföra starkt ökade vinster samt innebära risker för en ytterligare ansvällning av radiohandeln. På grund av vad PKN sålunda konstaterat, upptog PKN förhandlingar med såväl radioleverantörerna som radiohandeln i syfte att få till stånd en allmän prissänkning både i tillverkningsledet och i detaljhandelsledet. Dessa förhandlingar medförde icke sådana resultat, som PKN ansåg sig kunna godta, och den 9 juli 1946 hemställde PKN därför hos Kungl. Maj:t om bemyndigande att införa normalprisreglering å radioapparater enligt ett förslag, som bl. a. innebar en sänkning av handelsmarginalerna från 40 till ca 27 procent (exkl. oms.) enligt den högsta rabattsatsen och i proportion därtill för övriga rabattsatser. Efter Kungl. Maj:ts bemyndigande infördes normalprisreglering den 22 augusti 1946 enligt de av PKN föreslagna riktlinjerna. I juli 1948 höjdes marginalen dock från 27 till 29 procent.

Normalprisregleringen medförde utöver dess direkt prissänkande effekt, att den under perioden 1938—1945 mycket kraftiga nyetableringen inom radiohandeln stagnerade. Detta kunde konstateras vid en av PKN verkställd undersökning beträffande förhållandena under 1952. Antalet återförsäljare var nämnda år något lägre än 1945 trots en volymmässig försäljningsökning om ca 80 procent.

Att en priskontroll kan ha den nämnda effekten, innebär emellertid icke, att detta gäller generellt eller att priskontroll i alla situationer är ett lämpligt instrument för att åstadkomma densamma. Priskontrollens begränsning ligger däri, att den verkar generellt över hela fältet och att den endast kan åstadkomma en av de fördelar, som konsumenterna önskar uppnå i sina inköp, nämligen ett lägre pris. Med en rationell struktur avses emellertid icke endast en struktur, som i ett visst avseende medför låga kostnader. Priset

måste även vägas mot de prestationer, konsumenterna får i form av kvalitet, service m. m., och det gäller sålunda att åstadkomma en avvägning. Denna avvägning måste ge mycket olika resultat för skilda konsumentgrupper, framför allt vad beträffar konsumenter i olika inkomstklasser. I begreppet rationell struktur ligger sålunda även en sådan differentiering av priser och prestationer, att olika konsumentgrupper har möjlighet att välja mellan olika kombinationer. Vidare måste hänsyn tagas till återverkningar icke endast inom det led, som drabbas av priskontrollen, utan även i andra led, främst i produktionen. I det återgivna radiofallet är förhållandena enkla ur denna synpunkt, men om priskontroll generellt skall kunna användas för en strukturrationalisering i sådana fall, där konkurrensen icke är effektiv, måste man även beakta de mer komplicerade fall, som man normalt möter.

Det är i och för sig tänkbart att minska riskerna för en felaktig användning av priskontrollen genom mycket ingående utredningar, där man kartlägger alla förhållanden mellan priser, kostnader och prestationer i olika led, så att man, när man företar ett prisreglerande ingrepp i strukturpåverkande syfte, kan förutsätta, att strukturen blir mer rationell än förut. Sådana utredningar är emellertid normalt synnerligen komplicerade och tidskrävande. De är därigenom svåra att hantera för en priskontrollerande myndighet, som skall bevaka större varuområden.

Även om de utredningstekniska svårigheterna kan lösas och man genom priskontroll i ett visst fall kan uppnå en strukturrationaliserande effekt, kvarstår dock den begränsningen, att man endast använder *ett* medel för att åstadkomma rationalisering. Det är troligt, att man skulle kunna uppnå ännu bättre resultat efter en allsidig utredning genom att direkt ingripa mot de företeelser, som man eljest söker indirekt motverka genom priskontroll. Även denna svaghet kan dock elimineras genom att man kombinerar priskontroll med andra åtgärder, t. ex. med förhandlingar med berörda företagare på grundval av allsidiga utredningar. Man har emellertid därmed kommit så långt från det huvudsakliga syftet med en priskontroll, att det kan ifrågasättas, om administrationen härav kan infogas i den organisation, som i övrigt erfordras för samhällets verksamhet på prisområdet.

Priskontroll för att befrämja utvecklingstakten

I närmast föregående avsnitt har utredningen behandlat frågan om vilka ur samhällets synpunkt gynnsamma verkningar, som kan uppnås genom en priskontroll, vilken inriktas på en strukturrationalisering. Därvid berördes även i förbigående frågan om rationalisering inom det individuella företaget utan någon strukturell förändring. Det är här alltså närmast fråga om det löpande tekniska och organisatoriska utvecklingsarbetet inom företaget.

För att ett enskilt företag skall genomföra en rationaliseringsåtgärd, fordras som regel ett incitament i form av en förhoppning om förbättrat resultat. Om varje resultatförbättring av en viss storlek skulle ha samma värde i fö-

retagens bedömning oavsett företagets ekonomiska omständigheter, framtidsbedömningar etc., skulle utvecklingstakten vara oberoende härav. Utvecklingsarbetet skulle fortgå i samma takt, oberoende av de yttre omständigheterna. (Detta bygger på förutsättningen, att företagsskatten är proportionell och icke progressiv.) Även om det kan finnas företag, som handlar på detta sätt, talar starka skäl för att utvecklingstakten är beroende av den press, för vilken företaget utsättes. När tvånget att rationalisera är större på grund av sämre resultat, ägnar man mer ansträngning åt att söka nya utvecklingslinjer. Man är därjämte mer benägen att tillgripa radikala åtgärder med alla de personliga obehag, som förändringar oftast medför. Därtill kommer, att företagets bedömning av rationaliseringsbehovet inom företaget i betydande utsträckning är beroende av vinstläget. Man ser under i övrigt lika omständigheter mer kritiskt på sin verksamhet, när resultatet är dåligt, än när företaget ger goda vinster.

Det förefaller sålunda högst troligt, att en hårdare press kan öka utvecklingstakten. Detta är för övrigt en hypotes, som intar en framträdande roll i konkurrensteorin.

Problemet kompliceras emellertid av att rationalisering i allt större utsträckning kräver investeringar, d. v. s. en hög initialkostnad. Denna kräver i sin tur vinster såsom underlag för finansieringen av investeringarna. Även under tider då, i motsats till nuvarande förhållanden, kreditmarknaden medger en liberal lånefinansiering, måste ett företag med hänsyn till sin ekonomiska stabilitet i stor utsträckning kunna bygga på självfinansiering. En investering kan bli en felinvestering, om marknadsförhållandena ändras, och man måste gardera sig mot de risker, som en lånefinansiering i så fall innebär.

Samtidigt som alltså pressen på företagen bör vara sådan, att den stimulerar till en rationalisering, kan en önskvärd sådan förhindras, om pressen blir så stark, att rationaliseringsbefrämjande investeringar försvåras. Det är mot denna bakgrund, som utredningen måste bedöma frågan, huruvida en priskontroll kan verka höjande på utvecklingstakten. Något generellt svar kan uppenbarligen icke ges på denna fråga.

När en hård och effektiv konkurrens råder, kan enligt utredningens uppfattning en statlig priskontroll icke fylla någon uppgift ur denna synpunkt.

Om konkurrensen icke är effektiv, kan förhållandet vara annorlunda, ehuru så icke behöver vara fallet, eftersom företag även i sådana fall ofta är utsatta för en betydande press. Denna kan uppträda på tillgångssidan genom importkonkurrens eller konkurrens från substituerbara produkter. Den kan även uppträda på efterfrågesidan i form av ändringar av köparnas inköpsinriktning. Det är enligt utredningens uppfattning en mycket invecklad sak att avgöra, huruvida förhållandet mellan press och vinster är det riktiga i ett speciellt fall.

Vid bedömningen måste hänsyn även tagas till den alternativa möjligheten att stimulera konkurrensen och därigenom undvika svårigheterna att utreda det enskilda fallet.

Priskontroll såsom medel att förhindra oskäligen priser

Om man vill bedöma de verkningar, som en priskontroll har i olika avseenden, kan man icke gå förbi dess betydelse för inkomstfördelningen i samhället. Det ställer sig emellertid svårt att närmare utreda priskontrollens effekt på denna punkt. Uppenbart är att varje fastställande av ett lägre pris än det, som eljest kunnat uttagas, medför en minskning av fabrikanternas och handelns inkomster. Å andra sidan torde priskontrollen under kriget och efterkrigstiden genom att bromsa prisstegringarna haft gynnsamma verkningar för grupper med fasta inkomster, såsom pensionärer och småsparare, vilka därigenom undgått en större sänkning av sin reallön än den, som varit en oundviklig följd av prisstegringar. Att ens approximativt mäta de förskjutningar mellan olika inkomsttagargrupper, som priskontrollen medfört, är emellertid enligt utredningens mening omöjligt. Sannolikt är att förskjutningarna skett mycket slumpvis.

Även då det gäller endast ett företag, är det i regel omöjligt att bestämma priskontrollens effekt på inkomsten. Detta sammanhänger med flera omständigheter. Verkan borde närmast kunna avläsas ur företagets resultatredovisning. Men även denna innehåller betydande kostnadsposter, som till sin storlek är beroende av framtidsbedömningar, t. ex. av maskinernas livslängd, risk för avsättningssvårigheter m. m. Vidare omfattar ett företags sortiment oftast ett flertal artiklar, av vilka kanske en del är priskontrollerade men andra icke. Även om alla artiklar skulle vara föremål för priskontroll, kan denna knappast förutsättas helt likformig. Resultatet kommer då att påverkas av sådana förskjutningar i företagets försäljning av de olika artiklarna, som kan bli en följd av prissättningen, och sålunda i lika hög grad bero av företagets reaktion på förekommande priskontrollföreskrifter som på dessa i och för sig. Härtill kommer att prissättningen ofta måste avse en hel bransch, i vilken ingår företag med varierande inriktning och kostnadsstruktur. Detta bidrar till att ytterligare försvåra bedömningen av priskontrollens verkningar på inkomstfördelningen.

Teoretiskt kunde kanske uppställas det kravet, att en priskontroll borde användas som medel för att åstadkomma en som skäligen betraktad inkomstfördelning. I praktiken är detta dock icke möjligt. Redan preciserandet av vad som skall förstås med en skäligen inkomstfördelning — vilket givetvis är en politisk fråga — torde möta betydande svårigheter. Även om dessa kunde bemästras, skulle det av förut angivna skäl vara omöjligt att med priskontrollen som instrument förverkliga denna målsättning; därtill är dess verkningar alltför svårbedömbara. Inte ens om man i alla kalkyler räknade med en viss som skäligen betraktad avkastning på investerat kapital och hade en alla varor omfattande priskontroll, skulle effekten bli, att den åsyftade förräntningen realiserades. Av sålunda angivna skäl vill utredningen för sin del avvisa tanken, att en priskontroll skulle kunna användas som ett tjänligt instrument att generellt påverka inkomstfördelningen i samhället.

I föregående kapitel har utredningen såsom grundläggande princip godtagit, att en effektiv konkurrens är överlägsen en samhällelig priskontroll,

främst därför att den befordrar ett progressivt näringsliv, utmärkt av en ständig strävan mot effektivare produktion och distribution. I ett sådant samhälle blir den ekonomiska aktiviteten också inriktad efter konsumenternas önsknings. Konkurrenssamhället förutsätter, att företagare har tillfälle att ta nya initiativ innebärande såväl risker för förluster som chanser till vinster. Med den effektiva konkurrensen följer en viss inkomstfördelning, som i stort sett får accepteras utan bedömning av förhållandet mellan prestation och pris — endast med den korrigerings, som samhället åstadkommer genom beskattning och socialpolitiska åtgärder.

Där konkurrensen icke är effektiv, kan samhälleliga ingripanden vara motiverade. Exempel på dylika ha lämnats i det föregående. I full konsekvens med motiveringen för sitt principiella förordande av den effektiva konkurrensen har utredningen som den viktigaste effekten av konkurrensbegränsningarna betraktat deras ogynnsamma inverkan på effektivitet och framstegstakt inom näringslivet. Det är inte i första hand storleken av eventuellt förekommande monopolvinster, som motiverar ingripande — dessa kan i viss utsträckning kompenseras genom beskattning — utan det förhållandet, att konkurrensbegränsningar kan leda till en mindre effektiv struktur inom en viss bransch eller till en långsammare rationaliseringstakt hos det individuella företaget.

Konkurrensbegränsningarna påkallar emellertid uppmärksamhet även därför att de alltid innebär risk för att vinsterna blir större än vad som skulle vara fallet vid effektiv konkurrens. Det må vara, att en skälighetsprissättning i egentlig mening över huvud icke är möjlig att åstadkomma genom statlig priskontroll i ett modernt samhälle. Det bör dock vara möjligt att förhindra uppenbart oskäligen priser, d. v. s. sådana som påtagligt avviker från vad som är kostnadsmässigt betingat eller eljest brukligt. Detta fall kan uppkomma t. ex. genom att en monopolställning eller en stark brist-situation utnyttjas. Enligt utredningens åsikt kan samhället icke ställa sig passivt till sådana företeelser. Även om de icke är ofta förekommande, måste möjlighet finnas att ingripa mot dem.

När det gäller att i fall av bristande konkurrens komma till rätta med oskäligen priser, är priskontroll endast ett av flera tänkbara medel. Gällande lagstiftning i vårt land beträffande konkurrensbegränsningar utgår från att samhällets åtgärder i första hand skall ta form av förhandlingar i syfte att undanröja själva konkurrensbegränsningen och skapa förutsättningar för en effektiv konkurrens. I den mån sådana förhandlingar icke leder till resultat, kan priskontroll — fristående eller såsom ett naturligt komplement till en försörjningsreglering — erbjuda en möjlighet att förhindra oskäligen priser. Syftet med priskontrollen i dylika fall är emellertid att undvika eller undanröja de skadliga verkningarna av konkurrensbegränsningen och icke att påverka inkomstfördelningen. I den mån så sker, är detta en icke avsedd men förmodligen i detta fall gynnsam effekt.

KAPITEL 6

Olägenheter av priskontroll**Begreppet olägenhet**

Utredningen har i föregående kapitel granskat möjligheterna att genom priskontroll uppnå vissa gynnsamma verkningar. Priskontroll kan emellertid även ha vissa icke åsyftade, ogynnsamma biverkningar, vilka utredningen granskar i föreliggande kapitel.

För ett företag känns det givetvis alltid som en olägenhet att icke kunna utnyttja en gynnsam konjunktur genom att taga ut de priser, marknaden tillåter. Frågan om olägenheterna skall emellertid lika litet som frågan om fördelarna bedömas ur företagets synpunkt. Den för utredningen väsentliga frågan är sålunda, huruvida den nämnda olägenheten för företaget även kan betecknas som en olägenhet ur samhällets synpunkt, t. ex. genom att medföra en »snedvridning» av produktionen.

Det är vidare fullt möjligt, att vad som ur ett företags synpunkt kan betraktas som en fördel av priskontroll, ur samhällelig synpunkt kan betecknas såsom en olägenhet. Det kan t. ex. hävdas, att priskontrollförhandlingar tvingar företagarna till ett samarbete, som i sin tur skapar en kollegial anda och kan verka konkurrenshämmande under en period, då konkurrensen normalt skulle ha onödiggjort priskontroll. Ur det enskilda företags synpunkt kan det måhända betraktas som en fördel, att konkurrensen mildras, medan detta strider mot uppfattningen, att det bästa samhälls-ekonomiska resultatet uppnås vid en effektiv konkurrens.

Den givna samhälls-ekonomiska synpunkten, som för övrigt fastställts redan i kapitel 4, innebär emellertid icke, att man därmed löst problemet att finna ett lämpligt kriterium på vad som är önskvärt och från vilket avvikelser skall bedömas. Man möter två väsentliga problem.

Det första problemet gäller skillnaden i bedömning ur kortsiktig och ur långsiktig synpunkt. I ett konjunkturläge, där priskontroll fyller en prissänkande funktion, tvingas en säljare att hålla ett lägre pris än vad som eljest skulle vara fallet. Mot den förlust, som säljaren gör, står alltid en motsvarande vinst för köparen. Detta kortsiktiga resonemang gäller oavsett vilka verkningar som prissättningen kan få på lång sikt i form av produktionsomläggningar etc. De samhälls-ekonomiska olägenheterna gör sig oftast märkbara endast på lång sikt. Frågan bör därför bedömas ur denna långsiktiga synpunkt.

Det andra problemet gäller frågan om vad som skall betraktas som det

»sambällsekononisktt önskvärda», från vilket avvikelser skall mätas. När t. ex. en producent finner, att det fastställda priset icke är lönande, och därför beslutar att icke längre tillverka varan, kan det hävdas, att den nedlagda produktionen »objektivt sett» varit nödvändig, mindre nödvändig eller rent av icke önskvärd. En viss produktionsnedläggning skulle sålunda kunna betecknas antingen såsom en olägenhet eller tvärtom såsom en fördel, beroende på vilken uppfattning man har om varans betydelse. I vissa lägen, såsom under krigstid, kan det vara nödvändigt att göra ingripanden i de produktiva resursernas fördelning på olika varor. Utredningen är av den uppfattningen, att dessa ingripanden i så fall bör ske direkt i form av t. ex. ransonering, investeringsbegränsningar eller produktionstvång, och icke indirekt genom en dirigering av prissättningen, företagen av den priskontrollerande myndigheten. Med denna utgångspunkt har utredningen ansett det omöjligt att vid en bedömning av priskontrollens olägenheter göra någon granskning av de olika varornas samhällsekononiska betydelse.

Man kan givetvis betrakta varje avvikelse från den produktionsstruktur, som skulle råda utan priskontroll, såsom en olägenhet. En sådan generalisering synes emellertid endast tillåtlig under förhållanden med någorlunda god samhällsekononisk balans, eftersom en inflation i sig själv medför förskjutningar i produktionsstrukturen och avsikten med priskontroll är att hindra inflationens uppkomst.

Utredningen har i sin bedömning ansett det angeläget att göra en klar åtskillnad mellan sådana olägenheter, som utgör en oundviklig följd av priskontrollsystemet såsom sådant och som sålunda icke kan undvikas oavsett det priskontrollerande organets kvantitativa och kvalitativa resurser, och sådana som är en följd av brister i resurserna. De otillräckliga resurserna visar sig främst i bristande kännedom om förhållandena i ett visst fall, vilket kan leda till felaktiga beslut, som skulle ha kunnat undvikas, om bättre resurser stått till förfogande. I den följande framställningen har utredningen i huvudsak endast upptagit olägenheter av den förra arten. Utredningen anser visserligen, att man vid en bedömning av olägenheterna även bör beakta verkningarna av brister i de administrativa resurserna, men i den mån dessa kan avhjälpas — inom det praktiskt möjligas gränser — blir bedömningen en gradfråga, som i varje särskilt fall måste leda till en diskussion av de nödvändiga resursernas omfattning för att olägenheter skall kunna undvikas. Utredningen har ej ansett sig behöva gå närmare in på en sådan bedömning.

I konsekvens härmed har utredningen icke behandlat sådana fall, där man genom bristande administrativa resurser icke uppnått en avsedd målsättning. Därtill kommer emellertid fall, där man visserligen icke uppnått vad man avsett, men det uppnådda resultatet dock är bättre än om någon priskontroll ej funnits. Till denna kategori hör t. ex. följande situation: Efter en kostnadshöjning inom en bransch (t. ex. på grund av råvarupris- och lönehöjning) upptas förhandlingar om kompensation. De förhandlande företagen framlägger ett förslag med »prutmån». (Att sådana fall ofta före-

kommit får icke tolkas så, att utredningen skulle anse detta vara en vanlig förhandlingsteknik. Det finns ingen möjlighet att yttra sig generellt på denna punkt). Det priskontrollerande organet kan tänkas vägra acceptera de begärda priserna, och den slutliga överenskommelsen uppnås då på en lägre nivå. Ur det priskontrollerande organets synpunkt kan det synas som om man gjort en besparing för konsumenterna genom sina förhandlingar, medan företagen inom branschen samtidigt mycket väl kan tänkas tillskriva sig en förhandlingsseger, då man anser sig ha uppnått högre priser än vad man skulle ha begärt, om man icke varit beredd på »prutning». Det priskontrollerande organet skulle sålunda i detta fall ha kunnat sätta lägre priser, om man varit bättre informerad, men priskontrollen utgör därvid en olägenhet ur samhällelig synpunkt endast om priserna blivit högre än vad som skulle ha varit fallet utan kontroll.

Översikt över tänkbara olägenheter

Före den detaljerade behandlingen av olika tänkbara olägenheter ges en översikt, varvid även den följande framställningens omfattning avgränsas.

En olägenhet sammanhänger med *kostnaderna för administrationen av priskontrollen*, icke endast hos det priskontrollerande organet, på vilket endast en ringa del av kostnaderna faller, utan framför allt hos företagen. Priskontroll fordrar särskilda utredningar inom företagen, vartill kommer dessas kostnader för de direkta kontakterna med myndigheterna. Kostnaderna skulle relativt lätt kunna beräknas vid varje tänkbar omfattning på priskontrollen, men utredningen har icke ansett det nödvändigt att verkställa sådana beräkningar. Det torde ej vara erforderligt att närmare kommentera denna olägenhet.

En annan tänkbar olägenhet synes vara den *risk för minskad konkurrens*, som priskontroll kan medföra och som sammanhänger dels med det samarbete mellan företagare, som priskontroll kan framtinga, dels med möjligheten att kundernas prismedvetande minskar genom den statliga auktorisationen av priserna. Den senare möjligheten har redan behandlats i samband med fördelarna i föregående kapitel (se s. 77—79) och beröres icke ytterligare.

En tredje tänkbar olägenhet, som även behandlats i föregående kapitel, är *risken för minskad utvecklingstakt*. Det konstaterades därvid, att det är omöjligt att generellt uttala, huruvida priskontroll medför fördelar eller nackdelar i detta avseende. Såsom framgått i föregående kapitel (se s. 81—82) gäller det att å ena sidan åstadkomma den press på priserna, som tvingar till rationalisering, och att å andra sidan medge de vinster, som erfordras för rationaliseringsbefrämjande investeringar. Det troliga synes vara, att priskontrollen i vissa fall medfört fördelar genom att tvinga till starkare rationaliseringsverksamhet än vad som skulle varit fallet utan kontroll, men att den i andra fall medfört olägenheter genom att försvåra ekonomiskt befogade investeringar.

Syftet med priskontroll är uppenbarligen att hålla priserna på en lägre nivå än vad som skulle varit fallet utan kontroll. Det är emellertid tänkbart, att priskontroll i vissa situationer kan ha en direkt motsatt verkan, d. v. s. verka *prisuppehållande*.

I sina strävanden att öka lönsamheten har företagen ett flertal medel till förfogande, bl. a. att söka inrikta produktionen och försäljningen på lönsammare artiklar. Dessa strävanden tar sig samma uttryck oavsett under vilka former priskontrollen sker. Det är därför tänkbart, att en priskontroll kan medföra en *snedvridning i varuförsörjningen* genom att tillverkningen av mindre lönsamma artiklar nedlägges.

I nära samband med den angivna snedvridningen står några specialfall, vilka även kommer att behandlas närmare.

Ett av specialfallen berör förhållandet mellan svenska och importerade varor. Medan de svenska företagens produktionskalkyler utsatts för granskning, har detta icke varit fallet med utländska företag. I den mån den svenska tillverkningen minskar på grund av priskontroll, stimuleras importen. Samma resultat kan uppstå, om distributionsföretagen får gynnsammare marginaler på utländska än på inhemska varor.

Ett annat specialfall gäller nya varor, vilka genom priskontroll kan förhindras komma in på marknaden. Effekten härav blir densamma som då produktionen av tidigare tillverkade varor nedlägges.

Ett tredje specialfall med nära samband med det närmast föregående gäller möjligheten, att produktionen nedlägges hos rationellare företag med lägre kostnader, vilka icke fått sina kalkyler godkända av det priskontrollerande organet, medan den bibehålles hos företag, vilka fått högre priser godkända genom att kunna påvisa högre kostnader. Förutsättningen för att detta fall skall inträffa är, att en individuell prissättning tillämpas av priskontrollmyndigheten.

Förhållandet mellan svenska och utländska företag berörs av priskontrollen även i andra avseenden än genom varuförsörjningens inriktning på dessa grupper. En priskontroll, som omfattar de svenska företagen men icke de utländska, kan medföra risk för *sämre konsolideringsmöjligheter för de svenska företagen*, vilket vid försämrade avsättningsmöjligheter kan påverka dessas konkurrenskraft.

I nära samband med förhållandet mellan svenska och utländska företag står även förhållandet mellan exportföretagen och deras underleverantörer. Medan exportföretagen icke varit utsatta för priskontroll beträffande sin exportförsäljning, har motsatt förhållande rått för leverantörerna av halvfabrikat till exportföretagen. Detta kan ha medfört, att leverantörerna av halvfabrikat icke fått vara med och dela förtjänsten av den goda exportkonjunkturen. Utredningen behandlar icke detta förhållande ytterligare, eftersom det i och för sig icke behöver medföra direkta samhällsliga olägenheter.

En tänkbar olägenhet är vidare, att företagen söker åstadkomma ökad lönsamhet vid priskontroll genom att *försämma kvalitén eller den service*, som lämnas i samband med varans försäljning.

Som en sista grupp av tänkbara olägenheter kan slutligen anges, att priskontroll kan förorsaka *en snedvridande verkan på distributionens struktur*. Det har sålunda i olika sammanhang hävdats, att priskontroll förhindrar en rationell prisdifferentiering och att den kan snedvrída valet mellan grossist-distribution och direktdistribution till detaljister.

Utredningens företagsenkät

Utredningen har i föregående avsnitt givit en översikt över de olika typer av olägenheter, som kan tänkas uppstå såsom en sekundär följd av statlig priskontroll. För alla dessa tänkbara olägenheter är det liksom i fråga om fördelarna möjligt att utföra en logisk granskning, vilken utmynnar i en hypotes, som utredningen anser sannolik. Liksom i fråga om fördelarna har det emellertid ansetts önskvärt att därutöver söka finna faktiska belägg för hypotesernas riktighet. Detta kan ske endast genom förfrågningar hos näringslivet. Utredningen har därför uppdragit åt Institutet för distributions-ekonomisk och administrativ forskning vid Handelshögskolan i Göteborg att utföra en dylik undersökning.

Undersökningen har skett på följande sätt:

Ett tusental företag inom industri och handel tillställdes ett formulär, där ett antal tänkbara olägenheter angivits. (Formuläret återfinnes såsom bilaga C). Företagen ombads uppge, huruvida de vid en personlig kontakt skulle kunna ge konkreta exempel på någon eller några av de anförda olägenheterna för perioderna 1950—1952 samt 1953 och därefter. 440 av företagen insände ifyllda formulär, och av dessa uppgav sig 318 kunna lämna konkreta exempel. Av de 318 företagen kunde 170 besökas inom den fastställda tidsramen för utredningen. Efter varje besök utskrevs en rapport med från företaget i fråga överlämnat material såsom bilagor.

Undersökningen var avsedd att lämna konkreta exempel men däremot icke att vara en representativ undersökning, varur de skilda olägenhetstypernas storleksordning kan bedömas. En representativ undersökning är av många skäl omöjlig att företaga, även om obegränsad tid står till förfogande. Några av skälen härtill anges i det följande.

1) Vissa typer av olägenheter, såsom t. ex. den konkurrenshämmande verkan, kan över huvud taget icke faktiskt beläggas. I sådana fall kan endast företagarnas uppfattning återges.

2) Många företag har uppgivit, att förhållandena ligger så långt tillbaka i tiden, att man icke kan erinra sig dem exakt eller att det skulle taga för lång tid att plocka fram nödvändigt material.

3) Såsom framgått av den föregående översikten innebär de olägenheter priskontroll kan tänkas medföra oftast, att företagen anpassar sig efter priskontrollen, t. ex. genom att inrikta sin verksamhet på lönsammare artiklar. Även om företaget självt anser, att en sådan anpassning är fullt legitim i ett läge, där man finner priskontroll onödig — i motsats till förhållan-

dena under kriget — kan man icke känna sig säker på att andra anlägger samma synpunkter. Man vill därför helt allmänt inte skylta i sådana sammanhang, och speciellt önskar man icke, att de vidtagna åtgärderna skall komma till ett priskontrollerande organs kännedom. Även om man inte väntar sig några direkta repressalier, fruktar man, att det priskontrollerande organets kunskap om de företagna åtgärderna kan medföra, att »nätet göres tätare» vid en eventuell framtida priskontroll.

4) Det kan slutligen nämnas, att enkäten visat, att många företag i själva verket önskar behålla en priskontroll, som man anser medföra fördelar för företaget, t. ex. i form av minskad konkurrens.

Varje typ av olägenhet behandlas i det följande på så sätt, att först framlägges troliga hypoteser beträffande de tänkbara verkningarna. Framställningen har därvid samma karaktär som i avsnittet rörande fördelarna. Därefter anges, huruvida det insamlade materialet bestyrker hypoteserna. I texten lämnas inga konkreta exempel, då utrymmet icke medger en tillräckligt ingående beskrivning av samtliga insamlade fall, varjämte ett urval skulle kunna medföra ett för företagen ibland orättvist utpekande av vissa varuområden.

Det kan inledningsvis nämnas, att materialet icke ger belägg för några skillnader i priskontrollens verkningar mellan de båda studerade perioderna. De slutsatser, som framlägges i det följande, är därför tillämpliga på båda perioderna.

Priskontrollens verkan på konkurrensen

Av praktiska skäl är det i regel omöjligt för ett priskontrollerande organ att genomföra förhandlingar med varje enskild företagare. Ibland får någon av företagarna representera de övriga, ibland utser företagen en gemensam kommitté, som handhar kontakterna med priskontrollorganet. Oavsett formerna för förhandlingarna föregås dessa i regel av ett utbyte av kalkyler eller samråd i andra avseenden mellan företagen. Ett sådant samarbete måste för övrigt ofta direkt uppmuntras av det priskontrollerande organet, som har behov av en med nödvändiga fullmakter utrustad förhandlingsmotpart.

Det synes troligt, att en dylik framtingad samverkan skapar god jordmån för fortsatt samverkan i konkurrensbegränsande syfte, även sedan priskontrollen upphört.

De företag som yttrat sig i denna fråga kan uppdelas i tre grupper:

I. Företag, som redan tidigare haft konkurrensbegränsande överenskommelser, och för vilka samarbete i priskontrollärenden icke inneburit någon utvidgning av samarbetet.

II. Företag utan någon konkurrensbegränsande överenskommelse, vilka uppgett att konkurrensen efter priskontrollens upphörande skett på sam-

ma sätt som före prisk kontrollens införande. Man anser sålunda, att prisk kontrollen icke haft någon inverkan på konkurrensen.

III. Företag, som tidigare icke haft någon konkurrensbegränsande överenskommelse, men som efter prisk kontrollens upphörande fortsatt samverkan mer eller mindre formellt.

Endast ett fåtal företag har uppgivit sig tillhöra den tredje gruppen. Denna typ av olägenhet torde emellertid höra till dem, som företagen ogärna medger, varför svarens frekvens knappast ger en riktig bild. Därtill kommer, att många personer, som yttrat sig i frågan, icke haft någon erfarenhet av förhållandena före prisk kontrolltiden och därför haft svårt att bedöma eventuella förändringar. Ett samråd, som i och för sig är konkurrensbegränsande, kan av personer inom företagen mycket väl bedömas som ett normalt kollegialt utbyte av informationer.

Utredningen är av den uppfattningen, att den samverkan prisk kontroll framtvingar mellan företagen, i vissa fall medför risk för en begränsning av konkurrensen, när prisk kontrollen upphör.

Prisk kontrollens prisuppehållande verkan

När prisk kontroll förekommer under mycket goda avsättningsförhållanden och priserna sätts i enlighet med de fastställda normerna, bör den verka prissänkande. Utan prisk kontroll skulle sålunda företagen kunna ta ut högre priser. När avsättningsförhållandena försämras, uppnår man förr eller senare ett läge, där priserna skulle bli lägre utan än med prisk kontroll. I ett dylikt läge slopas prisk kontrollen enligt den förda politiken.

Det möter emellertid betydande praktiska svårigheter att avgöra, när prisk kontrollen på ett visst område lämpligen bör slopas. Om detta läge skulle inträffa för hela näringslivet samtidigt, skulle avgörandet förmodligen icke vara så svårt, men så är icke fallet. Inom ramen för de allmänna konjunkturväxlingarna förekommer starka skiftningar i avsättningsförhållandena för olika branscher. Även i en ekonomi med överfull sysselsättning finns det ständigt varuområden, på vilka avsättningssvårigheter uppstår såsom en följd av förskjutningar i efterfrågan, tillverkningsteknikens utveckling m. m.

Utredningen har funnit anledning granska prisk kontrollens verkningar under denna övergångsperiod från ett konjunkturläge, där prisk kontrollen verkar prissänkande, till ett konjunkturläge, där prisk kontrollen icke fyller någon sådan uppgift. I företagsenkäten har fyra tänkbara modellfall uppställts.

Fall 1. Det förutsättes, att prisk kontroll förekommer på ett område, där en avmattning i efterfrågan redan uppstått och normalt skulle ha lett till prissänkning. Det förefaller tänkbart, att företagen i denna situation kan fortsätta att upprätthålla de av prisk kontrollmyndigheten godkända priserna genom dessas karaktär av auktoriserade priser, vilka gör kunderna mer

benägna att acceptera priserna utan att söka sig till lägre priser. Härigenom döljes även symptomen på att en ändring inträtt i avsättningsförhållandena, vilket försvårar det priskontrollerande organets bedömning av rätta tidpunkten för att slopa priskontrollen. Om efterfrågan minskar mycket starkt, är det dock omöjligt att upprätthålla priserna, och hypotesen synes därför endast vara tillämplig i det gränsområde, där det råder någorlunda balans mellan tillgång och efterfrågan vid de givna priserna.

Fall 2. I detta fall förutsättes, att man antingen har priskontroll eller att priskontrollen släppts, ehuru det föreligger möjlighet, att den kan återinföras.

Ett företag, som företar en prissänkning, åsyftar alltid att därmed uppnå större efterfrågan på sina produkter. Det väger därvid den genom prissänkningen minskade intäkten per producerad enhet mot fördelarna av ett bättre kapacitetsutnyttjande. I sin bedömning måste företaget beakta risken för att konkurrenterna följer med och hur länge det dröjer, innan detta sker. Även om konkurrenterna följer med, kan det företag, som inleder prissänkningen, få en initialfördel, som sedermera kan behållas, i händelse konkurrenternas reaktion icke är tillräckligt snabb. Det synes troligt, att ett företag är mindre benäget till ett sådant initiativ, när det finns priskontroll eller möjlighet att priskontroll återinförs. I ett sådant fall måste man räkna med risken för att prissänkningen uppmärksammas av det priskontrollerande organet, som därav drar slutsatsen, att det även finns utrymme för prissänkning hos övriga företag, och inleder förhandlingar med dessa.

Fall 3. Detta fall är närbesläktat med det föregående och kan förekomma både vid priskontroll och när möjlighet föreligger, att priskontroll återinföres. Ett företag, som överväger en prissänkning, måste bedöma risken för att prissänkningen tilldrar sig det priskontrollerande organets uppmärksamhet, och att detta organ t. ex. begär prissänkning även på andra produkter.

Fall 4. Även detta fall kan förekomma både vid priskontroll och när det är möjligt att priskontroll återinföres. Det förutsättes, att ett företag, som har utrymme för prissänkning och normalt skulle ha företagit denna, väntar sig en kostnadsökning inom överskådlig framtid, t. ex. genom löneökningar från kommande årsskifte. I ett sådant läge synes det vara risk för att företaget icke vågar sänka priserna av fruktan för att man sedan skall möta svårigheter i förhållande till det priskontrollerande organet, när man söker kompensera sig för inträffade kostnadsökningar.

Det insamlade materialet har givit ett flertal exempel på alla fyra modellfallen. I samtliga fall är det emellertid tekniskt omöjligt att kontrollera riktigheten av de lämnade exemplen, eftersom de omfattar en prissänkning, som påstås ha *uteblivit* och som skulle ha ägt rum, om priskontroll ej förekommit. I något enstaka fall skulle det kanske ha varit möjligt att finna protokoll från diskussioner rörande den lämpliga prispolitiken, men uppgifter av denna art protokollföres sällan. Det har därför varit nödvändigt att göra en sannolikhetsbedömning. Utredningen har därvid främst beaktat, att hypoteserna synes troliga och att uppgiftslämnarna icke synes ha något

skäl att mer eller mindre i detalj lämna oriktiga uppgifter om prissänkingsmöjligheter, som icke utnyttjats.

De mest betydelsefulla olägenheterna synes vara fallen nr 1 och nr 4, vilka exemplifierats av ett flertal företag.

Enligt fall 1 kan man med hjälp av de kontrollerade prisernas auktoritativa karaktär upprätthålla högre priser än vad som eljest skulle vara fallet. Konkret tar sig detta bl. a. uttryck i att försäljarna använder den statliga auktorisationen såsom argument mot kunder, som försöker pressa priserna.

Enligt fall 4 söker man upprätthålla priserna i avvaktan på väntade kostnadshöjningar för att därigenom undvika svårigheter att senare erhålla kompensation. Detta fall är det, som oftast uppgivits av företagen. Företagen har bl. a. hänvisat till att det priskontrollerande organets beslut om prishöjningar efter inträffade lönehöjningar kommer mycket sent in på det nya året, medan löneökningarna i regel varit retroaktiva från årsskiftet. Flera företag har vidare uppgivit, att man måste gardera sig mot möjligheten av återinförda stoppriser, och man hänvisar till att man vid föregående tillfälle, då stoppriser införts, erhållit ett mycket dåligt utgångsläge.

Även om de båda övriga fallen uppgivits av flera företag, synes de ha mindre betydelse. Det finns för övrigt påtagliga exempel på att företag igångsatt prissänkningskampanjer även under priskontroll.

Oavsett vilket värde man tillmäter företagarnas uppgifter i dessa fall, medför priskontroll enligt utredningens uppfattning otvetydiga risker för en prisuppehållande verkan under ett övergångsskede från starkt efterfrågetryck till normala avsättningsförhållanden.

Snedvridning genom företagens strävan att inrikta sitt sortiment mot lönsamma artiklar

Ett företags strävan efter att förbättra sitt resultat tar sig uttryck på en mångfald olika områden: i teknisk utveckling, organisatorisk rationalisering, åtgärder för att öka avsättningen m. m. Till de åtgärder, ett företag kan vidta, hör även att inrikta sin produktion och försäljning på de artiklar, som ställer sig mest lönsamma. Utredningen ställer här frågan i vilken utsträckning som dessa strävanden kan tänkas medföra en »snedvridning» av produktion och försäljning under statlig priskontroll.

Da problemet ställer sig olika för produktionsföretag och handelsföretag, behandlar utredningen frågan i det följande först ur produktionsföretagets och därefter ur handelsföretagets synpunkt. Verkningarna av den statliga priskontrollen kommer i båda fallen att belysas mot bakgrunden av förhållandena utan priskontroll.

För att en statlig priskontroll skall fylla en prissänkande uppgift, måste den insättas i en situation, som bäst karakteriseras som en säljarens marknad. Avsättningsmöjligheterna är då i regel goda för alla produkter, som ett företag kan tillverka, och rent principiellt begränsas företagets alterna-

tiva produktionsmöjligheter främst av tekniska förhållanden samt av tillgången på material och arbetskraft. I en textil- eller konfektionsfabrik är de alternativa möjligheterna att utnyttja produktionsapparaten synnerligen stora, medan de är små i en bilfabrik med stora omställningskostnader och knappast några i företag med helt ensartad produktion, t. ex. kraftverken.

Om alla produkter i detta läge uppvisar samma lönsamhet, d. v. s. om rörelseresultatet blir detsamma, oavsett hur man använder sin produktionsapparat inom ramen för det givna verksamhetsområdet, finns det i regel ingen anledning att söka lägga om produktionen. (Hänsyn till den väntade framtida utvecklingen kan ändå medföra omläggningar, men denna komplikation behöver icke beaktas i det följande principresonemanget.)

Om produkterna däremot uppvisar skiftande lönsamhet, kan en resultatsförbättring uppnås genom en inriktning av produktionen mot lönsammare artiklar. Företaget har emellertid även frihet att söka åstadkomma »jämvikt» genom att höja priserna på de mindre lönsamma artiklarna. I regel synes också en beslutad ändring av produktionsinriktningen ske icke genom att man utan vidare slutar producera en viss vara utan genom att man höjer priset på denna. Vare sig försäljningen förblir oförändrad vid det högre priset eller den minskar och den frigjorda kapaciteten användes för mer lönsamma artiklar, förbättras resultatet.

Att de olika produkterna i ett sådant avsättningsläge visar skiftande lönsamhet, medför dock icke automatiskt en produktionsomläggning. Det finns flera återhållande faktorer. En alltför stark specialisering på lönsamma produkter under goda avsättningsmöjligheter kan medföra svårigheter, när förhållandena ändras, t. ex. genom att sortimentet blivit för litet för att medge en god riskfördelning eller genom att man förlorar kunder, som det kan bli svårt att återvinna. Betydelsen av en god service på lång sikt kan medföra, att ett företag behåller även mindre lönsamma produkter, trots att kapaciteten skulle kunna användas för mer lönande alternativ etc. Endast om man kan räkna med en mycket lång period av goda avsättningsmöjligheter, kan man våga att radikalt utnyttja möjligheterna att öka lönsamheten genom produktionsomläggningar. Däremot kan ett företag i regel även på kort sikt åstadkomma en viss anpassning genom förskjutningar i sortimentet.

Vid statlig priskontroll kan priserna ur företagets synpunkt betraktas som givna, och inga justeringar av priserna kan ske i syfte att utjämna lönsamheten utan förhandlingar med den priskontrollerande myndigheten. En lönsamhetsförbättring kan i detta fall icke ske genom egen prispolitik utan endast genom produktionspolitik. För att ingen *tendens* till produktionsomläggning skall uppstå, fordras, att de fastställda priserna ger samma lönsamhet för varje produkt. I händelse av en utpräglad kris, såsom i krigsfallet, tillkommer såsom återhållande faktor inför en tänkbar lönsam produktionsomläggning även den lojalitet, som man kan påräkna hos företagen. Vid en priskontroll under en mindre utpräglad säljarens marknad kan man icke räkna med samma inställning från företagets sida, enär en pro-

duktionsanpassning efter de givna priserna måste betraktas som ett legitimt medel att förbättra resultatet, i synnerhet om de fastställda priserna vid oförändrad produktionsinriktning ger en ur företagets synpunkt ej tillfredsställande lönsamhet.

Även om företagen icke har möjlighet till en självständig prispolitik, kan de givetvis ta upp frågan om en skevhet i prissättningen till förhandling med den priskontrollerande myndigheten, men det finns anledning förvänta, att denna möjlighet begagnas i mindre utsträckning än en produktionsomläggning. Anledningen härtill är, att den priskontrollerande myndigheten främst har till uppgift att bevaka den allmänna pris- och vinstnivån, och ett krav på förbättrad lönsamhet på vissa produkter möts därför ofta av ett förslag om utjämning genom sänkning av lönsamheten på andra produkter. Det kan därför generellt sägas, att i händelse priserna på ett företags olika produkter ger skiftande lönsamhet, måste ett företags normala strävan efter resultatförbättring medföra en ändring av produktionsinriktningen, när en sådan är tekniskt möjlig och de tidigare nämnda återhållande krafterna icke är tillräckligt starka.

Utredningen ställer här frågan, huruvida en sådan ändring av produktionsinriktningen skall kunna betraktas såsom en »icke önskvärd snedvridning». Givetvis skulle en sådan produktionsändring ha kunnat ske, även om företaget haft möjlighet till en fri prispolitik, d. v. s. om kunderna haft valmöjlighet. Det synes emellertid uppenbart, att produktionsändringen med stor sannolikhet icke skulle ha uppstått, om kunderna haft möjlighet att välja. Vid statlig priskontroll bestämmes de tillverkade kvantiteterna enbart av de säljande företagens villighet att tillverka till de fastställda priserna.

För att ingen tendens till snedvridning skall uppstå, fordras sålunda att priserna sättes på ett sådant sätt, att de ger samma lönsamhet för varje produkt i ett företags sortiment. Samtidigt skall den priskontrollerande myndigheten tillse, att den totala lönsamheten blir den avsedda.

Problemet att fastställa priser, som ger samma lönsamhet för olika produkter vid en viss given total lönsamhet, kan lösas för det enskilda företaget efter mycket ingående utredningar. Den traditionella självkostnadsberäkningen — med fullständig fördelning av alla kostnader — kan ge en viss ledning men icke mer. Det är ingenting, som hindrar, att priser, vilka fastställs helt i enlighet med självkostnadsberäkningens resultat, ger mycket skiftande lönsamhet. Anledningen härtill ligger främst i de med nödvändighet schematiska metoderna att göra kostnadspålägg för administrations- och försäljningskostnader, avskrivningar m. m. Utredningen har ingen anledning att fördjupa sig i de intrikata bedömningsproblem, som en kostnadsberäkning efter alternativkostnadsprincipen medför, utan nöjer sig med att hänvisa till den allt rikare litteraturen på lönsamhetsbedömningsområde.

Även om det är teoretiskt möjligt att fastställa priser för det enskilda företaget, vilka både fyller kravet på en viss total lönsamhet och på lika lönsamhet för i sortimentet ingående artiklar, är det praktiskt omöjligt att administrera en dylik prissättning, särskilt om hänsyn tas till sådana alterna-

tiva produkter, som ej ingår i sortimentet vid tidpunkten för prisfastställelserna men som kan komma att tillverkas senare.

Därtill kommer, att priserna i regel icke kan fastställas för enskilda företag utan endast för hela branscher, inom vilka företagen arbetar under synnerligen skiftande förhållanden, t. ex. vad beträffar specialiseringsgraden.

Det bör vidare särskilt framhållas, att priskontroll brukar införas vid övergången från ett tillstånd med samhällsekonomisk balans till ett med starkt efterfrågetryck. Det blir i varje fall i det första inledande skedet av priskontroll nödvändigt att »låsa» prisstrukturen. Denna, som uppkommit under helt andra förhållanden och som innefattar starkt skiftande lönsamhet såsom normal företeelse, måste sålunda t. v. behållas under en tid, då skiftande lönsamhet medför risk för snedvridningar. Även om det priskontrollerande organet har sin uppmärksamhet riktad på dessa risker, är det ofrånkomligt, att omställningen blir tidskrävande.

Problemet att genomföra en för varje produkt ensartad lönsamhet samtidigt som man söker uppnå en viss fastställd total lönsamhet bör i detta sammanhang ägnas en närmare uppmärksamhet. I händelse prisstrukturen snedvrides så att en tendens till produktionsomläggning uppstår i ett läge, där den totala lönsamheten är den åsyftade, måste såsom tidigare berörts en ändring i syfte att förhindra produktionsändringar omfatta både prishöjningar och prissänkningar, om den totala lönsamheten ej skall förändras. Den priskontrollerande myndigheten har också arbetat efter denna princip. Ibland kan man emellertid av praktiska skäl vara tvungen att acceptera en skev prisstruktur och motivera ett lågt pris på en vara med att en annan ger så mycket bättre resultat. Om produkterna är alternativa, innebär detta automatiskt en risk för en produktionsändring, vilken risk egentligen endast kan elimineras genom införande av produktionstvång.

Utredningen kan sammanfattningsvis konstatera, att det är praktiskt ogörligt att fastställa priser på ett sådant sätt, att det icke uppstår tendenser till produktionsändringar. Detta förhållande sammanhänger med den centrala prissättningen såsom sådan och kan icke förhindras genom en aldrig så skicklig ledning av den priskontrollerande myndigheten. Förhållandet är för övrigt detsamma vid all centraliserad prissättning.

För fullständighetens skull bör nämnas, att de återgivna resonemangen även är tillämpliga i en köparens marknad, ehuru de praktiska slutsatserna då blir andra. Alternativet till att tillverka en viss vara är då icke att tillverka en annan utan att stå med outnyttjad kapacitet, och det är mot bakgrunden av detta alternativ, som lönsamheten av att tillverka måste bedömas. I en köparens marknad är det sålunda fullt naturligt, att produkterna kan uppvisa olika lönsamhet utan att någon ändring av produktionsinriktningen sker.

Förhållandena är i betydande utsträckning andra för handelsföretag. Medan olika alternativa användningar av ett produktionsföretags resurser i en säljarens marknad i regel utesluter varandra, är detta mera sällan fallet i ett

handelsföretag. Dess kapacitet bestämmes främst av tillgången på personella resurser, som uppvisar en betydande elasticitet i prestationerna. Att en vara faller bort i en säljarens marknad innebär därför icke automatiskt, att man får möjlighet att i stället sälja en annan, som man eljest ej skulle ha kunnat sälja. Icke heller innebär upptagandet av en ny vara, att en annan måste slopas. Även i en säljarens marknad får lönsamhetsbedömningen därför ofta samma karaktär för ett handelsföretag, som den enligt vad nyss sagts får för ett produktionsföretag i en köparens marknad. När man bedömer, huruvida man skall sälja en vara eller icke, blir grunden därför icke andra varors lönsamhet. Det lönar sig i regel att sälja en vara, så länge den uppnådda marginalen är högre än det kostnadsbortfall, som skulle bli följden, om varan slopades. Kostnadsbortfallet för en viss vara är i regel mycket litet beroende på den stora gemensamma kapaciteten, och man kan därför även i en säljarens marknad finna mycket stora skiftningar i de enskilda varornas lönsamhet, utan att detta inverkar på sortimentsinriktningen. Endast om den dåliga lönsamheten berör en mycket betydande vara eller en hel varugrupp, som icke är nödvändig i sortimentet av avsättningspolitiska skäl, kan en omläggning förväntas.

De flesta av de besökta produktionsföretagen har givit exempel på snedvridningar i produktionsinriktningen såsom en följd av att de priskontrollerade priserna medgivit skiftande lönsamhet. Snedvridningen har ofta tagit sig uttryck i att produktionen av en viss produkt nedlagts, men i regel har den inneburit en förskjutning av produktionen mot lönsammare artiklar.

En rad specialfall har kunnat exemplifieras i enkäten.

Det viktigaste av dem torde gälla förhållandet mellan svenska och utländska varor på den inhemska marknaden samt mellan de svenska företagens försäljning på svenska och utländska marknader. Det har sålunda givits ett flertal exempel på att svenska företag nedlagt eller minskat produktionen av en viss vara, samtidigt som högre priser tillåtits på motsvarande importerade varor. Man skulle i ett sådant fall kunna tänka sig, att det lägre priset på de svenska varorna skulle slå ut de importerade, men efterfrågan har varit så stark, att priset saknat betydelse. Villigheten att tillverka till de fastställda priserna har varit avgörande för försäljningens fördelning mellan svenska och utländska produkter.

De svenska företagens rätt att ta ut fria priser på exportmarknaden har också kunnat medföra snedvridning. När exportmarknaden varit mer lönande än den svenska marknaden, har man i vissa fall uppgivit sig ha förskjutit sin försäljning mot export. På den svenska marknaden har endast avsatts den kvantitet, som man antingen blivit ålagd att sälja eller som man ansett sig böra avsätta där med hänsyn till eventuellt försämrade avsättningsmöjligheter i framtiden. Av svaren att döma har många företag varit oemottagliga för argumentet, att den goda lönsamheten på exportförsäljningen bör kunna medge lägre priser på den svenska marknaden. Det har i ett par fall exemplifierats, hur skillnaden mellan inhemska priser och exportpriser med-

fört, att en stor del av den svenska produktionen gått på export, samtidigt som landet importerat samma typ av vara till ett avsevärt högre pris än hemmamarknadspriset.

Materialet innehåller inga exempel på att hela driften vid ett företag nedlagts på grund av dålig lönsamhet, vilket emellertid icke utesluter, att sådana fall förekommit, eftersom enkäten endast omfattat existerande företag. Däremot har flera företag uppgivit, att den av priskontrollen medgivna lönsamheten varit så dålig, att man icke kunnat konkurrera om arbetskraften. Verksamheten har därför fått minskad omfattning.

Det kan även nämnas, att snedvridning ofta tagit sig uttryck i smärre, kvalitativt onödiga ändringar på varorna, vilka givit företagen möjlighet att ta ut priser, som medgett bättre lönsamhet. Ett flertal konkreta exempel har lämnats på sådana förändringar. I andra fall åter har snedvridningen tagit sig uttryck i förskjutningar mot icke priskontrollerade varor.

Ett specialfall har gällt introduktionen av nya varor. Det har lämnats ett flertal exempel på att företag avstått från att introducera nya produkter, enär man icke fått sina priser godkända. Å andra sidan har många företag uppgivit, att de just på grund av den dåliga lönsamheten tvingats att söka nya varutyper med bättre lönsamhet. I ett par fall har detta uppgivits ha stimulerat till ett omfattande nykonstruktionsarbete.

En speciell typ av snedvridning uppges i många fall ha förekommit för sådana varor, för vilka det priskontrollerande organet fastställt individuella priser. Flera företag har sålunda upplyst, att de fått sina krav på prishöjningar avslagna, enär de icke kunnat styrka, att dessa motiverats av kostnadshöjningar, och att de som följd därav upphört med produktionen, samtidigt som andra företag med högre kostnader fått högre priser godkända.

Även andra speciella former av snedvridning inom produktionen har uppgivits förekomma. Såsom ett sista exempel kan nämnas en tung råvara för byggnadsproduktion med höga fraktkostnader, för vilken man tillämpat enhetliga priser i flera olika områden. Priserna har grundats på de billigare producerande företagens kostnader. Produktionen har därför nedlagts hos de dyrare producerande företagen, trots att det skulle ha varit billigare för kunder i de sistnämnda företagens omgivning att betala de högre produktionskostnaderna och de lägre transportkostnaderna än de lägre produktionskostnaderna och de högre transportkostnaderna från längre bort belägna producenter.

Även inom distributionen har snedvridningar inom varuförsörjningen uppgivits, ehuru de endast mycket sällan synes ha inneburit, att man helt upphört att sälja en vara på grund av för låga marginaler. Däremot har distributionsföretag i ett flertal fall uppgivit, att högre marginaler på importerade varor medfört, att man i första hand inriktat försäljningen på dessa. Å andra sidan bör framhållas, att PKN strävat efter att minska dessa marginaldifferenser, som för övrigt fanns redan före kriget. Det är därjämte ytterligt svårt att avgöra, om priskontrollen förorsakat någon »snedvridning», eftersom en högre marginal på importvaror i regel är motiverad

av kostnadsskäl och intresset för importerade varor dessutom även kan tillskrivas en rad andra faktorer, i synnerhet inom sådana branscher, där en differentiering av sortimentet har stor betydelse såsom konkurrensmedel.

Även om många av de lämnade exemplen vid ett närmare studium skulle visa sig bero på missförstånd eller de uppgivna snedvridningarna vara hänförliga till andra förhållanden än priskontroll, har utredningen kommit till den uppfattningen, att de uppställda hypotesernas sannolikhet jämte det insamlade materialet klart visar risken för snedvridning i varuförsörjningen vid priskontroll. Det synes i själva verket omöjligt att utforma en priskontroll så att snedvridningar undviks. Dessa utgör ett ofrånkomligt pris, som måste betalas för de fördelar, priskontrollen kan ge. Det finns däremot ingen möjlighet att bedöma den ekonomiska betydelsen härav. Dock synes utredningen sannolikt, att den ekonomiska betydelsen är mindre än vad den rikliga förekomsten av exempel kan ge vid handen. Utredningen har inledningsvis fastställt, att den i sin bedömning icke skall göra någon »värdering» av de olika produkternas nödvändighetsgrad, men följande påpekande synes dock kunna göras som motivering för den angivna slutsatsen: Till konsumenternas förfogande står i dag en oerhörd mängd olika varor. En med den stigande levnadsstandarden allt större del av konsumenternas inkomster kan riktas mot icke-nödvändighetsvaror. För varje enskild konsument måste det finnas ett mycket stort antal urvalskombinationer i sektorn av icke-nödvändighetsvaror, som ger samma behovstillfredsställelse. Konsumenten kan med andra ord förmodas vara indifferent för rätt betydande förskjutningar i varuförsörjningens sammansättning i denna sektor. Så länge snedvridningarna begränsas till denna, kan effekten ur konsumenternas synpunkt bedömas vara ringa. Förhållandet är däremot ett annat, när snedvridningen berör den sektor, där efterfrågan är tämligen stabilt inriktad på bestämda varor.

Priskontrollens verkan på kvaliteten

Ett företag, som får dålig lönsamhet genom de fastställda priserna, kan söka förbättra denna genom kostnadssänkningar. Det ligger därvid nära till hands att tänka sig, att man i ett läge med stark efterfrågan gör besparingar genom att försämra kvaliteten eller minska servicen i samband med varornas leverans. En sådan förändring av produkterna eller de omständigheter, varunder de säljes, är mycket svår att uppmärksamma för det priskontrollerande organet, som icke kan ha experter på alla varuområden. Mot en sådan tendens verkar emellertid den risk för ett företag, som en kvalitetsförsämring medför med hänsyn till avsättningen på lång sikt. En försämrad kvalitet kan i många fall medföra en försämring av arbetskraftens kvalitet, vilken sedan blir mycket svår att rätta till, och vidare en försämrad goodwill hos kunderna.

Det synes av det insamlade materialet, som om företagen endast sällan

tillgripit en direkt kvalitetsförsämring, medan man däremot oftare försämrar servicen i samband med varans leverans. De förut angivna riskerna med en kvalitetsförsämring har uppgivits som det främsta motivet för att man icke sökt förbättra lönsamheten genom försämrad kvalitet.

På vissa varuområden är produktionens karaktär sådan, att produktionsutfallet får en mycket varierande kvalitet, som endast i mindre utsträckning kan påverkas av företaget. I sådana fall tillämpar man en kvalitetsgradering efter fastställda normer, enligt vilka utfallet sorteras i olika kvalitetsgrupper. Det har för åtminstone tre av dessa varuområden uppgivits och siffermässigt bestyrkts, att man ändrat kvalitetsnormerna för att få ut ett högre pris. En större andel har klassificerats som prima o. s. v. Detta innebär visserligen sänkning av kvaliteten i varje kvalitetsgrupp, men utfallet i sin helhet har icke fått ändrad kvalitet. Resultatet har endast blivit, att köparna betalat högre pris än vad som avsetts vid överenskommelsen mellan företagen och det priskontrollerande organet. Denna effekt kan i viss mån även sammanhånga med att knapphet rått på varorna i fråga.

Det har å andra sidan framgått, att företagen ibland förbättrat kvaliteten såsom en följd av priskontrollen. När de tillåtna priserna medgivit goda vinstmarginaler har man sålunda ibland uppgivit sig föredra att nedlägga större kostnader på kvaliteten framför att vid en senare förhandling få sänka priset under hänvisning till goda vinstmarginaler.

Det är omöjligt att säga, huruvida priskontrollen som helhet har haft en kvalitetsförsämrande eller kvalitetshöjande verkan. Utredningen anser emellertid detta vara oväsentligt, eftersom den egentliga olägenheten icke ligger i att kvaliteten blir sämre utan däri, att kvaliteten blir en annan — bättre eller sämre — än vad kunderna skulle ha velat betala för, om de haft fritt val mellan olika kvalitets- och priskombinationer.

Svenska företags konkurrenskraft gentemot utländska företag

Svenska företag avsätter ofta sin produktion på svenska marknaden under konkurrens med utländska produkter. En aspekt av priskontrollens verkningar på denna konkurrens har tidigare berörts. Det finnes även en annan, som synes ha principiell betydelse.

Det förutsättes, att det svenska företaget får ta ut priser, som medger god kostnadstäckning. Företaget har sålunda ingen anledning att söka övergå till annan tillverkning. Det utländska företaget säljer samtidigt utan kontroll på sina fabrikspriser, som i regel accepteras utan granskning. (Däremot kan distributörernas marginaler vara priskontrollerade.) I ett läge med mycket god efterfrågan kan det utländska företaget därigenom uppnå bättre vinstmarginaler än det svenska, vars möjligheter att utnyttja de goda konjunkturerna begränsas av priskontrollen. Det kan under vissa omständigheter tänkas, att detta förhållande ger det utländska företaget större möjligheter till en konsolidering, som stärker konkurrenskraften, när avsättningsförhållandena försämras.

Det har visat sig omöjligt att avgöra, huruvida den angivna, fullt tänkbara möjligheten har någon praktisk betydelse. Det har visserligen i ett par fall kunnat visas, att utländska företag kunnat tillgodogöra sig de goda avsättningsmöjligheterna i Sverige bättre än de svenska, men det är däremot en öppen fråga, huruvida detta i längden kommer att ha någon inverkan på konkurrensförhållandet. Enbart det förhållandet, att det svenska företaget fått det svårare i konkurrensen, kan knappast betecknas som en olägenhet utan måste för att så skall kunna ske även påverka dess möjligheter att hålla produktionen igång.

Samtidigt som utredningen uttalar att priskontrollen *kan* ha verkat till förmån för utländska konkurrenter i förhållande till svenska företag, måste konstateras, att intet sådant fall kunnat exemplifieras konkret.

Priskontrollens verkan på strävanden till prisdifferentiering

De tankegångar, som ligger bakom begreppet »pris efter prestation», är så väl kända, att utredningen saknar anledning att närmare gå in på dem. Det räcker här med att konstatera, att det för distributionens rationalisering är av utomordentligt stor betydelse, att leverantörerna har möjlighet genomföra en differentierad prissättning, som stimulerar till rationella inköpsvanor. Införandet av en sådan måste i regel innebära, att de differentierade priserna sprids kring det tidigare enhetliga priset. Medan kunder, som köper på ett för leverantören fördelaktigt sätt, får lägre priser än förut, kommer andra att få betala högre priser än förut.

Det synes naturligt, att en statlig priskontroll i ett sådant fall åstadkommer en prisstelhet, som förhindrar en rationell differentiering. Varje differentiering rubbar den balans mellan leverantörer och kunder samt mellan olika kundgrupper inbördes, som man sökt skapa i det priskontrollerade systemet.

Enkäten har även klart visat svårigheterna att genomföra en rationell prisdifferentiering under priskontrolltiden. Det har lämnats många exempel på att företag icke tillåtits genomföra en differentiering utan fått vänta, till dess priskontrollen upphört. Utredningen anser emellertid, att man icke får tillmäta dessa exempel alltför stor betydelse vid en bedömning av framtida förhållanden. Det ligger visserligen i priskontrollens natur, att den skapar en viss stelhet i priserna, men detta behöver i och för sig icke förhindra en smidig övergång till ett differentierat prissystem. De svårigheter, som priskontroll hittills skapat för strävandena att genomföra en prisdifferentiering, måste enligt utredningen tillskrivas det förhållandet, att prisdifferentiering i mer systematisk form är en ny företeelse. Av de lämnade exemplen framgår sålunda, att det priskontrollerande organet i princip ej intagit någon avvisande hållning men att svårigheter förelegat att skapa ett system, som tillfredsställt såväl företagen som det priskontrollerande organet. Den bristande erfarenheten synes ha medfört, att det varit svårt

att nå en enhällig uppfattning om prisdifferentieringens konsekvenser i olika avseenden, främst med hänsyn till dess verkan på kostnads- och intäktsförhållanden. Det bör också påpekas, att ett priskontrollerande organ — såsom förekommit ofta även under senare år — kan ta initiativet till en rationell prisdifferentiering inom en bransch.

Priskontrollens verkan på distributionens struktur

I föregående kapitel har behandlats möjligheten att använda priskontroll i syfte att rationalisera distributionens struktur. Denna framställning kompletteras i det följande med en analys av vissa andra tänkbara verkningar av priskontroll inom distributionen.

Varje producent av konsumentvaror kan i princip välja mellan att söka direkt kontakt med detaljisterna eller att använda sig av grossister som mellanhänder. I sina överväganden måste producenten beakta en rad faktorer, av vilka de viktigaste är kostnaderna för de olika distributionsvägarna samt den försäljningsvolym, dessa kan beräknas medföra. Den senare, dynamiska aspekten innebär, att det mycket väl kan löna sig att välja en dyrare distributionsväg, om detta kompenseras av en större försäljningsvolym.

I sina kostnadsöverväganden jämför producenten å ena sidan sina beräknade kostnader för en egen försäljningsorganisation, som handhar kontakterna med detaljhandeln, och å andra sidan grossisternas marginal såsom ersättning för samma arbete. I regel kan grossistmarginalen variera inom tämligen vida gränser utan att detta påverkar valet, vilket sammanhänger med att den ena eller andra distributionsvägen i ett visst fall vanligen är uppenbart överlägsen. För många varor, i synnerhet för stora standardartiklar, kan emellertid grossistmarginalens storlek inom aktuella intervaller bli avgörande för valet. Det är därvid av samhällsekonomisk betydelse, att marginalen sättes så, att producenten väljer den väg, som ger det bästa produktions- och distributionsresultatet.

Om grossistmarginalen alltid gäve direkt uttryck för de kostnader, som en viss vara åsamkar grossisten, skulle valet automatiskt bli rationellt, om producenten gör riktiga överväganden. Jämförelsen mellan kostnaderna för den egna försäljningsorganisationen och grossistmarginalen skulle då samtidigt omfatta en jämförelse mellan de verkliga uppoffringar, som de olika distributionsvägarna kräver. Kostnadsförhållandena är emellertid betydligt mera komplicerade än så. Endast en ringa del av en grossists kostnader kan hänföras till de enskilda varorna. Större delen av kostnaderna måste med hänsyn till de enskilda varorna betraktas som gemensamma kostnader, som icke kan fördelas efter någon objektivt riktig norm. Det är en prispolitisk fråga, hur mycket de olika varorna skall bidra till täckningen av de gemensamma kostnaderna. Grossisten måste i sin prispolitik beakta bl. a. konkurrenternas prissättning men också risken för att producenten helt eller delvis går över till direktdistribution, om marginalen blir för hög.

Det synes tänkbart, att en priskontroll härvid kan medföra risk för snedvridning, om icke marginalerna på olika varor avväges bl. a. med hänsyn till möjligheten av direktdistribution. Sådana hänsyn är i praktiken mycket svåra att ta för ett priskontrollerande organ, i synnerhet när det skall medge kompensation för inträffade kostnadshöjningar. Av praktiska skäl har det ibland visat sig lämpligast att koncentrera kompensationen till några få varor för att undvika alltför omfattande prisändringar.

Utredningen anser det otvetydigt, att det föreligger en risk för snedvridning, men det är mycket svårt att avgöra, huruvida den kan få någon praktisk betydelse vid sidan av andra faktorer, som även medför risk för samma typ av snedvridning i ett läge, där priskontroll fyller någon funktion, d. v. s. vid stark efterfrågan. I ett sådant läge har producenten inga avsättningssvårigheter, och kostnaderna för att ta direkt kontakt med detaljisterna blir därför låga. Om ett mycket starkt köpkraftsöverskott råder kan det t. o. m. vara möjligt att tillämpa helt passiv orderupptagning i stället för aktiv försäljning. I detta läge finns sålunda en automatisk stimulans till direktdistribution, i synnerhet om det priskontrollerande organet härvid låter producenten tillgodogöra sig hela grossistmarginalen. I sin bedömning måste producenten givetvis ta hänsyn till de ändringar i kostnadsrelationerna, som en framtida avmattning i efterfrågan kan medföra.

Det insamlade materialet innehåller några exempel på att producenter övergått till direktdistribution och att detta berott på att grossistmarginalerna blivit för stora. Vid lägre grossistmarginaler skulle grossisterna ha behållits såsom mellanhänder. Eftersom det även vid lägre marginaler skulle ha lönat sig bättre för grossisterna att ha kvar varorna i sitt sortiment än att mista dem, måste övergången till direktdistribution i dessa fall betecknas som en snedvridning. Det synes emellertid fullt tänkbart i de studerade fallen, att grossistmarginalerna skulle ha blivit för stora även utan priskontroll med samma resultat till följd. Dessutom kan det hävdas, att man skulle kunna undvika snedvridningen vid priskontroll genom att ta hänsyn till producenternas möjligheter till direktdistribution. Utredningen kan sålunda här endast konstatera, att priskontroll ur denna synpunkt innebär en risk för snedvridning, men att det icke otvetydigt framgår av det insamlade materialet, att en snedvridning uppstått av denna anledning.

Priskontroll kan även medföra vissa risker för snedvridning i detaljhandelsstrukturen, nämligen i förhållandet mellan olika företagsformer i detaljhandeln. Ett detaljhandelsföretag måste i sin prissättning beakta dels konkurrenternas prissättning, dels möjligheten av att marginalerna på vissa varor eller varugrupper blir sådana i förhållande till kostnaderna, att det lönar sig att specialisera sig på dem. Det är t. ex. fullt tydligt, att de s. k. hemköpsaffärerna har gynnats av bl. a. att marginalerna på de stora standardartiklarna inom livsmedelshandeln blivit sådana, att dessa varor uppvisar en mycket god lönsamhet jämfört med andra varor i livsmedelshandelns sortiment. Det är likaledes fullt tydligt, att denna snedvridning i marginalstrukturen har uppkommit genom överenskommelser mellan branschen och det

priskontrollerande organet. En sådan snedvridning kan vara mycket svår att rätta till under försämrade avsättningsförhållanden, eftersom en rättelse i detta avseende samtidigt fordrar en höjning av marginalerna på andra varor för att kostnaderna skall bli täckta. Det synes emellertid också klart, att snedvridningen skulle ha kunnat undvikas, om förhållandet beaktats tillräckligt. Det finns ingenting, som tyder på att den är en oundviklig följd av priskontroll.

KAPITEL 7

**Utredningens principiella ställningstagande
Översikt av utredningens förslag**

Utredningen har tidigare konstaterat, att de avvikelser från effektiva konkurrensförhållanden, som kan tänkas motivera en statlig priskontroll, är av två olika typer.

Den ena sammanhänger med de rubbningar i samhällsbalansen, som kan tänkas uppstå på olika sätt. Det mest markerade av dessa fall uppkommer under krigsförhållanden med avspärrning från utlandet, då samhällsekonomin kännetecknas av en stark varubrist och tvånget att utnyttja den inhemska produktionsapparaten till en delvis ny produktionsinriktning. Ett annat typfall utgör de i vissa lägen uppkommande våldsamma internationella prisstegringarna på strategiskt viktiga råvaror, såsom t. ex. var fallet under den s. k. Koreakrisen. De internationella prisstegringarna kan därvid förtrycka den samhällsekonomiska balansen inom landet. Denna kan emellertid även rubbas av orsaker, som är hänförliga till förhållanden inom landet. En vinst- eller löneinflation eller bådadera kan uppstå under en överkonjunktur med överfull sysselsättning.

Den andra typen av avvikelse från effektiva konkurrensförhållanden sammanhänger med olika former av begränsningar av konkurrensen. Dessa kan givetvis göra sig gällande oavsett konjunkturförhållandena.

Utredningen har konstaterat, att priskontroll kan medföra vissa olägenheter. Dessa olägenheter har emellertid icke bedömts vara så stora, att de övertväger de fördelar, som man kan uppnå med priskontroll i de två först angivna fallen av bristande samhällsekonomisk balans, d. v. s. vid krigsförhållanden eller vid internationella prisstegringar av typ Koreakrisen. Utredningen har därför kommit till slutsatsen, att man i båda dessa fall bör kunna tillgripa priskontroll såsom ett medel vid sidan av generellt verkande ekonomisk-politiska medel för att i största möjliga utsträckning bibehålla samhällsekonomisk balans trots inflationspåfrestningarna. För dessa båda fall har utredningen sålunda funnit det uppenbart, att en beredskapslag bör utarbetas, så att myndigheterna får möjlighet att snabbt införa priskontroll i den omfattning, som förhållandena kräver. Utredningen har utarbetat ett förslag till sådan beredskapslag, vilket behandlas i kapitel 8.

Utredningen har däremot kommit till slutsatsen, att en priskontroll i regel icke bör tillgripas vid en inflation av inhemska orsaker. Begränsade prisstegringar bör i de flesta fall kunna bemästras med användande av andra medel än priskontroll. Utredningen har emellertid icke kunnat bortse från möjligheten av att de inflatoriska krafterna även i ett sådant fall kan

tänkas göra sig gällande med en sådan kraft, att de icke kan behärskas med generellt verkande medel, och att en statlig priskontroll då skulle kunna bidra till att återställa den samhällsekonomiska balansen. Utredningen vill särskilt påpeka den psykologiska betydelse, som enbart möjligheten att införa priskontroll kan få på både företagarnas och löntagarnas handlande. Enär det sålunda i en dylik situation kan bli naturligt för statsmakterna att använda priskontroll såsom *ett* instrument i strävandena att skydda penningvärdet, har utredningen ansett det vara mest praktiskt att medtaga även detta fall i beredskapslagen.

De nämnda fallens intagande i en lagstiftning av beredskapskaraktär, som endast sättes i kraft under vissa angivna förhållanden med risk för starka rubbningar i den samhällsekonomiska balansen, anger, att utredningen betraktar dem som extraordinära fall. För normala förhållanden anser utredningen däremot, att man bör bygga helt på principen om konkurrensen som prisregulator. Det har emellertid konstaterats, att konkurrensförhållandena i många avseenden kan visa sig mindre tillfredsställande även under normala förhållanden. Utredningen har därför ansett, att ansträngningarna bör inriktas på att åstadkomma en sådan konkurrens, som verkar som en effektiv prisregulator, och att direkt priskontroll icke bör användas i sådana fall.

Uppmärksamheten bör därvid först fästas på den betydelse det har för konkurrensen, att statsmakterna på alla områden bedriver en konkurrensbefrämjande politik. Det räcker dock icke härmed, utan samhället måste även kunna tillgripa åtgärder för att direkt befrämja konkurrensen inom näringslivet.

De konstaterade bristerna i konkurrensen såsom effektiv prisregulator under normala förhållanden kan hänföras till två orsaker. För att konkurrensen skall bli effektiv fordras, att en företagare, som begagnar sig av olika konkurrensmedel, däribland pris konkurrens, lyckas vinna gensvar hos sina kunder. I händelse en konkurrensåtgärd tillgripes men icke verkar på kunderna, blir den naturliga följd, att han avstår från konkurrensen, som alltid medför uppoffringar, antingen i form av kostnadshöjning för högre kvalitet, reklam etc. eller i form av prissänkning. Det kan här konstateras, att det i åtminstone ett viktigt avseende föreligger stora brister, nämligen vad beträffar konsumenternas priskännedom och prismedvetande. Denna slutsats gäller, även om det otvivelaktigt skett en förbättring under senare år. Det bör också påpekas, att priskännedom och prismedvetande icke endast är en förutsättning för utan även en följd av effektiv konkurrens. Ju hårdare pris konkurrensen blir, desto naturligare blir det för konsumenterna att söka prisskillnader och utnyttja förmånliga inköpskällor. Bristande priskännedom och prismedvetande kan dock försvaga konkurrensens effektivitet, och en förbättring av dessa faktorer måste därför eftersträvas.

Den andra orsaken till brister i konkurrensens effektivitet är att söka i av företagare eller av deras organisationer vidtagna konkurrensbegränsande

åtgärder. En lagstiftning mot konkurrensbegränsningar måste ge samhället möjligheter att dels uppsåra konkurrensbegränsningar och bedöma deras effekt, dels ingripa mot sådana konkurrensbegränsningar, som är samhällsskadliga. Såsom närmare redovisats i kapitel 2, har samhället numera möjlighet att genom tillämpning av 1946 och 1953 års lagar ingripa i vissa fall av konkurrensbegränsning.

1946 års lag ger samhället möjlighet att undersöka varje typ av konkurrensbegränsning. Den formella möjligheten att verkställa alla erforderliga utredningar finns sålunda redan. Användningen av dessa möjligheter begränsas emellertid av otillräckliga resurser hos det organ, som handhar analysarbetet. Utredningen har därför kommit till den slutsatsen, att dessa resurser bör utbyggas på ett sådant sätt, att samhället får möjlighet att följa utvecklingen inom näringslivet dels genom inhämtande av uppgifter om priser, marginaler, kostnader m. m., dels genom specialutredningar. Utredningens förslag innebär sålunda i detta avseende endast en förbättring av möjligheterna att tillämpa nu gällande regler. Samtidigt med att utredningsapparaten utbygges så att den medger en ökad insyn i prisbildningen, skapar man även underlag för en målmedveten upplysning av konsumenterna i syfte att öka deras priskännedom och prisedvetande.

I 1953 års lag har samhället angivit formen för de ingripanden, som bör göras i händelse av samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Såsom tidigare framgått, kan näringsfrihetsrådet i förekommande fall inleda förhandlingar med företagare eller grupp av företagare, som anses tillämpa en samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Denna förhandlingsmöjlighet är emellertid begränsad till vissa typer av konkurrensbegränsningar, medan andra faller utanför lagen och sålunda icke kan bli föremål för förhandling (men väl för undersökning enligt 1946 års lag). Såsom exempel på de senare kan nämnas den konkurrensbegränsning, som följer av en begränsning av antalet återförsäljare. Vidare kan nämnas förhållandena vid oligopol, då ett fåtal större företag behärskar avsättningen utan att det föreligger vare sig konkurrensbegränsande avtal eller samförstånd dem emellan. Utredningen är av den uppfattningen, att de nämnda förhållandena *kan* verka konkurrensbegränsande — ehuru de icke behöver vara det — och att denna konkurrensbegränsning *kan* vara samhällsskadlig — ehuru den icke behöver vara det.

Det kan gentemot 1953 års lag hävdas, att dess effektivitet är försvagad i två avseenden, dels genom att den ger den övervakande myndigheten, näringsfrihetsrådet, endast förhandlande befogenhet men icke möjlighet till direkt föreläggande, dels genom att den icke täcker alla typer av konkurrensbegränsningar.

Vad den första principiella invändningen beträffar, anser utredningen, att lagen verkat så kort tid, att det är svårt att redan nu avgöra, huruvida denna svaghet är av någon praktisk betydelse. Utredningen framlägger därför med ett undantag icke något förslag till vidgade befogenheter i förevarande avseende.

Den punkt, på vilken utredningen gjort ett undantag, rör det fallet, att den skadliga verkningen av konkurrensbegränsningen ligger däri, att ett pris står i uppenbart missförhållande till kostnaderna och rättelse icke kan nås genom förhandling. Samtidigt som utredningen deklarerat, att det icke är möjligt att bygga upp ett system av »skäliga priser», anser utredningen, att man efter ett slopande av den allmänna priskontrollen måste ha kvar en möjlighet att ingripa i särskilda fall. Medan det icke går att avgöra, vad som är ett skäligt pris, är det dock fullt möjligt att avgöra, när ett pris är uppenbart orimligt och innebär ett utnyttjande av brister i konkurrensen. Kan konkurrens därvid icke åstadkommas förhandlingsvägen, kvarstår som enda tänkbara åtgärd att fastställa ett högsta pris för förnödenheten eller tjänsten i fråga.

Vad den andra principiella invändningen beträffar, alltså att lagen icke medger förhandlingsrätt i fråga om alla konkurrensbegränsningar, som *kan* vara samhällsskadliga, anser utredningen däremot, att den korta tillämpningstiden för 1953 års lag icke utgör något argument mot en effektivisering. Oavsett hur lång erfarenhet man får av lagen, ändras icke slutsatsen, att det föreligger *möjlighet* för att samhällsskadliga konkurrensbegränsningar uppstår, utan att näringsfrihetsrådet kan förhandla med berörda företagare. På detta område har man för närvarande priskontroll såsom ett instrument att påverka förhållandena. Utredningen anser en utvidgning av 1953 års lag vara en nödvändig förutsättning för att man skall släppa priskontrollinstrumentet.

1953 års lag gäller enligt uttryckligt stadgande icke konkurrensbegränsningar på arbetsmarknaden, trots att även här samhällsskadliga konkurrensbegränsningar kan tänkas förekomma. Härvid syftar utredningen givetvis ej på kollektivavtalen såsom princip utan endast på sådana förhållanden på arbetsmarknaden, som t. ex. kan ta sig uttryck i att rationella, produktionsbefrämjande avlöningssystem motarbetas eller att införandet av arbetsbesparande metoder motverkas. En konsekvent tillämpning av utredningens principiella grundtanke borde sålunda medföra, att även samhällsskadliga konkurrensbegränsningar på arbetsmarknaden skulle kunna göras till föremål för insyn och förhandling på samma sätt som andra samhällsskadliga konkurrensbegränsningar. När arbetsmarknaden undantogs från 1953 års lagstiftning, motiverades detta med att det i fråga om arbetsmarknadens konkurrensbegränsningar, till skillnad från vad gäller konkurrensbegränsningarna på näringslivets område i övrigt vanligen står två lika berättigade parter mot varandra och att detta förhållande erbjuder en viss garanti för att missförhållandena icke blir alltför framträdande, även om garantin icke alltid är fullt betryggande. I anslutning härtill underströks, att arbetsmarknadens konkurrensbegränsningar i viss mån, ehuru långt ifrån fullständigt, blivit föremål för en legal och sedvanerättslig reglering, vartill motsvarighet saknas på näringslivets område. Den ytterligare reglering av arbetsmarknadens konkurrensbegränsningar, som kan vara erforderlig, ansågs därför av naturliga skäl böra ansluta sig till den utveck-

ling, som redan ägt rum på detta område. Slutligen framhölls också den praktiska synpunkten, att den myndighet, som skulle tillämpa konkurrensbegränsningslagen, ej lämpligen borde åläggas att därjämte övervaka ett så vidsträckt och ömtåligt område som arbetsmarknaden, där särskilda förhållanden gjorde sig gällande. — Utredningen vill för sin del i allt väsentligt ansluta sig till den bedömning som sålunda gjorts. Samtidigt vill utredningen framhålla betydelsen av att frågan om motverkande av olämpliga konkurrensbegränsningar på arbetsmarknadens område ägnas fortsatt uppmärksamhet såväl av parterna på arbetsmarknaden som från statsmakternas sida.

Vid en bedömning av möjligheterna att befrämja konkurrensen måste även beaktas de administrativa resurser, som ställes till förfogande för motverkandet av skadliga konkurrensbegränsningar. Dessa resurser måste för närvarande anses otillfredsställande, och det är uppenbart, att de blir så i ännu högre grad, när lagens tillämpningsområde utsträcker. Utredningen föreslår därför en utökning av dessa resurser.

Vad först angår normala förhållanden anser utredningen, att den med studierna av pris- och marginalutvecklingen m. m. inom näringslivet förenade utredningsverksamheten och den därpå baserade konsumentupplysningen i prisfrågor bör samordnas med den utredningsverksamhet, 1953 års lag förutsätter.

Utredningsmyndigheten skall enligt förslaget ha till uppgift att dels följa och analysera den inhemska och internationella prisutvecklingen, dels bedriva konsumentupplysning i prisfrågor, dels övervaka konkurrensbegränsningar inom näringslivet genom registrering av konkurrensbegränsande överenskommelser och genom särskilda undersökningar, dels ock utföra sådana undersökningar, som näringsfrihetsrådet och ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor finner nödvändiga för sin verksamhet. För att dessa uppgifter skall kunna lösas, fordras bl. a. vissa ändringar i den lagstiftning, som reglerar uppgiftsskyldigheten för företagare m. m.

Utredningen anser vidare — med hänsyn till de stora kraven på att organet handlägger sina uppgifter på ett objektiva och opartiska sätt — att organets arbete ledes och övervakas av en särskild styrelse.

Även beträffande ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet föreslås vissa utökningar i personellt avseende.

En följd av utredningens förslag blir, att den verksamhet upphör, som nu bedrivs inom PKN, inom kommerskollegii monopolutredningsbyrå och inom avdelningen för analys av pris- och marknadsförhållanden på kommerskollegii statistiska byrå.

Vad slutligen angår organisationen av den myndighet, som skall handha den prisreglerande verksamheten i beredskapsfall, anser utredningen, att något bestämt ståndpunktstagande i nuvarande läge ej är erforderligt.

Utredningen övergår nu till att framlägga sina konkreta förslag på grundval av sitt principiella ställningstagande. Förslaget till beredskapslag behandlas därvid i kapitel 8 och övriga lagförslag i kapitel 9. De organisatoriska frågorna behandlas i kapitel 10, och slutligen ges specialmotivering till lagförslagen i kapitel 11.

KAPITEL 8

Utformningen av en beredskapslagstiftning**Förutsättningarna för tillämpning av beredskapslagstiftningen**

Då det gäller att närmare ange de krisförhållanden, under vilka en beredskapslagstiftning om prisreglering bör träda i tillämpning, är det av särskilt intresse att studera, hur motsvarande frågor lösts i den parallella lagstiftning, vilken representeras av allmänna förfogandelagen den 26 maj 1954 och allmänna ransoneringslagen samma dag. Enligt 1954 års lagstiftning i dessa ämnen gäller följande:

a) Kommer riket i krig, träder de särskilda stadgandena i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen omedelbart i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Kungl. Maj:t senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skall tillämpas, dock att vad nu sagts ej skall gälla om bestämmelserna alltjämt skall äga tillämpning på grund av förordnande enligt b) eller c) här nedan.

b) Vid krigsfara, vari riket befinner sig, kan Kungl. Maj:t förordna att stadgandena i nyssnämnda lagar skall äga tillämpning. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, är detsamma förfallet. Upphör krigsfaran, skall förordnandet upphävas av Kungl. Maj:t senast före nästkommande riksdagssessions avslutande.

c) Har till följd av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenhet, som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen, kan Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke förordna, att de särskilda stadgandena i nyssberörda två lagar skall äga tillämpning under viss tid, högst ett år varje gång.

Med hänsyn till det nära sambandet mellan ämnesområdena bör en beredskapslagstiftning om prisreglering så nära som möjligt ansluta till motsvarande lagstiftning om förfogande och ransonering. Detta gäller speciellt de grundläggande bestämmelserna om förutsättningarna för lagstiftningens tillämpning. Beträffande fallen a) och b) råder enligt det förut anförda (se kapitel 7) icke någon tvekan om att behov av en prisreglerande verksam-

het måste antagas vara för handen. Bestämmelserna om priskontroll kan beträffande dessa fall avfattas i nära överensstämmelse med nyssnämnda förebilder. Vad däremot angår det under c) anmärkta fallet, har i kapitel 5 anförts skäl för att en lagstiftning om prisreglering i vissa hänseenden bör gå längre än lagstiftningen om förfogande och ransonerings. Denna fråga skall här avhandlas något mera ingående.

Vid tillkomsten av allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen framhölls uttryckligen, att en sådan lagstiftning mötte allvarliga principiella betänkligheter och att det därför vore angeläget, att dess tillämpningsområde icke bleve för vidsträckt samt att dess stadganden bleve så entydiga som möjligt. Dessa synpunkter tillgodosågs främst genom stadgandet, att de åt Kungl. Maj:t lämnade fullmakterna förklarades skola få utnyttjas blott om knapphet eller betydande fara för knapphet uppkommit i fråga om förnödenhet av visst angivet slag. Genom denna förutsättning angavs, att lagstiftningen finge tillämpas endast i sådana krislägen på försörjningsområdet, som det fölle inom lagstiftningens allmänna syfte att avhjälpa och förebygga. Att låta lagstiftningen träda i funktion även då ett sådant läge ej förelåg ansågs däremot icke tillrådligt. Härigenom skedde en avsevärd inskränkning i lagstiftningens tillämpningsområde jämfört med vad som gällde enligt 1939 års allmänna förfogandelag.

De nu anförda synpunkterna är i viss omfattning tillämpliga även på en beredskapslagstiftning om prisreglering. Också här bör tillämpningsområdet lämpligen angivas genom en formel, som uttrycker lagstiftningens allmänna syfte. På detta område är det emellertid icke tillräckligt att åberopa endast varuknapphet eller risk för dylik såsom kriterium på att en sådan situation är för handen, som lagstiftningen avser att träffa. Visserligen förhåller det sig utan tvivel så, att minskad varutillgång och prisstegringar i regel följas åt, men därmed är icke sagt att en allmän prisrörelse uppåt alltid skulle i första hand orsakas av en minskning i varutillgången. Förhållandet kan också vara det, att efterfrågan ökas och att varuknappheten inträder först såsom en sekundär företeelse och icke såsom orsak till prishöjningarna. Man kan därför icke lämpligen ange den situation, då prisreglering skall få tillgripas, såsom ett läge då varuknapphet är för handen, eller eljest genom att uppräknas viss eller vissa orsaker till en inträdd eller förväntad allmän prishöjning. I stället måste man inrikta sig på att söka närmare beskriva den omfattning, som den inträdda eller befarade prisstegringen skall ha, för att beredskapslagstiftningen skall få sättas i tillämpning.

En viss begränsning av lagstiftningens tillämpningsområde kan, utan att man äventyrar dess effektivitet, uppnås genom att krav uppställas på att det skall vara fråga om en företeelse, som påverkar det allmänna prisläget. En bestämmelse med sådant innehåll får den konsekvensen, att beredskapslagstiftningen icke kan sättas i kraft enbart på grund av en omständighet, som blott påverkar prisläget inom en mindre del av marknaden, såvida prishöjningarna icke kan förmodas komma att sprida sig till övriga delar av denna.

Emellertid är det icke tillräckligt att begränsa beredskapsfallet endast på detta sätt. En tendens till prisstegringar bör icke få föranleda, att beredskapslagstiftningen sättes i tillämpning blott av den anledningen, att prisstegringen förväntas beröra ett stort område. Hänsyn måste givetvis också tagas till prishöjningens storlek. Visserligen är det av lätt insedda skäl icke lämpligt att i lagen angiva något visst procenttal, till vilket prisstegringen skall uppgå, eller att söka på annat motsvarande sätt ge kravet en matematiskt exakt utformning. Man torde få nöja sig med att helt allmänt angiva, att prisstegringen skall vara av sådan storlek, att den även av detta skäl är att bedöma såsom allvarlig. Mot en sådan avfattning av lagtexten kan givetvis invändas, att uttrycket är tänjbart och möjligen kan tänkas medgiva att lagstiftningen sättes i tillämpning även i ett läge, då en sådan åtgärd icke framstår såsom alldeles ofrånkomlig. I stort sett synes emellertid uttrycket täcka vad som åsyftas, nämligen att det skall vara fråga om ett påtagligt krisläge och att en direkt priskontroll sålunda icke är avsedd att ingå som ett normalt led i statsmakternas ekonomiska politik. Anledning torde icke föreligga till antagande att Kungl. Maj:t skulle fastslå förhandenvaron av ett krisläge enbart för att därmed nå ett allmänpolitiskt mål. Med hänsyn till svårigheterna att i detalj förutse de framtida händelser, som kan föranleda behov av den tilltänkta lagstiftningen, synes knappast lämpligt att ge tillämpningsområdet en snävare avgränsning än nu sagts. Utredningen förordar därför, att förutsättningarna för beredskapslagens tillämplighet i lagen utformas på det nyss angivna sättet.

Allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen upptager en ytterligare förutsättning för att lagstiftningen skall få sättas i tillämpning, nämligen att de utomordentliga förhållanden, som omtalas i lagtexten, skall ha uppkommit till följd av händelse som inträffat utom riket. På sätt framgår av kapitel 7 anser emellertid utredningen, att dessa förebilder icke bör lända till efterföljd vid utformande av en beredskapslag om prisreglering. En dylik lag bör kunna sättas i tillämpning även om behovet av priskontroll är att söka uteslutande i händelse, som inträffat inom riket.

Behovet av att i vissa fall kunna snabbt ingripa mot hotande prishöjningstendenser torde böra medföra, att beredskapslagstiftningen om prisreglering också i ett annat hänseende får något annan utformning än förebilderna i nyssnämnda två beredskapslagar. Enligt dessa kan ett ingripande, som icke föranledes av krig eller krigsfara, ej vidtagas av Kungl. Maj:t utan riksdagens samtycke. Beträffande ingripanden i prisreglerande syfte skulle en motsvarande ordning kunna föranleda ett ödesdigert dröjsmål med de behövliga åtgärderna. De intressen, som talar för att varje prisingripande blir föremål för kontroll genom riksdagen, torde få anses tillgodosedda, om i den tilltänkta lagen intages en bestämmelse rörande skyldighet för Kungl. Maj:t att inom viss tid underställa frågan riksdagens prövning.

Den tilltänkta lagstiftningen bör — liksom allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen — ha karaktär av fullmaktslagstiftning, d. v. s. innefatta ett bemyndigande från riksdagens sida för Kungl. Maj:t

att under förut angivna förhållanden meddela förordnanden av viss angiven innebörd. Flertalet av de centrala bestämmelserna i lagen får till ändamål att angiva arten av de förordnanden, som Kungl. Maj:t förutsättes kunna meddela, och den verkan, som tillkommer förordnanden av olika slag. Några bestämmelser blir dock av annan art såtillvida, att de alltid är tillämpliga, om riket kommit i krig eller Kungl. Maj:t av annat i lagen angivet skäl beslutat införa prisreglering, oavsett arten av de förordnanden i övrigt, som meddelas med stöd av lagen.

En fråga för sig är, om lagen bör avfattas så, att Kungl. Maj:t kan till underordnad myndighet delegera de befogenheter, som omtalas i lagen. Uppenbart synes vara, att befogenheten att fastslå förhandenvaron av de förhållanden, under vilka prisreglering får tillgripas, bör vara förbehållen Kungl. Maj:t. Uppgiften att handhava detaljerna i den prisreglerande verksamheten bör däremot med få undantag kunna av Kungl. Maj:t anförtros åt någon underordnad myndighet. De fall, då utredningen förutsätter, att delegation ej bör äga rum, anges närmare i det följande.

Spörsmålet, vilken eller vilka myndigheter som skall handhava den del av den prisreglerande verksamheten, vilken ej ankommer på Kungl. Maj:t, behandlas i kapitel 10. Själva lagtexten torde, vad angår de fall då delegation förutsättes kunna äga rum, böra avfattas så, att verksamheten förklaras skola handhavas antingen av Konungen eller av myndighet som Konungen bestämmer.

Beredskapslagstiftningens omfattning

Vad angår frågan, vilka nyttigheter som skall kunna underkastas ingripanden i prisreglerande syfte, nämnes i nuvarande prisregleringslag två kategorier, nämligen förnödenheter och tjänster. Därjämte ges vissa kompletterande bestämmelser, som något utvidgar dessa begrepp utöver det innehåll, de torde äga i det allmänna språkbruket. Utredningen föreslår, att de nya lagbestämmelserna i det väsentliga utformas efter mönster av de nu gällande.

Möjligen kan övertvägas, huruvida icke i lagens tillämpningsområde bör göras den inskränkningen, att ingripanden i prisreglerande syfte begränsas till sådana förnödenheter och tjänster, som är av betydelse för befolkningen eller produktionen. Det kan ju knappast sägas vara något vitalt intresse att förhindra prissförhöjningar å varor och tjänster, vilka icke föres i marknaden i sådan omfattning, att prissättningen kan sägas påverka den allmänna prisnivån, och vilka icke heller fyller någon viktigare funktion i folkhushållet. I ett läge, då brist råder på viktiga varor, inträffar emellertid ofta förskjutningar i fråga om de olika varugruppernas inbördes betydelse, och det kan exempelvis hända, att en förut obeaktad vara får avsevärd betydelse såsom ersättning för en annan mera svåråtkomlig artikel. I sådana situationer, då den tilltänkta lagstiftningen kan tänkas träda i funk-

tion, är det därför mycket svårt att draga någon gräns mellan varor som har och varor som icke har betydelse ur allmän synpunkt. Vidare kan man förmoda, att en lagstadgad begränsning av den prisreglerande verksamheten till att avse blott vissa varugrupper kan komma att hos både producenter och distributörer öka intresset för de icke prisreglerade, d. v. s. de ur allmän synpunkt mindre betydelsefulla varorna, och därigenom leda till en snedvridning av det ekonomiska livet. Starka skäl talar således mot att befogenheten för Kungl. Maj:t att förordna om prisreglering begränsas att avse endast mera betydelsefulla varor. Skälen för att uppställa en dylik begränsning försvagas dessutom av att möjligheten att införa prisreglering enligt vad nyss föreslagits skall föreligga blott i vissa klart avgränsade situationer. Utredningen föreslår därför, att de nuvarande reglerna bibehållas även i detta hänseende.

Formerna för direkta prisingripanden

Gällande prisregleringslag upptager ett flertal former för ingripanden i prisreglerande syfte. De viktigaste av dessa är *normalpris* och *stoppris*. Med normalpris förstås ett av myndighet fastställt pris, som i allmänhet ej får överskridas vid frivillig försäljning av viss förnödenhet eller frivilligt utförande av viss tjänst. Bestämmelserna om stoppris representerar i jämförelse därmed en mera smidig form av prisreglering. En föreskrift om stoppris innebär, att prisnivån låses vid läget en viss angiven dag. Det pris, som en företagare tillämpade denna dag, utgör företagarens stoppris, vilket i allmänhet ej får överskridas. En annan i lagen upptagen form för prisreglering representeras av bestämmelserna om *utfäst pris*, vilka avser det fallet, att en företagare hos offentlig myndighet utfäst sig att vid försäljning av viss förnödenhet eller utförande av viss tjänst icke överskrida visst i utfästelsen angivet pris. Bestämmelserna om utfäst pris gäller dessutom i det fallet, att en företagare hos offentlig myndighet utlovat att i annat hänseende än beträffande priset iakttaga någon viss ordning för försäljning eller utförande av tjänst, t. ex. beträffande kreditgivning, leveranstid e. d. Vidare upptager prisregleringslagen bestämmelser, enligt vilka förbud kan meddelas att försälja eller saluhålla viss förnödenhet eller utföra eller erbjuda viss tjänst med mindre priset å förnödenheten eller tjänsten blivit på förhand godkänt. Denna pristyp betecknas i lagen såsom *godkänt pris*. Ytterligare varianter kan uppkomma genom att viss företagare får tillstånd att frångå normalpris, stoppris, utfäst pris eller godkänt pris; för dylika fall kan man säga att för denne företagare gäller ett *särskilt bestämt pris*. Med avseende å stoppris och godkänt pris ges vissa ytterligare bestämmelser, enligt vilka förordnande om prissänkning kan meddelas under särskilda omständigheter. Om så sker, kommer i stället för stoppriset eller det godkända priset att gälla ett av myndighet *fastställt pris*.

De sålunda förefintliga typerna av reglerade priser har tillkommit successivt genom ett flertal lagstiftningsåtgärder under tiden alltsedan år 1939. Var och en av dem kan därför sägas representera ett praktiskt behov, som förelegat åtminstone vid någon tidpunkt. Härav följer dock icke, att de alla är lika behövliga. Några av de möjligheter lagen bjuder har icke alls eller blott i enstaka undantagsfall kommit till användning. En översyn av författningsmaterialet i förenklande syfte är därför på sin plats.

Vid ett ingripande i prisreglerande syfte ligger det närmast till hands att granska prissättningen för de särskilda artiklar, som föres i marknaden, och på grundval av det resultat, som därvid framkommer, fastställa normalpris för dessa. Detta förfaringssätt bjuder såväl ur det allmännas som ur den enskilde företagarens synpunkt vissa fördelar framför andra metoder att genomföra en prisreglering, även om det i många fall onekligen är förenat med tillämpningssvårigheter. Pristypen normalpris kan därför knappast avvaras utan bör bibehållas i den tilltänkta beredskapslagstiftningen. Utredningen anser dock, att själva beteckningen »normalpris» ej helt täcker vad som därmed åsyftas utan föreslår, att den utbytes mot den mera talande benämningen »*högstpris*».

Inom många områden är prissättningen så varierande, att det icke eller endast med svårighet går att där tillämpa en bestämmelse om högstpris. En och samma förnödenhet eller tjänst kan betinga olika pris inom skilda orter i riket, och denna prissättning härrör oftast icke blott ur tillfälligheter utan har sin rot i förhållanden, som kräver det största beaktande vid en prisreglering. Olikheter i prissättningen kan bero t. ex. på den grad av service, som företagaren lämnar sina kunder, eller på att viss förnödenhet eller tjänst erbjudes i olika antal former eller kvaliteter. De nu anförda exemplen torde till fullo visa, att det i praktiken är ogörligt att genomföra en prisreglering enbart genom att fastställa högstpriser på de förnödenheter och tjänster, som föres i marknaden. Möjlighet måste därjämte finnas att genomföra regleringen efter mera generella linjer, så att prismyndigheten åtminstone i någon omfattning befrias från uppgiften att sätta ett särskilt pris på varje vara eller tjänst. Detta syfte nås för närvarande genom bestämmelserna om *prisstopp*, vilka såsom nyss nämnts innebär, att priserna generellt låses vid läget en viss dag men att prismyndigheten har möjlighet att medge avvikelser. Även den pristyp, som benämnes stoppris, får därför betecknas såsom oundgänglig i en blivande beredskapslagstiftning.

Från högstpris och stoppris bör vidare kunna i särskilda fall föreskrivas de undantag, som finnes påkallade av särskilda omständigheter. Vad särskilt angår stoppriset bör vidare — liksom nu — höjningar eller sänkningar kunna föreskrivas med generell giltighet.

Vad angår pristypen utfäst pris skiljer sig denna från typen normalpris i sak blott däri, att normalpriset bestämmes av prismyndigheten oavsett huruvida överenskommelse kunnat träffas med vederbörande näringsidkare, medan det utfästa priset förutsätter något slag av överenskommelse mellan prismyndigheten och näringsidkarna. Hinder möter emellertid icke för pris-

myndigheten att fastställa normalpris även i sådana fall, då full enighet råder mellan myndigheten och näringsidkarna angående visst pris. För bibehållande i en blivande lagstiftning av kategorin utfäst pris torde därför endast kunna åberopas det skälet, att det ur psykologisk synpunkt möjligen i vissa fall kan vara lämpligt att icke ge prisingripandet formen av ett diktat från prismyndighetens sida utan genom själva terminologin utmärka, att en formellt frivillig utfästelse av näringsidkarna föreligger. Detta skäl torde dock icke vara tillräckligt för att motivera särskilda bestämmelser för dylika speciella fall. Även där frågan rör något annat än varans pris, t. ex. rabatt- eller kreditvillkor e. d., torde de vanliga bestämmelserna om högstpris i förening med stadganden om uppgiftsskyldighet, tvångskartellering m. m. vara fullt tillräckliga för prismyndigheten. Vid sådant förhållande och då det otvivelaktigt är önskvärt att söka så långt möjligt förenkla lagstiftningen på förevarande område, föreslår utredningen icke någon motsvarighet till de nuvarande reglerna om utfäst pris.

Det sagda kan i väsentliga delar åberopas som skäl för att slopa även de nu gällande bestämmelserna om godkänt pris. Dessa har närmast till syfte att möjliggöra ingripanden i sådana fall då gällande föreskrifter om normalpris eller stoppris på en vara kringgås genom produktion av ersättningsmedel, som eljest icke skulle falla under prisregleringen. Detta syfte torde emellertid lika väl kunna tillgodoses genom en lämplig avfattning av bestämmelserna om skyldighet för tillverkare och distributörer att lämna uppgifter om sin verksamhet till prismyndigheten. Föreskrives uppgiftsskyldighet för den, som upptager tillverkning eller försäljning av en ny artikel, får prismyndigheten tillfälle att vid behov bestämma högstpris för denna och därigenom skaffa sig kontroll över prishöjningen på varan i fråga. Utredningen — som i det följande (se kapitel 9) föreslår en bestämmelse om uppgiftsskyldighet, som kan utnyttjas på angivet sätt — anser med hänsyn till det anförda, att tillräckliga skäl icke föreligger att i den tilltänkta beredskapslagen upptaga någon särskild pristyp motsvarande den nuvarande typen godkänt pris.

Såsom komplement till bestämmelserna om prissättning erfordras ett stadgande, som förbjuder, att någon vid tillhandahållande av prisreglerad förnödenhet eller tjänst fordrar, att även annan förnödenhet inköpes eller annan tjänst tages i anspråk. Stadgandet kan lämpligen utformas i överensstämmelse med den nuvarande bestämmelsen i 9 § prisregleringslagen.

Kontrollbestämmelser m. m.

Utöver de stadganden, som direkt rör priset på förnödenheter och tjänster, ger författningarna vissa möjligheter för det allmänna att i andra hänseenden skaffa sig kontroll över marknaden i prisövervakande och prisreglerande syfte. Sålunda upptager prisregleringslagen bestämmelser om *tvångskartellering m. m.*, om *uppgiftsskyldighet för näringsidkare* samt om *märk-*

ning av varor och förbud mot försäljning annorledes än efter mått eller vikt. Vidare har i samband med nu gällande prisreglering utfärdats vissa bestämmelser om *varustandardisering*.

Vad först angår frågan om *tvångskartellering m. m.* ges i nuvarande prisregleringslag en bestämmelse, enligt vilken Kungl. Maj:t kan föreskriva, att rätt att yrkesmässigt köpa eller sälja viss förnödenhet eller att yrkesmässigt utföra viss tjänst skall tillkomma endast den som är medlem av viss sammanslutning eller endast den som före viss dag yrkesmässigt köpt eller sålt förnödenheten eller yrkesmässigt utfört tjänsten. I den mån så finnes erforderligt för att hindra onödig, fördyrande mellanhandel med viss förnödenhet eller eljest för att undanröja missförhållanden inom näringslivet, vilka uppkommit i följd av sådana utomordentliga förhållanden, som föranlett behovet av prisreglering och medfört onödig stegring av priset på viss förnödenhet eller tjänst, kan Kungl. Maj:t också meddela föreskrift att rätten att yrkesmässigt köpa eller sälja förnödenheten eller utföra tjänsten skall begränsas på annat sätt än förut sagts.

I samband med att bestämmelserna om tvångskartellering och etableringspärar år 1942 gjordes till föremål för genomgripande överarbetning och utbyggnad, uttalade vederbörande departementschef bl. a., att det i då rådande läge vore av vikt, att onödig, prisfördyrande mellanhandel förhindrades och att den statliga priskontrollen för att hindra sådan mellanhandel borde ha tillgång till bestämmelser, med stöd av vilka ett auktorisationsförfarande skulle kunna genomföras. Av detta och andra uttalanden framgår, att man ansåg en fortgående prisreglering kunna medföra mindre lämpliga strukturella förändringar inom näringslivet, som endast kunde förhindras genom att även rätten att driva näring underkastades statlig reglering. Det betonades emellertid också kraftigt, att tillskapandet av dylika bestämmelser utgjorde ett djupgående ingrepp i näringsfriheten och att den i stadgandet avsedda befogenheten att kräva auktorisation såsom villkor för drivande av näring icke borde få tagas i anspråk i andra fall än då så vore erforderligt för att komma till rätta med allvarliga, med krisläget sammanhängande missförhållanden.

Den omständigheten att man under andra världskrigets krisförhållanden trots starka betänkligheter ansåg sig nödsakad att införa bestämmelser om tvångskartellering och etableringspärar, talar för att stadganden i dessa ämnen kan komma att bli behövliga även i ett framtida krisläge. En motsvarighet till de nuvarande bestämmelserna i dessa ämnen bör därför inflyta i den tilltänkta beredskapslagstiftningen. Emellertid vill utredningen i detta sammanhang kraftigt betona vad som vid bestämmelsernas tillkomst uttalades om att dessa i princip är att anse som mera ingripande än själva priskontrollen och givetvis är avsedda blott för enstaka trängande undantagsfall. Förhållandet kan lämpligen understrykas på det sättet, att befogenheten att meddela förordnanden av nu avsedd innebörd förbehålles Kungl. Maj:t och att således någon möjlighet ej införes att delegera befogenheten till någon Kungl. Maj:t underordnad myndighet.

Frågan om *uppgiftsskyldighet för näringsidkare* är utförligt reglerad i gällande prisregleringslag. Bestämmelser i detta hänseende kan uppenbarligen ej avvaras, hur beredskapslagstiftningen än konstrueras. Emellertid har utredningen i det föregående (se kapitel 7) uttalat sig för att en prisregistrerande och prisövervakande verksamhet skall bedrivas även när beredskapslagstiftningen icke tillämpas. För handhavande av denna verksamhet erfordras också bestämmelser om uppgiftsskyldighet av minst samma omfattning som prisregleringslagens stadganden i detta ämne. Dessa bör intagas i den för normala fall avsedda lagstiftningen, och några ytterligare stadganden härom i beredskapslagstiftningen torde ej bli behövliga.

Rörande *märkning av varor, förbud mot försäljning annorledes än efter mått och vikt m. m.* ges i prisregleringslagen ett stadgande, enligt vilket prismyndigheten äger meddela föreskrift om skyldighet för den som bedriver yrkesmässig försäljning av förnödenhet att å försäljningsstället ha anslag med prisuppgifter av viss beskaffenhet samt angående skyldighet att sälja förnödenheten efter vikt eller mått eller, där förnödenheten försäljes förpackad, i förpackningar märkta på visst sätt, så ock annan dylik bestämmelse som må vara ägnad att motverka oskälig prisstegring eller att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av förnödenheten. Detsamma gäller i tillämpliga delar i fråga om yrkesmässigt utförande av tjänst.

Ordningsföreskrifter angående sättet för tillhandahållande av förnödenheter och tjänster är icke enbart en krisföreteelse utan ingår i viss omfattning såsom ett normalt led i de författningar, som reglerar villkoren för utövande av olika näringar. Det torde vara tillräckligt att hänvisa till exempelvis de synnerligen detaljerade bestämmelserna i livsmedelsstadgan, till gällande författningar om mått och vikt etc. Föreskrifter av denna art kan även utan särskilt bemyndigande från riksdagens sida meddelas av Kungl. Maj:t med stöd av § 89 regeringsformen. Stadgandets betydelse består därför icke, såsom fallet är med flertalet andra bestämmelser i prisregleringslagen, i att det innefattar ett bemyndigande för Kungl. Maj:t att vidtaga en viss angiven åtgärd utan i att fastslå, att vissa befogenheter, som eljest är förbehållna Kungl. Maj:t, också skall tillkomma prismyndigheten. Vid en granskning av stadgandet ur denna synpunkt framgår, att däri omnämnes blott föreskrifter, som reglerar sättet och ordningen för tillhandahållande av förnödenhet eller tjänst. Stadgandet ger däremot icke prismyndigheten befogenhet att utfärda föreskrifter rörande kvalitet, format e. d. på de varor som saluhålles. Den i prisregleringslagen skedda regleringen av denna fråga synes på ett lämpligt sätt tillgodose kraven på såväl rättssäkerhet som ändamålsenlighet och bör därför bibehållas i den tilltänkta beredskapslagen.

Såsom nu framhållits innehåller prisregleringslagen icke något stadgande, vilket direkt berör möjligheten att utfärda föreskrifter om *varustandardisering* eller andra föreskrifter, som tar sikte på att med avseende på kvalitet eller kvantitet bestämma, hur de förnödenheter och tjänster skall vara beskaffade, som erbjudes i marknaden. För upplysning om hithörande frågor kan hänvisas till den diskussion, som fördes i samband med tillkomsten av

1943 års lag om fortsatt giltighet av prisregleringslagen den 30 juni 1942. Vederbörande departementschef anförde därom bl. a., att föreskrifter av så ingripande natur icke torde kunna betecknas som ordningsföreskrifter och att det syntes lämpligt att, i den mån standardisering av viss tillverkning vore påkallad av hänsyn till krisläget, föreskrifter därom meddelades av Kungl. Maj:t i den för ekonomisk lagstiftning gällande ordningen.

Det sålunda anförda utesluter emellertid icke, att stadganden i ämnet inflyter i en beredskapslagstiftning av nu förevarande art. Därest fråga om utfärdande av sådana bestämmelser uppkommer, torde det — bl. a. med hänsyn till nutida uppfattning i konstitutionella frågor — vara lämpligt att till stöd för desamma kunna åberopa icke blott bestämmelserna i § 89 regeringsformen utan också ett uttryckligt bemyndigande inom den speciella lagstiftningen på området. En bestämmelse i ämnet torde därför väl försvara en plats i den tilltänkta beredskapslagstiftningen.

Vad angår den närmare utformningen av bestämmelserna synes det ej vara möjligt att på förhand avgöra, i vilka hänseenden föreskrifter kan komma att visa sig behövliga i en krissituation. Bestämmelsen måste därför taga form av ett generellt bemyndigande för Kungl. Maj:t att närmare reglera beskaffenheten av de varor och tjänster, som får tillhandahållas i yrkesmässig verksamhet. Av det redan anförda framgår, att denna befogenhet — i motsats till den befogenhet att utfärda ordningsföreskrifter, vilken omtalats under föregående avsnitt i detta kapitel — enligt utredningens mening icke bör delegeras till prismyndigheten eller annan myndighet utan förbehållas Kungl. Maj:t.

Prisocker

Alltsedan år 1941 har i lagstiftningen om priskontroll funnits en bestämmelse om straff för s. k. prisocker. De nuvarande bestämmelserna i detta ämne, vilka återfinnes i 8 § prisregleringslagen, innebär förbud att vid överlåtelse av förnödenhet eller utförande av tjänst uppbära, träffa avtal om eller kräva vederlag, som i märklig mån överstiger det i allmänhet tillämpliga priset eller som eljest är att anse såsom oskäligt med hänsyn till säljarens eller företagarens självkostnad och de grunder i övrigt, som allmänt tillämpas vid prissättning å liknande slag av förnödenheter eller tjänster. Ej heller får någon saluföra förnödenheten mot vederlag, som nu sagts, eller erbjuda sig att utföra tjänsten mot sådant vederlag. Överträdelse härav straffas enligt 12 § samma lag med dagsböter eller fängelse i högst sex månader eller, om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse såsom grovt, med fängelse eller straffarbete i högst två år.

Då bestämmelsen infördes, åberopades till stöd för densamma, att en närmare reglering av priserna i regel måste begränsas till betydelsefullare varuslag. För att icke priserna på vissa utanför prisregleringarna liggande områden skulle oskäligt drivas i höjden och därvid draga med sig jämväl pri-

serna på andra varuslag, syntes en allmän prisockerbestämmelse vara av nöden. En sådan bestämmelse kunde genom sin blotta tillvaro väntas utöva en icke betydelselös prisåterhållande verkan. Det syntes även vara av värde, att näringsidkarna inom de prisreglerade områdena kunde räkna med att näringsidkarna inom de icke reglerade områdena i varje fall icke tilläts göra oskäligen vinster. Emellertid medgavs att stora svårigheter erbjöd sig icke blott vid utformningen av en prisockerlagstiftning utan även och framför allt vid tillämpningen av densamma. Bestämmelsen måste få en ganska vag utformning, vilket givetvis måste medföra osäkerhet i tillämpningen. Då trots detta förslag framlades om en allmän prisockerbestämmelse, var den avgörande synpunkten omöjligheten att i annan form genomföra en generell priskontroll.

Av de skäl, som sålunda ligger till grund för stadgandet, har det, vilket går ut på att stadgandet erfordras såsom komplement till den direkta priskontrollen, väsentligt förlorat i betydelse genom tillkomsten av reglerna om stoppris. Dessa sistnämnda regler ger, såsom förut anmärkts, möjlighet att utan vidlyftiga förberedelser införa generell priskontroll på stora delar av marknaden. Det är t. o. m., såsom erfarenheten visar, möjligt att lägga hela marknaden under prisstopp. Däremot kan man med fog ifrågasätta, huruvida ett stadgande om straff för prisocker är något effektivt medel att hålla tillbaka väntade prishöjningar. I sakens natur ligger, att ett sådant stadgande knappast kan tänkas komma till användning annat än i de undantagsfall, då överpriset är betydande och lätt påvisbart. Skall bestämmelsen användas för att hålla den allmänna prisnivån nere, är det emellertid nödvändigt att även och kanske i första hand rikta uppmärksamheten på de priser, som huvudparten av företagen tillämpar.

Den omständigheten, att bestämmelsens direkta verkan måhända icke är särskilt betydande, hindrar likväl icke, att den fyller ett visst behov. Stor betydelse torde böra tillmätas de psykologiska skäl, som ligger till grund för bestämmelsen. På privaträttens område gäller, att man icke får begagna sig av annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag icke skall utgå. Sådant förfarande är dessutom straffbelagt i 21 kap. 5 § strafflagen. De nämnda bestämmelserna har med säkerhet en stark förankring i det allmänna rättsmedvetandet. I ett krisläge, då utpräglad knapphet råder på ett flertal förnödenheter, kan det icke utan fog göras gällande, att envar som har behov av en svåranskaffad förnödenhet, befinner sig i trångmål och är beroende av den, som kan anskaffa förnödenheten i fråga. Det är då föga märkligt, om opinionen kraftigt reagerar mot eventuella försök att utnyttja situationen till stegring av priset på sådana förnödenheter. Även om förekomsten av »jobbarvinster» icke alltid behöver ha någon avsevärd betydelse på prisläget i allmänhet, representerar de dock ofta ett mycket påfallande moment i en fortgående prishöjning och kan därför öva en psykologisk verkan, som ej bör underskattas. En kriminalisering av hela den gärningstyp, som består i uttagande av mera uppenbart över-

pris, tjänar att hålla företeelsen inom rimliga gränser och minskar därigenom behovet av att tillgripa det andra alternativet, som innebär en utvidgning av den direkta prisregleringen till alla de områden, där sådana tendenser framträtt eller kan förväntas framträda.

Utredningen anser av nu angivna skäl, att en allmän bestämmelse om prissocker i ett krisläge kan ha en ganska viktig uppgift att fylla, och finner sig därför — även om vissa principiella betänkligheter möter mot en sådan bestämmelse — böra förorda, att en motsvarighet till det nuvarande stadgan-
det i detta ämne inflyter i den nya beredskapslagstiftningen om prisreglering.

Straffbestämmelser m. m.

Utöver de nu nämnda grundläggande bestämmelserna bör en beredskapslagstiftning om priskontroll innehålla bestämmelser i vissa andra ämnen, bl. a. angående påföljder för överträdelse av de särskilda stadgandena i lagen och med stöd av dessa meddelade föreskrifter.

I enhetens intresse torde dessa bestämmelser böra avfattas i nära anslutning till motsvarande bestämmelser i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen. Frågorna rörande den närmare utformningen av bestämmelserna i fråga kommer — liksom andra detaljfrågor — att behandlas närmare i den speciella motiveringen till de av utredningen framlagda författningsförslagen (se kapitel 11).

KAPITEL 9

Vidgad lagstiftning angående konkurrensbegränsningar**Utvidgning av 1953 års lag**

1953 års lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning innehåller icke någon uttrycklig definition av begreppet konkurrensbegränsning. Med konkurrensbegränsning i vidaste bemärkelse torde man böra förstå varje omständighet, som innebär eller har till följd att konkurrensen icke är fullkomligt fri och ohämmad. Givetvis är avsikten ej, att ingripande skall ske, så snart en konkurrensbegränsning i denna mening föreligger. Såsom framhölls i lagens förarbeten torde det knappast vara möjligt att redan genom den begreppsbildning, varå lagen grundar sig, utesluta de fall av ofullständig konkurrens, mot vilka samhället icke har någon anledning att ingripa, d. v. s. då ofullständigheten i konkurrensen icke lett eller kan befaras leda till att de ur samhällets synpunkt gynnsamma verkningarna av konkurrensen uteblir eller väsentligt försvagas. På sätt framhållits i kapitel 4 kan ett försvagande av konkurrensen alltid tänkas medföra sådana verkningar som nu nämnts, och det är därför icke möjligt att helt bortse från någon form av ofullständig konkurrens, då det gäller att utforma en lagstiftning om dessa företeelser.

I stället har 1953 års lag uppställt den begränsningen i lagens tillämplighetsområde, att förhandling blott får äga rum, där fråga är om vissa särskilda typer av konkurrensbegränsningar, nämligen kartell- och monopolfall. Vid första påseende kan det förefalla, som om många betydelsefulla konkurrensbegränsningsfall till följd därav skulle falla utom lagens räckvidd. Så är emellertid icke fallet. Flertalet konkurrensbegränsningar av större betydelse kan i grunden hänföras till någon av de nämnda två grupperna, sådana dessa definierats i lagtexten. Särskilt bör uppmärksammas, att under kartellfallet inbegripes icke blott uttryckliga kartellavtal utan alla sådana fall, då två eller flera näringsidkare handlar i samråd med varandra, och t. o. m. sådana fall, då ej ens samråd förekommit utan blott samförstånd varit för handen. Förhållandet är kraftigt understruket i lagmotiven, som bl. a. utgår från att redan en mera påtaglig, stadigvarande överensstämmelse mellan skilda företagens prissättning under vissa omständigheter kan innebära tillräckligt bevis för förefintligheten av sådant samförstånd, att ett kartellfall föreligger.

I det följande skall lämnas en översikt av de vanligaste arterna av konkurrensbegränsningar och därvid något närmare undersökas, hur den ifrå-

gasatta nya lagstiftningen kommer att verka i jämförelse med den nu gällande.

På sätt anförts i den tidigare lämnade redogörelsen för verksamheten inom kommerskollegii monopolutredningsbyrå, kan det anses ådagalagt, att *kartellavtal och liknande överenskommelser* förekommer i ganska stor omfattning inom näringslivet. Det kan för övrigt på goda grunder dragas i tvivelsmål, huruvida de registrerade kartellöverenskommelserna representerar mer än en jämförelsevis ringa del av de uttryckliga eller underförstådda uppgörelser i pris- och konkurrensfrågor, som faktiskt förekommer. De uttryckliga kartellavtalens antal är måhända ganska begränsat, men underförstått samgående mellan företagarna inom en viss bransch eller på en viss ort torde icke vara ovanligt. Att åstadkomma en fullständig kartläggning av förhållandena på detta område är emellertid omöjligt redan av den anledningen, att man icke kan efter teoretiskt hållbara linjer uppdraga någon bestämd gräns mellan en prissättning, som uppkommer i ett läge med effektiv konkurrens, och en prissättning, som bestämmes genom underförstådd överenskommelse.

De nu åsyftade företeelserna faller generellt under lagens bestämmelser. Den omständigheten, att lagen uppställer förekomsten av avtal eller samförstånd mellan företagarna som en förutsättning för ingripande, kan emellertid medföra vissa bevisningssvårigheter. Stundom kan omständigheterna vara sådana, att man med viss sannolikhet säger sig, att samförstånd om en åtgärd förelegat mellan två eller flera företagare, utan att man dock vågar med säkerhet utgå från att detta varit fallet. I sakens natur ligger, att de näringsidkare, som önskar undandraga sig lagen, företrädesvis väljer en sådan form för samgåendet, att detta icke kan påvisas. Lagens avfattning kan därför i vissa fall tänkas lägga hinder i vägen för ingripanden som är påkallade ur allmän synpunkt. I denna del kommer den av utredningen förordade lagändringen att medföra en förbättring.

Av rent *monopolistiska företag* märkes främst de rättsliga monopol, som tillskapats genom lagstiftningen om handel med sprit och tobak. Vidare kan nämnas t. ex. de rättsliga eller faktiska monopol, som sammanhänger med att staten till övervägande del handhar de viktigaste kommunikationsmedlen, nämligen järnvägs-, post-, telegraf- och telefonväsendet, och med att staten bedriver nyetableringskontroll på viktiga områden, t. ex. beträffande den yrkesmässiga biltrafiken. Dylika monopol är visserligen tillkomna i direkt syfte att tjäna allmänna intressen men kan otvivelaktigt, om ensamrätten icke handhaves på avsett sätt, också få en ur allmän synpunkt skadlig verkan.

Vad härefter beträffar det fallet, då en enda företagare behärskar en så stor del av marknaden inom en bransch eller beträffande en viss vara, att man kan tala om en faktisk monopolställning för honom, är det icke svårt att påvisa områden, där hela eller nästan hela tillverkningen eller försäljningen inom landet av en viss vara ligger i händerna på en enda företagare. I flertalet av dessa fall föreligger emellertid en så kraftig konkurrens från

utlandet, att man ändock måste tveka att beteckna företeelsen som monopolistisk.

En typ av monopolistiska företeelser, som också bör nämnas i detta sammanhang, är de, som tillskapats genom lagstiftningen om patent samt om skydd för mönster och modeller. Nämnas bör även lagstiftningen om skydd för litterär och konstnärlig äganderätt och om rätt till fotografiska bilder. Av ännu större betydelse är de monopolliknande företeelser, som uppkommit på grund av märkesvarusystemet och i viktiga avseenden åtnjuter rättsligt skydd genom varumärkeslagstiftningen. Från de egentliga monopolen skiljer sig märkesmonopolen därutinnan, att varken något rättsligt eller faktiskt hinder föreligger att föra i handeln varor med likartade eller t. o. m. exakt samma egenskaper som märkesvaran men att varumärket likväl särpräglar varan på ett sätt, som kan försvåra effektiv konkurrens.

Vad angår de egentliga monopolen kan den nuvarande lagstiftningen betecknas som effektiv. Beskrivningen av monopolsituationen har i lagen gjorts på ett sådant sätt, att därunder inbegripes alla fall av väsentlig betydelse, och förekomsten av ett monopol torde i de flesta fall ej vara så svår att konstatera, att några större tillämpningssvårigheter behöver möta av denna anledning. Mot de rättsliga monopolen kan givetvis ingripande ej ske enbart av den anledningen, att vederbörande utnyttjar sin av rättsordningen givna ensamrätt. Däremot är ett ingripande möjligt, om han går utöver denna ram och utnyttjar monopolställningen t. ex. till att framtinga eller understödja annan konkurrensbegränsning.

Märkesmonopolen torde i princip icke omfattas av 1953 års lag i dess nuvarande lydelse. Med den av utredningen föreslagna utvidgningen av lagen skulle de däremot komma att inbegripas under denna. Härvid är dock att märka, att möjligheterna till ingripande blir begränsade på samma sätt som nyss angivits beträffande de rättsliga monopolen, d. v. s. till de fall, då märkesmonopolisten utnyttjar sin ställning till att begränsa konkurrensen i högre grad än ensamrätten i sig innebär.

En företeelse, som på sistone tilldragit sig stort intresse i den offentliga debatten, är *oligopolen*. Med oligopol avses den situation, som uppstår, då verksamheten inom en bransch eller ett varuområde kommit att till övervägande del ligga i händerna på ett fåtal större företagare. Faran med ett oligopol ligger — förutom i att det med lätthet utvecklar sig till en öppen eller förtäckt kartell — däri, att ett fåtal företags dominans helt allmänt medför risk för att konkurrensen försvagas. Särskilt är detta fallet, när oligopolet förenas med andra konkurrensbegränsande företeelser, t. ex. en vidsträckt användning av märkesvarusystemet. Vanligen torde verkningarna framträda i en stället i fråga om prisbildningen, vartill motsvarighet saknas i ett läge med mera effektiv konkurrens. Ofta är konkurrensen inriktad på andra omständigheter än pris och kvalitet, t. ex. på reklam, varornas yttre utstyrsel, servicedetaljer etc. Vanligt är också, att företagen inom ett oligopol tillämpar strängt exklusiva försäljningsmetoder, faktisk marknadsuppdelning eller andra åtgärder, som är ägnade att ytterligare begränsa konkur-

rensen utöver vad oligopolsituationen i och för sig behöver innebära. Ett oligopol i fabrikantledet kan därigenom få avsevärda verkningar på konkurrensförhållandena även i distributionsledet. På liknande sätt kan ett oligopol i distributionsledet påverka konkurrensförhållandena i fabrikantledet.

Framhållas bör, att det sagda givetvis icke är att fatta såsom något klander mot företagen eller företagarna på de områden, där konkurrensen av nu angivna orsaker är begränsad, utan blott innefattar ett konstaterande av att en fåtalsdominans på något område inom produktionen eller distributionen kan medföra ur samhällets synpunkt ogynnsamma verkningar. Utredningen vill icke heller uttala någon bestämd uppfattning i frågan, huruvida de skadliga verkningar, som oligopolen kan medföra, hittills varit särskilt framträdande här i landet. Ett försök att närmare klarlägga hithörande förhållanden skulle ta betydande tid i anspråk samt fordra avsevärda personella och materiella resurser. En dylik utredning framstår dessutom som överflödig, eftersom man på teoretisk väg kan fastslå, att oligopolsituationen *kan* medföra de nämnda verkningarna, och lagen — på sätt närmare beröres i det följande — föreslås begränsad till de fall, då skadlig verkan kan konstateras. Verkningarna av ett oligopol är för övrigt till stor del av sådan art, att spörsmålet om deras omfattning och betydelse ytterst måste förbli en omdömesfråga.

I sin nuvarande utformning ger 1953 års lag, såsom förut nämnts, icke någon möjlighet att inskrida mot gruppbildningar inom näringslivet av förevarande art under andra förutsättningar än att i samförstånd tillämpat gemensamt förfarande kan påvisas eller presumeras förekomma mellan företagarna. I detta hänseende innebär utredningens förslag en påtaglig utvidgning av lagens tillämplighetsområde. Det bör emellertid framhållas, att gränsdragningen mellan kartell- och oligopolfallen i praktiken ofta är blott en bevisningsfråga och att ett stort antal, måhända den övervägande delen av de oligopolfall, som medför sådana verkningar, att de kan antagas bli föremål för åtgärd enligt den förordade nya lagstiftningen, i själva verket är att beteckna som maskerade kartellfall.

Vid sidan av de nu nämnda arterna av konkurrensbegränsningar, vilka i allt väsentligt verkar horisontellt, d. v. s. berör blott företagare i samma produktions- eller distributionsled, har tidigare förekommit ett system, vilket gått ut på att en fabrikant eller grossist för sina varor bestämt ett visst *fast bruttopris* att tillämpas vid återförsäljningen, och därigenom förhindrat priskonkurrens mellan detaljisterna. Särskilt vanligt har detta varit i fråga om märkesvaror. Systemet har numera i princip förbjudits genom ett stadgande i 1953 års lag och får tillämpas endast efter dispens av näringsfrihetsrådet. I anledning härav har man på de håll, där bruttopriser tidigare varit vanliga, i stor utsträckning övergått till en annan form av vertikal prissättning, nämligen genom *riktpriser*, som anges av fabrikanter (jämför bil. B).

Central prissättning i form av riktprislistor förekommer även horisontellt genom branschorganisationerna. Inom vissa branscher, t. ex. järn- och färg-handeln, upptager riktprislistorna huvudparten av alla saluförda artiklar.

Från branschorganisationernas sida göres gällande, att varusortimentets omfattning gör det till en omöjlighet för detaljisterna att verkställa en fullt självständig priskalkyl för varje däri ingående vara och att central priskalkylering därför är en nödvändig service åt detaljisterna från organisationernas sida. I varje fall skulle en individuell priskalkylering från de enskilda handlandenas sida öka deras kostnader i avsevärd grad och därmed fördyra distributionen. Vidare hävdas från handelns sida, att riktpriislistorna visserligen påverkar minutpriserna men saknar betydelse vid försäljning i parti. Av systemets vedersakare anföres, att priskalkylen i de flesta fall blott består i uträknande av ett procentuellt tillägg på inköpspriset, att denna åtgärd mycket väl kan verkställas av detaljisten samt att det i praktiken visar sig, att riktpriiserna icke frångås annat än i rena undantagsfall. Ingenera synpunkten torde vara helt obefogad. Anledning torde i och för sig icke finnas att reagera mot att branschorganisationerna står sina medlemmar till tjänst med en viss service i fråga om bl. a. priskalkyleringen. Om det emellertid visar sig, att detta i praktiken leder till avsevärd stelhet i prissättningen, ligger redan häri tillräckligt bevis för att förfarandet har konkurrensbegränsande verkningar och att samhället följaktligen har anledning att följa företeelsen med uppmärksamhet.

De nuvarande lagreglerna innebär, att möjlighet finnes att inskrida mot sådana företeelser, som beror på tillämpning av horisontella riktpriiser, om de medför skadlig verkan t. ex. i form av utpräglad prisstelhet. Riktprissättning i förening med prisstelhet torde nämligen i och för sig ge tillräckligt bevis om förekomsten av sådant samförstånd mellan företagen, som avses i 1953 års lag. Däremot är det icke möjligt att med stöd av denna lag ingripa mot verkningarna av vertikala riktpriiser i andra fall än sådana, där detta system tillämpas av en företagare, som kan betecknas som monopolist, eller bedrivs i samförstånd med andra företagare på sådant sätt, som lagen jämställer med en kartellbildning. Den av utredningen förordade lagändringen innebär, att lagen kompletteras med en möjlighet till ingripande även i fråga om en vertikal riktprissättning, så snart denna medför ur samhällets synpunkt skadliga verkningar. Framhållas bör, att detta givetvis ej alltid är fallet utan att en tillämpning av riktprissystemet ofta kan betecknas som direkt förmånlig ur allmän synpunkt.

En annan form av konkurrensbegränsning, som otvivelaktigt förekommer i viss utsträckning, är att näringsidkare eller sammanslutningar av sådana vidtager direkt *repressiva åtgärder* mot den som bedriver en ur deras synpunkt obekväms konkurrens. Erfarenheterna tyder dock knappast på att sådana åtgärder är särskilt vanliga. Ovisst är, om detta förhållande bör tolkas så, att näringsidkarna endast sällan vill eller vågar bedriva sådan konkurrens, som kan hos de övriga frammana tanken på repressalier, eller bör ges den tydningen, att man inom näringslivet icke gärna tillgriper dylika åtgärder.

De fall av repressalier, som är kända, har mestadels bestått i åtgärder för att hindra varuleveranser till fronderande näringsidkare. En leveransvägran

behöver icke i och för sig anses såsom någon särskilt anmärkningsvärd företeelse. En sådan kan t. ex. bero på misstro till köparens solvens eller helt enkelt på den omständigheten, att säljaren icke kan tillgodose alla köpare och därför måste träffa ett val dem emellan. Över huvud bör det i princip anses stå en säljare fritt att själv välja sina försäljningsmetoder och därmed i viss omfattning även sin kundkrets efter vad han bedömer som förmånligast ur sin speciella synpunkt. *Selektiv försäljning* kan därför icke i och för sig bedömas såsom skadlig, utan den måste liksom andra former av konkurrensbegränsningar bedömas efter sina verkningar i det särskilda fallet. Härvid är uppenbarligen det fallet förtjänt av särskild uppmärksamhet, då en återförsäljare eller en grupp av sådana i en eller annan form övar påtryckning på sina leverantörer för att förmå dem att inställa leveranserna till en annan återförsäljare.

Under alla förhållanden är det klart, att den selektiva försäljningen hör till de företeelser, som det ur allmän synpunkt är skäl att uppmärksamma vid en lagstiftning om sådana företeelser inom näringslivet, vilka begränsar den fria konkurrensen.

För närvarande faller under 1953 års lag blott sådana repressaliefall, då åtgärden vidtagits av en monopolist, samt sådana fall, då man kan påvisa eller presumera samförstånd om åtgärden mellan två eller flera näringsidkare, d. v. s. då åtgärden är att jämställa med en kartellbildning. Däremot kan ingripande i allmänhet icke ske mot en åtgärd, som vidtagits på föranstaltande av någon enstaka konkurrent. Det är därför jämförelsevis lätt att kringgå lagstiftningen på denna punkt. Utredningens förslag innebär att i princip alla fall av repressalier skall kunna föranleda ingripande genom ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor, oavsett huruvida samförstånd om åtgärden kan påvisas eller icke.

Prisdifferentiering utgör en särskilt svårbedömd företeelse i företagens prissättning. Den innebär automatiskt, att köpare som får olika prisvillkor kan komma i olika konkurrensläge. Detta är klart motiverat, om prisdifferentieringen anknyter till de kostnadsskillnader, som köpare förorsakar säljare genom sina skiftande inköpsvanor, t. ex. genom olika orderstorlek, tidpunkt för ordergivning m. m. I själva verket är en sådan prisdifferentiering en förutsättning för att konkurrensen automatiskt skall kunna anses åstadkomma en rationell struktur.

En prisdifferentiering går emellertid ofta utöver kostnadsskillnaderna och blir då i regel uttryck för olika köparens maktställning i förhållande till säljaren. Prisdifferentieringen får då karaktären av *prisdiskriminering*, d. v. s. ett gynnande eller missgynnande av en enskild köpare i förhållande till andra, utan att detta kan motiveras med en hänvisning till de olika prestationer som utföres. En sådan prisdiskriminering kan få konkurrensbegränsande karaktär, och enligt nuvarande lag kan den göras till föremål för undersökning och förhandling, om den utövas av monopolföretag eller företag i kartellsamverkan. Prisdiskrimineringen kan emellertid även tänkas vara skadlig i andra fall, där de nämnda förutsättningarna för lagens tillämpning icke

föreligger, vilket motiverar en utvidgning av lagen i detta avseende. Vid bedömningen härav måste emellertid även uppmärksammas, att åtgärder mot prisdiskriminering i sig själva kan få en konkurrensbegränsande verkan, eftersom det ofta är just i kampen om de stora kunderna med stark maktställning, som priskonkurrensen kommer i gång.

Om man utvidgar 1953 års lag till att omfatta all prisdiskriminering, oavsett vem som utövar den, måste man i sin tillämpning av lagen därför beakta risken för att den kan få en konkurrensbegränsande verkan. Om icke särskilda skäl till ett annat bedömande finnes i ett visst fall, synes därför ingripanden mot prisdiskriminering endast böra äga rum i de fall, då prisdiskrimineringen bidrar till att verkningsförmågan inom näringslivet hämmas.

Den nu gjorda uppräknningen av särskilda slag av konkurrensbegränsningar gör givetvis icke anspråk på att vara fullständig men den torde dock omfatta alla fall av mera väsentlig betydelse, i vilka ett behov av ingripande kan antagas bli aktuellt.

Måhända kan man mot utredningens förslag invända, att det allmännas intresse icke påkallar att ingripande sker i mer än en bråkdel av de fall, som formellt kommer att falla under bestämmelserna i lagen, och att tillämplighetsområdet därför borde kunna bestämmas snävare än vad förslaget innebär. Önskemålet om en närmare avgränsning av de fall, som kan tagas under behandling av ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet, är emellertid tillgodosett genom det i 1953 års lag förekommande stadgandet (1 § första stycket), enligt vilket förhandling blott kan äga rum angående sådana konkurrensbegränsningar, som i det givna fallet medför skadlig verkan. Härigenom och genom den i lagen givna definitionen av begreppet skadlig verkan har i själva verket alla de fall, då det allmänna intresset icke kräver inskridande från myndigheternas sida, blivit undantagna från lagens tillämplighetsområde.

En närmare analys av 1953 års lags definition på begreppet skadlig verkan av konkurrensbegränsning torde ej vara av nöden i detta sammanhang. Några synpunkter på frågan bör dock anföras.

Framst bör framhållas den avsevärda inskränkning i tillämpningsområdet, som ligger i att konkurrensbegränsningens verkningar skall framträda på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt. Häri ligger för det första att sådana företeelser, som i annat sammanhang skyddas av lagstiftningen, t. ex. patenträttigheter, i allmänhet icke kan bli föremål för ingripande (jfr s. 124). Härutöver torde begränsningen innebära, att lagen icke bör komma till användning för inskridanden mot andra företeelser än sådana, vilkas verkan är så pass vittgående, att frågan överhuvud kan sägas utgöra ett allmänt intresse. Härigenom bortfaller bl. a. sådana spörsmål, som icke har någon avsevärd ekonomisk betydelse i det särskilda fallet eller är av större vikt ur principiell synpunkt. Att en dylik begränsning uppställts är av vikt icke blott med hänsyn till de tillämpande myndigheternas arbetsbördan utan även för de enskilda näringsidkarna, vilka har ett befogat intresse av att icke bli

utsatta för ingripanden beträffande andra frågor än sådana av någorlunda stor betydelse.

En annan och viktigare begränsning i lagens tillämplighetsområde består däri, att man såsom skadlig betecknat blott sådan verkan av en konkurrensbegränsning, som består antingen i påverkan på prisbildningen eller i hämmande av näringslivets verkningförmåga eller i hinder för annans näringsutövning. Lagen har alltså positivt genom uppräknings angivit de fall, då det ur allmän synpunkt kan anses påkallat, att ingripande äger rum. Det torde icke med fog kunna göras gällande, att uppräknings är onödigt omfattande. Däremot kan måhända sägas, att de i lagen brukade uttrycken medger en ganska fri tillämpning med hänsyn till omständigheterna i skilda fall. Detta är emellertid snarast att anse som en fördel och torde för övrigt på grund av ämnets natur vara ofrånkomligt. Att märka är dessutom, att lagen icke går så långt som till att förklara de konkurrensbegränsande företeelser, vilka avses i uppräknings, såsom otillåtliga, utan blott anger förutsättningarna för att en näringsidkare skall vara skyldig att inlåta sig i förhandling om bästa sättet för undanröjande av deras skadliga verkningar. Vidare har man genom sammansättningen av den myndighet — näringsfrihetsrådet — på vilken lagtillämpningen i sista hand ankommer, sökt skapa garantier för att prövningen sker på ett i allo objektivt sätt.

Utredningen anser för sin del, att lagstiftningens tillämplighetsområde är på ett lämpligt sätt avgränsat genom de nu återopade bestämmelserna. Den av utredningen tidigare förordade lagreformen synes sålunda icke böra medföra någon saklig ändring i dessa.

I lagtekniskt hänseende innebär utredningens förslag, att nuvarande 5 § och 6 § första stycket i 1953 års lag bortfaller.

För att ersätta de bortfallna stadgandena kan lämpligen den nuvarande bestämmelsen i 1 § andra stycket med en viss redaktionell jämkning överföras till det avsnitt i lagen, som rör förhandling för undanröjande av skadlig verkan av konkurrensbegränsning, och bilda en ny 5 §. Såsom en ny 6 § synes böra upptagas den nuvarande bestämmelsen i 5 § andra stycket om att förhandling inför näringsfrihetsrådet icke, med mindre Kungl. Maj:t lämnat tillstånd, får gälla verkan utom riket av konkurrensbegränsning, samt om förutsättningarna för att sådant tillstånd skall kunna meddelas.

I kapitel 7 har utredningen vidare förordat en bestämmelse, som gör det möjligt att ingripa mot en otillständig prissättning genom föreskrifter om visst högsta pris även i sådana fall, då förutsättningarna för tillämpning av beredskapslagstiftningen om prisreglering ej är för handen.

Närmare bestämt syftar utredningen på det tänkbara fallet, att en konkurrensbegränsning medför skadlig verkan, bestående i alltför hög prissättning, och att rättelse icke kan vinnas förhandlingsvägen. I prissättningsfrågor är företagens ekonomiska intresse mera direkt engagerat än vad fallet är beträffande sådana konkurrensbegränsningar, som tagit sig uttryck på annat sätt än i priset. Frånvaron av varje maktmedel kan i dylika fall

göra det svårt att nå en godtagbar uppgörelse enbart genom förhandling. Dessa svårigheter kan förväntas bli framträdande, om möjligheten att tillgripa direkt priskontroll regleras endast i en beredskapslag av den karaktär utredningen föreslagit och sålunda reserveras för vissa särskilda förhållanden.

Av det anförda framgår, att behovet av ett stadgande, som ger möjlighet att i nu avsedda fall ingripa med förordnande om högstpris, är permanent. Å andra sidan har man anledning förmoda, att blotta förhandenvaron av ett dylikt stadgande så avsevärt underlättar möjligheterna till uppgörelse förhandlingsvägen, att det endast sällan behöver tillämpas. Något hinder möter icke mot att denna undantagskaraktär kommer till synes genom att stadgandet får en formulering, som utesluter att det kan komma till användning i oträngt mål.

Med beaktande av de nu anförda synpunkterna kan bestämmelsen utformas så, att den kan sättas i tillämpning om det av en företagare tillämpade priset står i uppenbart missförhållande till kostnaderna och saken är av allmän betydelse. En ytterligare förutsättning bör dessutom vara, att prissättningen först upptagits till förhandling inför näringsfrihetsrådet utan att överenskommelse kunnat uppnås.

En fråga för sig är, huruvida befogenheten att förordna om högstpris skall läggas i näringsfrihetsrådets hand. Denna lösning vill utredningen för sin del icke förorda. I syfte närmast att betona stadgandets undantagskaraktär föreslår utredningen, att fastställandet av högstpris i nu avsett fall skall ankomma på Kungl. Maj:t efter framställning av näringsfrihetsrådet. Där emot kan åt rådet lämpligen uppdragas att vid behov medge undantag från eller jämkningar i ett meddelat förordnande om högstpris.

Om ett högstpris åsättes enligt de nu skisserade reglerna, bör detta icke betyda, att saken för framtiden får därvid bero. Tvärtom bör frågan om den konkurrensbegränsning, som föranlett åtgärden, vid första lägliga tillfälle upptagas på nytt och möjligheterna till uppgörelse därvid omprövas. Med hänsyn härtill synes ej erforderligt och knappast heller lämpligt, att ett förordnande om högstpris får gälla under obegränsad tid. Utredningen föreslår, att giltighetstiden begränsas till ett år från den dag, då förordnandet meddelades. Detta utesluter givetvis icke, att nytt förordnande bör kunna meddelas efter utgången av denna tid, om förutsättningar därför föreligger.

Utöver de nu angivna bestämmelserna erfordras givetvis stadganden om straff- och förverkandepåföljd för den, som åsidosätter ett meddelat förordnande om högstpris.

Såsom utgörande en del av den permanenta näringslagstiftningen har de nu avsedda stadgandena sin rätta plats i 1953 års lag. Lämpligast synes vara, att de infogas såsom en del av 21 §, vari avhandlas det fall, då förhandling inför näringsfrihetsrådet avslutas utan att skadlig verkan av konkurrensbegränsning kunnat undanröjas. Enligt paragrafens nu gällande lydelse skall näringsfrihetsrådet, om saken finnes vara av större vikt, göra anmälan därom till Kungl. Maj:t. Tillägget till paragrafen blir av det innehållet, att

rådet, om de nyssberörda förutsättningarna för åsättande av högstpris anses föreligga, kan vid sin anmälan foga en framställning att så skall ske och att Kungl. Maj:t i anledning av dylik framställning äger meddela förordnande av förut angiven innebörd. Vidare bör i paragrafen upptagas de ytterligare bestämmelser, som förordats i det föregående. Bestämmelserna om straff och annan påföljd för den, som åsidosätter ett meddelat förordnande om högstpris, bör dock inarbetas bland lagens övriga ansvarsbestämmelser, lämpligen i form av ett tillägg till nuvarande 29 §.

Förfarandet hos ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor och inför näringsfrihetsrådet kommer även efter den föreslagna reformen att bibehålla sin nuvarande karaktär. Skillnaden består i stort sett i att ombudsmannaämbetet och näringsfrihetsrådet får befogenhet att till behandling upptaga alla slag av konkurrensbegränsningar och ej, såsom nu, blott vissa närmare angivna slag av dylika. Slopandet av den direkta priskontrollen under normala tider torde dock medföra en sådan faktisk förskjutning av verksamheten, att prisfrågorna får större betydelse än tidigare. En praktisk betydelsefull skillnad mot vad som nu gäller består i den ökning av utredningsresurserna, som utredningen tidigare uttalat sig för.

I korthet uttryckt kommer ett ärende angående åtgärder mot en konkurrensbegränsning att gestalta sig på följande sätt. Regelmässigt torde ingripandet komma att grundas på material, som sammanställts inom den särskilda undersökningsmyndigheten. Redan i samband med undersökningen har vederbörande näringsidkare tillfälle att bringa konkurrensbegränsningen att upphöra eller att vidtaga åtgärder för att motverka dess samhällsskadliga verkningar. Därigenom undanryckes själva grunden för ett ingripande. Vid tvekan angående arten av de åtgärder, som kan komma att påfordras ur allmän synpunkt, kan näringsidkaren säkerligen räkna på råd och hjälp från sin näringsorganisation eller från de organisationer för självsanering, som upprättats inom näringslivet. Ett ärende kan också bli anhängiggjort genom anmälan från enskild part. Även i detta fall torde ofta en utredning genom undersökningsmyndigheten vara nödvändig för att ge det erforderliga underlaget för sakens bedömande, och ärendet kommer därför ej sällan att remitteras till denna myndighet. Möjligt är dock, att ombudsmannaämbetet självt föranstaltar om viss utredning i stället för eller jämte den utredning, som tillhandahålles av undersökningsmyndigheten. Under alla förhållanden kan den, mot vilken anmälan riktas, påräkna att utan dröjsmål få underrättelse om förhållandet och därigenom sättas i tillfälle att själv vidtaga åtgärder för att undanröja det påtalade missförhållandet.

Givet är, att ombudsmannaämbetet icke påkallar förhandling inför näringsfrihetsrådet utan att först bereda den näringsidkare eller den sammanlutning av sådana, som vidtagit den konkurrensbegränsande åtgärden, tillfälle att yttra sig i saken. De förut lämnade statistiska uppgifterna visar, att åtminstone hittills det övervägande flertalet ärenden stannat på detta stadium och icke behövt föras vidare till rådet. I åtskilliga fall har detta berott

på att vederbörande näringsidkare självant vidtagit sådana åtgärder, att anledning till vidare inskridande från ämbetets sida icke förelegat. Dessutom har ämbetet verkställt en viss gallring av ärendena i syfte att begränsa verksamheten till de fall, som är av nämnvärd betydelse ur allmän synpunkt. En följd härav har blivit, att antalet fall, som handlagts inför rådet, hittills varit mycket begränsat.

Om ett ärende fortskridit så långt, att förhandling inför näringsfrihetsrådet påkallats av ombudsmannaämbetet eller av enskild part, har rådet först att ta ställning till frågan, huruvida de för förhandling stadgade betingelserna föreligger. Rådet har sålunda bl. a. att bedöma huruvida den påtalade konkurrensbegränsningen medför skadlig verkan ur allmän synpunkt eller icke. Före avgörandet av dessa preliminärfrågor skall rådet bereda parterna — d. v. s. ombudsmannaämbetet eller den klagande enskilda parten samt den näringsidkare eller den organisation av sådana, som vidtagit den klandrade åtgärden — tillfälle att inför rådet framföra sina synpunkter. Om de lagstadgade förutsättningarna icke befinnes vara för handen, avslutas handläggningen av ärendet med att rådet konstaterar detta förhållande. Det moment i rådets verksamhet, som består i avgörandet av preliminärfrågor, kommer genom den föreslagna lagändringen att bli av avsevärt större betydelse än förut, eftersom ändringen går ut på att alla konkurrensbegränsningar skall kunna upptagas vid förhandling under den enda förutsättningen, att de har en ur allmän synpunkt skadlig verkan. Man kan t. o. m. förutse, att det kommer att bli en av rådets huvuduppgifter att avgöra, när sådan verkan skall anses föreligga, och att på detta område söka skapa en praxis, som i erforderlig mån kompletterar lagreglerna.

Har rådet i ett visst fall funnit, att de lagstadgade förutsättningarna föreligger för att ärendet skall upptagas till förhandling, är det likväl icke givet att så kommer att ske. Ännu på detta stadium har vederbörande näringsidkare möjlighet att självant vidtaga åtgärder för att undanröja konkurrensbegränsningen eller upphäva dess skadliga verkan. Denna möjlighet är av särskild betydelse med hänsyn till att man inom näringslivet otvivelaktigt i många fall har behov av ett uttalande från näringsfrihetsrådets sida, huruvida en viss åtgärd kan anses skadlig eller icke. Sedan denna principfråga avgjorts, har vederbörande näringsidkare mången gång icke något större behov av att även driva till sin spets den andra frågan, vilka åtgärder man från det allmännas sida påfordrar för att låta saken bero. Härom torde han för övrigt i regel ha fått tillräcklig upplysning under förfarandets tidigare skeden.

Vad beträffar själva formen för förhandlingarna inför rådet består dessa enligt gällande bestämmelser, i vilka någon ändring icke föreslås, i att saken upptages och handlägges vid ett sammanträde, då parterna å ömse sidor har tillfälle att framföra sina synpunkter. Om så erfordras, kan muntlig eller skriftlig förberedelse äga rum, innan sammanträde utlyses. Förhandlingarna, vilka i regel är offentliga, har till ändamål att åstadkomma en uppgörelse, med vilken man på ömse sidor kan åtnöjas.

Innehållet i den uppgörelse, till vilken en förhandling inför näringsfri-

hetsrådet leder, kommer givetvis att variera efter förhållandena i varje särskilt fall. Det bör framhållas, att man från det allmännas sida icke nödvändigtvis behöver eftersträva, att en förefintlig konkurrensbegränsning helt avlägsnas. Såsom tidigare framhållits, kan en konkurrensbegränsning ingalunda alltid sägas medföra skadliga verkningar ur det allmännas synpunkt; tvärtom fullföljer många sådana ett syfte, som även ur denna synpunkt är beaktansvärt. Vad man åsyftar är blott att undanröja de ur allmän synpunkt skadliga verkningarna av en konkurrensbegränsande företeelse. Vederbörande näringsidkare har full frihet att i detta hänseende föreslå de åtgärder, som passar honom bäst, och kan vara förvissad om att de kommer att godtagas, om de kan antagas leda till det åsyftade resultatet.

Om en förhandling inför näringsfrihetsrådet måst avslutas utan att uppgörelse kunnat träffas, äger näringsfrihetsrådet, såsom förut nämnts, göra anmälan därom till Kungl. Maj:t, såvida saken finnes vara av större betydelse. I nu gällande bestämmelser finnes intet föreskrivet om åtgärder, som Kungl. Maj:t i så fall kan vidtaga, men utredningen har föreslagit, att lagstiftningen i denna del kompletteras med en möjlighet i vissa fall för Kungl. Maj:t att ingripa och förordna om högstpris. Även efter denna skärpning kan man givetvis icke utan fog uttala tvekan, huruvida den föreslagna lagstiftningen verkligen kan betecknas såsom ett tillräckligt verksamt medel till upprätthållande av effektiv konkurrens. Särskilt kan svårigheter förutses möta, då det gäller att förhandlingsvägen komma till rätta med sådana konkurrensbegränsningar, som icke består i vissa konkreta åtgärder från näringsidkarnas sida utan hänför sig till ofullkomligheter i näringslivets struktur, t. ex. monopol och oligopol. I dylika fall kan ju förhandlingen icke gärna tänkas gå ut på att undanröja själva konkurrensbegränsningen, d. v. s. monopolet eller oligopolet. Däremot är det väl tänkbart att genom förhandling undanröja eller begränsa sådana skadliga följdöreteelser av konkurrensbegränsningen, som består i exempelvis olämplig prispolitik, alltför exklusiva försäljningsmetoder, outsidersbekämpning m. m. I sådana fall, där man kan säga sig, att den bristande konkurrensen lett till att effektiviteten inom näringsgrenen är mindre än den kunde och borde vara, kan det givetvis vara svårare att nå en lösning förhandlingsvägen. Eftersom företagarna i allmänhet är positivt inställda till rationaliseringar, är det emellertid icke otänkbart, att man genom förhandling kan nå överenskommelse t. ex. om att göra försök med syfte att uttröna lönsamheten ur företagarnas och det allmännas synpunkter av sådana rationaliseringar på viss eller vissa punkter, som anses särskilt önskvärda, och att man på detta sätt kan bidra till att utvecklingen trots den ofullständiga konkurrensen får ett ur samhällets synpunkt godtagbart förlopp. Man får icke glömma, att lagen på detta liksom på andra områden avser att verka icke blott på kort sikt utan även och kanske främst på lång sikt.

Utredningen vill vidare framhålla, att avsaknaden av maktmedel icke, som man kunde föreställa sig, uteslutande är att beteckna såsom en svaghet i lagstiftningen utan ur viss synpunkt rentav kan betecknas som ett

positivt drag i denna. Frånvaron av tvångsmedel och hot är ägnad att ge förhandlingarna inför näringsfrihetsrådet en helt annan karaktär än de eljest skulle ha erhållit. Det är möjligt, att en lagstiftning av denna karaktär icke överallt och under alla förhållanden skulle slå väl ut, men såvitt nu kan bedömas besitter företrädarna för det svenska näringslivet i gemen en så hög grad av solidaritet med samhället och sin yrkeskår, att det i regel är tillräckligt att för vederbörande påvisa en företeelses samhällsskadliga verkningar, för att han skall vara villig att vidtaga åtgärder för att rätta till missförhållandet.

Av dessa skäl och i förhoppning att den fortsatta utvecklingen icke kommer att jäva de nu gjorda antagandena om näringslivets vilja och förmåga att tillmötesgå befogade allmänna intressen anser sig utredningen icke böra föreslå, att 1953 års lag utbygges med andra tvångsbestämmelser än det nyss nämnda undantagsstadgandet om högstpris.

I samband med utarbetandet av den för riksdagen sedermera framlagda propositionen nr 103/1953 med förslag till lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet hölls mellan delegerade, utsedda av chefen för handelsdepartementet, och representanter för Sveriges grossistförbund, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, Sveriges industriförbund, Sveriges köpmannaförbund och Sveriges lantbruksförbund ett flertal överläggningar angående lagförslagets utformning. Syftet med överläggningarna var från departementets sida att vinna viss garanti för att näringslivets organisationer ställde sig positiva till det i propositionen framförda förslaget om förhandlingar inför näringsfrihetsrådet för att motverka skadlig verkan av konkurrensbegränsningar. Vid överläggningarna nåddes i allt väsentligt enighet om den utformning, som lagen senare fick. Några huvudpunkter rörande resultatet av överläggningarna upptecknades i en av de departementsdelegerade och organisationernas representanter den 16 januari 1953 undertecknad handling.

Enär det möjligen kan göras gällande, att ett genomförande av de av utredningen här förordade ändringarna i konkurrensbegränsningslagen innebär ett ensidigt frångående från statsmakternas sida av vad som förutsattes eller kan anses överenskommet vid nyssnämnda överläggningar, har utredningen funnit lämpligt att inhämta yttrande från organisationerna. Från dessa har därvid lämnats det beskedet, att de icke ämnar åberopa 1953 års »överenskommelse» såsom hinder mot den här förordade utsträckningen av konkurrensbegränsningslagen, under förutsättning att utredningens förslag blir enhälligt och att detsamma icke skärpes. Vad som förekom vid nyssnämnda överläggningar utgör sålunda icke något hinder mot ett genomförande av utredningens förslag.

Ändringar i lagstiftningen om uppgiftsskyldighet för näringsidkare m. m.

I kap. 7 har utredningen bl. a. uttalat sig för en utbyggnad och effektivisering av den administrativa apparat, som erfordras för tillämpning av 1953 års lag. Vidare har utredningen föreslagit, att den nuvarande tillsyns- och undersökningsverksamheten på området utbygges att omfatta även prisregistrering och prisanalys samt konsumentupplysning i prisfrågor. Ytterligare synpunkter på de olika verksamhetsgrenarnas karaktär och omfattning kommer att anföras i kap. 10. I detta sammanhang skall blott behandlas de konsekvenser utredningens ställningstagande får på lagstiftningen om kartellövervakning och i närstående ämnen.

Till en början må nämnas, att 1946 års lag om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet icke blott reglerar näringsidkares uppgiftsskyldighet och frågor, som har direkt samband därmed, utan även anger grunddragen för den verksamhet, som bedrivs inom undersökningsmyndigheten. Den utbyggnad av verksamheten, som utredningens ställningstagande innebär, skulle med tillämpning av denna lagstiftningsteknik medföra, att lagen borde kompletteras med beskrivning även av övriga verksamhetsgrenar. Lagen skulle därigenom få en ganska betydande omfattning. Emellertid torde det icke vara nödvändigt att i lagen införa stadganden av denna art, särskilt som dylika måste bli ganska allmänt hållna och knappast ägnade att ge någon nämnvärd ledning för verksamheten. De närmare reglerna om myndighetens arbetssätt bör i stället inflyta i en särskild instruktion för myndigheten. Utredningen föreslår därför, att 1946 års lag utbytes mot en ny lag, förslagsvis benämnd *lag om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden*, vilken i princip bör behandla blott frågan om uppgiftsskyldighet för näringsidkare och de spörsmål, som står i direkt samband därmed.

Vad angår uppgiftsskyldighetens omfattning har, såsom förut nämnts, i 1946 års lag stadgats skyldighet för sådan yrkesutövare, som avses i lagen, att efter anmaning av övervakningsmyndigheten anmäla av honom ingången eller biträdd konkurrensbegränsande överenskommelse. Därest undersökningsmyndigheten beslutar att utföra särskild undersökning rörande förekomsten av konkurrensbegränsning och dess verkningar, är yrkesutövaren dessutom skyldig att för myndigheten hålla tillgängliga handelsböcker m. m. samt att i övrigt meddela myndigheten de uppgifter, som erfordras för undersökningen.

För en verksamhet av den karaktär utredningen förordat är denna uppgiftsskyldighet icke tillräcklig. Den måste i varje fall utbyggas med föreskrifter om skyldighet för yrkesutövaren att lämna uppgifter om tillämpade priser samt om förhållanden, som kan inverka på bedömandet av prissättningen, t. ex. intäkter, kostnader och vinster i rörelsen. Vidare bör också prisfrågorna kunna göras till föremål för särskild undersökning på samma

sätt som fallet är med frågor angående konkurrensbegränsningar, och bestämmelsen om skyldighet att förete handelsböcker m. m. samt att lämna uppgifter, som erfordras för undersökningen, bör därför få en sådan avfattning, att den otvetydigt avser även undersökning av frågor, som endast rör prisbildningen.

Mot ett stadgande av nu antytt innehåll kan möjligen riktas den invändningen, att uppgiftsskyldigheten blir ganska vittgående och relativt obestämd till sin omfattning. En uppgiftsskyldighet av liknande karaktär och omfattning är emellertid redan nu stadgad i 10 § prisregleringslagen. De föreslagna nya bestämmelserna innebär i stort sett blott, att dessa redan gällande stadganden överföres till ett annat område av lagstiftningen. Givetvis förutsättes, att bestämmelserna handhas med urskillning.

En annan viktig fråga rör den *sekretess*, med vilken de uppgifter, som inkommer från näringsidkare och andra, bör kringgärdas. Denna fråga aktualiseras särskilt genom utredningens förslag att undersökningsmyndigheten skall bedriva en för allmänheten avsedd publiceringsverksamhet.

Ur de synpunkter, som förestavat utredningens ställningstagande, är det önskvärt, att gränsen för vad som får publiceras icke drages för snävt. Med hänsyn till näringsidkarnas befogade intressen — och indirekt även ur allmän synpunkt — är det emellertid också nödvändigt att skapa garantier för att sådana upplysningar om enskildas affärs- och driftförhållanden, vilkas yppande kan lända vederbörande till men, icke i onödan utlämnas till offentligheten.

Vad först angår den del av verksamheten, som ur förevarande synpunkt är minst brännande, nämligen den konsumentupplysning, som består i offentliggörande av prisuppgifter, är ändamålet med denna verksamhetsgren ytterst att söka påverka allmänhetens köpvanor och därigenom på längre sikt främja en ändamålsenlig utveckling av prisbildningen och förhållandena i övrigt inom näringslivet. En dylik verksamhet är i och för sig icke något, som den lojala företagsamheten har anledning att reagera mot. Ett berättigat krav från näringslivets sida är emellertid, att prisuppgifterna kompletteras med uppgifter om den prestation, som erbjudes. Detta innebär bl. a., att man vid publiceringen torde i viss omfattning böra skilja mellan olika företagsformer.

Svårare att besvara är frågan, i vad mån det är förenligt med näringsidkarnas berättigade intressen att offentliggöra uppgifter rörande marginalsättningen och prestationerna i olika försäljningsled, intäkter, kostnader, vinster m. fl. förhållanden, som kan inverka på prisbildningen. Av gammalt har prisbildningsfrågor och vad därmed sammanhänger betraktats såsom affärshemligheter. Utredningen avser givetvis icke att bryta med denna uppfattning på det sättet, att principerna för de enskilda företagens prissättning göres till allmän egendom. Å andra sidan anser utredningen emellertid, att man på företagarhåll ofta överskattar betydelsen av att upprätthålla sekretess i prissättningsfrågor. Motivet till att en företagare hem-

lighåller principerna för sin prissättningspolitik torde icke så mycket vara farhågor för att kunderna skall få kännedom om dylika ting utan snarare farhågor för att ge konkurrenterna insyn i företaget. Mycket av det hemlighetsmakeri, varmed prispbildningen omges, beror troligen mera på slentrian än på överväganden om vad som i det särskilda fallet är lämpligast för vederbörande företag eller för näringslivet som helhet. Den köpande allmänheten torde i brist på kännedom om de gängse handelsmarginalerna snarare vara benägen att överskatta än att underskatta deras betydelse för prispbildningen. Vidare kan sägas, att en viss kännedom från allmänhetens sida om det arbete, som utföres inom produktion och distribution, samt om kostnaderna för detsamma säkerligen tjänar till att öka förståelsen för produktionens och distributionens problem samt att hålla den allmänna diskussionen kring dessa frågor på ett sakligt plan. Detta måste även ur näringslivets synpunkt anses som en positiv effekt av den föreslagna publiceringsverksamheten på området.

Som en allmän princip torde kunna fastslås, att några betänkligheter i stort sett icke behöver möta mot att publicera uppgifter om kalkyleringsmetoder, intäkter, kostnader, vinster m. m. för en näringsgren eller en grupp av företagare, vare sig uppgifterna avser förhållandena i allmänhet inom gruppen eller rör prispbildningen beträffande någon viss vara. Däremot bör största försiktighet iakttas, när det gäller att publicera uppgifter, som kan hänföras till viss företagare. Publicering av dylika uppgifter torde för övrigt endast i sällsynta undantagsfall vara påkallad med hänsyn till verksamhetens syfte.

Av nu nämnda orsaker och även av praktiska skäl bör publiceringen av uppgiftsmaterialet ske i bearbetad form, och primärmaterialet bör normalt icke offentliggöras. Sekretessfrågan kommer med hänsyn härtill i allmänhet att aktualiseras endast i samband med framläggandet av sådana redogörelser, som utarbetas i speciellt syfte att bringas till allmänhetens kännedom. Vilken form och vilket innehåll som bör givas åt dessa redogörelser, är i sista hand en omdömesfråga, för vars avgörande några exakta lagregler icke kan utformas.

De sekretessregler, som för närvarande gäller för undersökningsverksamheten, innefattas i huvudsak i 20 § *lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar*. Reglerna går ut på att handling, som inkommit till eller upprättats hos undersökningsmyndigheten och som innehåller upplysningar om yrkesutöwares affärs- eller driftförhållanden, vilkas offentliggörande kan lända honom till men, icke får i andra fall än Kungl. Maj:t bestämmer utlämnas förrän efter 20 år, räknat från handlingens datum. Beträffande kartellregistret gäller dock särskilda regler. — Den befogenhet, som i lagen tillagts Kungl. Maj:t att bestämma, i vilka fall handling får utlämnas, kan tänkas utövad antingen så, att Kungl. Maj:t förbehåller sig avgörandet från fall till fall, eller på det sättet, att Kungl. Maj:t utfärdar närmare föreskrifter i ämnet och överlåter avgörandet i det särskilda fallet till vederbörande myndighet.

Vid förverkligande av utredningens förslag är det givetvis icke möjligt att tänka sig en sådan ordning, att Kungl. Maj:t i varje särskilt fall prövar vad som skall offentliggöras. Denna uppgift måste av praktiska skäl anförtros undersökningsmyndigheten. Genom lagtextens formulering bör emellertid tydligt anges, att inkomna uppgifter i princip är sekretesskyddade och att sekretessen icke får brytas godtyckligt utan blott i den mån detta är påkallat för att myndigheten skall kunna fullgöra de uppgifter, som åvilar densamma. Dessa kan lämpligen anges genom hänvisning till den instruktion, som Kungl. Maj:t torde komma att utfärda för myndigheten. — De särskilda reglerna beträffande kartellregister — vilka går ut på att registret i princip är en offentlig handling — torde i sak böra bibehållas oförändrade.

Vid sidan av de sekretessregler, som sålunda föreslås gälla i fråga om handlingar, som inkommer till eller upprättas hos undersökningsmyndigheten, bör finnas en särskild bestämmelse om tystnadsplikt för myndighetens tjänstemän. Denna tystnadsplikt bör i princip omfatta alla sådana affärs- och driftförhållanden, om vilka vederbörande fått kännedom genom sin verksamhet hos myndigheten. Offentliggörande av upplysningar om dessa förhållanden bör med andra ord endast få ske i den form, som anvisas genom det förut berörda stadgandet i 1937 års lag. Bestämmelsen, vilken bör inflyta i den av utredningen nyss förordade lagen om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden, kan lämpligen avfattas i nära anslutning till det i 10 § av 1946 års lag förekommande stadgandet i samma ämne.

KAPITEL 10

Organisatoriska frågor**Allmänt ställningstagande till den organisatoriska uppbyggnaden**

Utredningens i kapitel 7 redovisade principiella ställningstagande innebär, dels att den nuvarande på grundval av 1947 års prisregleringslag bedrivna prisreglerande och prisövervakande verksamheten under normala tider ersättes av en prisregistrerande och prisanalyserande verksamhet, kompletterad med en särskild konsumentupplysning i prisfrågor, dels att den nuvarande lagstiftningen avseende övervakning och motverkande av konkurrensbegränsningar inom näringslivet utvidgas.

De myndigheter, som i första hand berörs av utredningens förslag rörande den framtida statliga verksamheten beträffande pris- och konkurrensförhållandena, är statens priskontrollnämnd, kommerskollegii monopolutredningsbyrå ävensom i vissa delar dess statistiska byrå, ombudsmannaämberet för näringsfrihetsfrågor samt näringsfrihetsrådet.

Den efter andra världskrigets slut successivt förbättrade varuförsörjningen och den ökade stabiliteten i det ekonomiska livet har efter hand möjliggjort en avveckling av den direkta priskontrollen på flertalet områden. Detta har medfört, att PKN efter en anpassning av de personella resurserna till de ändrade förhållandena i allt större utsträckning kommit att inrikta verksamheten på prisövervakande uppgifter. Personalen vid PKN är därför för närvarande till övervägande delen sysselsatt med att på grundval av en mycket omfattande prisinsamling kartlägga och analysera pris- och marginalutvecklingen på näringslivets olika områden. Såsom ett kompletterande led i denna verksamhet utföres företagsekonomiska undersökningar i form av räntabilitetsundersökningar och kostnads-, intäkts- och vinstanalyser samt även kalkylgranskningar. Den prisinsamlade verksamheten sker i stor utsträckning genom anlitan av personalen vid de till länsstyrelserna knutna priskontoren. — PKN:s personal uppgår för närvarande till ett 80-tal tjänstemän (exklusive statens upplysningsbyrå), fördelade på ett kansli och fem byråer. Därtill kommer fältorganisationen vid länsstyrelserna med ett 30-tal tjänstemän, som kan utnyttjas för prisinsamling m. m. Enligt vad utredningen inhämtat, är det enbart på grund av den ringa omfattningen av den direkta priskontrollen och genom ökat anlitan av tekniska hjälpmedel, t. ex. hålkortsanläggningar, som dessa personella resurser möjliggör en mera allmän kontinuerlig prisövervakning.

Den verksamhet, som bedrivs av kommerskollegii monopolutredningsbyrå, består dels i registrering av kartellavtal och andra liknande konkurrensbegränsande överenskommelser, som berör pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållanden i riket, dels ock i utförande av sådana särskilda undersökningar, då anledning föreligger att befara skadlig verkan av en konkurrensbegränsning eller eljest särskilda skäl föreligger. Under sin hittills bedrivna verksamhet har byrån visserligen hunnit kartlägga förekomsten av registreringspliktiga kartellavtal inom flertalet områden av näringslivet, varför arbetet minskat inom denna del av byråns verksamhetsfält och personalen i större utsträckning kunnat disponeras för särskilda utredningar. Detta oaktat har byråns kapacitet visat sig klart otillräcklig, vilket medfört bl. a., att ombudsmannaämbetet varit nödsakat att begränsa sina framställningar om utredningar hos byrån. De otillräckliga personella resurserna har även medfört den olägenheten, att personalen icke i önskad utsträckning kunnat få sina arbetsuppgifter förlagda till bestämda områden av näringslivet. De dåliga befordringsmöjligheterna inom byrån har vidare försvårat för byrån att erhålla och framför allt att behålla kvalificerad personal. Till detta kommer, att den särskilda prisanalysavdelning, som byrån enligt organisationsplanen skall vara utrustad med, icke — utom i ett fall — utnyttjats för avsett ändamål. Detta torde dock delvis bero på att man icke ansett det nödvändigt att för byråns räkning utföra prisstudier och prisanalyser i större omfattning, så länge PKN fungerar.

Den med 1953 års lag förenade verksamheten handhas, förutom av monopolutredningsbyrån i dess egenskap av utredningsorgan, av ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och av näringsfrihetsrådet. De personella resurser, som står dessa organ till buds, har visat sig uppenbart otillräckliga redan i nuvarande läge. Detta förhållande kommer att ytterligare accentueras, om den direkta priskontrollen slopas under normala tider och om 1953 års lags tillämpningsområde vidgas enligt utredningens förslag. Speciellt kännbart är behovet av ekonomisk expertis hos ombudsmannaämbetet.

Frågor rörande priser och konkurrensförhållanden sammanhänger intimt med varandra. Verksamheten hos de olika myndigheter, som har att handlägga dessa frågor, har därför många beröringspunkter. Att något mera betydande samarbete de olika organen emellan trots detta icke kunnat komma till stånd beror på att gällande sekretessbestämmelser förhindrar detta. Enligt utredningens mening medför därför den nuvarande organisationen ett uppenbart slöseri med resurserna och ett hinder för en verkligt effektiv verksamhet på dessa områden. Vid utformningen av den av utredningen förordade framtida verksamheten under normala tider måste det därför anses oundgängligen nödvändigt att åstadkomma en rationalisering genom att samordna handläggningen av hithörande frågor. Utredningen uttalar sig till följd därav för att den prisregistrerande och prisanalyserande verksamheten samt den i första hand därpå baserade konsumentupplysningen i prisfrågor sammanslås med den utredningsverksamhet, som erfordras för över-

vakningen och motverkandet av konkurrensbegränsande företeelser. Vad där-
 efter angår ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfri-
 hetsrådet, har dessas arbetsuppgifter huvudsakligen ej karaktären av utred-
 ningsverksamhet. Utredningen har därför ej ansett sig ha anledning att före-
 slå någon ändring beträffande dessa organs ställning. En viss utbyggnad av
 främst ombudsmannaämbetet blir dock oundgängligen nödvändig för att
 möta de ökade kraven på organet.

Sammanfattningsvis innebär utredningens förslag sålunda, att närings-
 frihetsrådet och ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor bibehåller
 sin nuvarande ställning samt att utredningsverksamheten rörande pris- och
 konkurrensförhållanden sammanföres till ett enda organ, vilket även skall
 handha konsumentupplysningsverksamheten i prisfrågor. En följd av utred-
 ningens förslag blir, såsom förut nämnts, att statens priskontrollnämnd och
 kommerskollegii monopolutredningsbyrå samt avdelningen för analys av pris-
 och marknadsförhållanden inom kommerskollegii statistiska byrå upphör
 med sin verksamhet.

En fråga för sig är, till vilken myndighet den i det föregående skisserade
 utredningsverksamheten skall förläggas. För en bedömning härav är det nöd-
 vändigt att beakta verksamhetens omfattning.

Vad denna beträffar, har det vid behandlingen av verksamheten inom
 PKN och monopolutredningsbyrån anförts, dels att PKN:s personal för när-
 varande till övervägande delen är sysselsatt med prisövervakande arbetsupp-
 gifter, dels att monopolutredningsbyråns personella resurser är otillräckliga
 för att tillfredsställa behovet av undersökningar för tillämpningen av nu gäl-
 lande lagar. Utöver för denna verksamhet krävs personal dels för att möta be-
 hovet av utredningar vid tillämpningen av den föreslagna utvidgningen av
 1953 års lag, dels för konsumentupplysningen i prisfrågor. Utredningen
 anser dock, att det trots dessa nytillkommande arbetsuppgifter skall vara
 möjligt att bedriva den framtida verksamheten inom ramen för nu befintliga
 personalresurser vid priskontrollnämnden och monopolutredningsbyrån tack
 vare de rationaliseringsmöjligheter, som den föreslagna samordningen kan
 förväntas erbjuda. Utredningen vill i detta sammanhang understryka, att
 förutsättningarna för att den åsyftade effekten med den föreslagna verk-
 samheten beträffande pris- och konkurrensförhållandena skall kunna upp-
 nås, är att det utredande organet ges tillräckliga resurser redan från begyn-
 nelsestadiet.

Av det föregående framgår, att redan organets omfattning gör, att en
 förläggning av verksamheten till någon redan befintlig myndighet svårligen
 kan tänkas. Ytterligare en omständighet, som talar för upprättandet av en
 självständig myndighet, är att arten av utredningarna knappast samman-
 faller med någon annan statlig verksamhet av ekonomisk-statistisk karak-
 tär. Utredningen föreslår därför, att den utredande verksamheten förlägges
 till ett nyinrättat organ, förslagsvis benämnt *statens pris- och kartellbyrå*.

Såsom en specialfråga hör i detta sammanhang även behandlas, vart den

PKN formellt underställda statens upplysningsbyrå skall förläggas. Denna byrås arbetsuppgifter har icke någon direkt anknytning till den av utredningen behandlade verksamheten. Utredningen har ej sett som sin uppgift att närmare ingå på detta spörsmål utan föreslår, att frågan göres till föremål för särskild undersökning. Tills så hunnit ske, torde upplysningsbyrån kunna anslutas till pris- och kartellbyrån.

Utredningens förslag i organisatoriska avseenden har i det föregående, såsom angivits, avsett verksamheten under normala förhållanden. På grunder, som behandlas närmare i det avslutande avsnittet av detta kapitel, anser sig utredningen icke böra framlägga några konkreta förslag beträffande organisationsförhållandena för sådana tillfällen, då den föreslagna beredskapslagen satts i kraft. Utredningen begränsar sig därför till att i nämnda avsnitt uppdra vissa riktlinjer för handhavandet av den under dylika tider erforderliga verksamheten.

Statens pris- och kartellbyrå

Arbetsuppgifter

Enligt utredningens förslag skall verksamheten inom pris- och kartellbyrån bestå i att dels följa och analysera den inhemska och internationella prisutvecklingen, dels i anslutning härtill bedriva en konsumentupplysning i prisfrågor, dels övervaka konkurrensbegränsande företeelser inom näringslivet genom registrering av konkurrensbegränsande överenskommelser och genom särskilda undersökningar, dels ock utföra sådana undersökningar, som ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet finner nödvändiga för sin verksamhet. Innan utredningen i det följande behandlar innebörden av dessa arbetsuppgifter samt sättet för deras lösande jämte vissa speciella frågor, är det angeläget att redan inledningsvis understrika pris- och kartellbyråns karaktär av rent utredande organ. Det ankommer på dess tjänstemän att klargöra de företeelser inom näringslivet, som sammanhänger med konkurrensbegränsningar och med prisbildningen över huvud taget, men däremot icke att göra bedömningar eller att framställa kritik eller yrkanden. Detta är uppgifter, som skall åvila ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor.

Registrering av konkurrensbegränsande överenskommelser inom näringslivet förekommer sedan år 1947 huvudsakligen inom kommerskollegii monopolutredningsbyrå. Genom en kontinuerligt bedriven uppgiftsinsamling har erhållits en översiktlig bild av förekomsten av dylika avtal inom de flesta större branscherna. Utredningen förutsätter, att det härvid upprättade registret över dylika överenskommelser överföres till pris- och kartellbyrån, och att det skall åvila pris- och kartellbyrån att efter förhållandena komplettera och revidera registret.

Särskilda undersökningar rörande konkurrensbegränsande företeelser och deras inverkan på pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållanden här i riket torde komma att bli en betydelsefull uppgift för pris- och kartellbyrån. Dylika undersökningar skall av byrån utföras på eget initiativ, då byrån finner anledning därtill. Vidare skall dylika undersökningar utföras efter anmodan av näringsfrihetsrådet eller ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor. Särskild uppmärksamhet skall vid dylig undersökning ägnas åt att söka utröna, huruvida konkurrensbegränsningen har eller icke har sådan skadlig verkan, att den på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt påverkar prisbildningen, hämmar verkningförmågan inom näringslivet eller hindrar eller försvårar annans näringsutövning. Förden skull blir det nödvändigt för myndigheten att kunna få ta del av yrkesutövares handelsböcker, korrespondens och övriga handlingar, vilka kan vara av betydelse för undersökningen. Vidare blir det i många fall nödvändigt för myndigheten att ha tillgång till uppgifter om och analyser av pris-, marginal- och räntabilitetsutvecklingen för olika företag och branscher. En naturlig följd av utredningens allmänna förslag blir nämligen, såsom nämnts, att ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet i betydligt större utsträckning än vad som nu är fallet kommer att ha att ta ställning till mera renodlade prisfrågor. Dylika undersökningar är därjämte en absolut förutsättning för den konsumentupplysning i prisfrågor, som enligt utredningens förslag skall åvila pris- och kartellbyrån. Den utredningsverksamhet på prisområdet, som av dessa skäl måste utföras inom organet, kommer att närmare anges i det följande.

En allmän och fortlöpande registrering av priserna för olika förnödenheter och tjänster utgör en nödvändig förutsättning för att den utredande myndigheten skall få en grundval för att bedöma, inom vilka områden av näringslivet mera utförliga analyser är nödvändiga. En sådan registrering är även påkallad för den konsumentupplysande verksamheten. Av praktiska skäl är det dock helt otänkbart att kontinuerligt följa prisutvecklingen för varje enskild förnödenhet eller tjänst. Å andra sidan är det av vikt, att urvalet av registreringsobjekt ges en sådan omfattning och variation, att de framkomna resultaten ger ett för den fortsatta bedömningen och konsumentupplysningen utslagsgivande grundmaterial. Några mera preciserade uttalanden om hur stort antal förnödenheter eller tjänster, som registreringen lämpligen bör avse, anser sig utredningen inte böra göra, eftersom behovet kan skifta från tid till annan.

Ej heller beträffande de tidsmellanrum, med vilka olika prisregistreringar för samma förnödenhet eller tjänst bör ske, anser sig utredningen kunna ange några bestämda grunder. Uppenbart är, att den konsumentupplysande verksamheten i prisfrågor kräver en kontinuerlig prisregistrering. Lika uppenbart är emellertid, att speciella förhållanden på visst eller vissa avsnitt av näringslivet kräver en mera oregelbunden prisregistrerande verksamhet.

Ett ytterligare krav, som måste ställas på den prisregistrerande verksamheten, är att den skall kunna lämna upplysning om förekommande pris-differenser mellan olika regionala områden inom landet och mellan olika företagstyper. Av praktiska skäl kommer prisregistreringen endast i begränsad utsträckning att kunna ske i form av s. k. totalundersökningar, d. v. s. undersökningar, som omfattar samtliga företag som tillhandahåller en vara eller tjänst. I varje fall är detta otänkbart beträffande undersökningar avseende detaljhandelns prissättning. Den prisregistrerande verksamheten måste i stället till övervägande delen ske i form av s. k. stickprovsundersökningar, där erforderliga prisuppgifter m. m. inhämtats från ett representativt, slumpmässigt urval av företag. Utredningen vill härvidlag förorda, att det under 1955 inom PKN upprättade registret över samtliga butiker m. m. inom ett speciellt för prisundersökningar i detaljhandelsledet konstruerat basurval av orter—städer, köpingar och landskommuner — ställes till pris- och kartellbyråns förfogande.

Såsom ett speciellt problem uppkommer i detta sammanhang spørsmålet huruvida även beräkningarna av konsumentpris- och partiprisindex bör förläggas till pris- och kartellbyrån. Otvivelaktigt kommer den prisregistrerande verksamheten inom detta organ i stor utsträckning att sammanfalla med den prisinsamling, som sker för dessa ändamål. Åtminstone beträffande konsumentprisindex talar dock starka psykologiska skäl för att beräkningen av detta hålles skilt från byråns verksamhet. — Beträffande beräkningen av partiprisindex torde inte samma skäl kunna åberopas mot en förläggning av denna arbetsuppgift till pris- och kartellbyrån. Utredningen ställer sig dock tveksam till en överföring av denna beräkning till byrån, innan närmare erfarenheter vunnits av verksamheten inom detta organ, och vill därför förorda, att någon sådan överföring tills vidare ej företages, men att frågan upptas till närmare behandling längre fram.

Den i det föregående behandlade prisregistreringen är icke — utom i fall av särskilt uppenbara prisförskjutningar — tillräcklig för att utan vidare bearbetning ligga till grund för insynen i prisbildningsfrågor eller för bedömningar av huruvida visst område inom näringslivet bör göras till föremål för särskild undersökning eller ej. I första hand erfordras härutöver komparativa studier av prisutvecklingen för viss förnödenhet inom olika led av försäljningen, t. ex. inom fabrikant-, grossist- och detaljistleden, liksom även av prisutvecklingen i utlandet. Genom dylika beräkningar erhålles en översikt icke enbart av pris- och marginalutvecklingen inom olika led utan även av förhållandena inom olika branscher. Om desamma i visst fall ändrats annorlunda än som med hänsyn till omständigheterna kunnat väntas — eller ej ändrats, trots att omständigheterna förändrats — kan en särskild undersökning av förhållandena vara påkallad. Denna bör då i första hand ta formen av en analys av marginalernas komponenter för att utröna, i vilken eller vilka av dessa som förändringen är att söka. Resultatet av denna analys kan i sin tur föranleda, att marknadsförhållandena i sin helhet inom den berörda branschen tas upp till närmare undersökning.

För bedömningar rörande konkurrensbegränsande företagens inverkan på t. ex. pris-, produktions- och omsättningsförhållandena erfordras i första hand en undersökning eller kartläggning av förhållandet mellan olika företag inom en bransch eller organisation eller en utredning av vissa förhållanden av mera speciell natur. För bedömningar av prisbildningar kräves därutöver i regel en mera ingående analys av företagsenheten. Enbart uppgifter om priser och marginaler kan icke bilda underlag för sådana analyser. Eftersom det ofta blir fråga om en bedömning av en enstaka prestation i ett större sammanhang, måste utöver företagsekonomiska utredningar av den verkliga vinstsituationen eller vinstutvecklingen — s. k. räntabilitetsundersökningar — kompletterande intäcks-, kostnads- och vinstanalyser verkställas icke blott avseende företagen såsom helhet betraktade utan även avseende olika verksamhetsgrenar eller enstaka produkter. Av särskilt värde är därvidlag möjligheterna att få en så omfattande kartläggning som möjligt av vinstutvecklingen inom näringslivet i dess helhet. Såväl vid PKN som vid statistiska centralbyrån verkställs för närvarande ganska omfattande årliga undersökningar av kostnads-, intäcks- och vinstutvecklingen inom industrien. PKN:s undersökningar har verkställts sedan 1942 och omfattar för närvarande i runt tal 400 industriföretag och flertalet branscher. Centralbyråns undersökningar har verkställts fr. o. m. 1950 och omfattar förutom industriföretag inom olika branscher även rederiföretag, vissa andra transportföretag samt grosshandels- och detaljhandelsföretag. Totala antalet i denna undersökning ingående företag uppgår numera till i runt tal 3 500. De båda undersökningarna överensstämmer i väsentliga delar och visst samarbete har även etablerats för att underlätta uppgiftslämnandet för de företag, som ingår i båda undersökningarna. — Enligt utredningens mening synes det icke erforderligt att två skilda statliga myndigheter utför så nära överensstämmande undersökningar. Den redogörelse, som lämnas över centralbyråns undersökning, torde under normala förhållanden vara tillfyllest för pris- och kartellbyråns behov. Utredningen vill dock ifrågasätta, huruvida icke under sådana extraordinära förhållanden, då beredskapslagstiftningen är i kraft, möjlighet bör ges åt prisorganet att taga del av det grundmaterial, som centralbyråns undersökningar baseras på. Ifrågasättas kan även, om ej dessa undersökningar vid en senare tidpunkt lämpligen bör överföras till pris- och kartellbyrån.

Utredningen har i sitt allmänna ställningstagande framhållit vikten av att konsumenterna bibringas en sådan upplysning i prisfrågor, att det blir möjligt för dem att på bästa tänkbara sätt disponera sin köpkraft. En viss upplysning i hithörande avseenden sker redan dels genom de månatliga beräkningarna av konsumentprisindex och partiprisindex, dels genom PKN:s prismeddelanden och presskommunikéer, dels genom offentliggörande av registrerade konkurrensbegränsande överenskommelser inom näringslivet, dels ock i samband med förhandlingarna inom näringsfrihetsrådet angående eventuell skadlig verkan av konkurrensbegränsning. Den härigenom åstad-

komna upplysningsverksamheten kan dock ej anses tillräcklig för här nämnda syfte. De nämnda indexberäkningarna ger endast uttryck för den genomsnittliga prisutvecklingen för hela eller vissa delar av konsumtionen, och på grund av att varusammansättningen vid partiprisindexberäkningen ej är densamma som vid beräkningen av konsumentprisindex, är någon sammanställning av dessa indexserier i syfte att få en bild av marginalutvecklingen icke möjlig. Vad beträffar den publicitet, som berör konkurrensbegränsningarna och deras inverkan, är att säga, att den endast i relativt liten utsträckning kan väntas stärka konsumenternas prismedvetande. Vad här sagts, torde klart påvisa behovet av en utvidgning av den konsumentupplysning rörande prisfrågor, som nu finnes.

Såsom framgår av vad som tidigare anförts om utformningen av den prisregistrerande verksamheten inom pris- och kartellbyrån, ligger det för konsumentupplysningen nödvändiga utredningsarbetet helt i linje med organets övriga uppgifter. Vad den konsumentupplysande verksamheten kommer att kräva av pris- och kartellbyrån utöver vad som blir nödvändigt för andra ändamål, är främst, att resultaten av undersökningsverksamheten ges en sådan form, att de med lätthet kan tillgodogöras av allmänheten.

I detta sammanhang uppkommer frågan om hur konsumentupplysningen i prisfrågor lämpligen skall förmedlas till allmänheten. Vid sitt ställningstagande till denna fråga har utredningen utgått ifrån, att offentliggörandet av registrerade konkurrensbegränsande överenskommelser och av särskilda undersökningar rörande viss konkurrensbegränsnings inverkan i olika avseenden även i fortsättningen sker i publikationen Näringsfrihetsfrågor. Huruvida konsumentupplysningen i prisfrågor bör inrymmas i denna tidskrift eller ske på annat sätt, bör enligt utredningens mening ankomma på pris- och kartellbyrån att avgöra. Det torde bl. a. vara lämpligt, att särskilda kommuniker rörande verkställda undersökningar tillställas pressen samt konsumentorganisationer och andra sammanslutningar. — Nära anknytning till publiceringsfrågorna har den information om pris- och kartellbyråns utredningsverksamhet, som löpande skall meddelas ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor. Denna information måste helt naturligt omfatta även sådana utredningar, som av någon anledning, t. ex. på grund av sekretesskäl, icke kan bli föremål för en allmän publicering.

Utredningens allmänna förslag innefattar även bl. a. att Kungl. Maj:t efter förslag av näringsfrihetsrådet under vissa närmare angivna betingelser skall kunna åsätta viss förnödenhet eller tjänst ett högstpris. Om i något fall så sker, kräves givetvis en övervakning av hur den utfärdade högstprisbestämmelsen efterlevs. Denna övervakning bör i första hand ankomma på ombudsmannaämbetet med biträde av pris- och kartellbyrån, vars uppgifter härutinnan kommer att nära sammanfalla med den prisregistrerande verksamheten.

Utöver vad i det föregående anförts, skall pris- och kartellbyrån självfallet, i den mån gällande sekretessbestämmelser så medger, tillhandagå även

andra verk och myndigheter än ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet med av dem äskade upplysningar och i övrigt lämna dem det biträde, som erfordras för deras verksamhet.

Allmänna krav på organet

Utredningens förslag till den framtida verksamheten på pris- och konkurrensområdena under normala tider är baserad på det principiella ställningstagandet, att en effektiv konkurrens är överlägsen statlig priskontroll som prisregulator, och syftar fördenskull till att skapa förutsättningar för så fri konkurrens inom näringslivet som möjligt. För att den avsedda effekten med de föreslagna åtgärderna skall uppnås, måste den härmed förenade verksamheten bedrivas med stor kraft. Det är bl. a. uppenbart, att en mycket omfattande utredningsverksamhet rörande förekomsten och verkningarna av konkurrensbegränsningar kommer att bli nödvändig. Detta förutsätter, att organet utrustas med sådana personella resurser, att *samtidiga utredningar på ett flertal områden inom näringslivet* kan genomföras.

Det är vidare uppenbart, att behovet av undersökningar rörande förhållandena inom viss gren av näringslivet kommer att växla från tid till annan liksom även arten av undersökningarna. Detta kräver en *elastisk utformning* av organet, så att en jämn arbetsbelastning kan åstadkommas. Ett tillgodoseende av detta krav innebär, att personalen ej kan knytas alltför fast till vissa på förhand närmare fastställda arbetsuppgifter, utan att organisationen utformas på ett sådant sätt att för viss uppgift särskilt lämplig personal kan sammanföras till en speciell undersökningsgrupp, då behovet så påkallar.

Det är därjämte självklart, att ett lösande av organets arbetsuppgifter kräver en i olika avseenden specialutbildad personal. Såsom närmare kommer att påvisas i ett följande avsnitt i detta kapitel, måste bland denna finnas personer med allmänekonomisk erfarenhet, med branschkunedom, med utredningsteknisk kunskap, med företagsekonomisk, statistisk och juridisk utbildning samt med publicistisk erfarenhet. En nödvändig förutsättning för en effektivt bedriven verksamhet är därför, att utformningen av organet innefattar en *arbetsfördelning, som medger en viss specialisering.*

I detta sammanhang synes även böra framhållas de stora krav, som måste ställas på organets chef. Det är uppenbart, att denne måste besitta stor erfarenhet av företagsekonomi och utredningsteknik samt äga god allmän kännedom om förhållandena inom näringslivet. Chefen måste vidare ha förmåga att leda och stimulera arbetet inom organet.

De krav på pris- och kartellbyrån, som framförts i det föregående, kan sägas sammanhänga med nödvändigheten av att byrån från intern synpunkt sett får en sådan organisation, att den verkligen blir i stånd att åstad-

komma de utredningar, som behövs. För att avsedd effekt skall uppnås fordras emellertid även, att pris- och kartellbyrån verkställer sina utredningar objektivt och förutsättningslöst, så att byrån i allmänhetens och näringslivets ögon kommer att framstå såsom ett alltigenom opartiskt organ. En förutsättning härför är även, att konsumentupplysningen av pris- och kartellbyrån bedrivs efter objektiva grunder utan bedömanden och utan annan målsättning än den att upplysningen skall bli så riktig och uttömmande som möjligt.

Av det föregående framgår, att kraven på pris- och kartellbyrån är mycket stora. Utredningen anser det därför nödvändigt, att byråns arbete ledes och övervakas av en *allsidigt sammansatt styrelse*, i vilken företrädesvis ingår personer, som kan antas representera olika företagar- eller konsumentgrupper. Utredningen föreslår, att antalet medlemmar i styrelsen fastställles till 13, varav tre med grundlig juridisk resp. ekonomisk erfarenhet (bland vilka styrelsens ordförande och vice ordförande utses), samt 10 andra medlemmar, varav hälften företagar- och hälften konsumentrepresentanter. För varje partsgrupp bör därjämte utses två suppleanter samt för de opartiska ledamöterna en suppleant. Suppleanterna bör äga närvara även vid sådana sammanträden, då de ordinarie ledamöterna är fulltaliga. Med en sålunda sammansatt styrelse skulle man få en garanti icke blott för att pris- och kartellbyrån blir ett effektivt arbetande organ utan även för att byråns utrednings- och konsumentupplysningsverksamhet bedrivs på det objektiva sätt, som angivits såsom ett oavvisligt krav. En ytterligare fördel vore, att kännedomen om utredningsorganets verksamhet och arbetssätt genom styrelsen kunde vinna ökad spridning.

Personalens kompetens

Såsom mera allmänt framhållits i föregående avsnitt kräver en utredningsverksamhet av sådan art, som kommer att åvila pris- och kartellbyrån, att bland personalen finns såväl tjänstemän med för verksamheten nödvändiga teoretiska kunskaper som tjänstemän med ingående kännedom om förhållandena inom olika grenar av näringslivet. I det följande kommer ur dessa synpunkter behovet av personal för organet att närmare diskuteras.

Vad först angår den del av verksamheten, som sammanhänger med övervakningen av konkurrensbegränsande företeelser, innebär denna, att dylika företeelser skall uppsåras och dess verkningar med avseende på pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållandena här i riket närmare undersökas. Lösandet av dessa uppgifter kräver tillgång på personal med god allmän kännedom om ekonomiska förhållanden och med förmåga att planera och genomföra även mycket krävande undersökningar. Vidare torde det vara erforderligt att ha tillgång på juridisk expertis.

Utredningar om förekomsten av konkurrensbegränsande företeelser kan i åtskilliga fall tänkas bli genomförd av personal utan mera kvalificerad företagsekonomisk eller statistisk kompetens eller ingående kännedom om för-

hållandena inom viss bransch. Dylik kvalificerad personal är dock nödvändig dels för sådana särskilda undersökningar, som avser att belysa en konkurrensbegränsnings inverkan på prisbildningen, dels ock för att åstadkomma en allmän insyn i prisbildningen. Den förstnämnda verksamheten kräver bl. a. räntabilitetsundersökningar och andra företagsekonomiska undersökningar av intäkter, kostnader och vinster och fordrar därför tillgång på personal med ingående kännedom om bl. a. bokföring, redovisningsmetoder, balansvärderingsprinciper och skattebestämmelser. Behovet av statistisk personal gör sig gällande speciellt vid utformningen av den prisregistrerande verksamheten, vilkens genomförande i regel kräver ingående kännedom om den moderna statistiska stickprovsmetodiken. Utöver personal med teoretiska kunskaper av i det föregående angivna slag, är det tydligt att branschkundig personal är ett nödvändigt komplement vid lösandet av olika arbetsuppgifter. Ävenledes kräves personal med stilistisk förmåga och med en allmän kännedom om ekonomiska förhållanden för den konsumentupplysande verksamheten.

Ovanstående kortfattade redogörelse lämnar endast mera allmänna synpunkter på de krav, som bör ställas på utredningsorganets personal. Utredningen vill dock redan här understryka att en effektiv verksamhet av här ifrågavarande slag förutsätter tillgång på högt kvalificerad personal icke blott i organets ledning och på olika poster i chefsställning utan även för den övriga personal, som skall deltaga i utredningsarbetet. Bedömningar om viss persons lämplighet eller förmåga att på ett fullgott sätt utföra utredningsarbete bör dock icke baseras enbart på inhämtade teoretiska kunskaper eller avlagda examina i annan mån än där arbetsuppgifternas speciella art uttryckligen kräver sådana kunskaper. Praktiska kunskaper bör tillmätas stor vikt vid rekryteringen av personal för organet och torde i vissa fall vara av större betydelse än teoretiska kunskaper.

Genom att utredningsorganet utformats såsom ett fristående organ kräves även personal för interna administrativa arbetsuppgifter, såsom t. ex. kamerala, personella och juridiska frågor.

Allmän utformning av organet

I de tre föregående avsnitten har behandlats dels de arbetsuppgifter, som enligt utredningens förslag kommer att åvila pris- och kartellbyrån, dels de allmänna kraven på organet, främst ur effektivitetssynpunkt, dels ock vilka kompetenskrav, som måste gälla för personalen. Utredningen övergår nu till att framlägga sitt förslag till utformningen av organet.

För att organet skall kunna uppnå största tänkbara effektivitet krävs en specialisering av personalen efter dess skiftande kunskapsområden. Som en följd härav framstår en fördelning av arbetsuppgifterna på olika avdelningar som önskvärd. Denna fördelning kan tänkas ske efter någon av följande principiella linjer:

- a) med hänsyn till arten av arbetsuppgifterna,
- b) med hänsyn till en branschmässig indelning av näringslivet ur horisontell eller vertikal synpunkt.

Vid närmare överväganden i denna fråga synes det lämpligt att först behandla arbetsuppgifterna av direkt statistisk art, vilka främst innefattar handhavandet av den med prisregistreringen sammanhängande verksamheten. Dessa uppgifter torde dels vara av en från organets övriga arbetsuppgifter relativt artschild karaktär, dels böra ges en sådan omfattning, att en för ändamålet särskild avdelning kräves. Utredningen föreslår därför, att en särskild *statistisk byrå* inrättas och förses med statistisk expertis för planering och bearbetning av undersökningarna, med branschkundig personal för granskning av insamlade prisuppgifter m. m. samt med erforderligt antal räknebiträden.

Den prisregistrerande verksamheten måste baseras på insamlat prismaterial. Detta förutsätter utöver den centrala organisationen en fältorganisation, som enligt organets direktiv och anvisningar direkt hos företagen kan inhämta erforderliga uppgifter och upplysningar. Vid PKN bedrivs denna insamlingsverksamhet av de till länsstyrelserna förlagda priskontoren; priskontoret för Stockholms stad och län liksom ett mindre antal s. k. distriktskontrollanter är dock direkt anknutet till PKN. Utom för PKN utnyttjas priskontorens personal i viss omfattning för den ekonomiska försvarsberedskapen. Inom utredningen har diskuterats huruvida icke den organisation, som utbyggs bl. a. för insamlande av prisuppgifter för beräkningarna av konsumentprisindex och som förlagts till statistiska centralbyrån, skulle kunna utnyttjas även för pris- och kartellbyråns prisregistrerande verksamhet och därvid ersätta den nu befintliga priskontorsorganisationen. Gentemot ett sådant arrangemang kan anföras, att den prisregistrerande verksamhet, som pris- och kartellbyrån skall bedriva, icke lämpligen bör utövas enbart på de orter, som omfattas av indexberäkningarna. Vidare måste uppgiftsinsamlingen ske kontinuerligt och bli så tids- och arbetskrävande, att den icke lämpligen bör omhänderhas av deltidsanställd personal. Det synes även eljest önskvärt, att den personal, som erfordras för att vinna insyn i företagens verksamhet, är fast knuten till undersökningsmyndigheten. Även om det i vissa avseenden måste anses mindre lämpligt att fältorganisationen baseras på länsindelningen, förordar utredningen därför, att den nuvarande priskontorsinstitutionen bibehålles tills vidare, men förutsätter samtidigt, att frågan om fältorganisationens slutliga utformning upptages till förnyad behandling, då konsekvenserna av den ändrade verksamheten på prisområdet bättre kan överblickas. Utredningen vill dock framhålla önskvärdheten av att den nuvarande personalstyrkan kan utbyggas inom län, där priskontoret blir särskilt hårt belastat med arbetsuppgifter.

Vad därefter angår den övriga utredningsverksamheten, kan inga tydliga gränsdragningar göras mellan de olika arbetsuppgifterna. Såsom framgått

av behandlingen av kraven på personalens kompetens, kommer i stort sett samma kunskaper av teoretisk eller praktisk natur att krävas för lösandet av dessa uppgifter, vilket talar för att denna övriga utredningsverksamhet i princip sammanföres till en enhet inom organet. För en dylik lösning talar även, att behovet av undersökningar kan väntas beröra olika grenar av näringslivet i en från tid till annan skiftande omfattning och därför försvårar en branschmässig avdelningsgruppering.

Vissa synpunkter talar dock för att denna verksamhet icke bör förläggas till enbart en avdelning. Det har tidigare betonats, att personalen på monopolutredningsbyrån — för närvarande ca 25 personer — är alltför fåtalig för att inom rimlig tid kunna lösa ens de uppgifter, som sammanhänger med 1946 och 1953 års lagar. Eftersom utredningens förslag innebär dels en utvidgning av 1953 års lag, dels att konkurrensbegränsningarnas inverkan på prisbildningen vid ett nedläggande av PKN måste göras till föremål för betydligt mera omfattande undersökningar än som nu sker inom monopolutredningsbyrån, kommer den nu diskuterade utredningsverksamheten att med nödvändighet kräva en betydande utvidgning av de personella resurserna. Då uppläggningsen och utförandet av de erforderliga undersökningarna i regel måste ske under ledning av högt kvalificerad personal, vilken endast kan erhållas genom erbjudande av goda anställningsförmåner, blir det otänkbart att förlägga denna verksamhet till en enda avdelning. Då av samma skäl ej heller en uppdelning på två avdelningar kan tänkas uppfylla kravet på en effektiv utredningsverksamhet, föreslår utredningen upprättandet av *tre särskilda utredningsbyråer*.

Uppdelningen av den utredande verksamheten på tre avdelningar behöver emellertid inte innebära, att den principiella önskvärdheten av en enhetlig utredningsavdelning går förlorad. Den nödvändiga uppdelningen på avdelningar kan nämligen ske på ett sådant sätt, att enhetligheten bibehålles, genom att dels var och en av dessa avdelningar utrustas med en till antal och kompetens likartad personal, dels samtliga avdelningar tilldelas likartade arbetsuppgifter, dels ock för viss undersökning speciellt lämplig personal från de olika avdelningarna kan sammanföras till en för ändamålet särskilt upprättad arbetsgrupp.

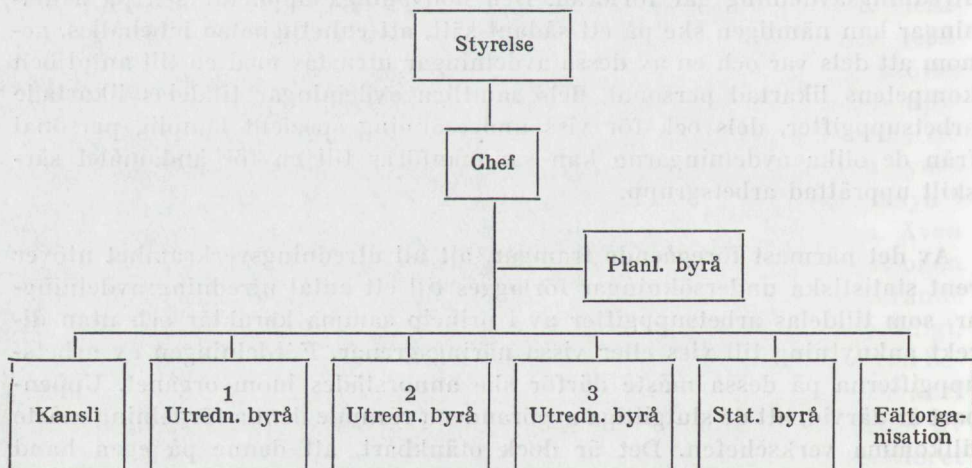
Av det närmast föregående framgår, att all utredningsverksamhet utöver rent statistiska undersökningar förlägges till ett antal utredningsavdelningar, som tilldelas arbetsuppgifter av i princip samma karaktär och utan direkt anknytning till viss eller vissa näringsgrenar. Fördelningen av arbetsuppgifterna på dessa måste därför ske annorstädes inom organet. Uppenbart är därvid, att de slutgiltiga avgörandena rörande denna fördelning måste tillkomma verkschefen. Det är dock otänkbart, att denne på egen hand skall kunna fullgöra de skiftande överbäganden, som erfordras härvidlag. Utredningen föreslår därför, att vid hans sida upprättas en *särskild planläggningsavdelning* av relativt liten omfattning med uppgift att handha det för arbetsuppgifternas fördelning på olika avdelningar nödvändiga arbetet.

En dylik avdelning kan emellertid även i andra avseenden ha en betydande funktion att fylla. Varje utredning, antingen den beror på en anmodan av näringsfrihetsrådet, ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor eller pris- och kartellbyråns styrelse eller den blivit aktuell av annan anledning, kräver i regel en viss förberedande problemanalys, varvid bl. a. de huvudsakliga frågeställningarna och sättet för deras belysande behöver närmare anges. Den härför erforderliga analysverksamheten kommer att skapa grundvalen för fördelningen av organets arbetsuppgifter på dess olika avdelningar och utgör därför en naturlig arbetsuppgift för planläggningsavdelningen.

Ytterligare en viktig uppgift synes böra åvila planläggningsavdelningen, nämligen att uppmärksamt följa de genom prisregistreringen framkomna uppgifterna om prisutvecklingen inom näringslivet och att i anmärkningsvärda fall föranstalta om särskild undersökning av de närmare förhållandena i fallet.

Utöver i det tidigare berörda arbetsuppgifter är att nämna den publicistiska verksamheten samt handläggningen av kamerala, personella och juridiska frågor. Utredningen föreslår, att dessa arbetsuppgifter jämte den mera formella registreringen av kartellavtal förläggas till ett särskilt för organet gemensamt *kansli* under ledning av en erfaren, administrativt kunnig jurist. Det synes därjämte lämpligt att till kansliet förlägga en särskild skrivcentral samt expeditions- och telefonistpersonal.

Utredningens principiella ställningstagande till de organisatoriska frågorna innebär en uppbyggnad av pris- och kartellbyrån i enlighet med följande schematiska organisationsplan:

Detaljerad utformning av organet

Av redogörelsen i det föregående framgår, att pris- och kartellbyråns *styrelse* föreslås omfatta 5 representanter för näringslivet och 5 för konsumenterna samt 3 opartiska ledamöter, bland vilka styrelsens ordförande skall utses. Härtill kommer sammanlagt fem suppleanter. Det ställer sig svårt att på förhand fastställa, hur ofta denna styrelse skall sammanträda. Man torde dock kunna utgå ifrån att det, med den omfattning, som utredningsverksamheten kommer att få, blir nödvändigt att ha särskilda sammanträdesdagar två—fyra gånger per månad. Ersättningen till styrelsens ledamöter bör fördenskull lämpligen utgå med ett visst arvode per månad jämte särskilt tillägg för varje bevistat sammanträde. I enlighet med vad som tillämpas inom näringsfrihetsrådet och inom arbetsdomstolen föreslås, att varje styrelseledamot erhåller ett arvode med 125 kronor för månad och 40 kronor för varje bevistat sammanträde jämte traktaments- eller reseersättning. För ordföranden föreslås ett arvode av 300 kronor per månad och 50 kronor för varje sammanträdesdag. Sistnämnda dagarvode bör utgå även till ordförandens ställföreträdare, då denne leder ett sammanträde. Till suppleanterna bör utgå arvode med 50 kronor för bevistat sammanträde.

Utredningsorganets *chef* skall enligt utredningens förslag icke vara ledamot av styrelsen utan endast tjänstgöra såsom föredragande inför denna. Med hänsyn till organets omfattning och arbetsuppgifternas krävande art föreslår utredningen, att verkschefen placeras såsom överdirektör i lönegrad Cp 17. För erforderligt skrivarbete m. m. föreslås, att verkschefen tilldelas en sekreterare i lönegrad Ce 13. Denna tjänst synes ur organisatorisk synpunkt lämpligen kunna förläggas till kansliet.

Planläggningsbyrån skall såsom anförts i det föregående ha till uppgift att biträda organets chef vid planläggningen av verksamheten samt att efter förberedande proplemanalyser samordna och fördela arbetet mellan de olika utredande byråerna. Denna för organets effektivitet synnerligen väsentliga verksamhet kräver ingen större organisatorisk enhet men väl tillgång på högt kvalificerade tjänstemän med förmåga att ge de allmänna direktiv, som i varje särskilt fall erfordras för utredningsuppdragets lösande. Särskilt höga kompetenskrav, ej minst ur teoretisk synpunkt, måste därför ställas på planläggningsbyråns chef. Då denne med hänsyn till byråns ställning inom organet även bör vara verkschefens ställföreträdare, föreslår utredningen, att tjänsten såsom chef för planläggningsbyrån placeras i lönegrad Cs 13. Byrån bör därjämte utrustas med en första byråsekreterare-tjänst i lönegrad Ce 29 och en i lönegrad Ce 27. Dessa tjänstemän bör ha god teoretisk utbildning och praktisk erfarenhet från utredningsarbete. För erforderligt skrivarbete bör byrån slutligen utrustas med ett kanslibitråde i lönegrad Ce 11.

Kansliet skall utöver rent interna eller administrativa arbetsuppgifter även handha kartellregistret och den konsumentupplysande verksamheten. För

att tillgodose organets behov av juridisk expertis förordar utredningen, att kansliet ställes under ledning av en jurist med administrativ erfarenhet med placering i lönegrad Ce 33 och att den publicistiska verksamheten, däri inbegripen uppgiften att handha kartellregistret, under kanslichefens ledning handhas av en förste byråsekreterare i lönegrad Ce 27 med biträde av en tjänsteman i amanuenskarriären (lönegrad Cf 19—Ce 25) och ett skrivbiträde i lönegrad Cf 4—Ca 8. — För de rent interna administrativa arbetsuppgifterna föreslås inrättandet av en kassörstjänst i lönegrad Ce 15 och en biträdestjänst i lönegrad Cf 4—Ca 8 för kamerala frågor, en registratorbefattning i lönegrad Ce 13, två telefonistbefattningar i lönegrad Cf 4—Ca 8 samt för vakttjänsten en befattning som förste expeditionsvakt i lönegrad Ce 12 och två befattningar såsom expeditionsvakter i lönegrad Ce 10. Slutligen har utredningen funnit skäl tala för att till kansliet förlägga en för organet gemensam skrivpersonal, bestående av fyra kontorsbiträden i lönegrad Cf 4—Ca 8 under ledning av ett kanslibiträde i lönegrad Ce 11. — Kansliet skulle enligt denna utformning komma att bestå av 18 befattningshavare.

Utredningsbyråerna kan genom de samordnande och fördelande funktioner, som ålagts planläggningsbyrån, ges en enhetlig utformning och uppbyggnad. På dessa byråer skall det ankomma att utföra olika särskilda undersökningar rörande pris- och konkurrensförhållanden, däribland sådana undersökningar, som behövs för kartellregistreringen. Även om utredningen betonat önskvärldheten av att för varje utredningsuppdrag mest lämpad personal skall kunna sammansättas till en särskild arbetsgrupp oavsett inom vilken byrå personalen är placerad, torde arbetsuppgifterna så småningom framtvunga en viss lämplig arbetsfördelning. Följden härav torde bli, att viss del av personalen kommer att sysselsättas med arbetsuppgifter inom mera begränsade områden, medan en del kommer att få mera växlande arbetsuppgifter. Det måste fördenskull anses önskvärt, dels att byråerna kan tillförsäkras såväl personal med teoretiska kunskaper som bransch-kunnig personal med praktisk erfarenhet från näringslivets olika områden, dels också att nämnda arbetsfördelning inom byrån underlättas. Med hänsyn härtill och med beaktande av de i många fall högst komplicerade och tidskrävande arbetsuppgifterna föreslår utredningen, att varje utredningsbyrå organiseras med en byråchef i lönegrad Ce 37 som närmast ansvarig för byråns arbete och med en byrådirektör i lönegrad Ce 31 som biträdande chef.

För utredningsarbetet i övrigt kräves personal med skiftande kompetens. Inom byråerna måste sålunda finnas personal med kvalificerad företags-ekonomisk skolning ävensom personal med praktisk erfarenhet från näringslivets olika grenar och led. Hur fördelningen av personal på dessa kategorier i detalj bör göras, har utredningen icke ansett sig kunna ta ställning till. I stället har utredningen försökt åstadkomma en lämplig och effektiv ramorganisation, som kan ge utrymme för erforderlig specialisering och samtidigt bereda tillfredsställande befordringsmöjligheter för samtliga personal-

kategorier. Med utgångspunkt från dessa allmänna synpunkter föreslår utredningen, att varje utredningsbyrå utöver den i det föregående omnämnda chefspersonalen utrustas med två förste byråsekreterare i lönegrad Ce 29, två förste byråsekreterare i lönegrad Ce 27, tre tjänstemän i amanuenskarriären (lönegrad Cf 19—Ce 25), en assistent i lönegrad Ce 25, fyra ytterligare assistenter i lönegrad Ce 21 samt ett kanslibitråde i lönegrad Ce 11 och ett kontorsbitråde i lönegrad Cf4—Ca 8 för skrivgöromål och liknande arbetsuppgifter. Med hänsyn till behovet av personal med förmåga att verkställa s. k. räntabilitetsundersökningar och mera ingående företagsekonomiska analyser, synes det önskvärt att det på varje utredningsbyrå finnes minst fyra tjänstemän med en utbildning eller kunskaper motsvarande ekonomexamen från handelshögskola. Beträffande assistenttjänsten i lönegrad Ce 25 må framhållas, att denna tillkommit i syfte att förbättra befordringsmöjligheterna för sådana assistenter, som visar särskild duglighet.

Varje utredningsbyrå skulle i enlighet med här redovisat förslag bestå av byråchef, byrådirektör, 12 utredningsmän jämte 2 biträden eller sammanlagt 16 befattningshavare. Av dessa skall efter behov kunna sammanställas arbetsgrupper på två eller flera tjänstemän för olika uppdrag ävensom göras kombinationer de olika utredningsbyråerna emellan.

Den *statistiska byrån* skall enligt utredningens förslag handha den prisregistrerande verksamhet, som erfordras för bedömningar av pris- och marginalutvecklingen och för konsumentupplysningen i prisfrågor. Såsom framhållits i det föregående kan denna verksamhet endast i undantagsfall baseras på totalundersökningar utan måste ske i form av stickprovsundersökningar. För att skapa garantier för representativa undersökningar erfordras tillgång på personal dels med ingående kännedom om den med stickprovsundersökningar förenade statistiska metodiken, dels ock med kännedom om marknadsförhållandena inom olika grenar av näringslivet. Utredningen förordar fördenskull, att den statistiska byrån ställes under ledning av en statistiskt skolad byråchef i lönegrad Ce 37 och att ytterligare en statistiker knytes till byrån såsom förste byråsekreterare i lönegrad Ce 29. För att tillgodose behov av personal med bransch-kännedom bör tre befattningar i amanuenskarriären (lönegrad Cf 19—Ce 25) inrättas. För handhavandet av det för undersökningarna erforderliga butiksregistret, föreslås inrättandet av en assistenttjänst i lönegrad Ce 17.

En väsentlig arbetsuppgift i anslutning till den prisregistrerande verksamheten är den granskning, som måste föregå den slutliga bearbetningen och sammanställningen av insamlat prismaterial. För att få bästa möjliga täckning till lägsta kostnad blir det nödvändigt att så långt som möjligt samordna prisinsamlingsverksamheten och i varje undersökning medtaga ett så brett varusortiment som möjligt. Oavsett om prisinsamlingen sker via priskontoren eller på annat sätt, exempelvis i form av postundersökningar, föreligger risker för att felaktiga prisuppgifter angives. Då felaktigheter av sådant slag lätt kan förrycka undersökningsresultaten, måste stor vikt läggas vid detta granskningsarbete. Utredningen förordar därför, att byrån ut-

rustas med särskilt för sådana uppgifter lämplig personal, som även skall kunna utnyttjas för andra arbetsuppgifter inom byrån såsom att biträda vid förandet av prisstatistik eller vid de slutliga sammanställningarna av undersökningsresultaten ävensom för speciella arbetsuppgifter för de övriga byråernas räkning. Utredningen föreslår, att fyra assistentbefattningar inrättas för dessa arbetsuppgifter med en placerad i lönegrad Ce 17, en i Ce 15 och två i Ce 13.

Omfattningen av den prisregistrerande verksamheten gör det nödvändigt att i stor utsträckning anlita maskinella hjälpmedel för bearbetningen av prismaterialet. Alla större prisundersökningar torde således få bearbetas på hålkort för att resultaten skall kunna redovisas inom rimlig tid. Mindre undersökningar bör dock lämpligen bearbetas inom pris- och kartellbyrån och för mera rutinemässigt räkne- och skrivarbete i anslutning till denna bearbetning föreslås, att byrån utrustas med ett kanslibitråde i lönegrad Ce 11 och tre kontorsbiträden i lönegrad Cf 4—Ca 8.

Utöver den prisregistrering, som avser att belysa prisutvecklingen m. m. inom landet, blir det nödvändigt att följa de internationella prisrörelserna vad beträffar såväl råvaror och halvfabrikat för den inhemska produktionen som färdigvaror. Utredningen förordar därför att den statistiska byrån utrustas med en särskild befattningshavare med uppgift att från utländska facktidskrifter och andra källor följa och på lämpligt sätt registrera den internationella prisutvecklingen på mera betydelsefulla varuområden. Med hänsyn till de språkkunskaper och den allmänna ekonomiska kunskap, tjänsten kräver, föreslås att densamma placeras i lönegrad Ce 27.

Insamlingen av prisuppgifter kommer såsom tidigare nämnts i stor utsträckning att ske genom priskontorens försorg. De personella resurserna som där står till buds är begränsade, vilket gör att insamlingsverksamheten kan äventyras genom enstaka sjukdomsfall eller andra liknande orsaker. Med hänsyn härtill föreslås att den statistiska byrån utrustas med fyra särskilda kontrollanter, lämpligen benämnda distriktskontrollanter, som kan utnyttjas för tillfällig förstärkning av priskontorens personal antingen då behov härför finnes av ovan angiven anledning eller då belastningen vid enstaka priskontor nödvändiggör detta. En sådan reservstyrka finns redan nu vid PKN och utnyttjas icke blott för nämnda ändamål utan även för vissa speciella undersökningar, som kräver särskilda kunskaper. Vidare kommer priskontorsorganisationen enligt utredningens förslag att bibehållas tills vidare, vilket bl. a. medför, att priskontoret för Stockholms stad och län kommer att vara knutet till pris- och kartellbyrån. Så länge denna organisationsform blir bestående, synes det lämpligt att sammanföra distriktskontrollanterna och priskontorspersonalen för Stockholms stad och län till en särskild avdelning inom den statistiska byrån under ledning av en byråsekreterare i lönegrad Ce 27 och en biträdande avdelningschef (assistent) i lönegrad Ce 23 och med den övriga personalen — 6 st — placerad i lönegrad Ce 19. Förste byråsekreteraren skall ha till uppgift att ta de kontakter med länsstyrelserna, som prisinsamlingsverksamheten kräver, hålla

priskontoren informerade om byråns verksamhet och följa deras arbete samt i mån av behov dirigera distriktskontrollanterna till sådana priskontor, som behöver förstärkning. I detta sammanhang vill utredningen understryka önskvärdheten av att priskontorens personal icke blir bunden av länsindelningen utan att den, trots att den formellt tillhör länsstyrelserna, i mån av behov och där det av olika skäl finnes lämpligt kan disponeras för prisundersökningar utanför det egna länets gränser. — På den biträdande avdelningschefen skall i första hand ankomma att leda och delta i den prisinsamlade verksamheten inom Stockholms stad och län.

Den statistiska byrån skulle enligt i det föregående redovisad utformning inklusive priskontoret för Stockholms stad och län komma att bestå av 23 befattningshavare, varigenom den sammanlagda personalstyrkan vid pris- och kartellbyrån skulle komma att uppgå till 94 befattningshavare enligt följande fördelning:

Chef	1	befattningshavare
Planläggningsbyrån	4	»
Kansliet	18	»
Utredningsbyråerna 3 × 16	48	»
Statistiska byrån	23	»

Summa 94 befattningshavare

Till denna personalstyrka kommer styrelsen med 13 ledamöter samt statens upplysningsbyrå enligt dess nu gällande organisation med 9 befattningshavare.

I jämförelse med den personalstyrka, som för närvarande finnes vid PKN och monopolutredningsbyrån samt avdelningen för analys av pris- och marknadsförhållanden inom kommerskollegii statistiska byrå, innebär den personalstyrka, som vid pris- och kartellbyrån skulle övertaga nämnda organs utredande arbetsuppgifter och därjämte bl. a. bedriva en konsumentupplysning i prisfrågor, en minskning med ca 15 befattningshavare.

Utredningen vill starkt understryka, att den här föreslagna omfattningen av de personella resurserna vid pris- och kartellbyrån är att anse såsom ett absolut minimum, om övervakningen av pris- och konkurrensförhållandena skall göras någorlunda effektiv. Det må framhållas, att de centrala organ, som i Norge och Danmark utformats för motsvarande arbetsuppgifter, har ca 130 respektive ca 90 befattningshavare.

Slutligen må i detta sammanhang nämnas, att utredningen ej haft några överläggningar med berörda fackliga organisationer i fråga om lönegradsplaceringen m. m. Utredningen förutsätter, att samråd i hithörande frågor kommer att ske vid ärendets fortsatta handläggning.

Kostnadsberäkning

Enligt den i föregående avsnitt förordade organisatoriska utformningen av pris- och kartellbyrån kan avlöningskostnaderna för organets styrelse vid 25 sammanträden per år beräknas till 37 350 kronor för år, varav till ordföranden 4 850 kronor, 12 ordinarie ledamöter 30 000 kronor och 2 suppleanter 2 500 kronor. Härtill kommer rese- och traktamentsersättningar, beräknade till 18 000 kronor.

För pris- och kartellbyråns personal kan avlöningskostnaderna beräknas till en årlig kostnad av 1 602 336 kronor (inklusive kompensation för sjukförsäkringspremier) enligt följande specificering.

Befattningshavare	Antal	Lönegrad	Årlig kostnad
Överdirektör	1	Cp 17	36 948
Byråchef	1	Cs 13	32 052
Byråchefer	4	Ce 37	122 640
Byrådirektör	1	Ce 33	27 360
Byrådirektörer	3	Ce 31	77 112
Förste byråsekreterare	8	Ce 29	191 328
Förste byråsekreterare	10	Ce 27	219 240
Byråassistenter	3	Ce 25	59 724
Amanuenser	13	Cf 19—Ce 25	233 376
Assistent	1	Ce 23	17 952
Assistenter	12	Ce 21	193 392
Kontrollanter	6	Ce 19	86 256
Förste kansliskrivare	2	Ce 17	25 920
Kansliskrivare	2	Ce 15	23 880
Kontorister	4	Ce 13	44 400
Förste expeditionsvakt	1	Ce 12	10 692
Kanslibiträden	6	Ce 11	62 136
Expeditionsvakter	2	Ce 10	19 992
Biträden	14	Cf 4—Ca 8	117 936
	94		1 602 336

Vid beräkning av avlöningskostnaderna för den i tabellen redovisade personalen med lön enligt löneplan 1 har den principen följts, att lönen beräknats efter näst högsta löneklassen inom varje lönegrad utom för befordringsgångstjänster. För dessa ha kostnaderna beräknats efter löneklasserna 25 resp. 8. Vid avvägningen av antalet biträdestjänster i lönegraderna Cf 4—Ca 8 i förhållande till antalet övriga biträdestjänster har beaktats uttalandet i propositionen 1952: 14.

För statens upplysningsbyrå kan lönekostnaderna enligt PKN:s anslags-
äskande för budgetåret 1956/57 beräknas till 108 000 kronor för år.

Omkostnaderna för pris- och kartellbyråns verksamhet inklusive statens upplysningsbyrå torde med utgångspunkt för PKN:s förenämnda anslags-
äskande för budgetåret 1956/57 beräknas till 450 000 kronor (varav 52 000 kronor för upplysningsbyrån) för år enligt följande fördelning.

1. Sjukvård	10 000
2. Reseersättningar	100 000
3. Expenser	200 000
4. Tryckningskostnader	140 000

Totala kostnaderna för pris- och kartellbyrån skulle i enlighet med föregående redogörelse kunna beräknas till 2 216 000 kronor, varav för statens upplysningsbyrå 160 000 kronor.

Som en jämförelse kan nämnas, att PKN:s anslagsäskanden för budgetåret 1956/57 (inkl. kostnaderna för statens upplysningsbyrå) uppgår till 1 869 000 kronor. Kostnaderna för de till kommerskollegium knutna utredningsorganen kan beräknas till i det närmaste 500 000 kronor per budgetår vid nuvarande personalsammansättning. Vid jämförelsen torde även böra beaktas, att den vid lönekostnadsberäkningen för pris- och kartellbyrån använda metoden troligen lett till att totalkostnaden för detta organ i praktiken torde bli något lägre än som beräknats.

Slutligen må framhållas, att då utredningens förslag icke innebär någon ändring av den nuvarande till länsstyrelserna knutna priskontorsorganisationen, har utredningen icke ansett sig behöva närmare ingå på kostnaderna för densamma.

Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor

Utredningens förslag beträffande den statliga verksamheten på prisområdet medför icke någon ändring i fråga om arten av de åligganden, som enligt 1953 års lag åvilar ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor, eller i fråga om dennes ställning i övrigt. Den av utredningen föreslagna utvidgningen av näringsfrihetsrådets behörighetsområde till att omfatta alla slag av konkurrensbegränsande företeelser medför emellertid, att ombudsmannaämbetets redan nu alltför fåtaliga personal kommer att behöva ökas väsentligt, om de förelagda arbetsuppgifterna skall kunna handhas på ett tillfredsställande sätt. Framhållas bör även, att ärenden rörande prissättningen efter ett nedläggande av PKN:s verksamhet kommer att behöva beaktas av ämbetet i en betydligt större omfattning än som nu sker.

I fråga om arten av de ärenden, som enligt utredningens förslag skall ankomma på ombudsmannaämbetet, torde i stort sett två huvudgrupper kunna urskiljas. Vissa ärenden sammanhänger direkt med förekomsten av konkurrensbegränsningar eller konkurrensbegränsande förfaranden av olika slag (konkurrensbegränsningsärenden), medan andra ärenden — även om de har sin grund i förekomsten av en konkurrensbegränsning — väsentligen rör prisutvecklingen inom visst område (prisärenden). De sistnämnda ärendena torde kräva en handläggning av delvis annat slag än de förra ärendena. Någon strikt uppdelning av arbetet inom ämbetet efter ärendenas art torde av naturliga skäl dock ej böra eftersträvas och torde icke heller kunna

genomföras. Av praktiska skäl har emellertid i det följande personalbehovet inom ämbetet bedömts med utgångspunkt från de två huvudtyperna av ärenden.

I fråga om *konkurrensbegränsningsärendena* kan förutsättas, att ett nära samarbete med pris- och kartellbyråns planläggningsavdelning kommer att upprätthållas. Den allmänna analysverksamhet, som avses äga rum inom pris- och kartellbyrån, kan nämligen väntas ge en god ledning för ombudsmannaämbetets bedömningar beträffande inom vilka områden av näringslivet som initiativ från ämbetets sida bör tagas för undanröjande av skadliga konkurrensbegränsningar. Ämbetets arbetsuppgifter i detta avseende kommer sålunda att betydligt underlättas. Utvidgningen av utredningsorganets resurser kommer emellertid å andra sidan att möjliggöra, att ett väsentligt större antal undersökningar genomföres än som nu sker. Ombudsmannaämbetets uppgift att på grundval av företagna utredningar göra bedömningar i nyssnämnda avseende kommer därför att bli av väsentligt större omfattning än för närvarande. Bedömningen av varje särskilt ärende torde kräva ingående diskussioner med vederbörande företagare och de personer, vilka handhaft utredningen. Det torde icke kunna undvikas, att kompletterande undersökningar i anslutning därtill ofta måste företagas. Arbetsuppgifterna får därför förutsättas bli tidsödande.

Även antalet hänvändelser till ämbetet från enskilda företagare, som känner sig besvärade av verkningarna av andra företagares konkurrensbegränsande åtgärder, torde komma att öka i icke oväsentlig mån. Härtill bidrager dels den av utredningen föreslagna utvidgningen av näringsfrihetsrådets behörighetsområde, dels ock att kännedom om lagstiftningen, om utredningens förslag genomföres, efter hand blir allt allmännare. Anmälningar av här ifrågavarande slag är enligt vad erfarenheten visat ofta svårbedömbara. I många fall erfordras en förberedande undersökning enbart för att avgöra, om en gjord anmälan bör föranleda en närmare undersökning.

Det torde på grund av vad sålunda anförts vara nödvändigt, att det för handläggningen av i första hand konkurrensbegränsningsärendena vid ombudsmannens sida ställes två befattningshavare, som är kompetenta att på eget ansvar handlägga dylika ärenden. Lämpligen bör en av dessa befattningshavare också vid behov kunna vikariera för ombudsmannen. I 1953 års lag föreskrives, att ombudsmannen skall vara lagkunnig och i domarvärv erfaren. På den ena av de ifrågavarande tjänsterna bör därför förordnas en yngre domare i byråchefs ställning med lönegraden Cs 13. För att tillföra ombudsmannaämbetet erforderlig ekonomisk sakkunskap bör den andre av de här berörda befattningshavarna ha högre ekonomisk utbildning och ingående kännedom om näringslivets förhållanden. För att man för denna befattning skall kunna förvärva en erfaren ekonom, synes det vara nödvändigt, att befattningshavaren placeras med byråchefs ställning i lägst lönegrad Ce 37.

För att förse ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor och de här ifrågavarande befattningshavarna med erforderligt biträde torde för dessa ären-

den även behövas en byrådirektör (Ce 33). I första hand skall denne befattningshavare självständigt handha vissa slag av anmälningsärenden. Därigenom kan byråchefen med ekonomisk utbildning avlastas från befattning med mindre betydande ärenden i sådan mån, att han på ett effektivt sätt kan biträda med ekonomisk bedömning av större ärenden. Härutöver synes för denna grupp av ärenden böra finnas en förste byråsekreterare (Ce 29) samt en amanuens i reglerad befordringsgång med uppgift att biträda med förberedelse av ärenden, inbegripet utförande av kompletterande utredningar.

Beträffande *prisärendena* skall enligt utredningens förslag ankomma på ombudsmannaämbetet att i första hand föra förhandlingar med vederbörande företagare. Den blivande omfattningen av dessa arbetsuppgifter är för närvarande svår att överblicka. Emellertid är det uppenbart, att arbetsuppgifterna i fråga kommer att bli krävande. Av den befattningshavare, som det närmast åligger att svara för detta arbete, krävs därför en god ekonomisk utbildning och särskild erfarenhet beträffande prisfrågor. Med hänsyn härtill och då arbetsuppgiften uppenbarligen är förenad med stort ansvar, bör befattningen placeras i byråchefs ställning (Ce 37). Därest utvecklingen kommer att ge vid handen, att de här ifrågavarande ärendena blir flera än som kunnat förutses, torde få förutsättas, att efter hand ytterligare en byråchefsbefattning med samma arbetsuppgifter inrättas. Redan från början är det emellertid erforderligt, att den byråchef, vars arbete främst är inriktat på prisärenden, erhåller kvalificerat biträde, som i största möjliga utsträckning även självständigt kan handlägga ärenden av mindre räckvidd. Utredningen föreslår därför, att för dessa ärenden upptages en befattning såsom byrådirektör med löneställning Ce 33 samt såsom biträden en förste byråsekreterare (Ce 29) och en amanuens i reglerad befordringsgång.

I detta sammanhang torde även ombudsmannens tjänsteställning böra något beröras. Denna tjänst är för närvarande placerad i lönegrad Cs 15. Enligt utredningens åsikt kan arbetsuppgifternas art och omfattning samt det med tjänsten förenade ansvaret komma att motivera, att befattningen upphöjes till lönegrad Cs 17. Utredningen har dock ej ansett sig kunna föreslå någon ändring i ifrågavarande hänseende men förutsätter, att spörsmålet upptages till förnyad behandling, då närmare erfarenhet av ämbetets verksamhet vunnits.

Rörande de i det tidigare nämnda tjänsterna vill utredningen därjämte föreslå, att byråcheferna förordnas för viss tid, föreslagsvis sex år åt gången.

Även ombudsmannaämbetets personal för skrivarbeten och liknande arbetsuppgifter kräver naturligen en motsvarande utvidgning. Såsom arbetsledare och registrator torde därvid böra inrättas en befattning som kansli-skrivare i lönegrad Ce 15. Härutöver bör biträdespersonalen omfatta 1 kanslibiträde samt 2 kontorsbiträden, under förutsättning att, såsom utredning-

en senare kommer att föreslå, näringsfrihetsrådet utrustas med egen skrivpersonal.

Ombudsmannaämbetet skulle i enlighet med vad sålunda anförts erhålla följande tjänster:

- 1 ombudsman för näringsfrihetsfrågor (Cs 15)
- 1 byråchef (med domarerfarenhet) (Cs 13)
- 2 byråchefer (med ekonomisk utbildning) (Ce 37)
- 2 byrådirektörer (Ce 33)
- 2 förste byråsekreterare (Ce 29)
- 2 amanuenser (Cf 19—Ce 25)
- 1 kansliskrivare (Ce 15)
- 1 kanslibiträde (Ce 11)
- 2 kontorsbiträden (Cf 4—Ca 8)

Kostnaderna i form av löner och kompenstationstillägg för sjukförsäkringsavgifter kan för nämnda organisation beräknas till 305 520 kronor för år.¹ För övriga omkostnader erfordras ett anslag på 25 200 kronor, varav för sjukvård 200 kronor, för resor 9 000 kronor och för andra omkostnader 16 000 kronor.

Näringsfrihetsrådet

Den av utredningen förordade utvidgningen av 1953 års lag att avse alla slags konkurrensbegränsningar torde icke medföra sådan förskjutning av näringsfrihetsrådets arbetsuppgifter, att en ändring av rådets sammansättning påkallas. Rådet bör alltså även framdeles bestå av tre representanter för företagarintressen, tre företrädare för allmänna konsument- och löntagarintressen samt tre ledamöter, som icke kan anses företräda vare sig företagar- eller konsument- och löntagarintressen.

Det är givet, att den föreslagna lagändringen och den förordade, väsentliga förstärkningen av ombudsmannaämbetets personalresurser kommer att medföra en betydande ökning av rådets arbetsuppgifter. Enligt vad utredningen inhämtat, kan antalet sammanträden med rådet beräknas till minst 25 för innevarande budgetår. Hur stor ökningen av rådets arbetsbörda blir vid ett genomförande av utredningens förslag kan icke förutses med någon större grad av säkerhet. Man torde dock böra utgå från att antalet sammanträden måste fördubblas, d. v. s. ett sammanträde i veckan. En dylik ökning av antalet sammanträden måste givetvis bli betungande för ledamöterna, i all synnerhet som varje sammanträde måste föregås av inläsning av ofta vidlyftiga handlingar och utredningar samt efterföljas av granskning av till beslut uppsatta förslag. Ökningen av arbetsbördan bör dock kunna bemästras genom att suppleanterna får tjänstgöra i större utsträck-

¹ Avlöningskostnaderna har för tjänster i löneplan 1 beräknats enligt löner i näst högsta löneklassen inom varje lönegrad, beföringstjänsterna dock enligt löneklasserna 8 och 25.

ning än nu är fallet. Lämpligt synes emellertid vara, att antalet suppleanter ökas. För närvarande har varje ordinarie ledamot en eller två ersättare. Anordnandet av sammanträden skulle väsentligt underlättas, om såväl företagar- som konsumentrepresentanterna i rådet hade gemensamma ersättare på så sätt, att var och en av suppleanterna kunde inträda såsom ersättare för vilken som helst av de tre ordinarie ledamöterna av den grupp, vartill han hör. En dylik ordning kräver icke någon lagändring.

Ordförandeskapet i rådet är för närvarande en deltidssyssla, för vilken arvudet bestämts till 2/3 av lön enligt lönegrad 21 å löneplan 2, om ordföranden är justitieråd, och eljest enligt lönegrad 19 å samma löneplan. För att bereda ordföranden full lön har ett flertal utredningsuppdrag anförtrotts honom. Den ökade arbetsbördan för rådet nödvändiggör, att ordförandeskapet förvandlas till en ordinarie heltidstjänst. Innehavaren bör förordnas för en tid av sex år.

Ordförandens arbetstid torde komma att i så stor utsträckning tagas i anspråk för förhandlingsarbete vid sidan av sammanträdena, att det icke blir möjligt för honom att själv handlägga alla på rådet ankommande ärenden. Vid utseendet av vice ordförande måste följaktligen beaktas, att denne måste ha tillfälle att i viss utsträckning tjänstgöra såsom ordförande vid rådets sammanträden och att ombesörja det efterföljande förhandlingsarbete, som är förenat med då handlagda ärenden.

Rådet har för närvarande en deltidсанställd sekreterare med arvode, motsvarande 2/3 av lön enligt lönegrad 29 å löneplan 1. Även sekreterartjänsten bör förvandlas till en ordinarie heltidstjänst i sistnämnda lönegrad. Det är ej osannolikt, att sekreteraregöromålen i framtiden kommer att visa sig vara så omfattande, att de icke kan medhinnas av en sekreterare. Utredningen förutsätter, att näringsfrihetsrådet efter någon tids erfarenhet gör framställning om den personalförstärkning, som kan påkallas härav.

Ordförande- och sekreterartjänsternas förändring till ordinarie heltidstjänster medför ökade löneutgifter med $(13\ 060 + 7\ 250) = 20\ 310$ kronor. Den ovan förutsatta fördubblingen av antalet sammanträden medför, att det för arvoden till andra ledamöter än ordföranden nu beräknade anslagsbeloppet bör ökas med 10 000 kronor till 34 500 kronor. Härtill kommer ökade rese- och traktamentskostnader.

För rådets arbete erforderlig skrivhjälp tillhandahålles för närvarande av ombudsmannaämbetet, som har gemensamma kansli lokaler med rådet. Denna anordning har — i betraktande av att rådets behov av skrivbiträde hittills varierat från tid till annan — visat sig ändamålsenlig och har icke medfört några komplikationer. Med det ökade behov av biträdes hjälp, som kan förutses bli en följd av ett genomförande av utredningens förslag, torde rådet kunna bereda jämn sysselsättning för minst 1 1/2 biträde. Med hänsyn härtill och då det ur principiell synpunkt synes riktigest, att den biträdespersonal, som skall gå rådet till handa, utses av rådet, vill utredningen förorda, att rådet får egen skrivpersonal. För detta ändamål torde böra beräk-

nas ett anslagsbelopp av 16 000 kronor, varav 10 356 kronor åtgår för anställning av ett kanslibitråde i lönegrad 11¹ och resten disponeras för tillfälligt anställd personal.

Övriga omkostnader för rådets verksamhet torde kunna beräknas öka från nu 3 000 kronor till 5 000 kronor.

Organisationen i beredskapsfall

Den av utredningen i det föregående föreslagna organisationen har utformats med tanke på normala förhållanden. Om beredskapslagen sättes i kraft, torde det bli nödvändigt att vidtaga vissa jämkningar i och kompletteringar av organisationen, för att denna skall kunna fullgöra de uppgifter, som i sådant fall kommer att åvila densamma.

De prisövervakande och utredande arbetsuppgifterna medför i ett beredskapsfall icke några problem. Organisationen av pris- och kartellbyrån har sådan utformning, att den med lätthet kan utvidgas och anpassas till de förhållanden, vilka kan uppkomma i olika beredskapsfall. För att möta den ändrade omfattningen och arten av prisövervaknings- och utredningsuppgifterna kräves endast en utökning och om disponering av personalstyrkan. Den omorganisation, detta kräver, är lätt att genomföra.

Handhavandet av den administrativa priskontrollen och genomförandet av den prispolitik, som skall följas, torde i ett beredskapsfall endast undantagsvis kunna ankomma på Kungl. Maj:t utan måste läggas på något annat organ, som är skickat att sköta dessa uppgifter. Det är uppenbart, att detta organ, för att den administrativa priskontrollen skall kunna bli effektiv, måste handha även huvuddelen av de prisförhandlande uppgifterna.

Beträffande detta organ har olika synpunkter framförts inom utredningen. Å ena sidan har uttalats den uppfattningen, att den administrativa priskontrollen i ett beredskapsfall skulle bäst handhas, om den anförtroddes den av utredningen förordade styrelsen för pris- och kartellbyrån. Till stöd härför har framhållits, att ledamöterna i styrelsen för pris- och kartellbyrån komme att få en sådan inblick i priset förhållandena under normala tider, att de komme att bli särskilt skickade att handha den administrativa priskontrollen i beredskapsfall. En effektiv priskontroll krävde vidare, att det beslutande och förhandlande organet kunde fritt och utan omgång förfoga över den erforderliga utredningsapparaten. Vid förhandlingar måste nämligen erfarenhetsmässigt även utredare delta. Om den utredande personalen icke inginge såsom en del av den beslutande och förhandlande myndigheten, skulle komplikationer och dröjsmål uppkomma.

Å andra sidan har framhållits, att den kompetens, som man måste fordra av ett förhandlande och beslutande organ, vore en annan än den som krävdes av styrelsen för ett utredningsinstitut. Vidare har understrukits, att pris- och kartellbyrån, om den i ett beredskapsfall handhade den administra-

¹ Lönen har beräknats enligt löneklass 13 och inkluderar kompensationstillägg för sjukförsäkringsavgifter.

tiva priskontrollen, lätt kunde komma i motsatsställning till företagarna. Med hänsyn härtill löpte man, om de utredande och förhandlande uppgifterna förenades, risken att objektiviteten av utredningarna sattes i fråga, hur opartiskt och objektivt utredningarna än verkställdes. Detta kunde bli till men för byråns verksamhet under normala förhållanden. Enligt denna uppfattning bör i ett beredskapsfall den prisreglerande verksamheten handhas av en fristående priskontrollnämnd med ett särskilt organ för förhandlingar. Nämnden skulle givetvis äga ge pris- och kartellbyrån direktiv beträffande val av utredningsobjekt och ordningen för utredningarna.

Gentemot en sådan organisation har anmärkts, att densamma skulle bli alltför omständlig och därmed ineffektiv. Alltför många personer skulle tvingas att sätta sig in i hela utredningsmaterialet. En effektiv priskontroll i större omfattning krävde därför, har det sagts, en sammankoppling av utredande, förhandlande och beslutande befogenheter. Om den förhandlande och beslutande myndigheten vore skild från det utredande organet, vore det svårt att ordna sambandet på ett sådant sätt, att utredningsorganet kunde effektivt utnyttjas för den priskontrollerande verksamheten.

Det torde icke vara möjligt att finna en lösning av denna organisatoriska fråga, som beaktar alla de sålunda anförda synpunkterna. Enligt utredningens mening måste lösningen av frågan göras beroende av omständigheterna i det särskilda fallet, framför allt den priskontrollerande verksamhetens väntade omfattning och varaktighet. Om den priskontrollerande verksamheten förmodas bli kortvarig och begränsad till sin omfattning, synes man kunna välja en sådan utformning, som i så stor utsträckning som möjligt lämnar pris- och kartellbyråns normala arbete ostört. Avvägningen ger ett annat resultat, om den administrativa priskontrollen förväntas bli omfattande och långvarig, t. ex. vid krig eller krigsfara.

Man torde med hänsyn till anförda synpunkter icke böra redan nu fastställa vilken myndighet som skall handha den administrativa priskontrollen i ett beredskapsfall. Enligt utredningens mening bör Kungl. Maj:t ha befogenhet att fritt välja den organisation, som bedömes vara den lämpligaste med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet. Kungl. Maj:t bör sålunda i ett beredskapsfall vara oförhindrad att antingen utse pris- och kartellbyrån med dess styrelse att handha den administrativa priskontrollen eller organisera ett beslutande och förhandlande organ vid sidan av den utredande byrån. Oavsett vilket alternativ som väljes, förutsätter utredningen, att man bygger på den sakkunskap, som finnes företrädd inom utredningsorganet med dess styrelse och inom ombudsmannaämbetet.

KAPITEL 11

Specialmotivering till lagförslagen**Förslaget till allmän prisregleringslag**

1 §.

I denna paragraf anges de *förutsättningar, under vilka de särskilda stadgandena i det följande träder i tillämpning*. Av redogörelsen i kapitel 8 framgår, att paragrafen utformats efter mönster av närmast motsvarande stadganden i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen. Vissa skillnader föreligger dock.

I första stycket ges bestämmelser för det fall att riket kommer i krig. Dessa bestämmelser innebär, i likhet med motsvarande stadganden i nyssnämnda två lagar, att beredskapslagstiftningen om prisreglering skall i sin helhet träda i tillämpning automatiskt, utan att härför erfordras något särskilt beslut eller annan åtgärd. Full överensstämmelse med de nämnda förebilderna föreligger även i fråga om regleringen av de åtgärder, som skall vidtagas för att sätta lagstiftningen ur tillämpning, då kriget upphört.

Andra stycket innehåller bestämmelser för det fall, att riket råkat i krigsfara. Bestämmelserna överensstämmer nära med 1 § andra stycket allmänna förfogandelagen och motsvarande stadgande i allmänna ransoneringslagen, men skiljer sig därifrån såtillvida, att någon tidsfrist icke angivits, inom vilken ett meddelat förordnande om tillämpning av beredskapslagstiftningen skall sättas ur kraft, sedan krigsfaran upphört. Olikheten sammanhänger med att Kungl. Maj:t enligt tredje stycket av förslaget, om de där angivna förutsättningarna är för handen, kan förlänga förordnandet med stöd av sistnämnda bestämmelse utan att dessförinnan hänskjuta frågan till riksdagen.

Beträffande utformningen av tredje stycket, som avhandlar övriga fall, då beredskapslagstiftningen kan sättas i tillämpning, hänvisas till den allmänna motiveringen i kapitel 8.

2 §.

Denna paragraf, som innehåller de närmare bestämmelserna om *högstpris*, ansluter nära till det i 3 § gällande prisregleringslag förekommande stadgandet om normalpris. Skillnaden består — förutom i den ändrade benämningen — blott däri, att det i nuvarande lagtext nyttjade ordet »företagare» såsom beteckning för den, vilken utför tjänst åt annan, i förslaget

ersatts med annat uttryck. Jämkningsen motiveras av att termen »företagare» nyttjas i annan bemärkelse i 1953 års lag (jfr 26 § nämnda lag).

3 §.

De här givna bestämmelserna om *stoppris* överensstämmer i allt väsentligt med motsvarande regler i 6 § gällande prisregleringslag. Jämkningarna i bestämmelsens ordalydelse har i huvudsak till syfte att åstadkomma viss formell överensstämmelse med straffbestämmelserna i 9 § av förslaget. Vidare har, av skäl som anförts vid 2 §, den i nuvarande lag nyttjade termen »företagare» ersatts med annat uttryck.

4 §.

Förebild till den här upptagna bestämmelsen om *tvångskartellering* m. m. är 5 § nuvarande prisregleringslag.

Åtgärder, som omnämnes i tredje stycket av förslaget, kan enligt nuvarande lag komma i fråga allenast i den mån så finnes erforderligt för att hindra onödig, fördyrande mellanhandel med viss förnödenhet eller eljest för att undanröja missförhållanden inom näringslivet, vilka uppkommit i följd av de i 1 § av lagen angivna utomordentliga förhållandena och medför onödig stegring av priset å viss förnödenhet eller tjänst. Att, såsom skett, särskilt framhålla onödig mellanhandel som en antaglig orsak till prisfördyring i kristider, synes ej lämpligt. Utredningen föreslår en sådan omformulering av lagtexten, att det angivna exemplet bortfaller.

5 §.

Denna paragraf, som innehåller *förbud mot prisocker*, avses i sak helt överensstämma med stadgandet i 8 § gällande prisregleringslag. Med den i förslaget nyttjade formuleringen »tillhandahållande av förnödenhet eller tjänst» äsyftas icke blott det fall då en förnödenhet sålts eller en tjänst kommit till utförande mot sådant oskäligt vederlag, som avses i paragrafen, utan även det fall, då vederbörande hållit förnödenheten till salu eller erbjudit sig att utföra tjänsten mot dylikt vederlag, utan att något försäljnings- eller tjänsteavtal kommit till stånd.

6 §.

De här givna föreskrifterna om *förbud mot kombinationsavtal* är likalydande med motsvarande föreskrifter i 9 § gällande prisregleringslag.

7 §.

Vad här sägs om befogenhet för prismyndigheten att utfärda *ordnings- och kontrollföreskrifter* överensstämmer med vad som nu gäller enligt 11 § prisregleringslagen.

8 §.

Beträffande de skäl, som föranlett utredningen att föreslå den i förevarande paragraf givna bestämmelsen rörande föreskrifter om *varustandardisering* m. m., hänvisas till kapitel 8.

Bestämmelsen syftar på sådana föreskrifter om varornas beskaffenhet och sättet för deras saluhållande m. m., som kan visa sig erforderliga för att i praktiken genomföra en prissättning medelst högstpris eller stoppris. Frågan om utfärdande av föreskrifter, som begränsar näringsidkares rätt att saluföra en viss förnödenhet, regleras däremot i 4 §.

9 §.

Den här föreslagna *allmänna bestämmelsen om straff för prisöverträdelser* har en viss motsvarighet i 12 § prisregleringslagen. Formellt avviker den emellertid väsentligt från sin nämnda förebild, och även vissa sakliga skillnader föreligger.

Vad som i första hand straffbelägges är överträdelse av sådan föreskrift om högstpris eller stoppris, som meddelats med stöd av 2 § eller 3 § 1 mom. i förslaget. Vidare straffbelägges överträdelse av sådan föreskrift om pris-sänkning, som avses i 3 § 2 mom. I överensstämmelse med vad som nu gäller riktar sig straffhotet främst mot den som säljer eller saluhåller den prisreglerade förnödenheten eller utför eller erbjuder sig att utföra den prisreglerade tjänsten. Vad däremot angår den, som förvärvar eller erbjuder sig att förvärva förnödenheten eller mottaga tjänsten, träffas han direkt av straffbudet blott om gärningen skett i återförsäljningssyfte. Detta hindrar icke, att han i vissa andra fall kan straffas såsom delaktig i det brott, vartill säljaren eller den som utför tjänsten gjort sig skyldig. Sistnämnda fråga regleras närmare i 15 § av förslaget. I dessa delar överensstämmer förslaget med nu gällande regler.

Vidare straffbelägges i denna paragraf överträdelse av sådana föreskrifter om tvångskartellering m. m., som meddelats med stöd av 4 § i förslaget. Eftersom nämnda paragraf innefattar möjlighet för Kungl. Maj:t att förordna om tvångskartellering icke blott av sådana företagare som yrkesmässigt säljer viss förnödenhet eller utför viss tjänst utan även av dem som yrkesmässigt inköper viss förnödenhet, har straffbudet fått en sådan avfattning, att det avser även sistnämnda fall. Till skillnad från nuvarande regler riktar sig emellertid bestämmelsen i förslaget blott mot den kartelleringspliktige företagaren och icke mot den som inlåter sig i handel med honom. Huruvida även denne skall straffas, är enligt förslaget att bedöma på grundval av delaktighetsreglerna i 15 §.

I paragrafen straffbelägges också brott mot de i 5 och 6 §§ av förslaget givna bestämmelserna om förbud mot prisocker och kombinationsavtal. Dessa straffbestämmelser innefattar den olikheten i jämförelse med nuvarande regler i prisregleringslagen, att de riktar sig blott mot den som tillhandahåller förnödenheten eller tjänsten och ej mot den andra parten i affärs- transaktionen. Köparen eller den som mottager tjänsten kan alltså enligt förslaget icke straffas annat än som delaktig i den andres brott och detta blott under de förutsättningar som närmare anges i 15 §.

Med förevarande straffbestämmelse avses endast uppsåtligt brott. Bedömandet, när uppsåt föreligger, förutsättes ske enligt allmänna straffrättsliga principer. Vad särskilt angår frågan, huruvida bevisning erfordras om att vederbörande haft kännedom om den föreskrift, som överträtts, hänvisas till bestämmelsen i 21 § av förslaget, enligt vilket den ankommer på Kungl. Maj:t att meddela närmare bestämmelser rörande delgivning av bl. a. utfärdade föreskrifter rörande priser, tvångskartellering etc. Sedan delgivning ägt rum i sålunda bestämd ordning, torde vederbörande ej kunna till sitt friande åberopa, att han icke ägt kännedom om föreskriften. Den sålunda föreslagna regleringen överensstämmer med motsvarande bestämmelser i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen men innefattar vissa avvikelser från nu gällande prisregleringslag.

Den i paragrafen upptagna strafflatituden överensstämmer med vad som föreskrivits i närmast motsvarande stadganden i gällande prisregleringslag samt i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen.

10 §.

Den här föreslagna bestämmelsen om *lindrigare behandling* i straffrättsligt hänseende av sådana överträdelser av pridföreskrifter m. m., som icke skett i yrkesmässig förvärvsverksamhet eller eljest i vinningssyfte, har tillkommit efter mönster av likartade stadganden i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen men saknar motsvarighet i gällande prisregleringslag. Såsom exempel på prisöverträdelse, vilken icke kan sägas ha skett i vinningssyfte, må nämnas det fall, att den som säljer en förnödenhet själv nödgas för denna erlagga samma pris som det han betingar sig vid försäljningen.

11 §.

12 § nuvarande prisregleringslag upptager en särskild strafflatitud, omfattande fängelse eller straffarbete i högst två år, vilken är avsedd för det fall att brott mot meddelade pris- eller kartelleringsföreskrifter eller mot de i lagen upptagna stadgandena om prissocker och förbud mot kombinationsavtal är att bedöma såsom grovt. Samma strafflatitud är i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen utsatt för vissa där angivna fall av grovt brott. En likartad bestämmelse föreslås här i fråga om *grovt brott* av beskaffenhet som avses i 9 § av förslaget.

Bland de omständigheter, som bör särskilt beaktas vid bedömande, huruvida ett brott är grovt, har i överensstämmelse med nuvarande prisregleringslag upptagits, att gärningsmannen avsett att bereda sig otillbörlig vinst av betydande storlek. Efter mönster från övriga två här förut angivna lagar har härjämte tillagts de fall, då gärningsmannen begagnat vilseledande bokföring eller gärningen eljest varit av särskilt farlig art.

12 §.

Med hänsyn till de ofta framträdande svårigheterna att förebbringa tillfredsställande utredning, huruvida gärning, som avses i 9 §, förövats med uppsåt, torde det för att trygga lagstiftningens effektivitet vara nödvändigt, att i lagen upptages en bestämmelse, varigenom sådan gärning belägges med straff även om den förövas av *oaktsamhet* och att straffet, vad angår allvarligare fall, icke sättes alltför lågt. Emellertid bör också beaktas den stötande konsekvens av en dylik bestämmelse, som består i att åtal kan tänkas äga rum och straff utmätas för rent tillfälliga förbiseenden av utfärdade föreskrifter och för bagatellartade överträdelser. I anslutning till stadgandena i 36 § allmänna förfogandelagen och 32 § allmänna ransoneringslagen föreslås därför å ena sidan, att från straffbarhet undantagas sådana fall, då oaktsamheten är ringa, men å andra sidan att en särskild strängare strafflatitud införes för grovt brott, som begås av oaktsamhet.

13 §.

Överträdelse av utfärdade ordningsföreskrifter är enligt 13 § gällande prisregleringslag belagd med straff av böter från och med två till och med trehundra kronor. I samband med att bestämmelsen utvidgats att avse även överträdelse av sådana bestämmelser om varustandardisering m. m., som omnämnes i 8 §, har straffet i förslaget angivits till dagsböter.

14 §.

Den här föreslagna bestämmelsen om *s. k. husbondeansvar* är utformad efter mönster av motsvarande bestämmelser i 39 § allmänna förfogandelagen och 40 § allmänna ransoneringslagen.

15 §.

Vad i denna paragraf sägs om *ansvar för delaktighet i brott mot 9—12 §§* har en nära motsvarighet i 12 § 2 mom. andra stycket nuvarande prisregleringslag. Bestämmelsen har emellertid omredigerats med hänsyn till de jämkningar, som stadgandena i 9—12 §§ av förslaget undergått i förhållande till sina motsvarigheter i nämnda lag.

16 §.

Enligt 12 § 3 mom. gällande prisregleringslag skall den, som fälles till ansvar för prisöverträdelse eller vissa andra angivna brott, tillika förpliktas att utgiva värdet av avtalat eller uppbyggt vederlag, dock att nedsättning må ske av det värde, som skall utgivas, om särskilda skäl föranleder därtill.

Den i förevarande paragraf föreslagna bestämmelsen om *skyldighet att utgiva vederlag* ansluter till nämnda nu gällande stadgande. Viss jämkning har dock skett i överensstämmelse med de stadganden om förverkande av egendom, som givits i 40 § allmänna förfogandelagen och 41 § allmänna ransoneringslagen. Sålunda har förutsättningen för stadgandets tillämplighet

icke knutits till det förhållandet, att vederbörande fälles till ansvar för brottet, utan till själva den gärning, som i lagen belagts med straff. Vidare har uttryckligen angivits, att domstolen, om särskilda förhållanden föranleder därtill, äger underlåta att ådöma sådan påföljd, som nu avses.

17 §.

Den här givna bestämmelsen om *inskränkning i rätten för allmän åklagare att föra talan* motsvarar 15 § första stycket nuvarande prisregleringslag.

18 §.

Denna paragraf upptager *definitioner av vissa i förslaget nyttjade begrepp*.

Vad först angår definitionen av termen »tjänst» har denna en viss motsvarighet i 2 § första och andra styckena gällande prisregleringslag. En viss saklig ändring har dock vidtagits i fråga om gränsdragningen mellan sådan hotell- och pensionatrörelse, som skall falla under bestämmelserna i förslaget, och sådan upplåtelse av nyttjanderätt, som behandlas i *lagen den 19 juni 1942 om hyresreglering m. m.*

Enligt stadgande i 1 och 6 §§ hyresregleringslagen kan denna under vissa förhållanden i princip bli tillämplig bl. a. i fråga om uthyrning av möblerade rum och lägenheter. Jämlikt 26 § skall lagen dock ej äga tillämpning på bostadsupplåtelse i hotell- eller pensionatrörelse, i den mån prisregleringslagen erhållit tillämpning därpå.

Enligt sin ursprungliga lydelse var 1947 års prisregleringslag tillämplig bl. a. i fråga om sådan hotell- eller pensionatrörelse, som enligt lag fordrade myndighets tillstånd. Detta innebar, jämfört med § 4 *stadgan den 8 juni 1917 ang. hotell- och pensionatrörelse*, att från tillämpning av prisregleringslagen uteslöts sådan byggnad eller lägenhet, som innehöll fyra för gästers härbärgerande avsedda rum och icke var avsedd för mottagande samtidigt av flera gäster än åtta, såvida byggnaden ej utgjorde del av hotell eller pensionat av större omfattning. — Genom en år 1948 genomförd lagändring utvidgades emellertid undantaget så, att prisregleringslagen blev tillämplig på hotell- eller pensionatrörelse, blott om denna omfattade minst nio för gästers härbärgerande avsedda rum.

Hotell- eller pensionatrörelse, som omfattar högst åtta gästrum, är alltså f. n. icke underkastad bestämmelserna i prisregleringslagen, men däremot är hyresregleringslagen tillämplig på rörelsen.

Utredningen har ansett det vara av vikt, att tillämpningsområdet för det nu förevarande förslaget så nära som möjligt överensstämmer med tillämpningsområdet för konkurrensbegränsningslagen och den föreslagna lagen om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden. Konkurrensbegränsningslagen är i sin nuvarande lydelse tillämplig bl. a. på den som yrkesmässigt utövar sådan hotell- eller pensionatrörelse, för vilken fordras myndighets tillstånd. Någon olägenhet torde icke behöva möta, om beredskapslagstiftningen rörande prisreglering får sitt tillämpningsområde

bestämt efter samma princip. Även om lagen får denna vidgade omfattning, behöver detta icke innebära, att en prisreglering, som genomföres med stöd av lagen, göres lika omfattande. Lagen anger ju blott den yttersta gränsen för möjligheten att genomföra en prisreglering. Om Kungl. Maj:t föreskriver, att hotell- och pensionatrörelse av viss beskaffenhet skall undantagas från prisregleringen, torde av det återopade stadgandet i hyresregleringslagen följa, att sådan rörelse, som undantagits, i stället faller under hyresregleringen.

Av dessa orsaker har utredningen ansett sig böra föreslå en sådan lydelse av nu förevarande bestämmelse, att prisreglering kan införas beträffande hotell- och pensionatrörelse av sådan omfattning, att därtill fordras myndighets tillstånd.

Utredningen vill i detta sammanhang framhålla, att hotell- och pensionatbranschen företer särdrag bl. a. i det hänseendet, att konkurrensförhållandena betydligt avviker från motsvarande förhållanden inom produktionen och handeln. Med hänsyn till de särskilda förhållandena på området tilltror sig utredningen icke att f. n. förorda frisläppande av prusbildningen i fråga om uthyrning av rum i hotell och pensionat. Vid ett genomförande av utredningens förslag torde det därför vara ofrånkomligt, att hyresregleringslagen bringas i tillämpning å dylik uthyrning och detta även om lagens tillämpningsområde skulle komma att undergå inskränkning i något annat hänseende. Däremot kan ifrågasättas, om det är behöfligt eller ens lämpligt att i nu avsedda fall upprätthålla de i 7—8 a §§ hyresregleringslagen givna reglerna om skydd för hyresgäst mot obillig uppsägning m. m. Denna fråga beror i sista hand på den tillämpning lagreglerna kan förväntas erhålla med avseende å rum i hotell och pensionat. Eftersom lagreglernas avfattning synes möjliggöra en anpassning av praxis till de särskilda förhållandena på förevarande område, har utredningen icke ansett sig böra framlägga något förslag i detta ämne.

Liksom enligt gällande lag bör med försäljning av förnödenhet jämställas överlåtelse eller upplåtelse av förmögenhetsrättighet av immateriell art samt upplåtelse av rätt att å fastighet averka skog eller där taga torv, ler, grus, sten eller annat, som icke är att hänföra till fastighetens vanliga avkastning.

I brist på uttrycklig bestämmelse skulle möjligen tvekan kunna råda, huruvida de i förslaget givna bestämmelserna om försäljning och om de priser, som därvid får uttagas, är tillämpliga även i fall då vederlaget utgår på annat sätt än i penningar. Motsvarande tvekan kan i vissa fall tänkas uppstå också med avseende å de bestämmelser, som handlar om utförande av tjänst. Gällande prisregleringslag upptager i 12 § 2 mom. första stycket en bestämmelse i ämnet. Utredningen föreslår, att en motsvarande bestämmelse får inflyta bland de i förevarande paragraf intagna begreppsdefinitionerna.

19 §.

Stadgandet motsvarar 18 § gällande prisregleringslag.

21 §.

En viss motsvarighet till denna bestämmelse återfinnes i 19 § nuvarande prisregleringslag. De närmare förebilderna till stadgandet är emellertid att söka i 48 § allmänna förfogandelagen och 46 § allmänna ransoneringslagen. Beträffande innebörden av stadgandet om delgivning genom kungörelse eller annorledes av pridföreskrifter m. m. hänvisas till vad som yttrats vid 9 § i förslaget.

Förevarande bestämmelse kan och är f. ö. liksom sin motsvarighet i gällande lag också avsedd att utnyttjas på det sättet, att Kungl. Maj:t ger prismyndigheten närmare direktiv, hur den prisreglerande verksamheten skall bedrivas. Att så sker är i många fall nödvändigt för att erforderlig samordning skall uppnås med den av statsmakterna förda ekonomiska politiken i övrigt. Det har inom utredningen framhållits, att de regler, som myndigheten har att följa vid prissättningen, är endast ofullständigt angivna genom bestämmelserna i 2 och 3 §§ förslaget och att man av dessa bestämmelser i själva verket ej kan utläsa mer än vissa allmänna principer, t. ex. att lika fall bör behandlas lika. Ur rättssäkerhetssynpunkt hade det givetvis varit önskvärt, att man kunnat åstadkomma en mera ingående reglering i lag av principerna för avgöranden i prisfrågor och även kunnat anordna någon form för prövning i judiciell ordning av frågan, huruvida ett träffat avgörande överensstämmer med dessa principer. Detta torde dock av praktiska skäl icke vara möjligt. Av desto större betydelse är det då, att de direktiv, som Kungl. Maj:t med stöd av förevarande bestämmelse utfärdar för den prisreglerande verksamheten, göres klara och entydiga samt i övrigt fyller de anspråk, som ur olika synpunkter skäligen kan ställas på desamma. I själva verket får direktiven en så central betydelse för näringslivet, att det kan ifrågasättas, om de icke bör tillkomma i samma form som en allmän lag. Så långt vill utredningen visserligen icke gå, men utredningen vill framhålla det som synnerligen önskvärt att direktiven — på sätt redan nu är brukligt — snarast efter utfärdandet framläggas för riksdagen samt därigenom göres till föremål för granskning och offentlig kritik på liknande sätt som fallet är med en allmän författning.

Förslaget till lag angående ändring av 1953 års lag

1, 5 och 6 §§.

Innehållet i dessa paragrafer har utförligt avhandlats i kapitel 9, till vilket här hänvisas.

21 §.

Även beträffande denna paragraf hänvisas till kapitel 9.

Med det i andra stycket brukade uttrycket »allmän betydelse» avser utredningen att det, för att förordnande om högstpris skall kunna meddelas, bör vara fråga om en prissättning, vars praktiska verkningar är märkbara

för den köpande allmänheten. Härutinnan skiljer sig stadgandet från bestämmelsen i första stycket, enligt vilken anmälan till Kungl. Maj:t även bör ske i exempelvis det fallet, att uppgörelse icke kunnat åstadkommas i en ren principfråga av större vikt.

Utredningen har ifrågasatt att föreslå införande av lagbestämmelser, genom vilka man skulle mera effektivt än f. n. kunna hindra vissa åtgärder, vilka mera generellt kan stämpas såsom otillbörliga, t. ex. repressalie- och blockadåtgärder mot företagare, som bedriver en ur andras synpunkt oökväm konkurrens, eller mot fabrikant som levererar till sådan företagare. Särskilt har inom utredningen diskuterats det fallet, att någon söker förmå en leverantör att icke lämna varor eller medgiva sedvanliga kommersiella förmåner till annan avnämare. Den som på detta sätt söker motverka den fria konkurrensen handlar uppenbarligen icke i den anda, som den föreslagna lagstiftningen förutsätter och har till ändamål att främja. Att dylika konkurrensbegränsande åtgärder förekommer är obestridligt. I allmänhet torde sådana åtgärder vara att anse såsom ur samhällets synpunkt otillbörliga i konkurrensbegränsningslagens mening, men det är tveksamt, om det alltid eller ens i de flesta fall är möjligt att förhandlingsvägen komma till rätta med dylika åtgärder. Det har med hänsyn härtill framkastats att man borde förhindra repressalier och blockader genom uppställande av straff härför, åtminstone i den mån dylika åtgärder vidhålles efter det näringsfrihetsrådet prövat desamma medföra skadlig verkan. En annan utväg vore att införa bestämmelse om rätt till skadestånd för företagare, vilken utsättes för dylik åtgärd. Då tillräcklig erfarenhet ännu icke vunnits om de möjligheter att komma till rätta med ifrågavarande företeelser, som nu står näringsfrihetsrådet till buds, har utredningen emellertid icke ansett sig böra f. n. förorda skärpta bestämmelser i detta hänseende. Utredningen förutsätter dock, att frågan följes med uppmärksamhet och vid behov göres till föremål för särskild undersökning.

25 §.

Den i paragrafen gjorda hänvisningen till lagen den 29 juni 1946 om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet har ändrats att avse den av utredningen föreslagna nya lagen om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden.

26 §.

Enligt paragrafens nu gällande lydelse har definitionen av begreppet »företagare» utformats så, att under begreppet inbegripes bl. a. den som säljer viss förnödenhet. Däremot har icke uttryckligen angivits, att under begreppet faller även den som bedriver tillverknings- eller inköpsverksamhet. Vid tillkomsten av lagen åberopade vederbörande departementschef bl. a. önskvärdheten att vinna överensstämmelse med 1946 års lag. Vidare framhölls, att med formuleringen ej avsågs att utmärka, att lagstiftningen uteslutande skulle röra sådana konkurrensbegränsningar, som sammanhängde med ve-

derbörandes försäljningsverksamhet, utan att även sådan konkurrensbegränsning, som berörde vederbörande företagens inköpsverksamhet, omfattades av lagstiftningen.

Utredningen, som anser att den nuvarande formuleringen kan leda till tveksamhet om stadgandets rätta innebörd, har i samband med att 1946 års lag föreslås utbytt mot ny lagstiftning ansett lämpligt att på denna punkt införa ett förtydligande både i den nämnda lagstiftningen och i konkurrensbegränsningslagen. Utredningen föreslår i sådant syfte en formulering, som tydligt utmärker, att båda lagarna är tillämpliga även på den som tillverkar eller köper viss förnödenhet. Ett liknande förtydligande har också gjorts i det hänseendet, att under förslaget uttryckligen inbegripits den som driver försäkringsrörelse.

29 §.

De här intagna straffbestämmelserna är utformade i nära överensstämmelse med motsvarande stadganden i 9 §, 12 § första stycket samt 14—16 §§ förslaget till allmän prisregleringslag. Strafflatituden har dock ansetts kunna bestämmas i anslutning till den redan nu förekommande straffbestämmelsen i första stycket av paragrafen. Någon motsvarighet till de mera speciella bestämmelserna i 10 §, 11 § och 12 § andra stycket förslaget till allmän prisregleringslag har icke ansetts behövlig.

Förslaget till lag om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden

Såsom i den allmänna motiveringen antytts har vid utformandet av lagförslaget målsättningen främst varit att bestämma omfattningen av den uppgiftsskyldighet, som i olika hänseenden bör åvila företagare för att skapa underlag för pris- och kartellbyråns verksamhet och som är avsedd att täcka behovet av uppgifter även i beredskapsfall. I den mån förslaget upptager bestämmelser, vilka motsvarar stadganden i 1946 års lag om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet eller anknyter till regler i 1953 års konkurrensbegränsningslag, tillåter sig utredningen hänvisa till uttalanden i förarbetena till nämnda lagar. Vissa förtydliganden synes emellertid här vara på sin plats.

1 §.

Av lagförslaget omfattad uppgiftsskyldighet skall enligt denna paragraf ha till ändamål att främja en allmän kännedom om pris- och konkurrensförhållanden inom näringslivet. Härutinnan må hänvisas till vad i det föregående anförts. Den åsyftade uppgiftsplikten är icke begränsad till enbart lämnande av vissa uppgifter (3 §) utan kan — liksom enligt gällande lagstiftning — stundom få en vidare innebörd (4 §).

Den av utredningen förordade registrerings-, undersöknings- och upplys-

ningsverksamheten är i princip avsedd att handhavas av statens pris- och kartellbyrå. — Som tidigare nämnts ombesörjes övervakningen enligt 1946 års lag såvitt angår bank- och fondväsendet samt försäkringsväsendet av bank- och fondinspektionen respektive försäkringsinspektionen. Någon ändrad ordning med avseende på den framtida verksamheten inom angivna specialområden har utredningen icke tänkt sig. Med hänsyn härtill och då behov kan uppkomma även av annan undersökningsmyndighet — exempelvis det organ, som träder i funktion vid en eventuell tillämpning av beredskapslagen — synes det önskvärt och ändamålsenligt, att Kungl. Maj:t får befogenhet att utse särskild myndighet för omhändertagande av den verksamhet, varom här är fråga.

2 §.

Kretsen av uppgiftspliktiga är enligt förslaget i stort densamma som f. n. (jämför 2 § 1946 års lag och 10 § prisregleringslagen). Det har emellertid syntts lämpligt att, såsom skett i 1953 års lag, införa det sammanfattande begreppet »företagare». Sedan vissa tillägg i förtydligande syfte föreslagits i 26 § sistnämnda lag — se härom specialmotiveringen — är definitionerna av »företagare» i de bägge texterna likalydande. Uppgiftsskyldigheten är liksom enligt gällande ordning knuten till *yrkesmässig* verksamhet. Utredningen har icke ansett något praktiskt behov av uppgiftsplikt föreligga med avseende på »upplåtelse av rätt att å fastighet avverka skog eller där taga torv, ler, grus, sten eller annat, som icke är att hänföra till fastighetens vanliga avkastning» (jämför 18 § förslaget till beredskapslag). Vid en eventuell tillämpning av beredskapslagen torde i angivna avseende erforderliga uppgifter utan större svårigheter kunna införskaffas, ehuru uppgiftsskyldighet ej är stadgad. Möjlighet till uppgiftsinsamling lär för övrigt i viss utsträckning erbjuda sig genom den i 4 § föreslagna bestämmelsen.

3 §.

Bestämmelserna, vilka avser att möjliggöra insamlandet av alla mer rutinmässiga uppgifter, som erfordras för undersökningsmyndighetens verksamhet i enlighet med vad i den allmänna motiveringen uttalats, innefattar med vissa tillägg och förtydliganden vad som redan gäller jämlikt 2 § 1946 års lag och 10 § prisregleringslagen. Uppmärksammas bör, att anmälningsskyldighet föreslås även beträffande konkurrensbegränsning, varom formlig överenskommelse ej föreligger.

Enligt 3 § 1946 års lag må anmaning att anmäla konkurrensbegränsning avse jämväl överenskommelse, som föreligger vid viss framtida tidpunkt eller som träffas eller tillämpas under viss tidsperiod. I 4 § samma lag lämnas vissa föreskrifter om vad yrkesutövare har att iakttaga vid fullgörandet av sin anmälningsskyldighet. Motsvarande bör naturligen även härefter gälla, men då myndigheten enligt förslaget får utfärda närmare föreskrifter om uppgiftspliktens omfattning och sättet för dess fullgörande, har det

synts överflödigt att särskilt ange detta. Av samma skäl torde ej heller behöva utsägas, att med överenskommelse jämställas stadgar, antagna av sammanslutning av företagare, samt av sådan sammanslutning eljest utfärdade bestämmelser eller föreskrifter — något som f. ö. lärer inrymmas under beskrivningen i paragrafens första stycke — eller att överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetstagare angående arbetslön och andra arbetsvillkor ej omfattas av bestämmelserna (jämför 27 och 28 §§ 1953 års lag). — Som det synes ogörligt att i lagen fixera vilka uppgifter som skall infordras, torde det få ankomma på vederbörande myndighet att inom den i lagen angivna ramen allt efter förhållandena inom olika branscher lämna nödiga anvisningar rörande uppgiftsplikten.

4 §.

Denna paragraf reglerar den mera vidsträckta uppgiftsskyldighet, som bör föreligga i samband med att pris- eller konkurrensförhållanden göres till föremål för särskild undersökning, och motsvarar till sitt innehåll 7 och 8 §§ 1946 års lag (jämför även 10 § prisregleringslagen). Det torde ligga i sakens natur, att annan än vederbörande företagare bör höras endast om särskilda skäl föranleder därtill. Att, såsom skett i 1946 års lag, direkt utsäga detta lärer dock ej vara erforderligt. Föreskriften om tillhandahållande av affärshandlingar bör så förstås, att om myndigheten det begär och så utan större olägenhet kan ske, handlingarna skall insändas till myndigheten. Naturligt nog bör även vid tillämpning av denna paragraf gälla vad i 3 § sagts därom att myndigheten skall iakttaga, att vederbörande icke onödigt betungas.

5 §.

Motsvarande bestämmelse finns intagen i 7 § 1946 års lag.

6 §.

Ehuru föreskrifter rörande verksamheten torde böra inflyta i instruktionen för vederbörande myndighet, har det ansetts lämpligt att i lagförslaget intaga en bestämmelse om kartellregister, motsvarande 5 § 1946 års lag.

7 §.

Stadgandet har sin motsvarighet i 9 § 1946 års lag.

8 §.

Denna paragraf är utformad efter mönster av 10 § första stycket 1946 års lag. Enligt förslaget skall emellertid även den som av *oaktsamhet* lämnar oriktig uppgift kunna straffas. Den sålunda föreslagna utvidgningen är främst föranledd därav att ett omsorgsfullt fullgörande av ifrågavarande uppgiftsskyldighet får anses vara av största vikt, icke minst vid en tillämpning av beredskapslagen. Oaktsamhetsrekvisitet lärer vidare vara av visst värde genom att möjliggöra straffrättsligt ingripande i nödig utsträckning

även mot den för ett företag ansvarige, ehuru denne icke själv lämnat den oriktiga uppgiften.

9 §.

Beträffande innehållet i denna paragraf må hänvisas till vad i kapitel 9 anförts. Bestämmelsen har sin motsvarighet i 10 § andra stycket 1946 års lag. Visst förtydligande har dock skett i fråga om det subjektiva rekvisitet och vidare har, efter förebild från 38 och 42 §§ allmänna förfogandelagen, tillägg gjorts avseende ämbetsbrott. Strafflatituden föreslås utvidgad.

10—13 §§.

Paragraferna motsvarar till sitt innehåll 11 § samt 13—15 §§ 1946 års lag.

Vad beträffar 11 § i förslaget kan ersättning ifrågakomma endast då myndigheten funnit nödvändigt att förordna om personlig inställelse. Där- emot skall ersättning ej utgå, därest vederbörande på eget initiativ eller efter överenskommelse med myndigheten kommit tillstådes, en ordning som i inställelsefallen hittills varit den regelmässiga inom såväl monopol- utredningsbyråns som PKN:s verksamhetsområden. De fall, där fråga om ersättning kan uppkomma, torde även framdeles bli relativt sällsynta. Under alla förhållanden anser utredningen en restriktiv tillämpning av ersättningsregeln böra iakttagas.

Förslaget till lag angående ändrad lydelse av 20 § lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar

Förslaget innebär dels en anpassning av paragrafens ordalydelse till den föreslagna lagen om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden, dels en utvidgad rätt att offentliggöra en i princip hemlig handling i enlighet med vad i kapitel 9 närmare utvecklats. Vidare har viss redaktionell jämkning föreslagits.

Särskilt yttrande av ledamoten Nygren

Enligt min uppfattning är det av stor betydelse att viktiga samhällsfrågor i största möjliga utsträckning löses i samförstånd mellan olika intressegrupper i landet. Med hänsyn härtill och då det efter diskussionerna inom utredningen stått klart för mig att det icke varit möjligt att vinna enighet om en lösning av priskontrollfrågan, som lämpligare än det av utredningen framlagda förslaget tillgodoser jämväl produktionens och handelns intressen, har jag ej ansett mig böra reservera mig mot förslaget, trots att detta i vissa avseenden bygger på uppfattningar i hithörande ämnen, vilka icke oväsentligt avviker från meningar åt vilka jag i olika sammanhang givit uttryck. Särskilt är detta fallet ifråga om utredningens förslag att prisregleringslagen skall — i motsats till övriga beredskapslagar — kunna sättas i kraft jämväl i fall av rent inhemsk inflationskris.

Särskilt yttrande av ledamöterna Hagnell och Nilstein

Vi har biträtt utredningens förslag, som vi funnit tillfredsställande ur konsument synpunkt.

Utredningens förslag innebär att man under »normala» tider inte skall ha direkt priskontroll utan att det då bör vara tillräckligt med *prisövervakning* och publicitet.

För att komma till rätta med de fall då ett pris hålles för högt med hjälp av begränsningar i konkurrensen skall näringsfrihetsrådet nu få vidgade befogenheter och kunna ingripa mot *alla* slag av samhällsskadliga konkurrensinskränkningar och i vissa fall kunna föreslå Kungl. Maj:t att *högstpris* fastställas.

Det organ som skall övervaka prisutvecklingen — *pris- och kartellbyrån* — blir till skillnad från nuvarande priskontrollnämnd *permanent*. Det bör underlätta personalfrågornas lösning och bidra till organisationens effektivitet.

Om det föreligger risk för inflation — eller som det heter »betydande fara för allvarlig stegring av allmänna prisläget» — får regeringen möjlighet att sätta den allmänna *prisregleringen* i kraft. Då erhåller pris- och kartellbyråns styrelse — eller ev. annan myndighet, som regeringen utser — rätt att fastställa *högstpriser* och *stoppriser* på liknande sätt som PKN hittills kunnat göra.

För närvarande omfattar den direkta priskontrollen bara några få konsumentvaror, främst mjukt matbröd. Huvuddelen av PKN:s arbete utgörs i dag icke av priskontroll utan av prisövervakning. Den föreslagna ordningen skiljer sig alltså endast obetydligt från de åtgärder, som i dag är vidtagna. Skillnaden består i att prisregleringslagen *nu är i kraft* medan enligt det nya förslaget lagen *kan sättas i tillämpning* om inflationsrisk föreligger.

Ur konsument synpunkt kan detta ändrade förhållande kanske uppfattas som en viss ökad osäkerhet. Så behöver dock icke vara fallet, eftersom, när risk för allmän prisstegring föreligger, priskontroll kan införas och det bland konsumenterna i ett sådant läge uppkommer en stark opinion, vilken en demokratisk regering alltid kommer att vara mycket känslig för. Osäkerheten bör också kunna motvägas av vetskapen att det nya organet — pris- och kartellbyrån — är permanent och att således inte något nytt organ behöver byggas upp när lagen sättes i kraft, vilket innebär att lagen mycket snabbt kan komma i praktisk tillämpning. En annan fördel ur konsument synpunkt ligger i de vidgade befogenheter, som näringsfrihetsrådet nu skall få gentemot samhällsskadliga konkurrensinskränkningar.

BILAGA A

Prisreglerande verksamhet i utlandet

Av fil. kand. Birger Hellström

I syfte att få en i möjligaste utsträckning allsidig bild av den prisreglerande verksamheten i utlandet har utredningen sommaren 1955 genom Kungl. Utrikesdepartementets försorg införskaffat upplysningar om i vilken omfattning dylik verksamhet förekommer i ett antal främmande länder, nämligen övriga nordiska länder, Belgien, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Västtyskland och Österrike samt Canada och Förenta staterna. De upplysningar, som inhämtades, avsåg:

1. Omfattningen och utformningen av nu förekommande statlig prisreglerande och/eller prisövervakande verksamhet.
2. Utformningen av en eventuell beredskapslagstiftning för prisreglerande ingrepp under tider med extrema rubbningar i samhällslivet, exempelvis krig eller krigsfara, ävensom nu vidtagna åtgärder för införande av en sådan verksamhet.

I det följande lämnas en översikt av undersökningens resultat, varvid i vissa fall de inkomna upplysningarna kompletterats med andra tillgängliga uppgifter.¹

Danmark

I Danmark har i år antagits en ny lag med syfte att genom offentlig övervakning av monopol och andra konkurrensbegränsningar hindra orimliga priser och affärsvillkor samt att tillförsäkra det fria näringslivet bästa möjliga villkor — lov om tilsyn med monopol och konkurrensbegränsningar den 31 mars 1955 (nr 102). Lagen, som trädde i kraft den 1 juli 1955, är tillämplig på all enskild förvärvsverksamhet, för vilken konkurrensen inom landet i dess helhet eller inom lokala områden är begränsad på ett sådant sätt, att konkurrensbegränsningarna är eller kan komma att vara av väsentlig betydelse för pris-, produktions-, distributions- eller transportförhållanden. Löne- och andra arbetsförhållanden faller dock utanför lagens räckvidd.

Den med övervakningen och kontrollen av monopol och andra konkurrensbegränsningar sammanhängande verksamheten skall enligt lagen i regel handhas av ett särskilt organ, monopoltilsynet, som består av ett råd och ett direktorat. I vissa fall kan andra myndigheter bemyndigas att genomföra de i lagen intagna stadgandena. Beträffande rådet stadgas, att det skall bestå av ordförande och högst 14 ledamöter. Ledamöterna skall utses så, att i rådet finnes representerad en allsidig kännedom om ekonomiska förhållanden, däri inbegripet juridisk, national-ekonomisk och teknisk sakkunskap. Rådets löpande arbetsuppgifter skall handhas av direktoratet. Chefen för detta är icke medlem i rådet men deltar i dess möten.

Lagens bestämmelser om övervakning och kontroll kan i stort sägas omfatta tre delar. Den första delen innehåller stadganden om anmälan och registrering av vissa konkurrensbegränsande företeelser, den andra delen innebär förbud mot

¹ Främst har härvid använts av statens priskontrollnämnd insamlat material.

tillämpande av bruttoprissystem utom efter godkännande av monopoltilsynet, och slutligen innehåller lagen i dessa avseenden bestämmelser om monopoltilsynets befogenheter i vad avser upptagande av förhandling med medlem i konkurrensbegränsande företeelse och i vad avser direkt reglerande åtgärder gentemot konkurrensbegränsning.

I fråga om senast anförda befogenheter stadgas i lagen (11 §), att dessa endast äger giltighet, om monopoltilsynet funnit konkurrensbegränsning av inledningsvis angivet slag medföra eller kunna medföra orimliga priser eller affärsvillkor, orimlig inskränkning i näringsfriheten eller orimlig olikhet i villkoren för näringsutövandet. I första hand skall monopoltilsynet genom förhandling söka få det skadliga förhållandet hävt. Om förhandlingsförfarandet ej leder till ett godtagbart resultat, äger monopoltilsynet befogenhet att tillgripa vissa direkta åtgärder (§ 12). Dylik åtgärd kan ta formen av ett upphävande, helt eller delvis, av den aktuella konkurrensbegränsningen, eller också kan bestämmelse utfärdas om ändringar av priser, vinster och försäljningsvillkor, däribland fastställande av maximipriser och maximimarginaler. I sådana fall, där konkurrensbegränsningen medför en orimlig inskränkning i näringsfriheten, kan viss säljare åläggas att på sedvanliga försäljningsvillkor leverera till viss köpare; säljaren i fråga kan dock då alltid kräva kontant betalning eller betryggande säkerhet. — Beträffande fastställelse av maximipris eller maximimarginaler gäller, att dylika priser eller marginaler inte kan sättas lägre än att på tekniskt och kommersiellt tillfredsställande sätt drivna företag kan få täckning för sina nödvändiga kostnader, häri inbegripet bl. a. avskrivningar och en med hänsyn till företagarrisken skälig vinst.

För att underlätta kontrollarbetet stadgas i lagen, att monopoltilsynet har befogenhet föreskriva fakturerings- och prismärkningsplikt. Vidare äger organet inhämta alla sådana upplysningar, som prövas erforderliga för dess verksamhet, men är i gengäld ålagt viss tystnadsplikt.

I lagen finnes vidare intagna vissa bestämmelser om sättet för meddelande av monopoltilsynets beslut och om förfarandet i sådana fall, då tillsynets beslut överklagats av berörd företagarpart. För behandling av dylika klagomål har tillskapats en särskild nämnd med tre ledamöter. Av dessa skall ordföranden vara en högt kvalificerad jurist, och av de övriga skall den ene ha nationalekonomisk utbildning och den andre representera näringslivets organisationer. Utöver i denna nämnd kan överklaganden ske i två domstolsinstanser.

Slutligen återfinnes i lagen vissa bestämmelser, som gäller under en övergångstid efter det att tidigare lagar i ämnet upphörde att gälla vid halvårsskiftet i år. Av dessa bestämmelser må här nämnas, att för de varor, vilkas priser tidigare ej fått höjas utom efter tillstånd av det numera upphörda priskontrollrådet, skall fram till den 1 juli 1956 gälla en liknande bestämmelse, såvida monopoltilsynet icke bestämmer annorlunda. Denna myndighet har i september i år gjort en första revidering av listan över de varor, varugrupper och tjänster, på vilka denna bestämmelse äger tillämpning, och därvid från listan avfört ett 30-tal poster. För de återstående posterna, inalles ett 60-tal, gäller att ett enda eller ett fåtal större företag eller sammanslutningar svarar för en så stor del av produktionen eller omsättningen, att vederbörande företag eller sammanslutningar har ett väsentligt inflytande på prissättningen. Dessa har därför, sedan här berörda övergångsbestämmelse trätt ur kraft, att till monopoltilsynet anmäla vidtagna prisändringar inom 8 dagar efter det så skett.

Vid redogörelsen i det tidigare rörande de olika bestämmelserna i 1955 års lag har monopolorådets sammansättning närmare belysts. Beträffande organisationen av direktoratet gäller, att denna ännu ej erhållit sin slutgiltiga utformning. Den nu tillämpade principen med en uppdelning av verksamheten på ett sekretariat, en avdelning för registreringsärenden och ett antal fackavdelningar (för närva-

rande fyra) torde dock komma att bibehållas även i fortsättningen. Antalet vid myndigheten anställda uppgår till ca 90.

1955 års lag är i första hand avsedd för normala förhållanden och torde därför vid uppkommande krissituationer behöva kompletteras med en särskild prisregleringslagstiftning. Någon dylik lagstiftning av beredskapskaraktär finnes dock icke för närvarande. Monopoltilsynet har emellertid fått i uppdrag att fastställa maximimarginaler för ett fall, som faller utanför tillämpningsområdet för 1955 års lag. Lagen den 14 mars 1955 om konsumtionsbegränsande åtgärder — i form av särskilda avgifter för vissa varor — för att möta den uppkomna valutakrisen innehåller nämligen en bestämmelse om att några ytterligare marginalförhöjningar för de av avgifterna träffade varorna ej får företagas inom vare sig produktions- eller distributionsleden.

Finland

Den prisreglerande verksamheten i Finland baserar sig på lagen den 6 maj 1941 om reglementering av näringslivet under undantagsförhållanden (nr 303) med senare tillkomna förändringar. Denna lag, som delvis har karaktären av en allmän förfogandelag, ger nämligen det allmänna befogenhet att »reglementera pris för förnödenheter samt avgifter och avlöningar, så ock, för såvitt detta för reglementering av pris eller avlöningar är erforderligt, förnödenheternas kvalitet samt arbetsförhållandena» (2 §). Med stöd av denna lag har statsrådet utfärdat beslut om reglering av priser och avgifter, senast i augusti 1953 med vissa ändringar i oktober 1954.

I beslutet år 1953 uppräknas i dess 18, 19 och 71 §§ en stor mängd förnödenheter och tjänster, för vilka prisfastställelse skall ske. För närvarande berör den egentliga prisregleringen i praktiken ett mycket mera begränsat område än vad förenämnda statsrådsbeslut förutsätter, enär största delen av de förnödenheter och tjänster, som uppräknas i nämnda paragrafer, under de två senaste åren på rekommendation av Pris- och lönerådet, vilket företräder olika kretsar inom näringslivet, befriats från reglering, i det fastställelse av dem icke längre behöver sökas. Av de förnödenheter, som uppräknas i 18 §, är sålunda numera endast följande artiklar underkastade myndigheternas prisreglering: potatis, socker, risgryn, äpplen, mejerismör, kraftfoder, gödselämnen och fönsterglas samt fabriksmässigt framställda garn och tyger, som innehåller konstull eller bomull. Av de i 71 § av nämnda beslut uppräknade avgifterna är endast avgifterna för elektricitet samt buss- och spårvägstaxorna underkastade prisreglering. Vad beträffar importvarorna (19 §) är lättnaderna däremot proportionellt färre än i fråga om avgifterna och priserna på inhemska varor, vilket beror dels på den ringa importen av vissa varor, dels på att de är billiga i förhållande till motsvarande i landet framställda produkter.

Enligt statsrådets beslut beträffande regleringen av priser och avgifter kan dessa i prisregleringshänseende indelas i tre kategorier:

1. Priser och avgifter, för vilka myndigheternas prisfastställelse skall utverkas på förhand.

2. Priser och avgifter, som faller under prisanmälnings- eller prisbokssystemet, vilket innebär, att anmälan om dem och förändringar i dem i efterhand skall göras till prisregleringsmyndigheterna. Antalet av de priser och avgifter, som regleras på detta sätt, är ungefär lika stort som antalet priser och avgifter, för vilka prisfastställelse skall sökas.

3. Fria priser och avgifter, för vilka endast gäller vissa allmänna bestämmelser. Utvecklingen av de fria priserna och avgifterna övervakas i den mån prisregleringsmyndigheternas rätt fåtaliga personal så medgiver.

Den ovan nämnda ekonomiska maktlagen, som ligger till grund för prisregleringen, har förnyats varje år. Den skall stiftas i den ordning, som gäller för stiftande av grundlag. Andra legislativa åtgärder med tanke på kristider och prisregleringslagens fortbestånd har icke vidtagits. Vad beträffar prisregleringens tekniska omfattning, kan socialministeriet, så länge den ekonomiska maktlagen är i kraft, enligt Pris- och lönerådets rekommendationer teoretiskt sett helt avskaffa den egentliga prisregleringen men också utsträcka den så långt 18, 19 och 71 §§ i gällande statsrådsbeslut förutsätter. Om däremot ett längre gående prisfastställelse-system vore påkallat, skulle det ankomma på statsrådet att besluta därom inom ramen för fullmakterna i maktlagen.

Island

Bestämmelser om den allmänna priskontrollen på Island återfinnes i en lag av den 27 april 1950 med senare ändringar. Enligt denna lag är finansrådet (fjärhagsråd), nu importkontoret (innflutningsskriftstolan), berättigat att fastställa maximipriser för alla slags varor och tjänster, däribland maximitillägg för provision och annan ersättning, som har inflytande på den inhemska prisnivån. Sedan i maj 1952 har myndigheternas befogenheter i dessa avseenden inte använts annat än i mycket begränsad utsträckning.

Särskilda bestämmelser gäller vad beträffar prissättning på jordbruksprodukter och återfinnes i lag nr 94/1947 rörande jordbrukets produktionsråd m. m. Enligt denna lag fastställer jordbrukets produktionsråd priser på den inhemska marknaden för de viktigaste jordbruksprodukterna enligt närmare bestämmelser i lagen, vilka syftar till att jordbrukarnas inkomster så mycket som möjligt skall överensstämma med inkomsterna inom övriga näringsgrenar.

En särskild priskontrollnämnd kontrollerar, att prisbestämmelserna efterföljes. Överträdelse handlägges enligt gällande lagar som allmänna polismål av en särskild domstol, en s. k. priskontrolldomstol. I domstolen sitter två domare, nämligen den lokala polisdomaren och en biträdande domare, som skall vara sakkunnig i handelsfrågor.

Priskontrollnämnden är stationerad i Reykjavik, men landet indelas i tio priskontrollområden. Inom varje område har priskontrollnämnden en förtroendeman som till nämnden insänder månatliga rapporter om sitt arbete. Förtroendemännen har bemyndigande att till domstolen för priskontrollärenden anmäla överträdelse, vilka inträffar inom deras respektive område. Praxis är dock, att förtroendemännen i tveksamma fall konsulterar priskontrolldirektören och hans juridiska rådgivare.

Den prisreglerande verksamheten på Island omfattar ej endast de varor och tjänster, vilka nu är underkastade gällande prisbestämmelser. Det åligger priskontrollnämnden att registrera priser även för varor och tjänster, vilka ej är underkastade bestämmelserna om maximipriser eller maximitillägg. Priskontrolldirektören publicerar varje månad en förteckning över högsta pris, lägsta pris och medelpris under den gångna månaden för alla nödvändighetsvaror. Dessutom publiceras årligen en rapport om den inhemska prisnivån, vilken omfattar så gott som alla vanliga varutyper.

Som ovan framhållits, är importkontoret berättigat att utan särskilda lagbeslut utsträcka prisbestämmelserna att gälla för samtliga varor eller tjänster. Under det senaste världskriget gällde maximipriser och maximipålagor på praktiskt taget alla områden. Sedan 1950 har utvecklingen dock inneburit, att prisbildningen i allt större utsträckning blivit fri från statliga förordningar.

Norge

Den prisreglerande verksamheten i Norge grundar sig på en lag av den 26 juni 1953 om »kontroll och regulering av priser, utbyte og konkurranseforhold» med vissa obetydliga förändringar enligt en lag av den 25 juni 1954. Lagen trädde i kraft vid ingången av år 1954 och ersatte då dels en trustlag av år 1926, dels en särskild prisregleringslag av år 1947. Den nya lagens syfte anges vara att främja en ur samhällets synpunkt försvarlig prisutveckling, att motverka orimliga priser och affärsvillkor och att hindra högre vinstutdelningar än som kan anses försvarliga. Lagen avses även skola tjäna som ett skydd mot sådana konkurrensbegränsande åtgärder, som är orimliga eller till skada för allmänna intressen. Lagens tillämpningsområde innefattar all slags yrkesmässig verksamhet, dock ej löne- och andra anställningsförmåner.

För att lagens syfte skall kunna uppnås, har det allmänna erhållit olika befogenheter till ingrepp i prisbildningen. Sålunda kan Konungen (enligt 24 § i lagen) utfärda bestämmelser om maximi- och minimipriser, prisstopp, prisberäkningar, rabatter, maximala vinstpålägg, leverans- och betalningsvillkor och andra bestämmelser om priser och affärsvillkor. Med stöd av samma paragraf kan Konungen även utfärda bestämmelser i syfte att motverka onödigt mellanhandel och otjänliga konkurrensförhållanden samt bestämmelser av olika slag, som behövs för att underlätta kontrollverksamheten.

Beträffande befogenheterna för det allmänna att maximera utdelningen i aktiebolag stadgar lagen, att stortinget varje år skall fastställa en generell utdelningsprocent, från vilken Konungen under vissa förutsättningar kan medge undantag. Även beträffande ersättning till förtroendemän i bolag med begränsat ansvar inrymmer lagen ett stadgande, nämligen att dylika ersättningar skall vara »rimliga». Det ankommer på Konungen att utfärda närmare bestämmelser i detta fall.

Lagens bestämmelser om konkurrensbegränsningar överensstämmer i stort med 1926 års trustlag. Lagen inrymmer sålunda bl. a. bestämmelser om anmälningskyldighet beträffande konkurrensbegränsande avtal, om möjlighet för det allmänna att ändra eller upphäva dylika avtal, om förbud mot att genomföra en konkurrensbegränsande åtgärd, innan anmälan därom lämnats, och om förfarandet i fall av straffåtgärder från en konkurrensbegränsande sammanslutnings sida gentemot någon av dess medlemmar. Bland nytillkomna bestämmelser må nämnas, att lagen ger möjlighet till offentliggörande av alla konkurrensbegränsande avtal och deras innehåll.

Ledningen av den med 1953 års lag förenade verksamheten tillkommer Konungen, som har att fastställa allmänna direktiv. Dessa direktiv skall i början av varje år föreläggas stortinget för godkännande. Vederbörande departement har att meddela närmare föreskrifter för de särskilda kontroll- och regleringsorganen, nämligen prisrådet, prisdirektoratet och dess distriktskontor, de kommunala prisenämnderna samt vissa andra myndigheter.

På prisrådet ankommer det att besluta om vissa i lagen särskilt angivna ärenden, nämligen om bojkott, om anmälningsplikt för konkurrensbegränsande företeelser, om samtycke till långsiktiga konkurrensbegränsningar, om användande av tvångsmedel mot konkurrensbegränsningar samt om vägran att taga in medlem i eller uteslutning av medlem ur konkurrensbegränsande sammanslutning. Rådet kan förordnas som beslutande organ även i andra frågor och har därjämte en rådgivande uppgift. — Prisrådet har fem ledamöter med personliga suppleanter, vilka samtliga förordnas av Konungen. Prisdirektoratets chef äger yttra sig vid rådets förhandlingar men har ej rösträtt.

Prisdirektoratets verksamhetsuppgifter innefattar enligt lagen att medverka vid förberedelse och verkställande av ärenden, som avgöres av stortinget, Konungen eller departementet, att förbereda ärenden, som avgöres av prisrådet, och att sätta

dess beslut i verket, att förbereda och verkställa de kontroll- och regleringsåtgärder, som faller under direktoratet, att instruera och utöva tillsyn över underlydande kontroll- och regleringsorgan samt att eljest medverka till genomförandet av lagen. Konungen lämnar närmare föreskrifter beträffande direktoratets verksamhet och organisation. Verksamheten innefattar för närvarande i stort sett undersökningar och åtgärder i enlighet med lagens bestämmelser utom vad som särskilt stadgats om prisrådets verksamhet. Beträffande organisationen må nämnas, att det för närvarande finnes tolv byråer (kontor), vilka är fördelade på tre avdelningar. De olika kontoren benämnes administrasjonskontoret, det juridiske kontor, avgifts- og utbyttekontoret, kartellkontoret, økonomikontoret, byggekontoret, jern- og metallkontoret, transportkontoret, kontoret för textil og skotøy, fiskekontoret, næringsmiddelkontoret samt kontoret för skogsbruksprodukter, husleie og faste eiendommer. Enligt medelsbevillingarna för budgetåret 1955/56 beräknas totala antalet anställda till 128 personer, däribland chef, tre underdirektörer och tolv kontorschefer.

Vid sidan av den centrala delen av prisdirektoratet finnes ett antal distriktskontor — för närvarande elva — som omfattar ett eller flera fylken. Dessa organ skall under prisdirektoratets ledning förestå det lokala kontroll- och regleringsarbetet och i övrigt utföra sådana göromål, som kan komma att åläggas dem. Personalen vid dessa distriktskontor uppgår för närvarande till sammanlagt något över 60 personer.

En kommunal prisnämnd skall som regel finnas i varje kommun och har till uppgift bl. a. att deltaga i det lokala kontroll- och regleringsarbetet. — Slutligen må beträffande kontroll- och regleringsorgan nämnas, att Konungen kan ge även andra statliga eller kommunala myndigheter i uppdrag att biträda i arbetet. I vissa fall kan särskilda kommittéer m. m. inrättas för den prisreglerande verksamheten.

Beträffande lagens stadganden må slutligen nämnas, att bestämmelser även finnes rörande tillvägagångssättet vid behandlingen av visst ärende (§§ 10—11). Innan avgörande i ett regleringsärende träffas, skall sålunda av ärendet berörd part ges tillfälle att yttra sig. Om ärendet berör ett flertal företag, kan även berörda branschorganisationer ges tillfälle att inkomma med yttrande. Dock kan visst regleringsärende komma att avgöras utan dylikt förfarande, nämligen om det är praktiskt ogenomförbart eller skulle medföra risk för att syftet med den påtänkta regleringen ej skulle uppnås. I ärenden som gäller förbud mot ingående av konkurrensbegränsande avtal eller gäller konkurrensbegränsande sammanslutnings åtgärd mot medlem, kan berörd part ges tillfälle att få del av det material, som motparten lagt fram. Vidare gäller, att skälen till en företagen regleringsåtgärd skall anges, om berörd part så kräver. Slutligen må nämnas, att beslut om regleringsåtgärd i regel kan överklagas.

I samband med ikraftträdandet av 1953 års lag stadgades, att de med stöd av tidigare lagar utfärdade förordningarna om maximipriser m. m. på olika varor och tjänster skulle fortfara att gälla under en övergångstid. En viss avveckling av de prisreglerande åtgärderna företogs under år 1954, men enligt de för år 1955 utfärdade direktiven anses en ytterligare avveckling under innevarande år icke ändamålsenlig. Prismyndigheterna skall i stället genomföra en kontinuerlig övervakning av pris- och marginalutvecklingen och i de fall så anses skäligt aktivt medverka till prissänkningar, främst genom förhandlingar men också genom direkta prisreglerande åtgärder. Likaså skall övervakning av konkurrensbegränsande företeelser vara en viktig uppgift och främst inriktas på att söka undvika, att dylika företeelser bidrager till oskäliga prishöjningar eller andra åtgärder till skada för allmänna intressen.

Belgien

Den prisreglerande verksamheten i Belgien utövas med stöd av en lag av den 22 januari 1945 om bekämpande av brott mot reglerna angående landets försörjning och en förordning av den 14 maj 1946. Enligt nämnda lag har ekonomiministern befogenhet att fastställa maximipris för varje förnödenhet eller tjänst med undantag för löne- eller annat anställningsvillkor. Denna befogenhet utnyttjas emellertid numera endast i begränsad omfattning; i september 1955 fanns maximipriser endast för bröd, vissa farmaceutiska produkter, elektrisk energi i lågspänning, gas för distribution till enskilda samt några tjänster och transporttaxor. För de förnödenheter och tjänster, som ej är föremål för maximiprissättning, gäller ett visst normalprissystem, som innebär, att det åligger domstolarna att straffa missbruk i fråga om överdrivna vinstpålägg. Domstolarna har vid sina bedömningar i dylika fall att särskilt beakta kostnaderna för produktion och distribution, marknadsläget och eventuellt förekommande realisationsvinster.

Vid sidan av de fåtaliga direkt prisreglerande åtgärderna förekommer kontinuerliga studier av prisutvecklingen. En särskild priskommission, bestående av företrädare för näringslivets och arbetsmarknadens topporganisationer, har till uppgift att på anmaning av ekonomiministern lämna upplysning om alla spørsmål rörande prisutvecklingen och att till denne framlägga förslag om den prispolitik, som framstår som lämplig. Särskild anmälningsplikt för företag föreligger jämlikt en förordning av den 20 december 1950 i fråga om prishöjningars storlek och orsak för ett 40-tal varor eller varugrupper.

Beträffande den närmare utformningen av bestämmelserna om maximipris är att nämna, att det är förbjudet såväl att sälja som att köpa förnödenheter eller tjänster till högre pris än angivet maximipris. Enligt förordningen av år 1946 är det vidare straffbart för en företagare att tillämpa det angivna maximipriset, om detta medför en onormalt hög vinst, särskilt då som en följd av en övervärdering av kostnaderna vid prisfastställelsen. Vidare må nämnas, att det är förbjudet att såsom villkor för försäljning av viss vara (utförande av viss tjänst) jämväl kräva försäljning av annan vara (utförande av annan tjänst). Överträdelser av gällande bestämmelser straffas med fängelse i 1—5 månader och/eller med böter från 100 till 1 000 000 francs. Vid upprepade förseelser utdömes högre straff.

Frankrike

Den statliga prisregleringen i Frankrike baseras på en förordning av den 30 juni 1945. Den prisreglerande verksamheten utövas av en avdelning av ekonomiministeriet, *Direction Générale des Prix et du Contrôle Economique*. Till ministeriet är vidare knutet ett rådgivande organ, *Comité National des Prix*, vari förutom teknisk expertis producent- samt konsumentintressen är representerade. Lokala prisregleringsmyndigheter finnes i departementen. Ledningen av dessa omhänderhas av vederbörande prefekt (landshövding). Denna regionala prisregleringsverksamhet bedrivs under ekonomiministeriets ledning men har även tillerkänts en viss självständighet.

Den centrala administrationens personal uppgår för närvarande till omkring 70 personer mot omkring 110 under kriget. Den direkta prisövervakningen utövas av en personal, som för närvarande uppgår till omkring 1 200 personer mot under kriget ca 8 000. Den direkta kontrollapparaten har sålunda kraftigt beskurits, medan det centrala organet bibehållits relativt oförändrat.

Den prisreglering, som förekommer i Frankrike, kan i princip uppdelas i fyra kategorier:

1. Direkt prisreglering (*Régime de la taxation*), som innebär, att ett förslag

till prissättning upprättas av vederbörande företagarorganisation på grundval av uppgifter, som lämnas av tre typföretag av olika storleksordning, utvalda av vederbörande statliga myndigheter i samförstånd med organisationen i fråga. Förslaget översändes till berörda fackministerier, varifrån ärendet vidarebefordras till Direction Générale des Prix. Efter det att Comité National des Prix konsulterats, fastställes priset av chefen för ekonomiministeriet och publiceras i »Bulletin Officiel des Services des Prix».

2. Kontrollerad frihet (Régime de la liberté contrôlée), ett år 1947 infört system, som ger vederbörande företagarorganisation frihet att själv fastställa ett pris, som får laga kraft, om ej de statliga myndigheterna inom en viss tidsperiod — som regel 15 dagar — företager någon ändring.

3. Övervakad frihet (Régime de la liberté surveillée), vilket system ger företagarna rätt att själva sätta sina priser men samtidigt stadgar skyldighet för dem att hålla myndigheterna informerade vid prishöjningar. Om man från vederbörande statliga myndighets sida anser att friheten missbrukats, kan ifrågavarande vara införas under kategori 1 och 2.

4. Full frihet för företagarna att sätta sina priser (Régime de la liberté totale).

Det prisregleringssystem, för vilket ovan redogjorts, är för närvarande mindre aktuellt på grund av det allmänna prisstopp, som råder i Frankrike. Prisstoppet, som infördes genom en förordning den 18 februari 1954, hade föregåtts av likartade regleringar i oktober 1950 och september 1952. I förordningen av den 18 februari 1954 stadgas, att försäljningspris och handelsmarginaler på varor, såväl i produktions- som i de olika distributionsleden, liksom priserna på alla slag av tjänster icke får överstiga den nivå, som rådde den 8 februari 1954. De produktionskostnadssänkningar, som kan genomföras, skall således på grund av »frysningen» av handelsmarginalerna direkt avspeglas i sänkta priser. Från bestämmelsen är importerade varor samt lantbruks- och fiskeriprodukter undantagna. Dock gäller för dessa undantag, att handelsmarginalen ej får ökas. Beträffande produktionspriserna inom kol- och stålområdet gäller, att de ej är underkastade inhemsk prisreglering. De undantag från det allmänna prisstoppet, som medgivits efter den 18 februari 1954, är relativt fåtaliga. De godkända prishöjningarna har tillkommit efter den procedur, för vilken ovan redogjorts under »Régime de la taxation».

Grekland

Den inhemska prisbildningen i Grekland har alltsedan år 1912 varit underkastad kontroll och övervakning från statens sida. Utformningen och intensiteten av denna verksamhet har växlat med skiftande ekonomiska konjunkturen. De nu gällande lagarna (1946/136 samt 1948/782) har introducerat ett elastiskt system, som tillåter de priskontrollerande och prisövervakande myndigheterna att snabbt vidtaga de åtgärder, som betingas av de för tillfället rådande marknadsförhållandena. Lagarna omfattar i stort sett vad som i den svenska prisregleringslagstiftningen benämnes »förnödenheter och tjänster». En fortlöpande övervakning av importpriserna förekommer även, men denna avser ej att skydda konsumenterna mot prisstegringar utan syftar till att försvåra möjligheterna till kapitalflykt.

Den allmänna priskontrollen utövas, inom den ram som uppdrages av ovan nämnda lagar, av en till handelsministeriet knuten priskontrollbyrå. Detta organ följer prisutvecklingen, fattar beslut om stoppriser och om högsta tillåtna handelspålägg för grossister och detaljister o. s. v. Kontroll över att föreskrifterna efterlevs utövas av en särskild sektion av statspolisen, den s. k. priskontrollpolisen, som är underställd inrikesministeriet.

För de varor eller tjänster, som anses böra underkastas någon form av priskontroll, beslutar handelsministeriets priskontrollbyrå antingen att de skall vara föremål för maximiprissättning eller att grossist- och detaljstmarginerna för dem skall maximeras. Den förstnämnda gruppen omfattar för närvarande vissa viktigare födoämnen, nämligen mjöl, bröd, matfett, ägg, ost, mjölk och torrmjök, socker, vissa slag av fisk, skinka och vissa andra köttvaror samt kaffe. Varorna upptecknas i en lista, den s. k. prisbulletinen, vilken revideras varje vecka och tillställs handelsorganisationer och polismyndigheterna.

Den andra kategorien innesluter för tillfället bl. a. salt, honung, frukt-, kött- och fiskkonserver, bensin, kol, koks, antracit, flertalet textilvaror och varaktiga konsumtionsföremål såsom radioapparater och tvättmaskiner. Såsom exempel kan nämnas att för radioapparater har handelspålägget i grossistledet maximerats till 12 % och i detaljistledet till 28 %; handelsledens marginaler begränsas alltså i detta fall till 43 % av fabrikspriset. Varorna inom denna kategori förtecknas i en särskild lista — för närvarande omfattande 101 nummer — vilken revideras vid behov.

Alla de varor och tjänster, som ej genom särskilt beslut hänförts till någon av dessa två kategorier, är föremål för helt fri prisbildning. Hit hör för närvarande ett flertal varor av mindre försörjningsviktig natur, exempelvis cigarettändare och vissa slag av kosmetika, samt produkter av lyxkaraktär.

Handelsministeriet utövar, såsom ovan nämnts, en kontinuerlig kontroll av prisbildningen på den inhemska marknaden och kan, därest priserna på en viss vara eller tjänst skulle stiga utöver den gräns, som anses försvarlig, genast ingripa genom att fastställa stoppris eller besluta om maximalt handelspålägg. Av denna orsak har man ej ansett sig behöva utforma en särskild beredskapslagstiftning för ingripande under extrema rubbningar i samhällsekonomin till följd av exempelvis krig eller krigsfara.

Överträdelser av bestämmelserna om maximipriser och maximipålägg utredes av priskontrollpolisen. Beslut om åtal fattas av handelsministeriets priskontrollbyrå, och målen avgöres vid de allmänna domstolarna. Maximistraffet är fem års fängelse, men i regel utdömes blott bötesstraff, varierande från 2 000 till 100 000 drachmer (1 dr = 17,5 öre). Det belopp, varmed högsta tillåtna pris överskridits, förklaras därjämte förverkat till staten.

Sedan importen till Grekland nästan fullständigt frigavs i april 1953 och den grekiska marknaden sålunda legat öppen för utländsk konkurrens, har priskontrollens verksamhet kunnat starkt begränsas. Flertalet varor hänföres nu till den fria gruppen. Priskontrollen synes också ha fått en delvis ny inriktning; under det att man tidigare sökt skydda konsumenterna mot av varuknapphet betingade prisstegringar, riktar man nu alltmer uppmärksamheten på mellanledsmarginalernas storlek och söker hindra monopolistisk prisstelhet.

Slutligen må i detta sammanhang nämnas myndigheternas politik att skapa buffertlager av vissa inom landet producerade jordbruksartiklar såsom socker och olja. Dessa produkter inköpes av statliga organ till fixerade priser, varigenom bönderna tillförsäkras ett skäligt pris, och säljes därefter till konsumenterna för priser, som i många fall understiger världsmarknadspriserna.

Irland

Vissa stadganden i en allmän ekonomisk fullmaktslag av år 1939 utgör den författningsmässiga grundvalen för den prisreglerande verksamheten i Irland och ger befogenhet åt regeringen att maximera priserna för alla slags varor och tjänster. Beslut om prisreglerande åtgärder fattas i de flesta fall av industri- och handelsministern. Jordbruksministern har dock att förordna om ersättning till jordbrukare och fiskare för respektive jordbruksprodukter och fisk.

För handläggning av de olika prisregleringsärendena finnes ett särskilt inrättat prisorgan — the Prices Advisory Board. Detta organ har till uppgift att följa prisutvecklingen och föranstalta om därför nödvändiga utredningar samt att till industri- och handelsministern inkomma med förslag om de åtgärder, som finnes önskvärda. I vissa fall handlägges ärendena genom offentlig behandling, varvid av ärendet intresserade parter — företagare, fackföreningar eller konsumentorganisationer — har tillfälle att framlägga förefintligt material. Detta förfarings-sätt är vanligt beträffande varor och tjänster av större betydelse för den privata konsumtionen och har under den senaste tiden förekommit i ärenden rörande prissättningen för bl. a. fläsk, the, kakao, tobaksvaror och gas.

Det efter hand förbättrade försörjningsläget har medfört en successiv avveckling av antalet priskontrollerande ingrepp. För närvarande (september 1955) finnes dock ett 40-tal förordningar om maximipriser, av vilka flertalet berör vissa livsmedel, dryckesvaror och beklädnadsartiklar. Av återstoden avser ett 10-tal lokala bestämmelser om prissättningen av hushållsgas, och slutligen är tändstickor, tobaksvaror, fotogen, motorbränsle, barnvagnar och sytråd föremål för direkt prisreglering. — På icke prisreglerade områden har prisorganet till uppgift att följa pris- och marginalutvecklingen.

Efter vad som för närvarande kan bedömas, föreligger inga planer på att sätta ur kraft stadgandena om befogenheter för regeringen till prisreglerande åtgärder.

Italien

Den statliga priskontrollen och prisövervakningen i Italien ligger i händerna på en till konsejpresidiet knuten interministeriell priskommitté (Comitato Interministeriale dei Prezzi) — vanligen benämnd CIP — och ett antal kommittén underställda centrala och lokala prisregleringsmyndigheter.

CIP infördes genom ett under den allierade militärregeringens tid den 19 oktober 1944 utfärdat legislativt dekret nr 347. Den utövar fortfarande sin priskontrollerande och prisövervakande verksamhet med stöd av sagda dekret samt av en rad under årens lopp senare tillkomna lagar och dekret. CIP är sammansatt av representanter för nio ministerier (nämligen dem för statsfinanserna, skattkammaren, jordbruk och skogar, transportväsendet, industri och handel, offentliga arbeten samt ministerierna för arbete och sociala välfärdsanordningar, utrikeshandeln och budgeten) och för den italienska livsmedelsinspektionen (Alto Commissariato per l'Alimentazione) samt av tre särskilt adjungerade experter på området. Ordförande i CIP är en minister utan portfölj.

CIP äger rätt att fastställa priset på vilken vara som helst (inbegripet importerade och exporterade produkter) samt tarifferna för tjänster och prestationer av olika slag.

För att fullgöra sina uppgifter begagnar sig CIP av en central priskommission (Commissione Centrale dei Prezzi). Denna består av representanter för dels nyss omnämnda nio ministerier, dels inrikesministeriet, det nationella italienska utrikeshandelsinstitutet (ICE), statistiska centralinstitutet (ISTAT) samt arbetsgivare och anställda inom industri, handel och jordbruk, dels ock för konsumenterna och regionalregeringarna på Sicilien och Sardinien. Generalsekreteraren i CIP tillhör också kommissionen och fungerar för närvarande som dess ordförande.

Den centrala priskommissionen utför de instruktioner, den erhåller från CIP, och kan på eget initiativ framlägga förslag dit. Kommissionen använder sig i sin verksamhet av fyra underkommittéer, varav en för produkter inom industrisektorn, en för produkter inom agrarsektorn, en för tjänster och prestationer och en för sådana importvaror, vilka är underkastade kontroll genom den italienska livsmedelsinspektionen.

De lokala prisregleringsmyndigheterna är i fråga om sin sammansättning och sina befogenheter uppbyggda på liknande sätt som den centrala organisationen i Rom. I varje provins finns sålunda en priskommitté (Comitato Provinciale dei Prezzi) med provinsens prefekt som ordförande och representanter för en rad myndigheter och institutioner i provinsen som medlemmar.

I förhållande till de lokala prisreglerande organen har varje priskommitté inom sin respektive provins samma befogenheter, som tillkommer CIP i förhållande till den centrala administrationen.

Statens prisreglerande och prisövervakande verksamhet avser i Italien för närvarande varor och tjänster inom följande tre huvudsektorer:

a) *industriprodukter*: fasta och flytande bränslen, järn- och stålprodukter, aluminiumtackor, cement, kalk, glas, ringar för industriella motorfordon, gödningsämnen, dagliga tidningar, läkemedel såsom penicillin m. m.;

b) *livsmedelsprodukter*: spannmål, ris, socker, melass, jäst och den vanligaste brödsorten;

c) *tjänster*: elektricitet, gas, telefon, vatten, radio, television, hotell och pensionat, autostrador och järnvägar.

I detta sammanhang må slutligen nämnas, att CIP och den centrala priskommissionen till sitt förfogande har ett generalsekretariat (Segretaria Generale), vilket är uppdelat på fyra avdelningar. Generalsekretariatets statistiska sektion har till uppgift att följa prisutvecklingen icke endast i Italien utan även i andra länder. Denna verksamhet syftar i vad avser den inhemska marknaden till att övervaka grossist- och detaljhandelspriserna, och i vad avser den internationella marknaden till att fästa vederbörande fackmyndigheters uppmärksamhet på alla de förändringar, vilka direkt eller indirekt påverkar prisnivån i Italien. En resumé av dylika förändringar lämnas två gånger i månaden i en genom generalsekretariatets försorg utgiven tidskrift med titeln »Relazione Quindicinale sull'Andamento dei Prezzi».

Beträffande beredskapslagstiftning är slutligen att anföra, att någon speciell lagstiftning ej finnes för prisreglerande ingrepp under tider med extrema rubbningar i samhällslivet. CIP har dock befogenhet att när som helst genomföra priskontroll på samtliga varor och tjänster, om så befinnes vara av behovet påkallat.

Luxemburg

Den prisreglerande verksamheten i Luxemburg baseras på en särskild prisregleringslag av den 4 juli 1955. Enligt denna lag har ett särskilt prisorgan — Office des Prix — i uppgift att bl. a. bestämma och övervaka inköps- och försäljningspriser på produkter av alla slag, transporter samt tjänster, dock ej löner och honorar. Ekonomiministern vidtager i prisorganets namn alla åtgärder för publicering av kommunikéer, instruktioner och författningar av olika slag. Publiceringen kan ske i mycket skiftande former, alltifrån ett meddelande i den officiella tidningen (Mémorial) till ett vanligt brev. Prisreglering kan införas genom åsättande av maximipris eller normalpris, vilka ej får överskridas.

För fullgörande av sin verksamhet har prisorganet befogenhet att göra även mycket omfattande undersökningar och kan därvid bl. a. kontrollera enskilda företags räkenskaper, fakturor och andra handlingar liksom göra förfrågningar hos berörda parter. Övervakningen av hur bestämmelserna efterlevs utövas dels av prisorganet självt, dels av den allmänna eller lokala polisen. Överträdelser av bestämmelserna straffas med böter mellan 500 och 10 000 francs eller med fängelse mellan 8 dagar och 6 månader. Den dömde kan därjämte åläggas att betala offentliggörandet av domen i en eller flera dagstidningar.

Den nuvarande verksamheten är för ett stort antal sektorer begränsad till enbart

prisövervakning. Införande av högstprisbestämmelse för viss vara kan dock ske när som helst, om så befinnes vara av behovet påkallat. För krisförhållanden behövs därför ingen särskild lag utan det anses i dylika lägen fullt tillräckligt att sätta i kraft vissa speciella bestämmelser, i första hand genom att förordna om allmänt prisstopp.

Nederländerna

Under det senaste året synes en viss omsvängning ha ägt rum i fråga om den nederländska inställningen till behovet och lämpligheten av statlig priskontroll. Bakgrunden härtill är den utpräglade högkonjunktur, som kännetecknat det nederländska näringslivet sedan år 1952 och som så småningom medfört åtskilliga företeelser av inflationsdrivande karaktär. Såsom led i den inflationsbekämpande politiken har sålunda sedan den 1 oktober 1954 (tidpunkten för senaste generella löneökning) på gällande priskontrollagar baserade åtgärder vid ett par tillfällen tillgripits av regeringen, och under nästa parlamentssession torde frågan om regeringens ansvar för prisutvecklingen bli föremål för debatt, dels i samband med parlamentsbehandlingen av en proposition om ny lag om karteller, dels genom framläggandet av en proposition om en ny lag om prisreglering och prisövervakning.

Den statliga priskontrollen i Nederländerna baseras på dels en lag från år 1937 med bestämmelser till förhindrande av prisuppdrivning och hamstring, dels en lag om prisreglering från år 1941. Den förstnämnda lagen torde kunna betecknas såsom en beredskapslag motiverad av den ökade krigsfaran, och den blev av utomordentlig betydelse under den period av varuknapphet, som kännetecknade krigsåren och de första efterkrigsåren.

Den statliga prisregleringsverksamheten utövas i första hand ett av Directoraat generaal van de Prijzen, ett organ som under krigs- och de närmaste efterkrigsåren var mycket omfattningsrikt men som nu kan sägas ha blivit helt avvecklat. Likaså hade det förvaltningsorgan, som övervakade att prisbestämmelserna — liksom många andra bestämmelser avseende handel etc. — efterlevdes (Economische Controledienst), tvingats utöka sin personalkader väsentligt för att kunna fullgöra de arbetsuppgifter, som erhöles från prisgeneraldirektoratet.

När så småningom — egentligen först år 1949 — förutsättningar skapats för lättnader i prisregleringen genom att balansen mellan penningtillgång och varutillgång återställdes, avvecklades regleringen i mycket snabb takt. Samtidigt kunde den med prisövervakningen sysselsatta personalen minskas, och Economische Controledienst kunde återtaga sina normala funktioner. Prisgeneraldirektoratet avskaffades och dess arbetsuppgifter överfördes till ekonomiministeriet, där — enligt statskalendern — en enda tjänsteman tjänstgör på sektionen för prisfrågor (afdelning Prijzen) inom byrån för handelsreglementen (Hoofafdeling Ordening), som via direktoratet för handelsreglementsfrågor (directie Ordeningsraagstukken) och generaldirektoratet för handel och industri (Directie voor Handel en Nijverheid) är direkt underställd generalsekreteraren i ekonomiministeriet och i sista hand ekonomiministern. Av den tidigare organisationen finns endast en funktionär kvar, vars bibehållande av denna funktion dock endast är formellt, då denne nu bekläder posten som ekonomiministeriets generalsekreterare.

De varuslag och tjänster, som varit underkastade prisreglering, baserad på 1937 års lag, har som tidigare framhållits snabbt minskat i omfattning. Av de fåtaliga prisregleringar, som sommaren 1954 alltjämt bestod, kvarstår i augusti 1955 endast fem, nämligen dels beträffande sjukhustariffer och taxor för röntgenundersökningar, dels en reglering rörande avbetalningsköp (de nämnda tre regleringarna betecknas såsom »sociala» prisregleringar), dels för kalikonstgödsel, dels

slutligen för transport- (buss- och båt-) taxor, egentligen motiverad av organisatoriska skäl (prisregleringen handhas av kommunikationsministeriet).

Myndigheternas aktivitet i fråga om prissättningen för varor och tjänster är emellertid icke begränsad enbart till ett användande av de befogenheter, som 1937 års lag lämnar. Av minst lika stor betydelse är de befogenheter i prispåverkande syfte, som kartellagarna av år 1935 och år 1941 lämnar.

Trots att endast ett fåtal prisregleringar för närvarande existerar, har såsom inledningsvis nämnts den statliga prisregleringsaktiviteten under det senaste året fått avsevärt ökad betydelse. Den direkta orsaken härtill utgjordes av regeringens beslut att medgiva en generell höjning av arbetarlönerna om 6 % från den 1 oktober 1954. Denna lönehöjning ansågs vara möjlig att genomföra utan att en motsvarande prisstegring skulle bli nödvändig, då den mer än väl inrymdes inom ramen för den uppnådda produktivitetsstegringen. Regeringen, företrädd av ekonomiministern, inledde därför överläggningar med representanter för det privata näringslivet i syfte att förhindra, att lönehöjningarna skulle tagas till förevändning för prisstegringar, som icke var absolut erforderliga. Då överläggningarna i några fall icke syntes leda till acceptabelt resultat, fann sig ekonomiministern för-anlåten att införa prisstopp dels för tvättinrättningarnas tariffer, dels för priserna på kokpisar. Prisstoppet var i båda fallen av temporär natur och upphävdes redan efter någon månad. Efter dessa åtgärder kunde emellertid överläggningarna med andra branscher av näringslivet föras med större framgång, så att de avsedda resultaten i stort sett kunde uppnås.

En motsvarande aktion blev nödvändig i samband med omläggningen — från den 1 januari 1955 — av systemet för omsättningsskatten. Genom denna skatte-reform avskaffades omsättningsskatten i grossist-detaljstledet, vilket av detaljisterna i viss utsträckning togs till förevändning för höjandet av den verkliga (netto-) handelsmarginalen. Enär de inledda överläggningarna i denna fråga icke syntes leda till önskat resultat, utfärdades en förordning, enligt vilken en höjning av handelsmarginalerna utöver medelvärdet för perioden 1 januari—30 september 1954 förbjöds.

Slutligen kan nämnas att två priskartellavtal avseende dels priser på slakterivaror, dels priser på radiomottagare under våren upphävts av ekonomiministern, sedan det konstaterats att dessa avtals tillämpning fått orimliga konsekvenser. Enligt vad som för beskickningen uppgivits, pågår dessutom utredningar och förhandlingar rörande 7 å 8 andra liknande kartellavtal. Det har vidare upplysts, att beträffande cirka 120 registrerade kartellavtal motivering begärts — utan att egentlig kritik av kartellavtalen framförts — rörande behovet av avtalen under nuvarande ekonomiska förhållanden.

Tidigare har från den holländska regeringens sida anförts, att slutmålet i fråga om den statliga prisregleringen skulle utgöras av priskontrollens fullständiga slo-pande. Det framgår dock av vad här anförts, att de ändrade ekonomiska förhållan-dena på nytt aktualiserat behovet av statliga initiativ på prisområdet såsom medel att bekämpa de inflationstendenser, som åtföljt den ekonomiska högkonjunkturen. Under intryck av de positiva resultat, som nåtts genom de statliga ingripandena, synes också de principiella invändningarna ha minskat mot bibehållandet under normala ekonomiska förhållanden av de nu existerande möjligheterna för rege-ringen att ingripa på prisområdet. Det socialekonomiska rådet (Social-Economi-sche Raad), vilket är sammansatt av femton arbetsgivarrepresentanter, femton arbetstagarrepresentanter och femton av regeringen utnämnda experter (fristående från den centrala administrationen) har sålunda för kort tid sedan förordat ut-arbetandet av en ny prisregleringslag, tillämplig även under normala ekonomiska förhållanden. Sedan detta yttrande numera mottagits, torde regeringen inom kort komma att låta igångsätta utarbetandet av en proposition att framläggas för parla-mentet. Man torde dock knappast kunna räkna med att parlamentsbehandlingen av denna kan taga sin början förrän under år 1956.

Schweiz

Nu gällande prisregleringslagstiftning i Schweiz antogs genom en folkomröstning i november 1952 och är tidsbegränsad till utgången av år 1956. Regeringens befogenheter att direkt kontrollera prisbildningen är dock av mycket begränsad art. Regeringen kan sålunda endast utfärda föreskrifter beträffande hyror och arrendavgifter och fastställa maximipriser för sådana varor, vilkas prisbildning påverkas av statliga skyddsåtgärder såsom importbegränsningar och därmed förbundna tilläggstullar.

Den prisreglerande verksamheten handhas av en särskild myndighet (Preis-kontrollstelle), som är underställd folkförsörjningsdepartementet. Personalen uppgår till ett 40-tal tjänstemän mot ungefär 400 anställda under krigsåren. Övervakningen av att de fastställda priserna efterföljes sker i vad avser grosshandeln genom förbundsmyndigheterna och i vad avser detaljhandeln genom de lokala kantonsmyndigheterna.

Den framtida utformningen av den prisreglerande verksamheten har i början av år 1955 varit föremål för en folkomröstning. Orsaken till denna var, att Schweizerische Gewerbschaftsbund (ungefärlig motsvarighet till den svenska LO) till regeringen framlagt ett förslag om att priskontrollen skulle utsträckas att avse en övervakning av samtliga priser, vilket skulle innebära ett återinförande av krigstidens totala pris- och hyreskontroll. Regeringen avslog dock denna framställning och framlade i stället ett motförslag, som i stort sett innebar ett bibehållande av den nu gällande lagstiftningen under ytterligare fyra år. Utgången av omröstningen blev, att valmännen förkastade såväl det ursprungliga förslaget som motförslaget. Härmed har priskontrollåtgärdernas författningsmässiga grundval förfallit i och med utgången av år 1956. Den diskussion, som förts i pressen efter den ovannämnda folkomröstningen, ger emellertid anledning förmoda, att frågan på nytt kommer att upptagas före denna tidpunkt. Även antydningar från förbundsradshåll pekar i samma riktning. Det torde emellertid ännu vara för tidigt att bedöma, huruvida man skall lyckas nå fram till en kompromiss, som kan ena de starkt skiljaktiga intressena.

Beträffande förekomsten av en beredskapslagstiftning för prisreglerande ingripanden under tider med extrema rubbningar i samhället, såsom under krig eller krigsfara, är att nämna, att förbundsrådet för kort tid sedan framlagt förslag rörande åtgärder för ekonomisk försvarsberedskap vid dylika tillfällen. Föreskrifter rörande prisreglerande ingripanden återfinnes i detta lagförslag (artikel 17 C), enligt vilket förbundsrådet vid allvarliga störningar i tillförseln av livsviktiga varor eller vid omedelbar krigsfara med vissa förbehåll bl. a. äger utfärda högstpridföreskrifter och vidtaga prisutjämningsåtgärder. Förslaget har i denna punkt efter debatt godkänts av nationalrådet och kommer att behandlas av ständerrådet vid dess septembersession.

Storbritannien

Den under kriget införda priskontrollen i Storbritannien gäller i viss utsträckning fortfarande. Denna kontroll grundar sig för närvarande på en förordning av år 1945 — Defence Regulation 55 AB — vilken utfärdats av regeringen jämlikt bemyndigande i en av parlamentet samma år antagen lag — The Supplies and Services (Transitional Powers) Act. Enligt nämnda förordnande bemyndigas vissa angivna ministerier att i fall av behov vidtaga prisreglerande åtgärder. Under hela efterkrigstiden har dock en successiv avveckling av den prisreglerande

verksamheten ägt rum, och enligt nu gällande förordning — artikel 3 i »The Defence Regulations (No. 9) Order», utfärdad av regeringen i november 1954 — har ministeriernas befogenheter till prisreglerande åtgärder inskränkts till att avse följande varor:

1. *Kol, koks och liknande bränslen*, för vilka förnödenheter bränsleministeriet har föranställt om priskontroll i »The Retail Coal Prices Order 1941». Ministeriet fastställer självt på grundval därav maximipriser inom detaljhandeln, under det att grossistpriserna fastställes av The National Coal Board eller The Gas Boards efter samråd med ministeriet.

2. *Järn- och stålskrot*, för vilka förnödenheter försörjningsministeriet föranställt om priskontroll i »The Iron and Steel Scrap Order 1954» och på grundval därav fastställer maximipriser. Denna uppgift har nyligen överförts till handelsministeriet. Övriga järn- och stålprodukter prissättes av The Iron and Steel Board jämlikt »Iron and Steel Act 1953».

3. *Mjök*, för vilken förnödenhet livsmedelsministeriet fastställer maximipris enligt »The Milk (Great Britain) Order 1954».

4. *Bröd*, för vilken förnödenhet den prisreglerande verksamheten åvilar livsmedelsministeriet och enligt »The Bread Order 1953» avser endast två brödtypeper, som är subventionerade.

5. *Potatis*, för vilken förnödenhet någon egentlig priskontroll dock icke förekommer för närvarande, utan den prisreglerande verksamheten har i detta fall närmast formen av ett statligt prisstöd.

6. *Medicinsk materiel och utrustning*, för vilka förnödenheter hälsoministeriet dock hittills ej funnit anledning att införa priskontroll.

Några bestämmelser om prisreglerande åtgärder utöver de i det föregående nämnda förekommer icke, var sig beträffande direkt priskontroll eller beträffande prisövervakning. Enligt den tidigare nämnda »The Supplies and Services (Transitional Powers) Act» kan regeringen dock när som helst utfärda en förordning om nya prisreglerande åtgärder, vilken omedelbart träder i kraft. Dylika förordningar skall snarast möjligt efter utfärdandet föreläggas parlamentet, och om något av dess hus inom 40 dagar fattar beslut om en förordnings upphävande, skall denna upphöra att gälla.

Slutligen må beträffande den prisreglerande verksamheten i Storbritannien nämnas, att några utarbetade texter till förordningar om nya prisreglerande åtgärder för det fall, att en mera allmän priskontroll skulle bli erforderlig, ej föreligger. Å andra sidan har regeringen, såsom nämnts, befogenhet att när som helst utfärda nya förordningar om prisreglerande åtgärder, och erfarenheterna från krigs- och efterkrigstiden torde möjliggöra, att dylika vid behov snabbt utarbetas.

Västtyskland

Den priskontrollerande verksamheten i Västtyskland baseras på en prislag av den 10 april 1948, vilken bemyndigar förbundsregeringen att i prisstabiliserande syfte fastställa priser, hyror, arrenden, avgifter och annan ersättning för varor och tjänster av alla slag med undantag för löner. Vidare finnes en speciell lag om prisövervakning (av den 25 juni 1948). En särskild hyreslag har nyligen godkänts av parlamentet i Bonn och väntas träda i kraft inom den närmaste tiden. Slutligen kan nämnas, att bestraffning av prisöverträdelser sker enligt en speciell lag (av den 9 juli 1954), och att en särskild förordning (av den 21 november 1953) gäller angående priser vid leveranser till offentliga myndigheter. Priskontrollen handhaves av en särskild byrå inom ekonomiministeriet; priskontrollen inom agrarsektorn faller dock delvis på jordbruksministeriet och i fråga om transportväsendet på kommunikationsministeriet.

Priskontroll existerar inom följande sju huvudgrupper:

a) *Agrarsektorn*. Jämlikt fyra »Marktordnungsgesetze» av 1951 tryggas lagernivån och övervakas importen av jordbruksprodukter av fyra »Einfuhr- und Vorratsstellen». Dessa importorgan kan fastställa »Übernahme-» samt »Abgabepreise», d. v. s. de priser, till vilka importören är skyldig att hembjuda varan respektive försälja den på fria marknaden. Priskontroll i egentlig mening utövas dock för närvarande endast beträffande spannmål och socker. För att hålla den interna prisnivån stabil tillgripes subventionstillägg eller prisavdrag alltefter variationerna i världsmarknadspriserna. Subventioner kommer till användning endast i mycket begränsad omfattning. På övriga områden avstår Einfuhr- und Vorratsstellen från sina prisreglerande befogenheter. Prisbildningen på kött och fläsk samt mejeriprodukter och fetter är således i princip fri, ehuru Einfuhr- und Vorratsstellen genom uppköp och försäljning på öppna marknaden söker förhindra uppkomsten av kraftigare prisfluktuationer.

b) *Hyresmarknaden*. Enligt den hyreslagstiftning (Mietengesetz), som nyligen godkänts av förbundsdagen, upphäves hittills gällande hyresstopp och medges en hyreshöjning på 10—20 % i hus byggda före valutareformen 1948. Hyreshöjningen beräknas beröra omkring 5 milj. lägenheter, eller omkring hälften av alla bostäder.

c) *Kommunikationsväsendet*. Maximivgifter gäller för befordran med samtliga kommunikationsmedel: förbundsjärnvägarna (Bundesbahn), de enskilda järnvägarna och fartyg i inrikes flod- och kanalfart (dock ej för den internationella trafiken på Rhen) samt lastbilar i yrkesmässig godsfrakttrafik (transporter på minst 50 km).

d) Inom den egentliga *industri* omfattar priskontrollen i stort sett endast gödningsämnen och vissa läkemedel, t. ex. insulin och penicillin.

e) *Kol, elektricitet, gas och vatten*. För kol och koks från Ruhr har Höga Myndigheten i Luxemburg fastställt maximipriser. För de enskilda hushållens konsumtion av gas, elektricitet och vatten gäller särskilda hushållstariffer. För gas-, elektricitet- och vattenleveranserna till industrin gäller frivilligt överenskomna avgifter.

f) *Offentligrättsliga avgifter och privata tjänster*. Inom denna grupp märkes post- och telefonavgifter, bilförsäkringspremier, vårdavgifter å sjukhus, apotekens läkemedelspriser samt arvoden till läkare, tandläkare, arkitekter, ingenjörer, advokater, skattekonsulenter m. fl. yrkesgrupper.

g) Speciella föreskrifter — förordningen angående priser vid leveranser och tjänster till offentliga myndigheter den 21 november 1953 — gäller slutligen för statliga och kommunala beställningar. Priserna för dessa skall om möjligt fastställas efter rådande marknadspriser och först i andra hand efter det s. k. självkostnadspriset (vilket inkluderar en kalkylerad vinst).

Den för den kvarstående priskontrollen erforderliga prisövervakningen åvilar delstaternas ekonomiministerier samt vissa kommunala instanser.

I förbundsrepubliken existerar ej några bestämmelser angående prisreglerande ingripanden under krig eller krigsfara eller andra extrema rubbningar i samhällslivet. Föreslagna beredskapslagar, Wirtschaftssicherungsgesetz och Bundesleistungsgesetz, innehåller inga direkta pridföreskrifter.

Av det ovanstående framgår, att regeringens befogenheter till prisreglerande ingrepp är vidsträckta men att de tillämpas endast i begränsad omfattning. Den ekonomiska politiken inriktas på att i största möjliga utsträckning hålla marknaden fri från statlig priskontroll och privata konkurrensbegränsningar. I en nyligen framlagd proposition återfinnes ett förslag till lag mot konkurrensbegränsningar, som innehåller vissa regler i syfte att undgå monopol- och kartellmissbruk (tidigare har den allierade ockupationslagstiftningen gällt på detta område). Utgångspunkt för lagförslaget har varit ett principförbud mot kartellsamverkan. I 1 §

stadgas sålunda, att varje avtal om konkurrensbegränsning är utan rättsverkan. Från denna generella regel medges dock vissa undantag:

- a) i händelse av en temporär konjunkturförsämring inom en viss bransch må avtal träffas om en priskartell,
- b) tillstånd kan ges för tekniska rationaliseringskarteller, och
- c) undantag medges för utrikeshandelskarteller.

Österrike

Den prisreglerande verksamhet, som förekommer i Österrike, grundar sig främst på en särskild lag av år 1950 (Preisregelungsgesetz). Enligt denna lag har inrikesdepartementet — på egen hand eller i samråd med annat av visst ärende berört departement — rätt att fastställa maximipriser för vissa, i lagen särskilt angivna förnödenheter och tjänster. De förnödenheter, som kan göras till föremål för prisreglering, innefattar *dels* vissa metaller och legeringar därav, *dels* kol, koks m. fl. bränslen, *dels* bergolja och dess derivat, *dels* de flesta läkemedel och för produktion därav nödvändiga råvaror och halvfabrikat, *dels* de viktigare livsmedlen, bl. a. spannmål, bröd, mejeriprodukter, slakteriprodukter och socker och *dels* slutligen elektrisk kraft. Samtliga de i lagen upptagna tjänsterna har samband med förädling av livsmedel. Därjämte kan handelspåläggen för vissa särskilt angivna importerade varor bli föremål för reglering; detta gäller beträffande frukt, grönsaker, potatis, kaffe och kakao samt gödnings- och fodermedel.

Fastställandet av maximipriser sker efter en s. k. förprovning, vilken innebär, att varje förslag till prisfastställelse utsändes för yttrande till vissa departement samt vissa närings- och arbetsmarknadsorganisationer. En särskild priskommision, som är utsedd av inrikesdepartementet och sammansatt av representanter för nämnda remissinstanser, avger därefter ett utlåtande i ärendet, varefter inrikesministern fastställer priset i samförstånd med den inom sitt område främst berörde departementschefen. Den exekutiva befogenheten kan dock även delegeras till särskild myndighet. Några detaljerade normer för bedömningen hur ett pris skall fixeras, finns ej, utan lagen innehåller endast ett i allmänna ordalag formulerat stadgande om att priset skall vara samhällsekonomiskt berättigat. Härmed avses, att priset »sowohl den bei der Erzeugung und im Vertrieb oder bei der Erbringung der Leistung jeweils bestehenden volkswirtschaftlichen Verhältnissen als auch der jeweiligen wirtschaftlichen Lage der Verbraucher oder Leistungsempfänger bestmöglich entspricht».

Vid sidan av den ovan berörda Preisregelungsgesetz finns även en särskild lag — Preistreibereigesetz av år 1950 — som syftar till att förhindra »prisdrivningar». En prisdrivning säges uppkomma, om någon i ersättning för tillhandahållande av förnödenhet eller tjänst, vilken direkt eller indirekt tjänar att tillfredsställa livsviktiga behov, fordrar, antager eller låter lova sig ett uppenbart oskäligt pris. Om så sker, kan den skyldige straffas antingen genom någon förvaltningsmyndighet eller — i svårare fall — av domstol. Ett uppenbart oskäligt pris föreligger enligt lagen i första hand vid varje överskridande av jämlikt Preisregelungsgesetz fastställda maximipriser men kan även föreligga i vissa fall, då något fastställt maximipris ej finnes (antingen detta beror på att en under Preisregelungsgesetz fallande förnödenhet eller tjänst ej åsatts ett maximipris eller att förnödenheten eller tjänsten ej faller under denna lag), nämligen om det på orten gängse priset (ortsüblicher Preis) i märkbar mån överskrides av viss säljare. Skulle priset för viss icke prisreglerad vara undergå en allmän höjning, räknas det nya priset som gängse.

Förutom den prisreglerande verksamheten förekommer även prisövervakning.

Denna omhänderhas av distriktsmyndigheter och avser undersökningar dels av hur pridföreskrifterna efterlevs, dels av eventuella fall av prisdrivning. För att övervakningen skall underlättas, är detaljhandlare och innehavare av service- eller nöjesinrättningar skyldiga att anslå sina priser väl synligt.

Vid överträdelse av Preisregelungsgesetz kan straff utdömas med böter om högst 50 000 schilling eller fängelse i högst tre månader. I fall av prisdrivning är straffet böter om högst 100 000 schilling eller fängelse i högst tre år. Vid upprepade överträdelser av prisdrivningslagen kan bl. a. indragning av rättighet att utöva näring ske, antingen på viss tid eller för alltid.

Beträffande omfattningen av den prisreglerande verksamheten är att nämna, att en successiv minskning skett och att numera endast några få viktiga varugrupper är föremål för direkt reglering. Sådan gäller beträffande vissa råvaror, mineralolja m. m., där industripolitiska skäl spelar in, beträffande de viktigaste livsmedlen och vissa tjänster i samband med dessas förädling, varvid jordbrukspolitiska skäl inverkar, samt beträffande läkemedel, som prisregleras av socialpolitiska skäl.

Den nuvarande prisregleringslagen innehåller ingen bestämmelse om att dess tillämpningsområde i händelse av krig eller annan krisartad företeelse skall kunna utsträckas även till andra näringsområden än de i det föregående berörda. Om det skulle visa sig nödvändigt att tillgripa prisreglerande åtgärder i större omfattning, har förbunds-presidenten emellertid författningsenlig rätt att genomföra en lagändring i detta syfte.

Slutligen må beträffande den prisreglerande verksamheten i Österrike nämnas, att de i det föregående omtalade lagarnas giltighetstid är begränsade att gälla fram till årsskiftet 1955/56. Huruvida lagarna kommer att vara i kraft även efter denna tidpunkt, är det för närvarande (augusti 1955) omöjligt att yttra sig om.

Canada och Förenta Staterna

Den priskontrollerande verksamhet, som på grund av krigsförhållanden kom till stånd i *Canada* år 1941, upphörde i slutet av 1940-talet, och numera förekommer icke några offentliga ingrepp i prissättningen med undantag för en viss lokalt bestämd hyreskontroll. Några åtgärder torde ej heller ha vidtagits för att i händelse av ett nytt ekonomiskt krisläge införa priskontroll. Regeringen har under senare år vid olika tillfällen betonat, att den icke ser någon anledning att i rådande läge överväga återinförandet av en priskontroll, som enligt dess uppfattning var berättigad och kunde göras effektiv utslutande på grund av de av kriget skapade extraordinära förhållandena.

I *Förenta Staterna* upphörde de under kriget införda priskontrollförfattningarna att gälla den 30 juni 1954. Frånsett hyreskontroll i ett fåtal stater (bl. a. New York), finns för närvarande icke några bestämmelser om priskontroll eller prisövervakning. Ej heller finns eller torde någon beredskapslagstiftning på detta område övervägas.

BILAGA B

Redogörelse för en undersökning rörande riktprisernas normerande verkan på detaljhandelns prissättning

Av byråchefen Hans R. Fridolin och 1:e byråsekreteraren
Elise Ringborg-Walldeck

Genom lagen den 25 september 1953 (nr 606) om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet infördes förbud mot vissa arter av konkurrensbegränsningar. Sålunda stadgas bl. a. att företagare utan tillstånd av näringsfrihetsrådet varken äger av företagare inom senare försäljningsled betinga sig att vid försäljning av förnödenhet här i riket visst pris icke må underskridas, eller till ledning för prissättningen inom senare försäljningsled i riket eljest angiva visst pris, med mindre därvid kommer till uttryck, att priset får underskridas. Nämda s. k. bruttoprisförbud trädde i kraft fr. o. m. den 1 juli 1954.

I den prisreglerande och prisövervakande verksamheten har PKN kunnat konstatera, att tidigare tillämpad bruttoprissättning i stor utsträckning och inom flertalet branscher ersatts med ett system av riktprisangivelser, som icke blott blivit direkt vägledande för prissättningen hos enskilda handelsföretag utan även av handelns branschorganisationer givits en starkare auktorisation genom att bliva införda i de för medlemmarna utarbetade prisböckerna eller prislitorna. För att närmare utröna huruvida detta riktprissystem medfört en stelhet i prissättningen av samma slag som föranledde förbudet mot bruttoprisangivelser, har PKN verkställt en undersökning med speciellt syfte att belysa följsamheten mellan tillämpade priser och angivna riktpriser inom detaljhandeln. Den metod som därvid kommit till användning, har inneburit en kartläggning av hur många butiker som följer respektive avviker från riktpriserna vid sin prissättning. Undersökningen har således icke inriktats på att klarlägga hur stor del av försäljningen, som sker till priser överensstämmande med de nominerade riktpriserna. Ej heller har undersökningen haft till syfte att bedöma riktprissystemets inverkan på prisbildningen ur skälighetssynpunkt eller med andra ord om t. ex. riktprissystemet påverkar handelsmarginalerna och därmed även priserna ur en för konsumenterna gynnsam eller ogynnsam riktning.

I undersökningen har som riktpris betraktats icke blott av fabrikant eller importör för efterföljande led rekommenderade priser utan även av branschorganisation angivna priser i en för medlemmarna utarbetad prislista (prisbok). En närmare definition av begreppet riktpris finnes intagen i den följande redogörelsen för utredningens uppläggning och resultat.

Undersökningens uppläggning och utförande

1. Varuurlval

Av inledningen framgår att undersökningens syftemål närmast har varit att på något sätt mäta i vilken utsträckning riktprissystemet verkar normgivande för detaljhandelns prissättning. En sådan mätning kan tänkas utförd efter olika melodier. Varudistributionsutredningen har i sitt betänkande »Pris och prestation i handeln»

redogjort för en undersökning, där man tillfrågat ett urval av detaljhandlare om de vid sin prissättning i allmänhet följer de nominerade riktpriserna eller ej. Genom en sammanställning av svaren på dessa frågor har det varit möjligt att i stora drag få en bild av hur detaljhandeln reagerar inför riktprissystemet.

I nämndens undersökning har en annan metodik prövats. Det ansågs nämligen vara nödvändigt att erhålla en mera detaljerad bild av riktprissystemets följder för prissättningen inom detaljhandeln. På grund härav har nämnden valt att för ett brett varusortiment omfattande ett flertal branscher studera hur minutpriserna förhåller sig till de nominerade riktpriserna d. v. s. i vilken utsträckning de tillämpade minutpriserna för de olika varuslagen överensstämmer eller avviker från riktpriserna.

Vid *varuurlvalet* har i första hand hänsyn tagits till en varuförteckning uppgjord av kommerskollegii monopolutredningsbyrå. Denna förteckning upptog en rad varuslag och varugrupper, som tidigare varit föremål för bruttoprissättning och vilka därför speciellt intresserade monopolutredningsbyrån. Dessutom har undersökningen omfattat en hel rad av varugrupper som nämnden varit intresserad av att studera.

För att därjämte åstadkomma en så fullig bild av förhållandena som möjligt har undersökningen icke begränsats till att omfatta endast enstaka representantvaror inom de olika varugrupperna, utan där så varit möjligt eller ansetts erforderligt har en bredare täckning av varugrupperna åstadkommit genom utökning av varusortimentet dels med olika närbesläktade artiklar, dels ock med ett flertal olika fabrikat av en och samma vara. Vid detta varuurlval, som verkstälts av nämndens olika fackbyråer, har strävan varit att koncentrera urlvalet till att omfatta stora, riksspridda fabrikat. Sammansättningen av det i undersökningen ingående varusortimentet framgår av följande sammanställning samt den fullständiga varuförteckningen å bilaga B: 1.

Varugrupper och varuslag vilka ingår i riktprisundersökningen

<i>Mejerivaror</i>	Sill
Mejerismör	Ansjovis
Smältost	<i>Chokladvaror</i>
Margarin	Choklad och tableter
Kronolja	
<i>Specerivaror</i>	<i>Tvål, tvätt- och rengöringsmedel</i>
Hårt bröd	Flytande diskmedel
Kakao	Fasta diskmedel
Bak- och puddingpulver	Tvätt- och rengöringsmedel
Kex	Toalettvål
Salt	Tandkräm
Te	Raktvål
Makaroner	Hårvårdsmedel
Sockerdricka	Hudvårdsmedel
Sirup	Puts- och polermedel
	Dilutin
<i>Konserver</i>	<i>Övriga kem.-tekniska varor</i>
Saft	Färger och fernissor
Barnmat	Vax- och plastduk
Marmelad	Samarin
Sylt	Kronljus
Grönsaker	Hygieniska bindor
Köttsoppa	Gasbindor
Fiskbullar	

Fotografiska artiklar

Filmrullar
Kameror
Framkallning av film

Husgeråd

Kokkärl
Hushållsvågar
Konserveringsglas
Glödlampor
Hushållsporslin
Hushållsknivar

Hushållsapparater

Dammsugare
Kaminer
El. spisar

Kylskåp
El. strykjärn
El. rakapparater

Redskap och verktyg

Handredskap
Verktyg
Plogar

Övriga varor

Rakblad
Postpapper
Ritblock
Ficklampsbatterier
Anodbatterier
Cyklar

2. Butiksurval

Urvalet av undersökningsobjekt — detaljhandelsbutiker — har skett med användande av den stickprovsmetodik, som brukar benämnas tvåstegsurval. I första steget har ett urval av geografiska enheter — kommuner — företagits och i andra steget har inom dessa kommuner ett urval av butiker gjorts.

Det urval av kommuner, som använts, är konstruerat av statistiska centralbyråns utredningsinstitut och är avsett att användas för nämndens detaljhandelsundersökningar. Urvalet omfattar ca 185 kommuner spridda över hela landet och benämnes här PKN:s *basurval*. (Hur ett basurval konstrueras finns beskrivet i Statistisk Tidsskrift nr 1 år 1954 s. 60—78.)

Urvalet av butiker inom basurvalet har skett slumpmässigt på följande sätt.

Det varusortiment, som ingår i undersökningen, säljes i en rad olika butikstyper. I princip hade det varit önskvärt att låta alla de butikstyper, som saluför någon eller några av de utvalda varuslagen, bliva representerade i butiksurvalet. Av arbetstekniska skäl var ett sådant förfaringssätt inte möjligt. Därför gjordes redan från början en begränsning av undersökningens population på så sätt att undersökningen endast skulle omfatta följande butikstyper inom den enskilda detaljhandeln:

1. järnhandel
2. bosättningsaffärer
3. el. installatörer
4. cykel- och sporthandel
5. färghandel
6. tobakshandel
7. pappershandel
8. fotoaffärer
9. speceributiker
10. choklad- och konfektyrbutiker
11. lanthandel

Konsumentkooperativa butiker ingår alltså icke i undersökningen. Detsamma gäller enhetsprisaffärer.

För att kunna göra ett slumpmässigt urval av butiker fordras tillgång till fullständiga förteckningar över alla butiker som ingår i den population undersökningen skall avse.

Nämnden förfogar numera över ett butiksregister inom basurvalet, som omfattar praktiskt taget samtliga detaljhandelsbranscher. Vid tidpunkten för upplägningen

av riktpisundersökningen var de aktuella butikstyperna ännu ej registrerade med undantag för butikstyperna 9, 10 och 11 i förutstående förteckning. Det var därför nödvändigt att för butikstyperna 1—8 hämta de erforderliga butiksförteckningarna ur andra tillgängliga källor. Med anledning härav har undersökningen av dessa butikstyper måst begränsas att avse nedanstående population.

1. Butiker tillhörande medlemmar i Sveriges Järnhandlareförbund
2. Bosättningsaffärer enl. telefonkatalogens yrkesregister
3. El.-installatörer enl. telefonkatalogens yrkesregister
4. Butiker tillhörande medlemmar i Cykel- och sporthandlarnas Riksförbund
5. Butiker tillhörande medlemmar i Färghandlarnas Riksförbund
6. Tobaksbutiker enl. telefonkatalogens yrkesregister
7. Butiker tillhörande medlemmar i Svenska Pappershandlareföreningen
8. Fotohandlare enl. telefonkatalogens yrkesregister.

Beträffande butikstyperna 9—11 var ingen begränsning av populationen nödvändig, eftersom urvalet inom dessa butikstyper kunde göras från nämndens butiksregister.

Ur den på ovannämnda sätt bestämda populationen verkställdes alltså ett slumpmässigt urval av butiker belägna inom de i basurvalet ingående kommunerna. För varje butikstyp utarbetades en särskild urvalsplan, vari för varje kommun angavs dels totala antalet butiker och dels det antal butiker som skulle utlottas. Att här lämna en beskrivning över hur urvalsplanerna slutligen utformades och vilka överväganden som låg till grund härför skulle ta alltför stort utrymme i anspråk. Här må endast framhållas, att urvalsplanerna finns tillgängliga vid nämndens utrednings- och planläggningsbyrå.

Butiksurlalets storlek framgår av nedanstående uppställning:

	Totala antalet butiker inom basurvalet	Antalet utlottade butiker	Urvalet i %
<i>Butiksurlalet I</i>			
Järnhandelsbutiker	417	134	32
Bosättningsaffärer	508	125	25
El. installatörer	883	233	26
Cykel- och sportaffärer	1 302	246	19
Färghandelsbutiker	749	215	29
Tobaksbutiker	2 280	269	12
Pappershandel	409	125	31
Fotobutiker	424	104	25
<i>Butiksurlalet II</i>			
Speceributiker	7 065	963	14
Choklad- och konfektyrbutiker			
Lanthandel			
	Totalt 14 037	2 414	17

3. Vissa definitioner

Som tidigare nämnts avsåg man att i de utlottade butikerna studera förhållandet mellan minutpriserna och de s. k. riktpiserna. Om en sådan studie skall vara praktiskt genomförbar, är det nödvändigt att precisera innebörden av begreppen minutpris och riktpis. I undersökningen har följande definitioner varit gällande:

Minutpris. Med minutpris har avsetts priset till konsument vid försäljning över disk av enstaka förpackningar eller små kvantiteter, utan avdrag för eventuell återbäring. För varje artikel gjordes en noggrann specificering med hänsyn till den förpackningsstorlek eller kvantitet priset skulle avse. Denna specificering framgår av varuförteckningen i bilaga B: 1.

Riktpris. För att ett riktpris skall göra skäl för benämningen måste vissa krav kunna ställas på dess publicering. Eftersom riktpriset är avsett att vara vägledande vid detaljistens prissättning bör det alltså publiceras på ett sådant sätt, att det når denne. Detta kan ske genom att riktpriset anges exempelvis i prislistor, på fakturor eller i annonser. I denna undersökning har som riktpris endast betraktats sådana rekommenderade konsumentpriser, som angivits i prislistor eller på fakturor.

Med *vertikalt* riktpris har avsetts ett av fabrikanten eller importören av varan rekommenderat konsumentpris publicerat på ovan angivet sätt.

Med *horisontellt* riktpris har avsetts ett av detaljhandelsorganisationen rekommenderat konsumentpris, publicerat i prislistor, vilka distribueras till organisationens medlemmar. (Med detaljhandelsorganisation har jämförts Tobakshandlarnas Riksförbunds Engros AB.)

4. Prisinsamling

Uppgiftsinsamlingen har skett vid personliga besök i de utlottade butikerna. Intervjuerna har utförts av personal vid länsstyrelsernas priskontor.

På grund av undersökningens stora omfattning har prisinsamlingen utförts i två etapper. Den första etappen omfattade besök i butiker tillhörande butiksurval I och den andra omfattade besök i butiksurval II. (Av uppställningen på s. 201 och 202 framgår vilka butikstyper som är hänförliga till de bägge butiksurvalen.)

Prisinsamling från butiksurval I. Prisinsamlingen ägde rum under mars och april månader 1955. På de blanketter, som skulle ifyllas vid besöket i en butik, fanns samtliga i undersökningen ingående fabrikat antecknade. Enligt utfärdade instruktioner skulle priskontorens ombud vid besöket i butiken gå igenom alla fabrikat på blanketten och anteckna *minutpriserna* på de fabrikat, som salufördes i butiken.

På blanketten fanns också plats för notering av vertikala och horisontella riktpriser. Dessa skulle emellertid inte ifyllas vid besöket. Riktpriserna insamlades nämligen för butiksurval I genom nämndens olika fackbyråer direkt från fabrikanter och köpmanna-organisationer. Först i samband med granskningen av de insamlade minutpriserna kompletterades varje blankett med de på ovan nämnda sätt centralt insamlade riktpriserna.

Prisinsamling från butiksurval II. Prisinsamlingen ägde rum i maj 1955 och avsåg delvis helt andra varuslag än den tidigare etappen. Metodiken skilde sig från den tidigare insamlingen på så sätt att priskontorens ombud vid besöken i butikerna inte endast skulle insamla minutpriserna utan även de vertikala och horisontella riktpriserna.

Det stod redan på planlägningsstadiet klart för nämnden, att en riktprisinsamling i butikerna ingalunda skulle bli någon lätt uppgift för intervjuerna, särskilt som undersökningen i de flesta livsmedelsbutiker ju omfattade ett mycket stort varusortiment. För att i största möjliga utsträckning eliminera risken för insamlingsfel utarbetades detaljerade anvisningar angående den teknik, som skulle användas vid prisinsamlingen. Enligt dessa skulle intervjuaren vid ett besök först notera minutpriserna. Sedan detta arbete avslutats, skulle intervjuaren begära att få se butikens senaste riktprislistor utfärdade av såväl fabrikant som köpmannaorganisation. Från dessa listor skulle han *personligen* avläsa riktpriserna på de i undersökningen ingående fabrikaten och notera dessa på blanketten. För sådana fabrikat, där butiken icke kunde visa upp riktprislistor (eller fakturor innehållande rekommenderade konsumentpriser), skulle en särskild markering göras på uppgiftsblanketten.

Jämförelse mellan de två insamlingsmetoderna. Eftersom resultatet av en jämförelse mellan riktpriser och minutpriser i *vissa fall* blir olika beroende på om riktpriserna inhämtas hos butikerna eller centralt (d. v. s. direkt från fabrikant eller

köpmannaorganisation), är det nödvändigt att här tämligen utförligt behandla de båda insamlingsmetoderna. I samband härmed skall också lämnas en motivering till att en omläggning av insamlingsmetodiken företogs beträffande livsmedelsbutikerna, d. v. s. butiksurval II.

Om *centralt* insamlade riktpriiser skall jämföras med de minutpriser, som tillämpas i en butik och man med denna jämförelse avser att visa huruvida detaljhandlaren betraktar riktpriiserna som normgivande för sin prissättning eller ej måste villkoret vara, att detaljhandlaren äger kännedom om de senast utfärdade riktpriiserna. Att detta villkor i de flesta fall är uppfyllt torde man rimligtvis kunna antaga *under förutsättning av att riktpriiserna varit oförändrade under en längre tidsperiod.*

Vid ändringar av riktpriiserna blir situationen mer komplicerad. Det torde nämligen inte vara alltför ovanligt, att det åtminstone vid ändringar i de vertikala riktpriiserna förflyter viss tid innan samtliga berörda detaljhandlare har fått kännedom om de nya riktpriiserna.

För riktpriisundersökningens del innebär detta i vad gäller butiksurval I att en del felmätningar av följsamheten till riktpriiserna kan ha gjorts för sådana varuslag, där riktpriisändringar inträffat strax före den tidpunkt då prisinsamlingen ägde rum. Felmätningar har uppstått i de fall butikerna vid prisinsamlingsstillfället inte hade kännedom om den inträffade riktpriisändringen. Ett exempel hämtat från undersökningen torde bäst belysa problemets art.

Inom butiksurval I ingick en artikel, vars riktpriis enligt uppgift från fabrikan- ten var 42 kronor vid tiden för undersökningen. Artikeln såldes i 191 av de be- sökta butikerna. De uttagna minutpriserna fördelade sig på nedanstående sätt:

1 butik tillämpade ett minutpris på	43:— kr
6 butiker tillämpade ett minutpris på	42:— »
172 butiker tillämpade ett minutpris på	39:— »
12 butiker tillämpade minutpriser, som varierade mellan 33:— och 38:— »	

Enligt den tillämpade mätmetodiken utgjorde riktpriiset för samtliga butiker 42:— kr och undersökningen visar alltså, att endast 6 butiker har hållit riktpriiset medan 185 butiker avvikit från detsamma. Nu förhöll det sig så att fabrikan- ten tidigare riktpriisatt artikeln till 39:— kr, d. v. s. samma pris som tillämpades av 90 % av de undersökta butikerna. Riktpriisändringen från 39:— kr till 42:— kr ägde enligt fabrikan- ten rum den 15 februari 1955 alltså c:a tre veckor innan pris- insamlingen påbörjades.

Det ligger mycket nära till hands att antaga att åtminstone en del av de butiker som tillämpade ett minutpris på 39:— kr och därunder inte kände till den inträ- ffade riktpriishöjningen. Är detta antagande riktigt betyder det, att undersökningen givit ett felaktigt resultat beträffande här ifrågasvarande artikel.

Av kommentarerna till resultatet av undersökningen inom butiksurval I fram- går att de flesta fabrikat *icke* varit föremål för riktpriisändringar strax före eller under pågående prisinsamling, varför den ovan anförda bristen i mätmetodiken icke påverkat resultatet annat än i enstaka fall. Dessa har blivit föremål för sär- skilda kommentarer i den följande redogörelsen beträffande undersökningens re- sultat.

Vid tidpunkten för insamlingen av prisuppgifter avseende butiksurval II ägde nämnden kännedom om att prisändringar skett för ett betydande antal av de ar- tiklar, som skulle ingå i denna undersökningsetapp. Det kunde därför förväntas att riskerna för mätningfel vid en central riktpriisinsamling skulle bli betydande. Med hänsyn härtill bedömdes det nödvändigt att tillämpa en insamlingsmetodik, som skulle kunna eliminera nämnda felkälla. Det fastställdes därför att riktpriis-

insamlingen skulle ske från butikerna i anslutning till minutprisinsamlingen. Ett bidragande skäl för en sådan omläggning av insamlingsmetodiken var därjämte det förhållandet, att butiksurval II avsåg livsmedelsområdet, där förekomsten av lokala horisontella riktprislistor försvårar en central riktprisinsamling.

Tyvär är även en till butikerna förlagd riktprisinsamlingsmetod behäftad med vissa svagheter av framförallt insamlingsteknisk art. Risk föreligger sålunda för att felaktiga riktpriser insamlas på grund av att butikerna inte alltid förvarar riktprislistorna i ordnat eller systematiserat skick eller på grund av att listorna för vissa varor kan vara mycket svårlästa i synnerhet för en person, som icke är hemmastadd med listornas uppställning. Såsom ett exempel härför må nämnas att en prisbok kan omfatta icke mindre än 8 sidor prisuppgifter för sill- och fiskkonserver.

I anslutning härtill må ett annat förhållande beröras. Det visade sig vid insamlingsarbetet, att butikerna i stor utsträckning icke kunde uppvisa vertikala riktprislistor på grund av att dessa listor icke bevarats och att intervjuarna därför vid sina besök icke kunde få bestyrkta uppgifter om dessa riktpriser.

5. Svarsfrekvens

Prisuppgifter har erhållits från samtliga utvalda butiker, vilka salufört något eller några av de i undersökningen ingående varorna. Något bortfall av butiker föreligger alltså inte. Ett visst bortfall av prisuppgifter har däremot uppstått. Detta har varit fallet där en vid granskningen påträffad tvivelaktig prisuppgift icke kunnat kontrolleras vid en förnyad kontakt med den uppgiftslämnande butiken eller då ett insamlat pris uppenbarligen avsett en annan artikel än den för undersökningen avsedda.

6. Granskning av prismaterialet

Före den slutgiltiga bearbetningen blev uppgiftsmaterialet föremål för en ingående granskning. Eftersom prisinsamlingen i fråga om butiksurval I endast omfattade minutpriser inriktades granskningen för denna etapp på en kontroll av att de insamlade priserna avsåg de fabrikat och förpackningsstorlekar som angivits i varuförteckningarna. I samband med granskningen noterades på insamlingsblanketterna de centralt insamlade riktpriserna. Speciell hänsyn fick därvid tagas till att de horisontella riktpriserna utfärdas av köpmannaorganisationerna och att därför sådana riktpriser endast gäller medlemmar i dessa organisationer.

Beträffande prisinsamlingen avseende butiksurval II måste granskningen omfatta inte endast minutpriserna utan även de i butikerna insamlade riktpriserna. Detta granskningsarbete blev synnerligen arbetskrävande då en mängd riktprisuppgifter måste bli föremål för efterkontroll.

7. Bearbetning av prismaterialet

Såsom mått på följsamheten till riktpriserna har i undersökningen använts minutprisernas fördelning i förhållande till riktpriserna. Därvid har minutpriserna indelats i följande fem klasser:

1. Minutpris, som understiger riktpriset med mer än 5 %.
2. Minutpris, som understiger riktpriset med högst 5 %.
3. Minutpris, som överensstämmer med riktpriset.
4. Minutpris, som överstiger riktpriset med högst 5 %.
5. Minutpris, som överstiger riktpriset med mer än 5 %.

Antalet minutpriser inom varje klass har uttryckts i procent av totala antalet.

Med utgångspunkt från denna metod att uttrycka följsamheten till riktpriserna har för varje fabrikat en skattning gjorts av populationens följsamhet. Vid denna skattning har utförts de vägningar som varit erforderliga på grund av att olika ur-

valsfraktioner kommit till användning vid urvalet av butiker. Någon hänsyn har däremot inte tagits till butikens storlek. En prisuppgift från en butik med stor försäljning har alltså i princip behandlats på samma sätt som en prisuppgift från en butik med liten omsättning. Detta sammanhänger med att undersökningens syfte icke varit att få belyst hur stor del av butikernas försäljning som sker till priser, överensstämmande med riktpriserna, utan att få belyst hur stor andel av butikerna, som vid sin prissättning följer riktpriserna.

För sådana i butiksural I ingående fabrikat med både vertikala och horisontella riktpriser har särskilda följsamhetsberäkningar gjorts för båda typerna av riktpriser. I sammandragstabellen i bilaga 2 har emellertid följsamheten för sådana varor endast angivits för ett av riktpriserna nämligen i förhållande till de vertikala riktpriserna.

För butiksural II har följsamheten beräknats på följande sätt. I fråga om butiker som innehaft horisontella riktprislistor har följsamheten beräknats enbart på basis av dessa oavsett om butiken därjämte kunnat uppvisa vertikala riktprislistor. För övriga butiker, d. v. s. butiker, som endast kunnat uppvisa vertikala riktprislistor, har därur hämtade priser lagts till grund för följsamhetsberäkningarna. Det bör framhållas att eftersom några skillnader mellan de horisontella och vertikala riktpriserna i allmänhet icke förekommit, har de olika beräkningsnormerna icke medfört några komplikationer.

Undersökningens resultat

Ett sammandrag av undersökningens resultat för de båda butiksuralen lämnas i tabellerna I och II, vilka återfinns i bilagorna B: 2 och B: 3.

Tabell I avser minutprisernas fördelning i förhållande till de vertikala riktpriserna utom för sådana varuslag, där vertikala riktpriser icke förekommit. För dessa varuslag, vilka utgöres av de kem.-tekniska varorna och pappersvarorna, avser alltså tabellen en jämförelse mellan minutpriser och horisontella riktpriser.

Tabell II avser minutprisernas fördelning i förhållande till antingen de vertikala eller de horisontella riktpriserna i enlighet med den i det föregående redovisade metoden för följsamhetsberäkningen inom butiksural II.

Av tabellerna framgår att följsamheten inom butiksural I för 30 av de i denna etapp ingående 40 varuslagen överstiger 75 % och att den för 24 varuslag uppgår till 90 % eller däröver. I fråga om de 36 i butiksural II ingående varuslagen redovisas en än högre följsamhet. För samtliga utom ett varuslag överstiger följsamheten sålunda 75 % och för 21 varuslag uppgår den till 90 % eller däröver.

I det följande kommer en kompletterande kommentar att lämnas till de båda sammanfattningstabellerna.

Tabell I (butiksural I)

Twål, tvätt- och rengöringsmedel. Inom denna varugrupp redovisas mycket stora variationer i följsamheten till riktpriserna. Eftersom vertikala riktpriser i allmänhet icke förekommer på det kem.-tekniska området avser tabellen följsamheten till de horisontella riktpriserna. De horisontella riktpriser det här är fråga om är färghandlens riktprislista och för vissa varor, nämligen tvålar, tandkräm samt hår- och hudvårdsmedel, även den riktprislista, som utfärdas av Tobakshandlarnas Riksförbunds Engros AB. Av tabellen framgår att följsamheten varit jämförelsevis låg för varuslagen fasta diskmedel, tvätt- och rengöringsmedel, toalettväv och tandkräm. För samtliga dessa varuslag gäller att avvikelserna till riktpriserna domineras av underskridanden. Av undersökningsmaterialets detaljuppgifter framgår myc-

ket klart att färg- och tobakshandelns minutpriser i mycket stor utsträckning överensstämmer med den prissättning, som enligt undersökningen avseende butiksurlval II tillämpas inom livsmedelshandeln. Eftersom färg- och tobakshandelns riktpislistor för vissa varuslag legat högre än livsmedelshandelns riktpriiser har följden blivit att en låg följsamhet redovisas för butiksurlval I. (Se även kommentaren avseende denna varugrupp i tabell II.)

Övriga kem.-tekniska varor. För de i denna varugrupp ingående varuslagen redovisas en följsamhet mellan 69 och 97 %. En jämförelsevis låg följsamhet redovisas för varuslagen kronljus samt vax- och plastduk. För sistnämnda varuslag ändrades riktpriiserna för vissa fabrikat i februari 1955, d. v. s. strax före prisinsamlingen och en hel del butiker tillämpade fortfarande de gamla riktpriiserna såsom minutpriser.

Husgeråd. För de i denna grupp ingående varuslagen har följsamheten i sammandragstabellen angivits i förhållande till de vertikala riktpriiserna. Den sålunda beräknade följsamheten varierar mellan 88 och 96 % och har icke påverkats av några nyligen genomförda riktpriisförändringar.

Hushållsapparater. Även för denna grupp gäller att följsamheten beräknats i förhållande till de vertikala riktpriiserna. Hög följsamhet redovisas för varuslagen dammsugare, kaminer och elspisar (94 å 95 %). Beträffande kylskåp redovisas en förhållandevis låg följsamhet (48 %). Detta beror på, att butiker har tillämpat ett enhetligt minutpris för de olika fabrikaten trots att det förelåg en mindre skillnad mellan de olika fabrikatens riktpriiser. För strykjärn redovisas även en förhållandevis låg följsamhet. Avvikelserna från riktpriiset beror till största delen på det slag av mätningfel, som närmare beskrivits genom exemplifiering i det avsnitt, som berört prisinsamlingen. Samma är förhållandet beträffande el. rakapparater, där en riktpriissänkning genomfördes strax före och under prisinsamlingen.

Fotografiska artiklar. Följsamheten till de vertikala riktpriiserna inom denna grupp är genomgående mycket hög och har icke påverkats av några nyligen genomförda riktpriisförändringar.

Redskap och verktyg. Vad som anförts för föregående grupp gäller även denna.

Övriga varor. För de i denna grupp ingående varuslagen har följsamheten beräknats i förhållande till de vertikala riktpriiserna utom beträffande pappersartiklarna, vilka är föremål endast för horisontell riktpriissättning. Den låga följsamheten för varuslaget anodbatterier beror, i vad gäller överskridandena, bl. a. på att vissa butiker tillämpat ett före den 1 juli 1954 nominerat riktpriis såsom minutpris. Beträffande cyklar, där en följsamhet av 82 % redovisas, kan nämnas att mer än hälften av de redovisade avvikelserna är hänförlig till sådana butiker som tillämpat ett minutpris som med högst en krona över- resp. underskridit de nominerade riktpriiserna.

Tabell II (butiksurlval II)

Mejerivaror. För mejerismör och smältost redovisas en följsamhet av 98 %. För margarin redovisas av något lägre följsamhet, nämligen 90 %. Riktpriiserna för margarin höjdes under mars och april 1955. Den redovisade avvikelserna från riktpriiset beror till större delen på att vissa butiker tillämpat ett minutpris som överensstämte med det gamla riktpriiset. Även beträffande kronolja redovisas en följsamhet av 90 %. Riktpriiserna för denna vara sänktes i oktober—november 1954 och den redovisade avvikelserna beror till en del på att vissa butiker tillämpat ett minutpris, överensstämmande med det äldre riktpriiset.

Specerivaror. Den högsta följsamheten redovisas för hårt bröd (99 %), kakao (98 %) samt bak- och puddingpulver (90 %). Riktpriiserna på dessa varor har

varit oförändrade åtminstone sedan hösten 1954. För övriga varor inom specerigruppen har med undantag för sockerdricka höjning av riktpiserna skett under tiden mars—maj 1955 och en del av de i undersökningen redovisade underskridandena beror på att minutpriser som överensstämde med de tidigare riktpiserna uttogs vid insamlingstillfället.

Konserver. På de i undersökningen ingående frukt- och grönsakskonserverna redovisas en följsamhet varierande mellan 93 % och 99 %. För alla dessa varor gäller att riktpiserna stått oförändrade sedan lång tid tillbaka, i allmänhet sedan 1953. För köttsoppa — följsamhet 91 % — skedde däremot en riktpishöjning våren 1955. Den redovisade avvikelserna beror så gott som helt och hållet på att det äldre riktpriset tillämpats såsom minutpris.

Beträffande fisk- och sillkonserver redovisas en betydligt lägre följsamhet än för de ovan nämnda konserverna. För sillkonserver och fiskbullar genomfördes strax före insamlingstillfället en höjning av riktpiserna och avvikelserna från riktpiserna beror delvis på att de äldre riktpiserna alltså tillämpats såsom minutpriser. Det må dock framhållas att beträffande sillkonserver insamlingsarbetet varit förenat med stora svårigheter beroende på varusortimentets stora omfattning. Man kan därför icke helt bortse ifrån att vissa insamlingsfel kan ha påverkat resultatet. Detsamma gäller även ansjovis, vilket varuslag dock icke varit föremål för någon riktpisförändring.

Chokladvaror. För denna varugrupp redovisas en följsamhet av 99 %. En riktpriissänkning skedde på choklad i april 1955. Den höga följsamhetssiffran innebär att denna riktpriissänkning snabbt slagit igenom i minutpriserna. Det övervägande antalet butiker hade tillgång till de nya riktprislistorna och minutpriserna hade genomgående anpassats till dessa.

Tvål-, tvätt- och rengöringsmedel. För flytande diskmedel redovisas liksom fallet var för butiksural I en så gott som fullständig följsamhet. Beträffande fasta diskmedel liksom för tvätt- och rengöringsmedel, tvål och tandkräm redovisas för butiksural II en väsentligt högre följsamhet jämfört med följsamheten i butiksural I. Såsom anförts i kommentaren till butiksural I kan denna olikhet förklaras dels av att olika butikstyper ingår i de båda uralerna dels ock att olika horisontella riktpriiser tillämpats av olika branschorganisationer, varvid speciellt är att märka att specierhandels riktprislistor framförallt på tvättmedelsområdet legat lägre än färghandels riktprislista. Då det av sammanställningstabellerna klart framgår att avvikelserna till riktpiserna domineras av underskridanden förklaras den högre följsamheten i butiksural II av att ett lågt riktpris helt naturligt ger mindre utrymme för underskridanden.

Övriga varugrupper. I butiksural II ingick därjämte varugrupperna husgeråd, redskap och verktyg samt övriga varor. För de olika varuslagen inom dessa grupper redovisas en följsamhet som tämligen väl överensstämmer med resultatet för butiksural I. Vissa varor inom här ifrågakommande grupper har påträffats i ett relativt litet antal butiker inom butiksural II, varför de redovisade resultaten för dessa varor är av mindre intresse. Detta gäller varuslagen kokkärl, hushållsvågar och handredskap.

I riktpreisundersökningen ingående fabrikat

	Varuslaget har undersökts inom	
	Butiksurval I	Butiksurval II
<i>Mejerivaror</i>		
Mejerismör, saltat, per kg		X
Smältost, Kavli Ost, helfet Dessert, 1/4 kg pkt		X
Margarin, hushålls-, per kg		X
Kronolja, fl. 1/2 l märke: Reymersholms		X
<i>Specerivaror</i>		
Hårt bröd, Wasa Husmans, 1/4 kg pkt		X
Kakao, paket om 100 g märke: Ögon		X
Kakmix, sockerkaka, pkt c:a 450 g märke: Findus		X
Puddingpulver, chokladpudding, 6 portioners pkt c:a 43 g märke: Findus		X
Kex, Marie, pkt om 250 g		X
Jodsalt, 1 kg pkt märke: Jozo el. John Bull		X
Te, paket om 100 g märke: Lipton		X
Te, » » » » Frimärks		X
Makaroner, typ Ideal, fabriksförp. kartong, 1/2 kg		X
Sockerdricka, 1/3 l exkl. tomglas		X
Sirap, 1/2 kg pappburk		X
<i>Konserver</i>		
Apelsinsaft, 1/2 l flaska, märke: Findus		X
» » » » Bjäre		X
Barnmat, välling pkt, c:a 250 g märke: Findus		X
Apelsinmarmelad, 450 g pappburk, märke: Findus		X
Snabbkräm, jordgubbs- el. hallontyp, pappburk c:a 450 g		X
Lingonsylt, 1/2 glas, c:a 400 g		X
Ärter, konserv, hushålls, 1/2 burk, märke: Findus		X
» » » » Fyrtornet		X
Köttsoffa med grönsaker, burk c:a 300 g märke: Findus		X
Fiskbullar i buljong, 1/2 burk, 400 g märke: Husmodern		X
» » » » Fyrtornet		X
Vingasill i dillsås, 1/2 lda, 125 g märke: Fyrtornet		X
» » » » Abba		X
Ansjovis, hel i ostronsås, 1/2 burk c:a 450 g märke: Radhes....		X
» » » » hummersås, 1/2 lda, 125 g märke: Grebbestad.		X
» » » » Makalös....		X
<i>Chokladvaror</i>		
Chokladkaka, Schweizernöt, stor, tillv.: Marabou		X
Punschbitar, tillv.: Marabou		X
Chokladkaka, Tanja, stor, tillv.: Mazetti		X
Emser, pastill, stor ask, tillv.: Mazetti		X

	Varuslaget har undersökts inom	
	Butiksurlav I	Butiksurlav II
Chokladkaka, Säterjantan, mjölkchoklad, tillv.: Cloetta		X
» Tarragona, kaka med hela nötter, tillv.: Cloetta ...		X
Chokladbit, Guldnougat, tillv.: Marabou		X
Mintkakor, runda, tillv.: Cap		X
Marzipanbröd, tillv.: Cap		X
<i>Tvål, tvätt- o. rengöringsmedel</i>		
Clin, flyt, diskmedel, 1/2 l flaska	X	X
Sampo, » » 1/2 l »	X	X
Soab, » » 1/2 l »	X	X
Klara, disk- o. tvättmedel, paket	X	X
Persil, tvättpulver, 1/1 paket	X	X
Radion, » 1/1 »	X	X
Lita, synt. » paket	X	X
Jör » » helpaket	X	X
Jör » » halvpaket	X	X
Surf » » paket	X	X
Oké Toalettvål	X	X
Do-Do Barntvål	X	X
Bris Toalettvål	X	X
Palmolive Toalettvål	X	X
Lux Toalettvål	X	X
Vademecum Tandcreme, stor tub	X	X
Colgate » 1, mellantub	X	X
Pepsodent » , liten tub	X	X
Jod-Kaliklora, » , vanlig tub	X	X
Stomatol » , stor tub	X	X
Parba Raktvål, ersättningsvål	X	
Palmolive Rakcreme	X	
Black Head flyt. shampoo	X	
Jukon Särvalva, liten tub	X	
Niveacrème, ask 20 g	X	
Amarant Handolén, minsta flaskan	X	
Barnpuder Dialon, burk 115 g	X	
Åtvidabergs bonvax, fast, förpackn. 1/2 kg	X	
Johnsons parkettvax, flyt. förpackn. 1/2 kg	X	
Lustra golvpulish, förpackn. 1/2 kg	X	
Häxan, metallputs, 1/2 flaska	X	
Kiwi skopasta, ask	X	
Viking Högglass skokräm, burk 60 g	X	
Åtvidabergs möbelpulish, flaska 15 cl	X	
American Blue, flyt. fönsterputs, 1/2 l flaska	X	
Fönster Clin » » 1/2 » »	X	
Dilutin, 1 l förp.	X	
<i>Övriga kem.-tekniska varor</i>		
7-lack, linoleumfernissa, golvlack, 1/1 l-förp.	X	
Alcro Boll Satin, vit, 1/1 l-förp.	X	
Spred Satin, vit, 1/1 l-förp.	X	
Bindolat latexfärg, vit, 1/1 l-förp.	X	
Cuprinol, brun, träimpregn. 10 kg-förp.	X	
Häbinol A » » 10 » »	X	
Glid bätternissa, 1/1 l-förp.	X	
Vaxduk, Annebergs 115 cm bred	X	
» » 140 » »	X	
Anneplastduk 115 » »	X	
» » 140 » »	X	
Samarin fruktsalt, stor flaska	X	
Kronljus, 5:or, extra prima, Liljeholmens, pkt	X	

	Varuslaget har undersökts inom	
	Butiksurval I	Butiksurval II
Femina, hygieniska bindor, paket om 10 st.....	X	
Kronosept Lyx » » » » 10 »	X	
Laudina » » » » 10 »	X	
Mimosept Lyx » » » » 10 »	X	
Radix med bomull hygieniska bindor, paket om 6 st.....	X	
Sansoft » » » » 10 »	X	
Silkesept » » » » 10 »	X	
Gasbindor, paketerade, bomull 5 m × 5 cm	X	
» » » 10 m × 5 cm	X	
» » » 10 m × 7 cm	X	
» » » 10 m × 10 cm	X	
<i>Husgeråd</i>		
Stekpanna, Ankarsrum, Nr 22 PS	X	
» Kockums, Nr 45, storl. 220 S/S Pl.	X	
» Huskvarna, SP-P1 nr 220	X	
Kastrull, emaljerad, Kockums, Nr 41, 2 l med lock, nr 22	X	X
Kaffepanna, Kockums, Nr 153 1 ¹ / ₂ l	X	
Kastrull, aluminium, Sv. Metallv. Skultuna 2 l med lock.....	X	X
Kaffepanna, aluminium, Sv. Metallv. Skultuna, 2 l	X	X
Hushållsvåg, Lindells nr 1001	X	X
Konserveringsglas inkl. gummiring o. bygel 1 l Surte glasbruk	X	X
Glödlampa, 40 W klar eller innermatterad, Osram	X	X
» 40 W » » Skandia	X	X
Matservis om 58 delar, flintporslin, Gustavsberg »Grå ränder» ..	X	
» » 23 » » Gefle Porslinsfabriks »AW		
» » » » Royal»	X	
» » 23 » » Gustavsbergs »Atlanta».....	X	
» » 32 » » Gefle Porslinsfabrik N Zarah	X	
Kaffegods, 1 dussin, fältporslin, Rörstrand nr NS 6322 eller NS 6334	X	
Kaffeservis om 15 delar, flintporslin, Gustavsbergs »Ranka» eller		
»Grå ränder»	X	
Kökskniv, Karlsson & Nilsson, nr 316 R	X	
» » » » nr 27	X	
<i>Hushållsapparater</i>		
Dammsugare, Elektrolux, Volta mod. V 120	X	
Kamin, Huskvarna, nr 151	X	
» Ankarsrum, nr 82, gråblåemaljerad	X	
Elspis, Elektro-Helios, nr 11280	X	
» Huskvarna, nr 26037	X	
» Kockums, typ 1381	X	
Elektrisk kokhäll med en platta Elektro-Helios 15804	X	
Hushållsskylskåp, Elektrolux, nr L 230	X	
» Huskvarna, HF-63	X	
» Håkansson, Åmål, Typ F-63	X	
Elstrykjärn med sladd och stickkontakt, Huskvarna	X	
» » termostat, utan sladd och stickkontakt, Hus-		
» » » kvarna	X	
» » termostat, utan sladd och stickkontakt, Helios		
» » » nr 20406	X	
» » termostat och jordanslutning utan sladd och		
» » » stickkontakt, Helios 20410	X	
El. rakhyvel, Remington, 60	X	
» » Philishave, dubbel	X	
» » Riam med plastetui	X	
» » Braun, S 50	X	
» » 300 de Luxe	X	

	Varuslaget har undersökts inom	
	Butiksurval I	Butiksurval II
<i>Fotografiska artiklar</i>		
Filmrulle: Rullfilm 6 × 9 cm, pancromatisk Kodak eller Agfa ...	X	
Kamera Zeiss Box Tengor 56/2 6 × 9	X	
» » Nettar 6 × 6, 517/16 Ev. Novar 6,3 Vario	X	
» » » Ikoflex 1 a. 6 × 6 854/16, Fpms Novar 3,5 Prontor SV	X	
» Agfa-Synchro-Box nr 0600	X	
» Agfa Billy nr 1461/27	X	
» » » 1461/29	X	
» Agfa-Isolette II nr 1335/27} K A 260	X	
» » II » 1335/29}	X	
» Kodak 620 Brownie mod. C	X	
» » Retina 1 bf/3,5 (2,8)	X	
Frankallning av filmrulle 6 × 9 cm	X	
<i>Redskap och verktyg</i>		
Spade med trähandtag, Wedevåg, 11 A	X	X
» » » 13 A	X	X
Grepe med askskaft och trähandtag, Wedevåg 152	X	X
Yxa, Säter, Yankee nr 1, vikt 1,75 kg	X	
Såg, Sandviken, nr 243 »Tiger» längd 38"	X	X
» » » 275 24"	X	
» Orsa, Orsia nr 312 2½ fot	X	
» Stridsberg & Björk, »Sjuan» 24"	X	
Hovtång, F. E. Lindström, nr 43 5"	X	
» E. A. Berg, nr 541 6"	X	
Hammare, AB Hammare, nr 3 F	X	
Plog, Överum, Virginia nr 1	X	
<i>Övriga varor</i>		
Rakblad, National, Lyx 10	X	X
» Matador, 30	X	X
» Swing, 40	X	X
» Thin Gillette blade	X	X
Postpappersblock: Svensk Rikspost om 100 ark A 4	X	
» » » » 50 » A 4	X	
Kuvert: Sverige II olinj. 25 styck	X	
» » II » per styck	X	
» » II linj. »	X	X
Ritblock, Plano, spiralhäftade F 6 41 × 33 cm serie 1 Croquis-block, eller serie II, skissblock	X	
» » serie III Ritblock	X	
Ficklampsbatteri 4,5 volt, Tudor 4,5 Fl	X	X
» » 4,5 » Sajo, 101	X	X
Anodbatteri, 90 volt, Tudor 90, A1	X	
» » 90 » Sajo Ja-90-B	X	
Cykel, Monark, nr 120 »Standard lätt»	X	
» Crescent, nr 32, kulört	X	

Tabell I

Förhållandet mellan riktpriiser och tillämpade minutpriser inom butiksurlval 1

Procentuell fördelning

Varugrupp	Riktpriset underskrides med		Minutpris lika med riktpriis	Riktpriset överskrides med	
	mer än 5 %	högst 5 %		högst 5 %	mer än 5 %
1	2	3	4	5	6
<i>Tvål, tvätt- o. rengöringsmedel</i>					
Flytande diskmedel	—	—	100 %	—	—
Fasta diskmedel	8 %	15 %	69 %	5 %	3 %
Tvätt- o. rengöringsmedel	60 %	4 %	36 %	—	—
Toalettvål	50 %	—	42 %	—	8 %
Tandkräm	67 %	1 %	31 %	—	1 %
Raktvål	5 %	1 %	94 %	—	—
Härvårdsmedel	5 %	1 %	92 %	—	2 %
Hudvårdsmedel	6 %	2 %	88 %	1 %	3 %
Puts- o. polermedel	10 %	7 %	79 %	—	4 %
Dilutin	2 %	—	95 %	3 %	—
<i>Övriga kem.-tekniska varor</i>					
Färger o. fernissor	2 %	3 %	94 %	1 %	—
Vax o. plastduk	7 %	15 %	76 %	2 %	—
Samarin	3 %	4 %	93 %	—	—
Kronljus	3 %	3 %	69 %	20 %	5 %
Hygieniska bindor	2 %	1 %	96 %	1 %	—
Gasbindor	2 %	—	97 %	—	1 %
<i>Husgeråd</i>					
Kokkärl	5 %	2 %	93 %	—	—
Hushållsvåg	2 %	4 %	91 %	—	3 %
Konserveringsglas	2 %	1 %	91 %	6 %	—
Glödlampor	—	—	94 %	—	6 %
Hushållsporslin	4 %	—	96 %	—	—
Hushållsknivar	2 %	8 %	88 %	—	2 %
<i>Hushållsapparater</i>					
Dammsugare	2 %	3 %	95 %	—	—
Kärniner	1 %	3 %	95 %	1 %	—
El. spisar	3 %	3 %	94 %	—	—
Kylskåp	4 %	34 %	48 %	14 %	—
Strykjärn	50 %	5 %	40 %	1 %	4 %
El. rakapparater	10 %	3 %	72 %	—	15 %
<i>Fotografiska artiklar</i>					
Filmmullar	—	—	100 %	—	—
Kameror	1 %	3 %	96 %	—	—
Framkallning av film	1 %	—	99 %	—	—

Varugrupp	Riktpriset underskrides med		Minutpris lika med riktpreis	Riktpriset överskrides med	
	mer än 5 %	högst 5 %		högst 5 %	mer än 5 %
1	2	3	4	5	6
<i>Redskap o. verktyg</i>					
Handredskap	1 %	—	98 %	1 %	—
Verktyg	—	3 %	95 %	—	2 %
Plog	2 %	2 %	96 %	—	—
<i>Övriga varor</i>					
Rakblad	—	—	100 %	—	—
Postpapper	6 %	—	81 %	6 %	7 %
Ritblock	—	2 %	97 %	—	1 %
Ficklampsbatterier	2 %	—	74 %	—	24 %
Anodbatterier	—	32 %	44 %	7 %	17 %
Cyklar	2 %	12 %	82 %	4 %	—

Tabell II

Förhållandet mellan riktpriiser och tillämpade minutpriser inom butiksurval 2

Procentuell fördelning

Varugrupp	Riktpriset underskrides med		Minutpris lika med riktpreis	Riktpriset överskrides med	
	mer än 5 %	högst 5 %		högst 5 %	mer än 5 %
1	2	3	4	5	6
1. Mejerivaror					
Mejerismör	—	2 %	98 %	—	—
Smältost	—	—	98 %	1 %	1 %
Margarin	—	10 %	90 %	—	—
Kronolja	—	4 %	90 %	6 %	—
2. Specerivaror					
Hårt bröd	—	—	99 %	1 %	—
Kakao	—	2 %	98 %	—	—
Bak- o. puddingpulver	8 %	—	90 %	—	2 %
Kex	2 %	11 %	87 %	—	—
Salt	14 %	2 %	81 %	1 %	2 %
Te	6 %	11 %	80 %	3 %	—
Makaroner	3 %	15 %	78 %	3 %	1 %
Sockerdrycka	10 %	7 %	78 %	5 %	—
Sirap	2 %	14 %	76 %	4 %	4 %
3. Konserver					
Saft	—	—	99 %	—	1 %
Barnmat	1 %	1 %	98 %	—	—
Marmelad	2 %	2 %	96 %	—	—
Sylt	—	—	95 %	3 %	2 %
Grönsaker	4 %	3 %	93 %	—	—
Köttsoffa	7 %	1 %	91 %	1 %	—
Fiskbullar	5 %	18 %	76 %	—	1 %
Sill	2 %	17 %	75 %	5 %	1 %
Ansjovis	2 %	25 %	68 %	2 %	3 %
4. Chokladvaror					
Choklad och tabletter	—	—	99 %	—	1 %
5. Tvål, tvätt- o. rengöringsmedel					
Flytande diskmedel	1 %	—	99 %	—	—
Fasta diskmedel	1 %	3 %	90 %	2 %	4 %
Tvätt- o. rengöringsmedel	14 %	5 %	75 %	3 %	3 %
Toalettvål	8 %	—	81 %	—	11 %
Tandkräm	14 %	1 %	81 %	—	4 %

Varugrupp	Riktpriset underskrides med		Minutpris lika med riktpris	Riktpriset överskrides med	
	mer än 5 %	högst 5 %		högst 5 %	mer än 5 %
1	2	3	4	5	6
6. <i>Husgeråd</i>					
Kokkärl	—	3 %	94 %	—	3 %
Hushållsvåg	—	11 %	89 %	—	—
Konserveringsglas	—	—	99 %	—	1 %
Glödlampor	—	—	99 %	1 %	—
7. <i>Redskap o. verktyg</i>					
Handredskap	3 %	—	97 %	—	—
8. <i>Övriga varor</i>					
Rakblad	1 %	—	99 %	—	—
Postpapper	24 %	—	75 %	—	1 %
Ficklampsbatterier	1 %	—	88 %	—	11 %

BILAGA C

Frågeformuläret vid företagsenkäten om olägenheter av priskontroll

Exempel på vidstående olägenhet kan lämnas (var god sätt kryss i rutan)

Exemplet avser

1950—1952		1953—	
Ja	Nej	Ja	Nej

01. Företaget har någon gång under den tid priskontroll funnits på dess produkter varit obenäget att göra en prissänkning, eftersom man räknat med att en sådan skulle förlora sin verkan genom att Priskontrollnämnden tvingar konkurrenter att följa efter snabbare än vad som eljest skulle ha skett.	☐	☐	☐	☐
02. Företaget har, utan att priskontroll förelegat på dess produkter, avhållit sig från en eljest övervägd prissänkning på grund av farhågor för att den skall draga Priskontrollnämndens uppmärksamhet till varuområdet och eventuellt resultera i återinförd priskontroll eller i krav på ytterligare prissänkningar.	☐	☐	☐	☐
03. En eljest övervägd prissänkning har uteblivit, emedan man befarat, att förändrade kostnadsförhållanden i framtiden (t. ex. genom avtalsmässiga lönehöjningar) åter skall tvinga till en prishöjning, som då försvåras genom priskontrollen. Man har alltså behållit den högre prisnivån såsom en beredskapsåtgärd.	☐	☐	☐	☐
04. Priskontrollnämndens priser ha betraktats som auktoriserade priser, vilka varit lättare att upprätthålla än om ingen priskontroll funnits, och därigenom har en prissänkning, som under fri priskbildning troligen kommit till stånd, förhindrats eller fördröjts.	☐	☐	☐	☐
05. Förhandlingarna med Priskontrollnämnden ha drivit företagare tillsammans för utbyte av informationer och samråd.	☐	☐	☐	☐
06. I förhandlingar med priskontrollnämnden har man tagit till en »prutmån», eftersom man räknat med att ändå få kompromissa, och därvid har resultatet kunnat bli högre än man från början räknat med såsom »skäligt».	☐	☐	☐	☐
07. Det var varit svårt att genomföra en för rationalisering eller ökad produktion nödvän-	☐	☐	☐	☐

Exempel på vidstående olägenhet kan lämnas (var god sätt kryss i rutan)

	Exemplet avser			
	1950—1952		1953—	
	Ja	Nej	Ja	Nej
dig investering på grund av att Priskontrollnämnden ej tillåtit				
a) så stora vinster, att investeringar kunnat finansieras,	☐	☐	☐	☐
b) sådana priser, att investeringarna bedömts bli räntabla.	☐	☐	☐	☐
08. De av Priskontrollnämnden medgivna priserna ha till motsats mot fallet 07 givit så stora vinster, att man gjort en tillfällig »överinvestering», som man räknar med skall bli räntabel först i en mer avlägsen framtid.	☐	☐	☐	☐
09. De av Priskontrollnämnden medgivna priserna ha givit så rikliga marginaler, att man icke känt någon press till kostnadsnedskärning.	☐	☐	☐	☐
10. Priskontrollnämnden har tillåtit så snäva kalkyler på någon ny produkt, att dess införande på marknaden försvårats eller förhindrats.	☐	☐	☐	☐
11. Det av Priskontrollnämnden fastställda priset på redan tidigare tillverkade produkter har ansetts vara så ofördelaktigt, att man				
a) helt nedlagt eller minskat omfattningen på tillverkningen (försäljningen) av produkten ifråga	☐	☐	☐	☐
b) inriktat sin verksamhet i större utsträckning på andra varor med bättre pris (fria eller priskontrollerade)	☐	☐	☐	☐
c) förskjutit sin verksamhet från standardprodukter till mindre standardbetonade produkter	☐	☐	☐	☐
d) ändrat produkternas utformning på annat sätt för att genom nya förhandlingar kunna få ut ett bättre pris.	☐	☐	☐	☐
12. Såsom motåtgärd mot ett för »lågt pris» har man tvingats sänka kvalitet eller service.	☐	☐	☐	☐
13. Man har till motsats mot fallet 12 fått ut ett så högt pris, att man kunnat öka sin service- och kvalitetskonkurrens eller konkurrens genom bearbetning.	☐	☐	☐	☐
14. Priskontroll på svenska men ej på utländska artiklar eller olika principer för marginalsättning på svenska och utländska artiklar ha medfört förskjutningar i förhållandet mellan svensk tillverkning och import.	☐	☐	☐	☐

Exempel på vidstående olägenhet kan
lämnas (var god sätt kryss i rutan)

Exemplet avser

1950—1952
Ja Nej

1953—
Ja Nej

- | | 1950—1952
Ja | 1952—
Nej | 1953—
Ja | Nej |
|--|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 15. Utländska företag, som icke varit utsatta för svensk priskontroll, ha genom priskontrollen på svenska konkurrentprodukter fått större möjligheter till konsolidering och därigenom ett bättre utgångsläge vid ett hårdare marknadsläge. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 16. Priskontrollen har nödvändiggjort en så återhållsam lönesättning, att arbetskraften sökt sig till andra områden. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 17. Priskontrollen har förhindrat eller försvårat en önskvärd differentiering av priser eller rabatter efter prestation samt av marginaler på olika varor. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 18. Denna fråga är till motsats mot de övriga ej begränsad till det egna företagets erfarenhet: Priskontroll har medfört en förändring av valet av distributionsvägar (från grossistförsäljning till direktförsäljning till detaljister eller tvärtom). På denna fråga anhålles om svar, ifall man känner till något fall, där en sådan förändring ägt rum, varefter bedömning av orsakerna sker vid kontakt. (Fallet(n) avser produkt(erna):
.....
.....
.....
(Var god ange även leverantören) | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 19. Var god ange här om Ni anser, att priskontrollen medfört några andra exemplifierade olägenheter, förutom det arbete som förhandlingar och utredningar krävt, t. ex. att väntan på Priskontrollnämndens beslut medfört förluster, planeringsproblem m. m. (Var god gör exemplifieringen i följebrev.) | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |

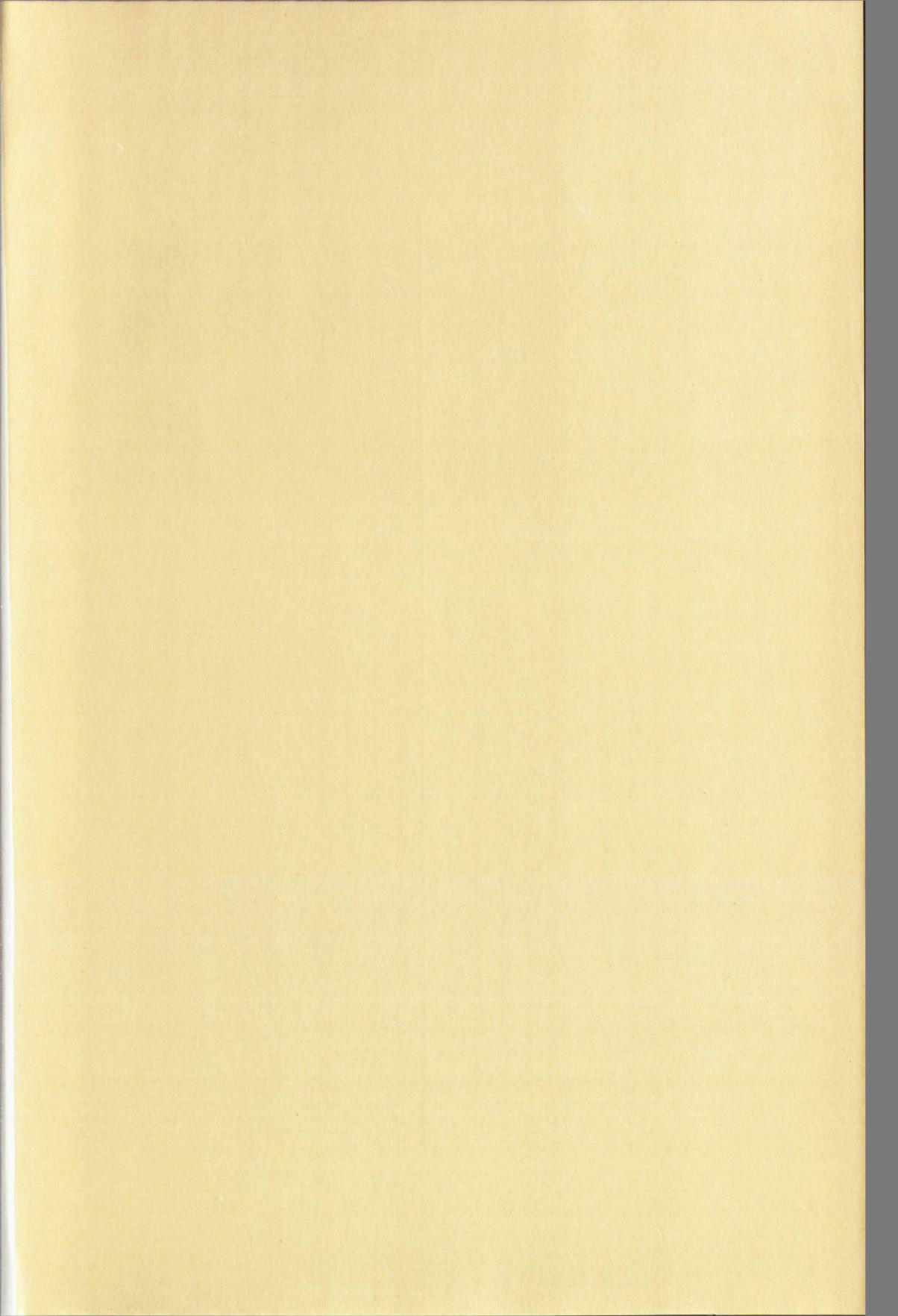
Företagets namn och adress

Telefon.....

Bransch(er)

Kontaktman inom företaget

Har semester under tiden

Statens offentliga utredningar 1955

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän hgstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Vidlyftiga råtegångar. [10]
Sekretessen vil förundersökning i brottmål. [17]
Ny bageriflag. Arbetstidsutredningens betänkande. 6. [24]
Råjongplanen: fullföljande. [40]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Administrativ rättsskydd. [19]
Tjänstebostäder. [30]

Kommunalförvaltning.

States och kommunernas finansväsen.

Politi.

Betänkande med förslag till läkemedelsförordning. [44]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Bostadskollektiva kommittén. 3. Tvätt. [8] 4. Samlingslokaler. [28]
Pennyvärdeundersökningen. 1. Utlandstransaktionerna och den svenska ekonomin. [13] 2. Finanspolitikens ekonomiska orol. [25]
Pris och prestation i handeln. [16]
Förslag till nyförordning om erkända arbetslöshetskassor m. m. [27]
Samhället och barnfamiljerna. [29]
Arbetskraftsbeovet inom offentlig verksamhet. [34]
Hyresregleringskommitténs betänkande. 4. Hyresregleringens avvekling m. m. [35]
Utredningshen. [37]
Statsstöd för amlingslokaler. [39]
Arbetarskyddstyrelsen och yrkesinspektionen. [41]

Hälsa- och sjukvård.

Statens sjukhuutredning av år 1943. 8. Rationalisering av sjukhusdfiten. [12]
Undersökninga rörande små avloppsreningsanläggningar. [18]

Allmänt näringsväsen.

Konkurrens och priser. [45]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Lag om jordbrukskasserörelsen m. m. [1]
Prissättningen på jordbruksprodukter. Bilaga 1. [5]
Det mindre jordbrukets möjligheter att uppnå bätttre lönsamhet. [7]
Flygfotogrammetrisk verksamhet. [26]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Vattenvården. [6]
Frågan om statsinlösen av stamaktierna i LKABB. [9]

Industri.

Handel och sjöfart.

Stöd åt den mindre och medelstora skeppsfarten. n. [2]
Tobakshandelsregleringen. [38]

Kommunikationsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 2:20—21. De detalldistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Kopparberergs och Gävleborgs län. [15] 22—24. Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län. [22]
Busslinjeutredningen. 2. Betänkande rörande överersyn av vissa bestämmelser i 1940 års förordning angående yrkesmässig automobiltrafik m. m. jämte förslags till lag angående företag, som driva yrkesmässig trafik med omnibus. [23]
Luftfartslag. [42]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Om riksbankens sedelutgivningsrätt och därmed sammanhängande penningpolitiska frågor. [43]

Försäkringsväsen.

Allmän penslonsförsäkring. [32]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

Psykologisk utbildning och forskning. [11]
Handelsutbildningskommitténs betänkanden och förslag. 2. Yrkeskolornas handelsundervisning m. m. [14]
Det döva barnets språk- och talutveckling. [20]
Tekniska skolutbildningen. [21]
Skolväsendets lokala och regionala ledning samt utlärtillsättningen. [31]
Lag angående jordfästning och gravsättning m. m. [36]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordiska parlamentariska kommittén. 9 och 10.0. Nordiska post- och telefaxor. [3 o. 4] 11. Nordiska vägtrafikbestämmelser m. m. [33]